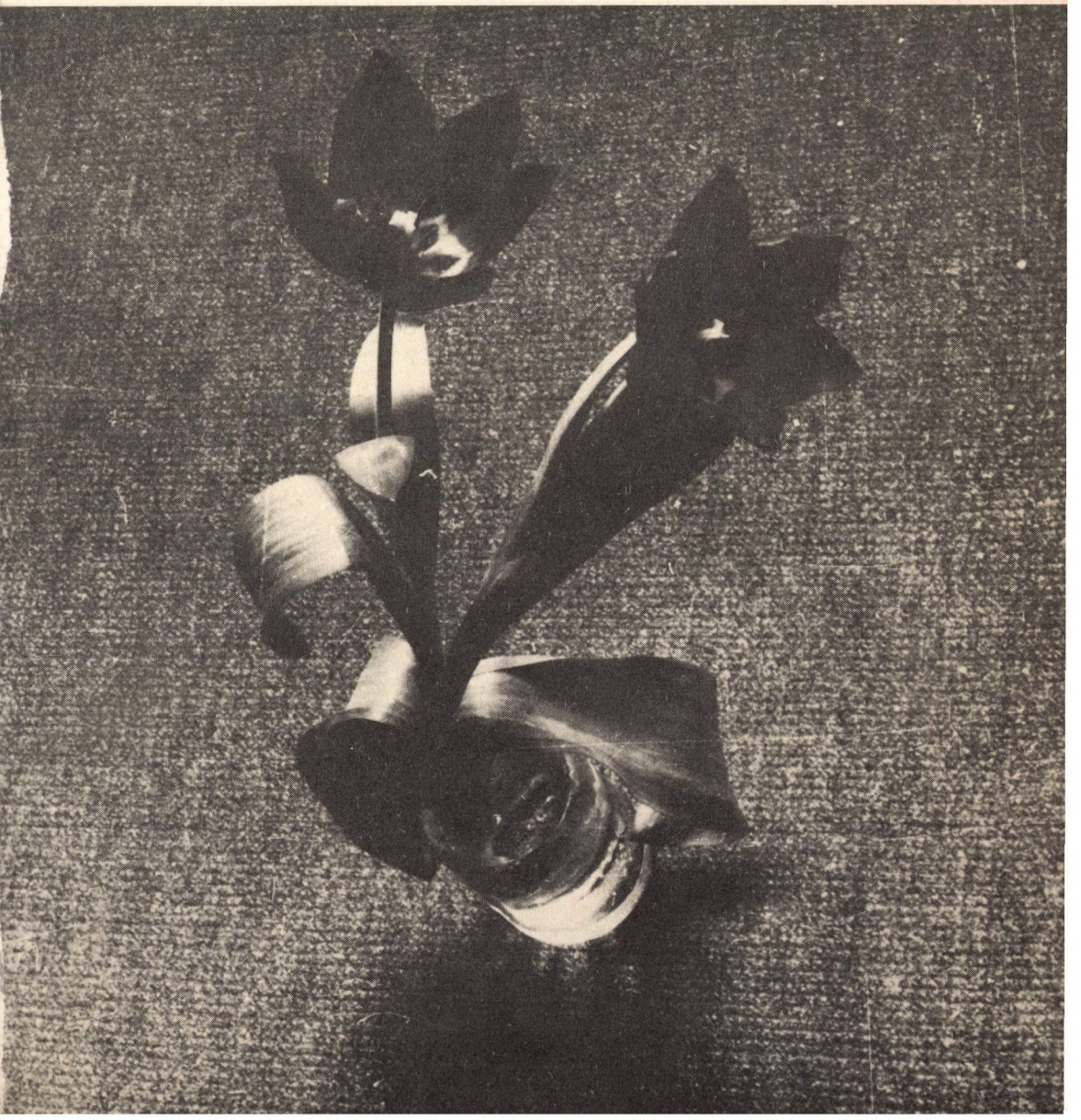

423

1987/3. SZÁM

jel-kép

A TÖMEGKÖZLEMENYKUTATÓKÖZPONT FOLYÓIRATA

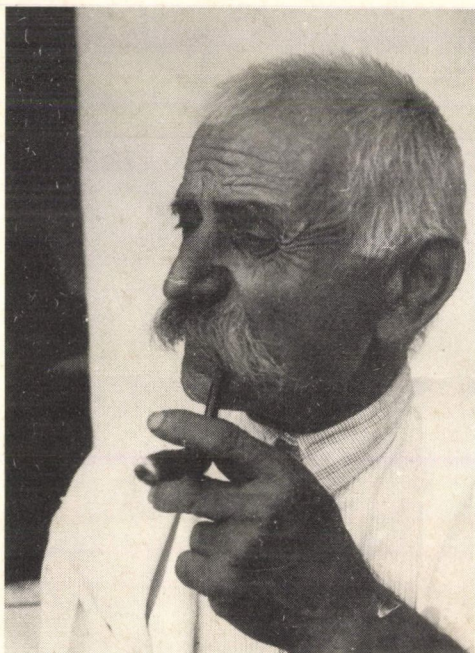

A címlapon és a borító belső oldalán Kárász Judit (1912–1977) fotói:

A SZOCIÓFOTÓS BAUHAUS-NÖVENDEK

Kárász Judit fotóinak kiállítása az Iparművészeti Múzeumban (ott dolgozott 1949-től 1968-ig) fotótörténeti felfedezés.

A szegedi származású desszai Bauhaus-növendék kitűnően megtanulta a korszerű fotótechnikát (anyag, fény, látószög; címlapkép). Ezzel a tudással indult nyaranta vakáción a szegedi fiatalokkal, Ortutay és Erdei Ferenc kalauzolásával, a paraszti élet fölfedezésére. 1933-ban kiállításon is számot adott munkájáról. Ezek a fotók (Megraktott talicska, „Fölöstök”, Szántás, Pipázó) akkor találkoztak először közönséggel. S most, félszázados késséssel korrigálják fotótörténetünket, dokumentálva az első hazai tudatos szociófotós kilétét. Egyben hitelesítik sajnos csonkán maradt művészi pályáját: dániai emigrációjából — ahová a fasizmus elől menekült 1935-ben — hazatérve csak gondos művészeti reprodukciói adták meg hazai rangját. (A kópiákat a szerző negatívjairól tanítványa, Kolozs Ágnes készítette [címlap, 2, 5], valamint [3, 4]. Címlapterv: Miklós Pál.)

jelkép

A TÖMEGKÖMUNIKÁCIÓS KUTATÓKÖZPONT FOLYÓIRATA

VIII. évfolyam 3. szám

TARTALOM

Szecső Tamás: A közélet küszöbén	3
● GYÚJTÓPONTBAN	
Pozsgay Imre: A városi televízió és a helyi közélet	5
Fodor Gábor: Széjegyzetek a szocializmus politikai nyilvánosságának történet-felfogásához	12
Kriston Vizi László—Lengyel László—Turi András: Gondolatok a városi televízióról	21
Paládi József: A legalsó kaszt — az üzemi lapok helyzetéről	26
● KÖZELKÉP	
Erdősi Sándor: Év végi hétvége	32
Török Gábor: A mozi, a tévé és a tizenéves	43
S. Nagy Katalin: A kirakatokról	51
Sárhegyi István: Ádámok és Évák	59
● FÓRUM	
Szécsi Éva: Legyen-e kétnemű a tömegkommunikáció?	65
Horvát János: Szégyellt, de gazdag rokonság	71
Szilágyi Erzsébet: Kirándulás egy „kődös” területre	76
Domján Dénes: „Szuperkultúra”	85
● MŰHELY	
Műnz András: Műsorok Noé bárkáján	88
Folyóirat öt füzetben	95
● ÚJ TECHNIKA	
Brückner Huba: Luxus vagy alapigény-e a teledata Magyarországon?	98
A holnap irodája	105
● KITEKINTÉS	
Hoppál Mihály: Magyar munkásünnep Amerikában	108
László József: A lengyel „glasznozstj”	118
Újságíróképzés Nyugaton	121

• MÚLTUNK

T. Kiss Tamás: A kultuszminiszter és a tömegkommunikáció	128
Ritter Aladár: Kossuth Lajos néplapjai	133
Kikli Tivadar: A Nép és Nyelv története	141

• MÉG EGYSZER

Az örökbefogadás ára	148
----------------------	------------

• SZONDA

Nem született döntés	155
Húsbavágó intézkedések	157
Közepes, de tartós nehézségek	158
Mi baj van?	160
Nézőpont kérdése	161
Most már mi állunk rosszabbul	163

• TALLÓZÓ

Könyvekről	166
Lapokból	176
Rövidre fogva	181

• LAPOZGATÓ

Rádiós és televíziós adattár	187
------------------------------	------------

jelkép

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

Gálik Mihály, Lázár István,
Liszakay Tamás, Márton Anna,
Márton Miklós, Sándor
György, Tábori András, Szecs-
kó Tamás *főszerkesztő*.

SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Gerelyes Endréné *főszerkesz-
tő-helyettes*, Balogh Elemér,
Bogdán Éva, Frank Ernőné,
Hoffmann Márta, Lázár Guy,
Mester Ákos, Tölgyesi János,
Varga Zsuzsanna, Wisinger
István, Zöldi László.

**Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levél cím:
Budapest, 1373 — Pf. 587**

SZERZŐINK KÖZÜL:

Brückner Huba szerkesztő,
Számítástechnika—Compu-
terworld; *Erdősi Sándor* osz-
tályvezető, TK; *Fodor Gábor*
szociológus, MSZMP KB Po-
litikai Főiskola; *Horvát János*
újságíró, Magyar Televízió;
Kikli Tivadar újságíró, Szeged;
Münz András újságíró, Ludas
Matyi; *Paládi József* szerkesz-
tő, Népszava Lap- és Könyvki-
adó; *Ritter Aladár* újságíró,
Budapest; *S. Nagy Katalin*
szociológus, Budapesti Mű-
szaki Egyetem; *Szécsi Éva* új-
ságíró, Magyar Rádió; *Szilágyi
Erzsébet* tudományos munka-
társ, TK.

A közélet küszöbein

Angliában eddig még nem jutottam hozzá, hogy megnézzem, hiszen felnőttek számára olyan lehetetlen műsoridőben kerül a BBC programjára: valamikor délután öt és hat között. Most viszont Münchenben, hála a Prix Jeunesse szemináriumnak, maga John Craven, a műsorvezető mutatott be nekünk néhány adást.

A Newsround című műsorról van szó, a BBC 7—12 éves gyermekek számára készített napi tévéhíradójáról, ami már évek óta igen kedvező nézettségi adatokkal fut. John Craven, aki nem „felnőtteskedik” a gyerekekkel, viszont kitűnően ismeri gondolkodás-módjukat, társas viselkedésüket, a napi nyolcperces műsoridőbe négy-öt híradóeseményt illeszt, a felnőtt világnak olyan történéseit, amelyek kapcsolatba hozhatók a gyermekek mindennapi tapasztalataival, meg azokkal az információ-mozaikokkal, amelyekhez a felnőtt műsorok nézése közben jutnak. A Münchenben bemutatott adásban például egy közvélemény-kutató azt magyarázta el a gyerekeknek — akik akkoriban naponta találkoztak a közelgő parlamenti választások híreivel, az ezzel kapcsolatos közvélemény-kutatásokkal —, hogy miért lehet három-négyezer megkérdezett véleményéből több millió brit állampolgár szavazási hajlandóságára következtetni. És az adott híradó többi eseménye is mind olyan volt, ami a gyermek nézők szemét nagyra nyitotta a közélet eseményeire. És, persze, irányította is tekintetüket.

A szociológusok, pszichológusok úgy fogalmazznak, hogy a gyermekek politikai szocializációját segítik ezek a műsorok. Egyszerűbben kifejezve: ez a korosztály, amelyik bele-belekóstol már a felnőtt világba, segítségre szorul az eligazodásban. Ezt a szülők vagy az iskola nem mindig tudják (akarják?) megadni nekik. Itt nyílik tér a tömegkommunikáció számára.

Az általános választások nem a gyermekek világa? Ez igaz, de néhány év múlva ők is választók lesznek. Érdeemes tehát már most megmutatni nekik, hogy mindez nem is olyan idegen tőlük. A Newsround szerkesztői például most „fantom-választásokat” szerveztek a gyerekek körében: minden tényleges (felnőtt) választókerületben egy iskola tanulói szintén voksoltak a pártokra. Az eredményeket a parlamenti választásokra egy nappal a műsor egy különkiadásában azután összevetették a felnőtt szavazatok valóságos arányaival.

Mert a műsornak szép számmal vannak különkiadásai is. Mi az egyik legfrissebb — élőből rögzített — „extrát” láttuk, amelyben Margaret Thatcher húsz percen keresztül válaszolt a gyerekek telefonos kérdéseire. Közöttük volt olyan, amely azt firtatta, miért szüntetnek meg iskolákat. Egy kislány arról érdeklődött, vajon a miniszterelnök megbeszéli-e a családjával a kormányzati aktualitásokat. (A kérdés, persze, nem így hangzott, de a politikus ügyesen transzponálta, és komolyan válaszolt rá.) Tulajdonképpen csak ott akadt meg, amikor valaki azt kérdezte tőle, hol fog tartózkodni egy atomcsapás

Szerkesztői levél

esetén. Terjedelmesen és — amennyire ez lehetséges — világosan kifejtette, hogy a brit kormány álláspontja szerint a nukleáris ütőerő fenntartása épp azt szolgálja, hogy neki — és a többi állampolgárnak — ne kelljen bunkerba vonulnia. De amikor a kis telefonáló megint csak azt tudakolta, hogy mégis, melyik óvóhelyre vonulna le, nem tehetett mást, mint megismételte nukleáris okfejtését. Mire a műsorvezető gyorsan egy másik gyereket kapcsolt.

Azt hiszem, nem kell külön indokolnom, a BBC miért tekinti fontos politikai műsornak a Newsround adásait. Azt sem, hogy a választási hadjáratban egy Thatcher nagyságrendű politikus miért tölt húsz percet azzal, hogy gyerekek telefonkérdéseire válaszoljon. (A műsort különben több külföldi tévétársaság azon melegeben megvette.) És talán azt sem kell magyaráznom, miért követi ezt a modellt a holland és a francia televízió is gyermekhíradóival. Az adott társadalom értékrendjét, politikai intézményrendszerének játékszabályait sulykoló műsorvállalkozások ugyanis épp azok számára fontosak, akik átlépni készülnek a közélet küszöbeit.

A politikai nyilvánosság mozgásformáit — amelyekről, más vonatkozásban, sok szó esik a Jel-Kép mostani számában — nemcsak történelmileg, kollektívan, hanem egyénileg is tanulni kell, kinek-kinek saját életében. A brit televíziósok vállalkozásában az az izgalmas, hogy ezt már a kiskamaszok körében megpróbálják elősegíteni. Általános iskolai fokon — de felnőtt módra.

Sándor Tamás

Pozsgay Imre

A városi televízió és a helyi közélet

A címben idézett témáról Székesfehérváron rendeztek országos tanácskozást 1987. május 12-én az MSZMP KB agitációs és propagandaosztályának és a Hazafias Népfront Országos Tanácsának támogatásával a Fejér megyeiek. Itt hangzott el Pozsgay Imre előadása, amelyet az alábbiakban részletesen ismertettünk.

Nem a helyi televíziózás szervezeti, irányítási és technikai kérdéseiről, hanem ezen televíziók működésének politikai előfeltételeiről és politikai hatásairól, velük összefüggésben az emberi kapcsolatok átalakulásáról szeretnék szólni.

A kábeltelevízió nem tartozik az új találmányok közé, nálunk mostanában válik a helyi közösségek érintkezési formájává, és ezért úgy hiszem, jogos volt a kezdeményezők részéről egy ilyen tanácskozás összehívása: megvitatni, tisztázni ennek az eszköznek az alkalmazási lehetőségeit.

Az már közhelyszámba menő fölismerés, hogy a tömegkommunikációs eszközök világában két irányban valamiféle divergencia ment végbe. Az egyik, hogy a makrovilág iránti érdeklődés megnőtt. Ezt az érdeklődést Magyarországon a rádió, a televízió és az országos napilapok kielégítették, vagy törekedtek kielégíteni. A másik, hogy ezzel párhuzamosan, majd később majdhogynem e fölé növekedő módon, észrevehető tendenciaként megjelent a helyi, a lokális érdeklődést és szükségleteket kielégítő kommunikációra az igény. Ennek az igénynek első reális megnyilvánulási formája volt a megyei napilapok példányszámának rohamos növekedése.

Tehát éppen mert eszközszegény országban éltünk akkoriban (persze most sem sok-

kal különb a helyzetünk), az írott sajtón keresztül vált világossá és nyilvánvalóvá, hogy amikor programszerűen elkezdtek a demokrácia fejlesztését az országban, megnövekedett a helyi hírek, információk iránti érdeklődés a társadalomban. Ez persze közhely, túl sok szót nem kell vesztegetni rá, de főlemlegetni fontosnak tartom, mert azt hiszem, ebben az összefüggésben kell nézni a városi televíziók, a helyi nyilvánosság eszközeinek a lehetőségeit is.

Ebből a szempontból nagyon lényeges kérdésnek tartom (és mindenképpen közéleti kérdésnek), hogy hol vannak a tolerancia, a tűrés határai ennek az eszköznek az alkalmazásában.

Miként az egész nyilvánosságunkra jellemző: ebben a kérdésben is — túl az alkotmányos szabályokon és most már a sajtótörvény szabta határokon — van lehetőség közmegegyezésre. Tehát nem egyszerűen törvényt szabta és irányítási eszközökkel megvalósított tájékoztatási formáról lehet most már beszélni, hanem vezetők és vezetettek, állampolgárok együttműködési lehetőségeiről. Pontosabban is szeretnék erről a közmegegyezés szellemében néhány szót mondani. A lényeg az, hogy amögött az országos, átfogó közmegegyezés mögött, amely a konszolidáció után, különösen a hatvanas, hetvenes években Magyarorszá-

gon kialakult, létrejött a lehetősége annak, hogy a helyi közmegegyezés is megerősödjön. Vagyis miközben az állampolgárok egyre inkább illetékesnek kezdték érezni magukat az ország dolgaiban, egyre inkább megnőtt a felelősségérzet a helyi közösségek működése iránt. Úgy is mondhatnám, hogy ha egy országban nincs lehetőség az állampolgári lét megélésére, és az állampolgár rangfosztottan és degradáltan, alattvalói helyzetben működik, akkor nem lehet arra számítani, hogy a helyi közösségekben föléje emelkedjék ennek a pozíciónak.

Tehát a helyi közösségek megerősödésének mindenképpen előfeltétele volt az, hogy az ország egészében a demokrácia fejlesztésének útját válassza. Ez volt az országos közmegegyezés lényege. S ebből a tényből kiindulva kezdett kiforrni a helyi ügyek iránt való érdeklődés. Mindebben kétségtelenül szerepet játszott a reformkezdeményezés, szerepet játszott az, hogy a közösségi együttélési formák közül a munkahelyi demokráciára is nagyobb figyelmet fordítottunk, majd pedig olyan kezdeményezések születtek, különösen az utóbbi években, amelyek előbb a mezőgazdaságban, majd az ipari szervezetben az öngazgatás, az önkormányzat felé vitték az irányítást, egyszerűen olyan közösségi átalakulás politikai feltételei jöttek létre, amelyek — megismétlem — a lokális érdeklődésnek is nagyobb teret, nagyobb lehetőségeket engedtek.

Úgy is mondhatnám, hogy ebben az együttesben a demokrácia fejlődése Magyarországon megelőzte a demokráciából eredő szükségletek kielégítésének anyagi-technikai feltételeit. Hiszen például itt is — ha jól tudom a számot — 37 helyi televízió képviselőit üdvözölhetjük, ez azonban még mindig nagyon kevés, ha az ország teljes szükségletét tartjuk szem előtt. Ám nagyon nagy eredmény és biztató eredmény, hogy ha a korábbi évek tapasztalatait vesszük számításba.

Ez az egyik szempont, amire mindenképpen szerettem volna felhívni a figyelmet: az általános demokratizálási program az országban politikai feltétele a helyi demokrácia fejlődésének. Ám mára ez a viszony megváltozóban van. Mert hiszen az alapintézmények dolgában (különösen a választási

törvény megalkotása, valamint a parlament és a tanácsok munkájáról szóló központi bizottsági határozat óta) egy meghatározott irányban halad tovább a demokrácia fejlődése. Most az alapkérdés az, hogy a helyi demokráciák milyen módon tudnak reflektálni erre az országos fejlődési programra.

Ebből a szempontból nagyon nagy jelentősége van annak, amire egy szó erejéig az előbb már utaltam, mégpedig annak, amit önkormányzatnak és öngazgatásnak neveznek. Az önkormányzat és öngazgatás működésének előfeltétele a közösség előtti nyílt beszéd és a nyilvánosság. S ebből a szempontból különös jelentősége van annak, hogy egy közösség, egy város életében (vagy egy nagyközséget vagy fürdővárost foglalkoztató nagyüzem vagy termelőszövetkezet, állami gazdaság életében) hogyan alakul vezetők és vezetettek egymáshoz való viszonya. Ugyanis ez a demokratikus önkormányzatnak az alapkérdése. Bizalmi kérdés. Ennek a bizalomnak az eldöntése persze mindig választásokon és a választásokkal kezdődik. Nem elsősorban a televízióban, nem az újság lapjain vagy a rádió hullámain, hanem a választással. Ott dől el, hogy a megválasztottak egy város, egy község, egy helyi társadalom valódi közakarátát képviselik-e, vagy megválasztásuk formális volt, nélkülözötte ezt a közakaratot.

Ha a közakarát valóságosan megtestesül a vezető testületek, tisztviselők intézményeiben, akkor a bizalmi előfeltétel adva van ahhoz, hogy a közeledés vezetők és vezetettek között normálisan, a demokrácia szabályai szerint alakuljon. Itt a legnagyobb fordulópont mindig az, hogy a közösség tud-e megbízatást adni olyan embereknek, akik feladatuk, funkciójuk teljesítésében követelményt képesek támasztani. Magával a megbízó közösséggel szemben — ez a bizalmi kérdés. És itt lép be a nyilvánosság. Ugyanis ha a vezető titokban tartja, vagy egyszerűen nincs eszköze rá, hogy nyilvánosságra hozza szándékait, érveit és a döntésekhez szükséges előkészítő eszközeit, akkor kemény követelmények esetén a vezető öt perc alatt elveszti a bizalmát. És konfliktusba kerül azzal a közösséggel, amelynek szolgálatára választották. Úgy hiszem tehát, hogy nem valamiféle csöpögő lojalitás követeli meg

azt, hogy ez az egyébként vitában alakuló kapcsolat vezetőik és vezetettek között ne alapvetően konfliktusos, hanem alapvetően közmegegyezésszerű, együttműködési szándékú legyen, hanem valóságos demokratikus érdek.

Itt érkezünk el a nyilvánosság kezelésének egy másik kényes pontjához. S most már éppen a televízióról, a helyi, városi televízióról beszélek. Úgy hiszem, azok bánnak jól ezzel az eszközzel, mármint a helyi televízióval, akik közmegegyezést teremtő, közakarat-formáló céllal használják. Igen ám, de a helyi társadalmakban sem az érdekegyezés, hanem az érdekülönbség jellemzi az emberi kapcsolatokat.

A döntések jelentős része csak úgy szület meg a helyi társadalomban éppúgy, mint egy ország társadalmában, hogy valaki érdekét szolgálja, valakiét háttérbe szorítja, vagy egyenesen sérti. Ezt a tényt elhallgatni szintén bizalomrontó tényező. Ezt a problémát is nyilvánosan és nyíltan kell kezelni a közösség színe előtt. Mert bázist egy döntéshez akkor lehet teremteni, ha nem takarítják meg az előkészületi szakaszban azokat a tájékoztatói és egyéb eszközöket, lehetőségeket, amelyek világossá teszik, hogy a döntés kinek az érdekét szolgálja, és ki lesz kénytelen a maga érdekéről ideig-óráig lemondani, vagy belátni, hogy az végső következtetéseiben számára is hasznos lehet. (Például azzal, hogy fennmarad a közösség integrációja, hogy nem bomlik fel, nem válik konfliktussá egy egész község vagy város élete.)

Azért járom körül ilyen körülményesen ezt a problémát, mert ez az alapkérdés az egész helyi televíziózásban: a vezetők, akikre ez az eszköz rábízott, belátják-e, hogy nem gyors siker elérésére, hanem éppen az ellenállási pontok kitapintására van szükség. A helyi televízió nem egyszerűen propagandisztikus tájékoztató funkciót tölt be, nem a vezetői akarat közlésének eszköze, hanem a politikába való bekapcsolódás, a részvétel lehetőségét jelenti, utat az előbb már annyiszor emlegetett közmegegyezéshez, a szövetségi politika működéséhez.

A legsúlyosabb ellenvetés ebben az esetben is, mint oly sokszor a demokrácia ügyeiben, az lehet, hogy miért kell mindenhez közösségi döntés. És közösségi részvétel.

Nem kell mindenhez közösségi döntés, és nem kell mindenhez közösségi részvétel, de politikai kérdésekben mindig közösségi döntés és közösségi részvétel szükséges. Manapság gyakran hivatkozunk arra, ami az SZKP-ban történik. Gorbacsov szavait szeretném idézni, aki azt mondta, hogy a szocializmus nélkül nincs demokrácia, demokrácia nélkül nincs szocializmus. Egy ilyen kijelentés tíz évvel ezelőtt még anatómia alá esett volna, bár a munkásmozgalom és a tudományos szocializmus forrásainál mindig is jelen volt ez a gondolat.

Szocializmus nélkül nincs demokrácia, demokrácia nélkül nincs szocializmus. Ez pedig azt jelenti, hogy felnőtt és résztvevő társadalomra van szükség, amelyben az állampolgári méltóság az állampolgári illetékeségből fakad. Ez lehet, hogy ideig-óráig megnehezíti a döntéseket, de amilyen mértékű energiát fordítunk a döntés előkészítésére, olyan mértékű energiára számíthatunk a végrehajtásban. És amennyi energiát megtakarítunk a döntés előkészítésénél, annyi energiát veszítünk el a végrehajtásban, a közreműködésben. Ez olyan logikája és törvényszerűsége minden politikai természetű döntésnek, hogy még egyetlen kormányzat, egyetlen rendszer sem tudott előle kitérni. Ahol megpróbálták a kiterőket megszervezni — mert volt rá példa a szocializmus történetében is —, ott előbb-utóbb válság formájában visszaütött az egész, mert ha túl sokáig gyakorolják ezt a kíméletet a döntési folyamatban, akkor túl hamar megjelennek azok az ellentmondások, amelyek megszüntetik a társadalomban az együttműködési készséget. S a helyi társadalmakban, a helyi televíziózás dolgában az egyik leglényesebb kérdés, hogy van-e kooperációra való hajlam és szolidaritásra való készség a közösségben. Mert amilyen mértékben elszigetelődnek és magánprogramok építgetésével tervezik meg saját életüket az emberek, olyan mértékben hullik szét az egész társadalom. S ennek jelei benne vannak a mai magyar társadalmi folyamatokban. Aki ezt tagadja, azt hiszem, még nem nézett szembe a mindennapok problémáival. S az önkormányzati, öngazgatási elvhez, a tudományos szocializmus egyik legnagyobb felfedezéséhez kapcsolódva kell elmondani azt,

hogy bizalmat az intézmények iránt azok az állampolgárok éreznek, akik már ezektől az intézményektől kaptak valamit. De nálunk kapni valamit adománynak számít. S itt az állam és az állampolgárok viszonyában egy újabb problémával kell szembenézni. Ez a körülmény, hogy túl hosszú ideig tartott a szocialista építés első korszakában az az idő, az a világ, amikor egy gondoskodó állam képében jelentek meg az intézmények. A kezdeményezés és a kezdeményezéshez való viszony engedélyezett viszony volt, és az engedélyezés mértéke szerint alakult, s ezért rászokott az állampolgár arra, hogy neki joga van kapnia. Hogy mit kell adnia, arról pontosan sose volt tudomása. Ma felpanaszoljuk, hogy infantilisán viselkednek az emberek, hogy degradálják önmagukat, és ebben az infantilis viselkedésben szembenállást, konfliktusokat provokálnak, elégedetlenségüket fejezik ki, és rossz közérzetről tanúskodnak. Am ha megkeressük ennek alapvető okait, akkor kiderül, hogy nem a mai válságjelenségekkel terhelt helyzet produktumáról van szó, hanem egy berendezkedés problémájáról. Arról, hogy a társadalmat érthető és történelmileg magyarázható okokból hosszú időn át tisztán hierarchikus tagolásban tudtuk csak elképzelni, amely megszünteti az emberek viszonylagos autonómiáját és szuverén döntési lehetőségeit. Ennek a szisztémának szükségszerű következménye — ha van válság, ha nincs —, hogy mindenkinek ott rossz, ahol van. Ott érzi kielégítetlennek szükségleteit, ahol éppen elhelyezkedik, még a hierarchia legmagasabb részein élőknel is.

Ezt a viszonyt csak a szocializmus elveinek következetes alkalmazásával — ami egyet jelent a demokrácia elveinek következetes alkalmazásával — lehet megváltoztatni. Csak így lehet felelős állampolgárok közösségévé átalakítani a társadalmat, amelyben a felelősségtudat szállt a legalacsonyabb fokra. Nem genetikai okokból van ez így. Nem így vagyunk mi, magyarok programozva, és Kelet-Európa nem így született, nem ilyenek teremtette az Isten, hanem egy kényszerű történelmi szakaszban ezek a viszonyok így alakultak. Ezen a szakaszon kell átlépnünk, és ehhez van szükség arra az

előrehaladásra, amelyről az előbb már beszéltem.

Mi köze ehhez a helyi televízióhoz? Elsősorban és legfőképpen az, hogy politikai irányultsága valóban ezeknek a szocialista elveknek megfelelően alakul-e, és az, hogy meg tudja-e teremteni a vezetők és vezetettek egymáshoz való viszonyában a közreműködés lehetőségét. Társadalmi tapasztalatokat a népfrontmozgalomból bőségesen hozhatnák fel arra, hogy igenis van együttműködési készség az emberekből, a helyi társadalom tagjaiban. Ahol megértették a nyilvánosságban ezt a természetét — a „gláznoszty” lényegét, ahogy manapság már nemzetközileg is elterjedt kifejezéssel illetik ezt a fogalmat —, ott a nyílt társadalmi egyesülések, vállalkozások útjára léptek községek, városok.

Ezek közül a lehetőségek közül én a településfejlesztési társadalmi munka tapasztalatait szeretném megemlíteni és az egyesületek létrehozása körüli tapasztalatokat szeretném idézni.

A településfejlesztési társadalmi munka nem utolsósorban a helyi televízió, a helyi sajtó és más tömegkommunikációs eszközök segítségével a magyar társadalmi mozgástér egyik pozitív megnyilvánulási formájává vált. Nem állítom, hogy ebben a mozgalomban nincsenek sallangok, nincsenek hazugságok vagy hamisítások. De nem ez a lényeg. Az állami költségvetés lehetőségeinek és társadalmi bírálatának legkonstruktívabb formája jött létre a településfejlesztési társadalmi munkával, mert az állampolgár ezeken a pontokon tapasztalja először, hogy nem egyszerűen egy gondoskodó állam betagolt része, hanem saját cselekvési tere van körülményeinek, civilizációs feltételeinek alakítására, s ebben a tevékenységi körben a helyi érdekek felismerésének óriási a szerepe, jelentősége. Nem véletlen, hogy egyik-másik kisvárosunk egyetlen esztendő alatt több nemzeti vagyont halmozott fel településfejlesztési társadalmi munkával, mint amennyit az egész ország adakozni hajlandó volt a Nemzeti Színház építésére.

Ott, ahol célt téveszt a program és a mozgalom, ott nincs állampolgári közreműködés. Ott, ahol célba talál — és a helyi nyilvánosság kezelésében ezek az eszközök műkö-

dőképese — ott közreműködésre, részvételre, megismétlem: nem megdolgozott állampolgárookra, hanem részvételre, valóságos részvételre lehet számítani. Ebben a szűkös és az életkörülményeket is rontó, vagy nem túlzottan előnyösen befolyásoló gazdasági világban az elmúlt esztendőben is tizenhat milliárd forint fölött volt a nemzeti vagyion gyarapodása a településfejlesztési társadalmi munkából. Ez több mint egy százaléka az egész állami költségvetésnek, holott az működési feltételeket is, és nem egyszerűen csak fejlesztési programokat tartalmaz.

Ez fontos tény, és csak azért időztem ennyit ennél a példánál, mert valamit elárul az emberi magatartásból is. Megismétlem, itt is vannak vonakodók, vannak, akik kényszeredetten és néha egyszerűen zúgolódva vesznek részt ilyen és hasonló vállalkozásokban. De az összesség tapasztalata a lényeges, amelyben a legfontosabb az, hogy az emberek ebben az országban inuk szakadtáig hajlandók dolgozni, ha saját maguk személyesen fel tudják mérni cselekedeteik következményeit, és úgy érzik, hogy alakítani tudnak körülményeiken. És minden munkára felszólító prédikáció, amely számíttáson kívül hagyja, hogy az emberek hatni tudnak körülményeikre, alapvetően elhibázott dolog.

A másik az egyesületek dolga. Magyarországon ma már nincs törvényes akadálya annak, hogy az állampolgárok egyesületeket és az egyesületeken keresztül saját elképzeléseket vonjanak be a helyi társadalom működésébe. És politikailag sincs ennek akadálya. A politika nemcsak hogy tolerálja, hanem még ösztökéli is egyes egyesületek és egyesületek létrehozását.

Mégis mitől van kényelmetlenségi érzés sokfelé és sok helyen az egyesületalapításokkal és az egyesületi mozgalmakkal szemben? Egrészt azért, mert hosszú ideig nem hogy nem kívánatos, hanem majdnem hogy tilalmas dolognak számított az ilyesmi. S ezen nincs mit csodálkozni, hiszen a rendszer belső logikája — 1949-ben csukták be Magyarországon az egyesületeket — az ötvenes években úgy alakult, hogy van egy bölcs centrum, amely pontosan tudja, mi a társadalmi érdek, és mi kell a népnek. És ha a bölcsességnek egyetlen forrása van, és az elméletileg is tökéletesen a helyén van, és

hatalmilag, szervezeten is, akkor mindenfajta más mozgástér és kezdeményezés jobb esetben deviancia, rosszabb esetben az ellenség műve. Ez önmagában, egy elvont logika szerint koherens szisztéma. Csak egy hibája volt: a valóság egyetlen ponton sem igazolta. Egyszerűen kitért előle egészen addig, amíg válsággá nem vált, és akkor rettenetes következményekkel járt, tudjuk. Erről most kár beszélni, tanulságait és tapasztalatait eleget említettük a múlt évben. A korábbi helyzet az MSZMP politikája nyomán és éppen a párt kezdeményezésére, s ezt fontos kijelentem, jelentős mértékben megváltozott. Ma már tudjuk, hogy a szocializmus is olyan társadalom, ahol a társadalmi érdek a külön érdekek küzdelmében és érdekkonfliktusokon keresztül érvényesül. Az érdekkonfliktusokon keresztül érvényesülő társadalmi érdek tehát nem olyan, mint az oltárkép, vagy mint a kiválasztott népet a pusztából kivezető, világító felhőoszlop — annak mozgástérét létre is kell hozni. S mindennek a politikai konzekvenciái közé tartozik az érdekképviselő elvének — amelyet egyik-másik testvérországban még ma is vonakodnak elismerni — az érvényesülése. Vagyis annak a szemléleti tudomásulvétele, hogy akiket érdekképviselőre szerveztek és hoztak létre, azoktól nem illik rossz néven venni, hogy betöltik szerepüket. Ez volt a hatvanhatos májusi központi bizottsági határozat lényege, és ebből adódtak a szakszervezetről, a nőmozgalomról, másokról szóló határozatok.

Ennek a konzekvenciáit a nyilvánosságban és a nyilvánosság eszközeiben is végig kell vinni, mert mihelyt ezt elmulasztjuk, politikai konfliktusok és diszfunkcionálisan működő szervezetek jönnek létre, és éppen az érdekek egyeztetése marad el. Marad csupán az ütközés, marad az állandóan kocsonyás, kikristályosodatlan állapotok tömege, amelyben mindig mindenki kompromisszumra törekszik. A demokráciával szembeni egyik leggyakoribb érv, hogy elhúzza a döntéseket, és így a döntések nem hatékonyak. Ez tévedés. Éppen az érdekképviselő és az érdekközvetítések szervezeti tudomásulvétele bizonyítja, hogy ott kell a legkevesebb kompromisszumot beépíteni a döntésbe, ahol van bázisa a döntésnek. Tehát pon-

tosan lehet tudni, hogy egy döntés kinek az érdekét szolgálja, kinek a közreműködésére lehet számítani. Ám döntéseink, javarészt éppen azért, mert félünk következetesen végigvinni ezt az érdekszemponntot és érdekszemléletet, olyan kompromisszumokat tartalmaznak, hogy az eredeti elgondolásra már a szülőanyja sem ismer rá. Senki nem érzi magáénak, s ezért nem érzi senki kötelességének, hogy a megvalósításban részt vegyen. Ám a saját érdekét mindenki ismeri, és a végrehajtási folyamatban érvényesíteni is akarja azt, aminek a lehetőségét a döntési folyamat nem teremtette meg az ő számára.

Helyi döntésekben előfordul-e ilyen? Azt hiszem, éppen úgy előfordul, mint országos döntésekben. Ám azt kell mondanom, hogy az országos működésben kell további lépéseket tenni ahhoz, hogy a helyi működés ezt az elvet eredményesebben és alaposabban követni tudja. Ilyen lépés volt szerintem az egész választási törvény. De kétségtelen például, hogy az egyesületek, egyesülések dolgában politikailag, törvényességi szempontból nincs akadálya, előítéletek és rossz szokások azonban néha akadályokat gördítenek az egyesülések útjába. Milyen elvet kell itt propagálnunk — ha szabad most itt éppen általam ezt a kifejezést használni — a televízióban, a helyi televízióban (és a helyi kommunikációs eszközökben) éppen úgy, mint az országosban? Hogy az igazságnak nincs monopóliuma. A társadalmi felismerésekhez és a közös cselekvésekhez a legkülönbözőbb emberek saját elhatározásukból is hozzájárulhatnak, ezért a kezdeményezés nem a rendszer működésével szembeni ellenállást, hanem a rendszer működésének hatékonyságát növelheti.

Vannak-e időtlen, éretlen és alkalmatlan egyesülések? Igen, vannak. Ilyen tapasztalattunk szép számmal akad. Ám a demokrácia alapelve az is — és ezt szintén a magyar reformhatározat mondta ki először —, hogy a döntéseknek ott kell megszületniük, ahol a szükséges érdek és információ koncentráltan, együtt jelenik meg. Mert ott viselik a döntés következményeit is. Nálunk a felelősségi rendszer elmosódása, elmaszatólása szervezeti okokból azért ment végbe, mert nem oda helyezük a felelősséget, ahol a

döntést hozzák. Ettől gyermekded az állampolgár is. Azt szokták mondani, hogy a magyar nép éretlen a demokráciára. Hogy nincsenek demokratikus tradícióink. Pedig a magyar társadalom évszázadokon át bizonyította, hogy megvan az önkormányzatra és az egyesülésre való készség benne ott, ahol a kellő méltóságtudatot megkapja, és ennek jegyében élhet, dolgozhat.

A lényeg — megismétlem — a döntésben van. Ha a felelősséget az viseli, aki a döntést hozta, akkor érett állampolgárként viselkedik minden ember. De még mindig az egyesületek dolgában maradvá: hagyni kell elhalni és veszendőbe menni az időtlen és kezdetleges, vagy komolytalan egyesületeket és egyesülési szándékokat. Nem szabad a szerveződések szakrális szférába emelni és a rendszer alapintézményeinek tekinteni azonnal, mihelyt azok létrejönnek. Mert akkor tényleg görcsökben élünk állandóan. Tehát van egy másik viszony is ebben az esetben, ha a döntési viszonyt már az előbb említett módon tisztáztuk, és ennek ez a lényege, hogy ne érezzünk különösebb szív-fájdalmat és gyötrelmet, ha egy társulási szándék a benne részt vevők alkalmatlansága, vagy a rosszul kigondolt célok és az alkalmatlan módszerek miatt megszűnik. Hagyjuk veszendőbe menni és isten hírével kimúlni a kezdeményezések világából. Mert ha egyszer valaki á-t mond — tartja a közmondás —, akkor mondjon bé-t is. Ha igent mondunk az egyesülésre, akkor csak azzal a logikával mondhatunk igent, hogy nem tartozunk felelősséggel azért, aminek az elkövetésében és megalkotásában nem vettünk részt. Azok tartoznak érte felelősséggel, akik megalkották. A helyi televízió és a helyi tömegkommunikáció rendjét, rendszerét, a nyilvánosság szerkezetét vizsgálva abból kellene kiindulnunk, hogy az európai politikai gondolkodás történetének a lényege: az a tisztességes hatalom, amely szolgálatnak tekinti a maga működését. És ilyen szempontból hatalom a tömegkommunikációs eszköz is, meg a másfajta hatalom is.

Először azonban valamilyen szakszerűség és a demokrácia viszonyáról. Jól tudom, hogy a helyi televíziók működtetői között nagyon sokan amatőr módon végzik a munkájukat. Ez nem jelent szakszerűtlenséget,

nehogy bárki félreértse a szavaimat! Amatőrön itt most, ebben az összefüggésben azt értem, aki nem főhivatású, fizetett televíziós alkalmazottként, hanem egy helyi közösség egyik résztvevőjeként vagy megbízottjaként végzi ezt a tevékenységet. Ezzel összefüggésben két szempontot szeretnék csupán megemlíteni. Az egyik: a vezetők és a vezetettek viszonyáról beszélve azt mondtam, hogy nincs az igazságnak monopóliuma. Úgy hiszem, televíziós kollégáinknak és a helyi televíziókban működő barátainknak is ezt az emberi elvet kell alkalmazniuk önmagukra. És néha kockázatot kell vállalniuk. Ez persze nem vitás, hiszen ilyen vagy amolyan, néha helyi hatalmi érdeket is sérthet az, amit a nyilvánosságnak szánnak. Ahhoz természetesen, hogy az ilyen esetnek ne feltétlenül, sőt egyáltalán ne retorzió legyen a következménye, ahol a bizalom főnáll a vezetők részéről is, a helyi, társadalmi, politikai szervezetek részéről is, biztonságot és garanciákat kell adni. Ám megismétlem: szereptévesztés lenne, és nagyon nagy hátrányokkal járna a helyi televíziók működésére, ha ők magukat előléptetnék a helyi igazság bajnokának. Személyes meggyőződésük az igazság kimondása és szolgálata legyen. Tehát hogy itt se okozzak semmiféle félreértést: én nem a meggyőződésbeli és a sajtótörvény alapján való működés szempontjairól beszélek, hanem arról az önszemléletről és önértékelési képességről, hogy ha engem elégedetlenséggel tölt el egy jelenség, akkor azért annak okairól is mélyen és alapvetően tájékozódjak, mielőtt róla ítéletet mondok. És főleg attól óvnám kedves televíziós kollégái-

mat, hogy az ítélkező szerepében lépjenek föl. Nem azért, mert konfliktusba kerülhetnek azokkal, akiktől kérdeznek, hanem azért, mert önmagukat hozhatják nehéz helyzetbe, hiszen, megismétlem: vezetőre, állampolgárra egyaránt érvényes ez, hogy nincs az igazságnak monopóliuma és monopolistája.

Távol áll tőlem, hogy korlátozni akarnám a nyilvánosságot. Mindezt jogos önvédelemből, nem egzisztenciális, hanem politikai megfontolásból ajánlom a demokrácia szempontjainak érvényesítéséhez. Mert amennyire nehezen elviselhető egy intoleráns, a türelmet nem ismerő vezető, legalább annyira nehezen elviselhető egy intoleráns tömegkommunikációs eszköz is. Ezért úgy vélem — a helyi társadalomnál, politikánál maradván —, hogy nem a megalkuvó és bizonyos vezetői szolgálatokat ellátó televízió a jó, hanem az, amely képes a helyi politika társalkotójaként közreműködni a nyilvánosság alakításában. És ez már másfajta szerep. Vagyis ugyanaz, mint az állampolgárré.

A helyi televíziózást úgy érdemes és szükséges megvalósítani, hogy a közbizalom erősödjék belőle vezetők és vezetettek, testületek és választópolgárok között, s ez a közbizalom ne nélkülözze a nyilvánosságban a társadalomkritikát sem, de az eredmények elismerését sem. A helyi közösségek felelőssége is, hogy a helyi társadalom az ország általános demokratikus fejlődésének nyomvonalán és ne a széthúzás, a közmegegyezés felbomlasztásának irányába haladjon.

Fodor Gábor

Széljegyzetek a szocializmus politikai nyilvánosságának történetfelfogásához

A demokrácia és a nyilvánosság szétválasztására, sőt szembeállítására irányuló groteszk, de sajnos nem sikertelen erőfeszítések — függetlenül ezek kiváltó okaitól, hivatkozási alapjaitól — hosszú időn keresztül kompromittálták a szocializmust, hozzájárultak az elmélet és gyakorlat közötti tartós szakadáshoz, az új társadalom lehetőségeihez mért szellemi-technikai innovációképtelenséghez, a bürokratikus megoldások eluralkodásához, a mozgalom elkorcsosulásához, a vezetés és a hatalomgyakorlás szinonimaként való értelmezéséhez. Ez a helyzet tarthatatlannak bizonyult, a szocializmus létkérdésévé vált, hogy szembenézzen a valósággal, újra hirtokba vegye azt az örökségét, amely nélkül nem lehet azonos önmagával.

E folyamat mind erőteljesebben tör utat magának. Keleten a szemünk láttára megy végbe a munkásmozgalom legjobb tradícióinak gondolati összekapcsolódása a modernizálódással, ami — a pillanatnyilag még kezdetinek tekinthető eredmények ellenére — egyszerre vált ki gyanakvást, szorongást és reményeket. Talán nem túlzás azt állítani, hogy világtörténelmi jelentőségű a kimozdulás, de eufóriára nincs okunk, a várható nehézségek, leküzdendő akadályok nem csekélyek. A szocializmus politikai nyilvánossága mind ez ideig sehol sem váltotta be maradéktalanul azokat a múlt századi reményeket és jelenkori követelményeket, amelyek a társadalom megrázkódtató-soktól mentesebb, dinamikusabb működőképességének biztosításához elengedhetetlenül szükségesnek látszanék. Ez kifejezésre jutott a szocialista társadalmak válságtüneteinek kezelésében, számos kommunista- és

munkáspárt határozataiban, valamint ellenfeleink távolról sem jóakarató, ám gyakran megfélelbezzhetetlen tényekre alapozott kritikájában.

Ám tekintettel arra, hogy minden egyenlőtlen fejlődés és politikailag intencionált tartalmi különbség ellenére a nyilvánosságstruktúrák gyakorlatilag hosszú ideje azonosak ezekben a társadalmakban, aligha lehet a kialakult helyzetet kizárólag vagy akár csak elsősorban is bizonyos felismerések hiányával magyarázni. Ennek az a tapasztalat is ellentmond, hogy ezek a struktúrák ott sem változnak, ahol a megreformálásuk ésszerűségét a hatalmi központok is felismerik. Ezért talán nem tűnik teljesen légből kapottnak ama feltételezés, hogy lennie kell valami mélyebb, meghatározóbb okszerűségnek, ami gátolja a szocializmus lényegével adekvát politikai nyilvánosság szerkezetének megteremtését. Ezt már csak azért

is meg kell kockáztatnunk, mivel nem érhetjük be továbbra is azzal, hogy e súlyos fogyatékossgot a tapasztalatok korlátozott-ságára, az új társadalom vajúadására vezes-sük vissza. Ezt az érvet ugyanis felmorzsolta az idő.

Semmi kétség, a nyilvánosság a marxista-leninista forradalomelmélet lelkének sajátja, a szocializmus egyik legrégebbi tradíciója. A múlt század derekán egy kisebbségi gondolat, egy „kísérlet” járta be Európát, s a kapitalizmus teoretikus kritikáján alapuló „fellazítás” a legszánalmasabb utópizmus-nak bizonyult volna, ha a modern áruterme-lés, közlekedés, információáramlás pályái mentén kialakuló nyilvánosság nem teremti meg a lehetőségeket és eszközöket a mozga-lom kibontakoztatásához, szellemi összefo-gásához, a különféle baloldali irányzatok nyílt küzdelmeihez.

Az állam elhalásának marxi koncepciója a nyilvánosság funkcióját ugyan értelemsze-rűen a szabadon társult egyének egészen új-szerű kapcsolatai alapján módosítja, de ez az előfeltevés mind ez ideig nem kerülhetett a megvalósulás stádiumába, s egyelőre sem-mi komoly jele nincs annak, hogy e történel-mi feladat belátható időn belül gyakorlatilag kivitelezhető. Minden, ami ennek az utóbbinak a tagadására irányul, nem ártat-lan naivitás, ideológiai „betűrágás” csupán, hanem egy nélkülözhetetlen, történelmileg időszzerű politikai nyilvánosság elutasítása a tények hamis feltüntetésével. Ennek nagy ára volt és maradt mindenütt, ahol nem tud-tak leszámolni vele. Ez többet ártott a szoci-alizmusnak, mint amire ellenfelei valaha is képesek lettek volna.

Nem lehet tehát többé zavartan elhallgat-ni vagy félrefordulni, ha arra gondolunk, hogy a fiatal Marx gyűjtő hangvételű kifa-kadását akár annak a sajtónak is adresszál-hatta volna, amely a nevében lépett fel több, mint száz esztendővel később. Marx így fo-galmazott: „A kormányzat csak a saját hangját hallja, tudja, hogy csak a saját hang-ját hallja, és mégis rendületlenül azzal áltatja magát, hogy a nép hangját hallja, és ugyan-úgy a néptől is megkívánja, hogy ezzel áltas-sa magát. A nép viszont ezért részint politi-kai balhitbe, részint politikai hitetlenségbe süllyed, vagy egészen elfordulva az állam-

élettől, magáncsőcselékké válik. Mivel a saj-tó nap nap után azt zengi a kormányzati akarat teremtményeiről, amit maga Isten is csak a hatodik napon mondott saját terem-téséről: »És imé minden igen jó«, s mivel az egyik nap szükségszerűen ellentmond a má-siknak, a sajtó állandóan hazudik, és még azt is le kell tagadnia, hogy hazugsága tuda-tában van, le kell vetköznie minden szegény-érezetét.”

Bármilyen fájdalmas és megrendítő is, szembe kell nézni azzal a ténnyel — s ezt megtette a mi pártunk is —, hogy egy ilyen nyilvánosság megfosztja az embereket a képzelőerőtől, a szellem minden kreativitá-sától, vagyis azoktól az elemi feltételektől, amelyek nélkül a szocializmus nem bonta-koztathatja ki saját és a történelemben egye-dülálló lehetőségeit. De mi történt? Hol az eredete ennek a deformációnak? Hiba csú-szott-e a számításokba, s ha igen, akkor vajon mi idézhette elő? Vagy higgyük el, hogy ennek a mára is kiható következmé-nyei néhány vezető morális gátlástalanságá-nak, bűneinek, netán tévedéseinek számlájá-ra írandók? Merre kell keresnünk a baj ere-detét, s ha megtaláltuk, helyrehozható-e azonnal?

Centralizációs törekvések és nyilvánosság

Lenin 1922-ben, az új gazdaságpolitika meg-hirdetésének idején erős centralizációt sür-get az intézkedések haladéktalan bevezetése érdekében, s egyebek között hangsúlyozza: „A Gazdasági Főbizottságot kizárólag a kormány gazdasági aktusait kodifikáló és összefogó szervvé kell tenni, lehetőleg telje-sen kiüzve onnan mindennemű ún. »bizottsá-gi megvitatást«”. Részletesen kitér olyan kérdésekre, hogy az adónevek számát és az adóbevételek összegét mielőbb növelni kell, a terményadót pedig pénzben kivetett adók-kal helyettesíteni. A Politikai Iroda követe-léseként interpretálja, hogy minél nagyobb számban jutalmazzanak felelős személyeket a gyors ügyintézésért, a termelés és a keres-kedelem volumenének növeléséért. Mind-ezek közben azonban nem mulasztja el fel-hívni a figyelmet: „Az új gazd-i pol. témájá-val kapcsolatos mindennemű ált-os érteke-

zést, teoretizálást és szócsatát bízunk a vitaklubokra és részben a sajtóra.” Majd ezt megismétli egy konkrétabb összefüggésben is: „A pénzügyi pol-át, a terményadónak pénzbeli adóval való felváltását stb. illető minden értekezés részben a vitaklubra, részben a sajtóra bízandó.”

Hogyan férhetett össze a centralizációs törekvések határozottsága ekkor még a nyilvánossággal? Miért nem követelte Lenin, hogy a sajtó is függesse fel a „szócsatát”, a „teoretizálást”, s minden erejét a döntések elfogadtatására fordítsa? Ragaszkodás a munkásmozgalom hagyományaihoz? Demokratikus érzület? Elvi következetesség? Igen, de ne feledjük: az állami centralizációban rejlő előnyök kihasználása itt voltaképpen egy társadalmi-gazdasági decentralizációs folyamat keresztülvitele érdekében merül fel, s ennek az utóbbi, lényegi karakterisztikumnak nagyon is megfelel a nyilvánosság. A kor, a helyzet paradoxona: egy központban nem mindent, hanem éppen azt akarják eldönteni, hogy ne mindent egy központban döntsenek el.

Ez a forradalom katartikus pillanatai után hosszú ideig az utolsó kísérlet maradt arra, hogy viszonylag gyorsan felszámolják a keleti társadalomfejlődés örökségét, amiről Marx egyik jeles kortársa, Tocqueville levelezőtársa, a polgári liberalizmus kiemelkedő képviselője, John Stuart Mill egyebek között ezeket vetette papírra: „Ha a társadalom ügyeinek minden szervezett együttműködést vagy átfogó nézeteket kívánó része a kormány kezében volna, s a kormány hivatalait mindig a legtehetségesebb emberekkel töltenék be, akkor az ország egész kultúrája és gyakorlati intelligenciája — a tisztán spekulatív kultúra és intelligencia kivételével — egy hatalmas bürokráciában öszpontosulna, s a közösség fennmaradó részének minden dologban ehhez a bürokráciához kellene fordulnia — a tömegnek irányításért és parancsokért mindabban, amit tennie kell, a tehetségeseknek és törtetőknék pedig a személyes előrejutásért. A becsvágy kizárólagos célja az lenne, hogy valaki bejusson ebbe a bürokráciába, s ha bejutott, hogy előrejusson benne. Egy ilyen regime-ben nemcsak a kívülálló közösség alkalmatlan — gyakorlati tapasztalatok híján — a bü-

rokrácia tevékenységének bírálatára vagy ellenőrzésére, de ha a demokratikus intézmények zsarnoki vagy természetes működésének véletlenjei netán a csúcsra emelnek időnként egy vagy több újításra hajlamos uralkodót, egyetlen olyan reformot sem lehetne megvalósítani, amely ellentétes a bürokrácia érdekeivel. Ebben a gázszos állapotban van az orosz birodalom azok beszámolóí szerint, akiknek elég alkalmuk volt megfigyelni. A cár teljességgel tehetetlen a bürokratikus testülettel szemben, bármelyik tagját száműzheti ugyan Szibériába, de a testület nélkül vagy akarata ellenére nem tud uralkodni.”

Ugyanerre a következtetésre jutott Maurice Paléologue, Franciaország szentpétervári nagykövete is, aki a cárizmus alkonyán, a forradalom előestéjén, amikor az összeomlás alig kétséges többé számára, borzongva jegyzi fel naplójába: „Nézetem szerint a cárizmus legnagyobb bűne, hogy a bürokrácia keretein kívül nem volt hajlandó eltérni semmiféle politikai életet. Ez pedig olyan remekül sikerült neki, hogy ha majd egy szép napon eltűnnek a csinovnyikok, nem lesz többé orosz állam . . .”

Megismételjük: mindez még a forradalom katartikus pillanatai után is viszonylag könnyen felszámolhatónak tűnik egy rövid ideig. Részint a forradalom „túlél” pszichológiája, másrészt pedig egy nem minden alapot nélkülöző világforradalmi várákozás indokolja ezt. A forradalom pszichológiájában összemosódnak az operatív és a távlati lehetőségek. Forradalmat nem lehet úgy csinálni, hogy közben a tömegek arra gondoljanak: a győzelem után új ellentmondások keletkeznek. A forradalom nem differenciált, hanem elsöprő; nem méricskél, hanem holnapra megforgatja az egész világot. Ezekről a messianisztikus időkről szólva Ancsel Éva éppen ezt ragadja meg, amikor Iszaak Babel és a forradalom viszonyát elemelve felteszi a kérdést, hogy vajon lehet-e ennyi fölösleges tudással — legalábbis a másnapi rohamhoz föltétlenül felesleges tudással — cselekedni? Tegyük hozzá, hogy egyeseknek talán igen, de ha mindenki Babel lett volna, nincs forradalom. Ez azonban csak az egyik oldala a kérdésnek. A másik az, hogy valóban lehetett reménykedni az

orosz forradalom, ha nem is világforradalmat, de európai forradalmat katalizáló hatásában. Ez nem volt merő illúzió, ez akkor nem tűnt a vágyak és a lehetséges valóság valamiféle önkényes felcserélésének, a képzelet játékának.

Más dolog, hogy a bolsevikokat Európa nem segítette tovább a megkezdett úton. A német forradalmat leverték, a Magyar Tanácsköztársaság elbukott, Franciaország nem mozdult meg, Olaszországban Mussolini feketeingesei masíroztak. A világtörténelem első szocialista országa végül is magára maradt nemcsak a politikai kultúra elégtelenségeivel, az évszázados ortodox görög-keleti vallási hagyományokkal, az írástudatlansággal, a szegénységgel, az egyébként is alacsonyan fejlett, de a háborútól, forradalmi és ellenforradalmi erőktől végsőkig szétzilált gazdasággal, hanem a nemzetközi imperializmus mindenoldalú blokádjával. Ez a blokád egyszerre volt politikai, gazdasági és katonai természetű. A győzelem világtörténelmi jelentőségéből semmit sem von le, hogy a világforradalom elmaradása következtében alatta maradt a várakozásoknak.

A nyugati típusú társadalomfejlődésnek ama vonulatai, amelyeknek a történeti kiindulópontjaként Lukács György az ókori görögséget jelölte meg, s amelyek más körülmények között átvihetők lettek volna a szocializmusba, a NEP-korszak lezárulásával egyelőre kirekesztődtek a szocializmus alternatíváiból. Ezt már sokan és sokféleképpen magyarázták, de aligha lenne szabad hitelt adni azoknak a felfogásoknak, amelyek Lenin halálát vagy Sztálin hatalomra kerülését ebben meghatározónak tekintik. A Szovjetunióban a húszas évek vitáiban még benne feszül a dilemma, hogy a tervszerű és arányos gazdaságfejlesztés irányát kell-e választani, vagy — ma úgy mondanák — az erőltetett gazdaságfejlesztés útjára kell-e lépni? A választás az utóbbira esett, s ennek nagyon precíz, hátborzongatóan pontos, szinte kísérteties jóslatot tartalmazó indoklásával maga Sztálin szolgál 1931-ben — tehát tíz esztendővel a hitleri offenzíva előtt —, amikor is a Pravdában a következőket írja: „50—100 évvel elmaradtunk az előrehaladott országok mögött. Ezt a távolságot 10 év alatt kell befutnunk. Vagy befutjuk, vagy

eltipornak bennünket.” Ugyanitt hozzáteszi, hogy a terv „nem tervjósolás, hanem tervutasítás”, majd ezzel egészíti ki mindezt immár egy totális koncepcióvá: „Itt az ideje, hogy egy más, új, a mai időszaknak megfelelő álláspontot tegyünk magunkévá: azt, hogy mindenbe be kell avatkozni . . .”

Az erőltetett gazdaságfejlesztés révén viszonylag gyorsan kiváltható tőkeakkumuláció és gyors növekedési ütem enyhén szólva akkor sem kedvezett volna a demokratikus megoldásoknak, ha mindezt nem terheli meg a személyi kultusz. Jórészt a parasztság megsarcolására épülő, de valóban gigantikus iparfejlesztés, a párt — Sztálin kifejezésével — egyetlen monolitikus tömbbé kovácsolása, a leszámolás olyan elvtársakkal, mint Buharin, Kamenyev, Trockij, Zinovjev, — kétségtelenül kizárták volna a politikai nyilvánosságot még akkor is, ha Sztálin nem tesz szert akkora hatalomra, amelynek a keretei között a legsúlyosabb „felségsténként” kellett felfogni minden közvetlenül vagy akár csak közvetve is ellene irányuló bírálatot. Megszűnt a lehetősége a tekintély társadalmi korlátozásának, a kiválasztódás helyébe a kiválasztás lépett, a politika igazgatássá redukálódott, de mindezek közben a szovjet emberek milliói igazolva látták ezeket a deformációkat az ellenség által is tagadhatatlan sikerekkel, a fasizmus felett aratott győzelemmel, amely végtére is nemcsak kelet-európai országokat szabadított fel, hanem a kontinens nyugati felében is döntően hozzájárult demokráciák megmenntéséhez.

A torzulások kritikája

Mindez a XX. kongresszusig modellértékűen hatott a világháború után kialakult kelet-európai szocializmusok politikai nyilvánosságára is. A XX. kongresszussal — a forradalom, majd az inkarnáció után — új szakasz kezdődik ebben a nyilvánosságban: a marxizmus—leninizmus szellemében gyakorolt, számos progresszív koncepcióval járó nyilvános ideológiai-politikai kritika a torzulásokkal szemben. Ez a szakasz csak annyiban általános, hogy tendencia jellegű. A torzulások forrásaként a személyi kultusz gyűjtőfogalmába sorolt jelenségegyűttest

nevezi meg, amibe magától értetődően beletartozik a politikai nyilvánosság tarthatatlannak bizonyult korlátozása is. Ennek felbecsülhetetlen a jelentősége, de strukturális kérdések itt még fel sem merültek. Ekkor Sztálin, Berija, Rákosi, Péter Gábor stb. még csak ok és nem okozat is egyszermind.

A szocializmus politikai nyilvánosságának történeti konzekvenciái természetesen rányomják a bélyegüket a jelenben kialakult állapotokra, érzületekre, gondolkodásokra. Ezek sajátos, sokszor nagyon ellentmondások kifejezéseket öltenek.

Nem tűnt el nyomtalanul a forradalomelmélet nyilvánosságfelfogása, amire annak idején Lenin a következőkben mutatott rá: „Egyetlen politikus sem futotta be a pályáját úgy, hogy olykor vereséget ne szenvedett volna, és ha komolyan beszélünk a tömegekre gyakorolt befolyásról, arról, hogy meg akarjuk nyerni a magunk számára a tömegek jóakarátát, akkor minden erőnkkel arra kell törekednünk, hogy ezek a vereségek ne bújjanak meg e körök és kis csoportok füledt légkörében, hogy a nagy nyilvánosság ítélőszéke elé kerüljenek.”

Súlyos strukturális és ideológiai teherként van jelen a szocializmus inkarnációjának, testet öltésének sok évtizedes gyakorlata, amely különböző — s amint arra igyekeztünk rámutatni, távolról sem csupán szubjektív — okok folytán egészen másként határozta meg viszonyát a nyilvánossághoz, mint a forradalom elmélete és gyakorlata. Erre a szakaszra igen találóan alkalmazható Aldous Huxley egyik 1936-ban publikált megállapítása: „Az elhallgatás minden diktatórikus propagandában legalább olyan fontos, mint a hazugság sugallása. Sőt, az elhallgatás negatív propagandája valószínűleg hatásosabb eszköze a meggyőzésnek és a szellemi gleichschaltolásnak, mint a beszéd. Az elhallgatás teremti meg azokat a feltételeket, amelyek közt a kimondott vagy leírt szavak a legnagyobb hatást gyakorolják.”

Korunk szocializmusának politikai nyilvánosságában az SZKP XX. kongresszusa kétségtelenül óriási fordulatot alapozott meg még akkor is, ha a szükséges konzenvekciók csak lassabban s nem mindenütt azonos időben, azonos tartalmakkal vagy

egy-egy országokban még egyáltalán nem is törték utat maguknak. A világtörténelem első és sokáig egyetlen modellként szolgáló, méreteinél és erejénél fogva kezdettől a világszerte minimumával rendelkező szocializmusában politikailag tarthatatlannak bizonyult az elhallgatás. Ezt a tényt többé nem lehetett teljesen figyelmen kívül hagyni, s a hatások sokfélesége mellett általános tendencia jelleggel jelent meg az okok keresése, ami magától értetődően rengeteg ellenállásba ütközik még ma is, s csak lépésről lépésre, ezeket az ellenállásokat morzsolva hatol a lényegi összefüggések feltárása felé.

Az ötödik szakasz

A szovjet visszarendeződés másutt is konzerválási törekvéseket erősítő stagnációs szakasza közben a hazai társadalomelméleti-politikai gondolkodás eljut számos olyan, a politikai nyilvánosságot érintő strukturális kérdésfeltevésig, amely nagy nyomatékkal jelentkezik az SZKP XXVII. kongresszusa körül. A szocializmus politikai nyilvánosságának ez a jelenlegi, ötödik szakasza ellentmondásosabb, mint a korábbiak. Mi jellemzi ezt a szakaszt? Milyen ellentmondások feszítik? Ezekre a kérdésekre természetesen csak a teljesség igénye nélkül kísérhetünk meg valamiféle választ adni.

Jelentkezik a történelmi emlékezet folytonosságának egyfajta szüntelen biztosítási kényszere. Ez a kényszer nem magától értetődően van jelen, elsősorban nem is a ködszagatás diktálja, hanem valaminek a pótlására szolgál. A háttérben az feszül, hogy a politikai nyilvánosság senki által nem gondolt, de mégiscsak korszakos változást felmutató állapota meghaladja saját intézményesültségét. Az intézményesültség elégtelensége nem azt jelenti, hogy mindenütt megmaradtak és sértetlenül funkcionálnak azok a mechanizmusok, amelyek a maguk idejében gátolhatták s bizonyos értelemben helyettesíthették is a nyilvánosságot. Nálunk ezeknek a jelentős része például leépült, elveszítette hitelét, ideológiai-politikai támaszainak jelentős hányadát, az alkalmazáshoz fűződő jogszerűség és racionalitás számos képzetét. De ugyanakkor azt sem jelenti, hogy a nyilvánosságnak olyan kodi-

fikált önértéke lenne, amely eleve kizár minden bürokratikus beavatkozást, vagy legalábbis ezt nyíltan felvállalhatatlanná teszi. Ebben a helyzetben rendkívül nagy szerepre tesz szert a történelmi emlékezet, amelynek állandó ébren tartása folytonosan felhívja a figyelmet a régi hibák elkövetéséből származható következményekre.

Ez ellen nem lehet megfelelő érv, hogy azok az úgynevezett ötvenes esztendőök régen elmúltak, mivel jól tudjuk: az ötvenes éveknek nem pontosan a hatvanas esztendőök vetettek véget. A tisztulási folyamat egyrészt már megkezdődött 1953-ban, másfelől ennek a rövid periódusnak sok következménye még ma sem olyan történelem, amitől — Marx gondolatával — kacagva búcsúznak a népek. Az ötvenes évek jelen van még az iparszerkezetben, az infrastruktúra, a tercier szektor állapotában, a gondolkodásban, a marxizmusnak vélt antimarxista leegyszerűsítésekben, a politikai intézményrendszerben. Tehát az ötvenes évekkel kapcsolatos történelmi emlékezet kétségtelen túlburjánzása nem olyasmi, ami nélkülöz minden ésszerűséget, de ugyanakkor sok kárral is jár, mert beszűkít, mert egysíkú, mert egy negatív referenciabázist kínál állandó mércéül.

A nyilvánosságának egyrészt feladatául kínálkozik a túlcentralizáció elleni fellépés, másrészt — főként a tömegkommunikáció — magán hordja ennek az Engels által mélyenszántóan elemzett fogalomnak számos gyakorlati jegyét. A lényeg itt az, hogy a túlcentralizáltságnak nem áll módjában arra hivatkozni, hogy létezhetnek az akaratát, véleményét, elképzeléseit keresztvező nyilvános akaratok, elgondolások is. Mármost, ha a centralizáció jól felfogott, de rövid távú érdekeket akar képviselni — ami tevékenységének lényeges és tökéletesen igazolható vonása —, gondoskodnia kell valamiképpen arról, hogy a szorosan irányítása alá vont valamennyi intézmény kövesse intencióit, egyébként következtetlenséggel vagy sandasággal lesz megvádolható. Am ezzel a felelősséget olyan hatásosárává fejleszti ki, ami gyakorlatilag átfoghatatlan, de aminek az átfogását újra és újra, szüntelenül meg kell kísérelnie.

Hazai nyilvánosságunk egyik paradoxo-

na, hogy gyakorlati szerepe van olyan par excellence politikai folyamatokban, mint az érdekfeltárás, érdekkonfrontáció, érdekinTEGRÁCIÓ, de magához a nyilvánossághoz fűződő érdekek, valamint ezeknek a többi érdekekhez társuló viszonya nem eléggé átgondolt. Az 1960-as évek második, illetve az 1970-es esztendőök első felétől könyvtárnyi méretűvé duzzadt az érdekekkel foglalkozó publikációk mennyisége, s akkor még szó sem volt azokról a cikkekről, interjúkról, kommentárokról, amelyek társadalomtudományi ismeretek birtokában, de a napi aktualitás szintjén kezelték ezt a kategóriát. Ennek az irodalomnak óriási szerepe lett — s nemcsak itt — egy korszerű marxista érdekszemlélet kialakításában, aminek a jelentősége ma még szinte felbecsülhetetlen. De mindmáig nem emeltük be ebbe a szemléletbe — a gyakorlatról nem is beszélve — a nyilvánosság egyik nagyon jellegzetes specifikumát. Ennek az az eszenciája, hogy a nyilvánosság egyrészt eszköz, színtere, alrendszer az érdekközvetítésnek, másrésztől azonban tárgy is ezeknek a folyamatoknak. A nyilvánosságot mint társadalmi érdeket nem kell elhelyezni egvelőre az érdekek rangsorában, nem törhet esélyegyenlőségre az érdekek alkujában, amelynek lehet megfigyelője, közvetítője, de „kliense” nem.

A legdöntőbb ellentmondás azonban abban rejlik, hogy a nyilvánosság fejlesztésével egyenes arányban lehet számolni azokkal a feszültségekkel, amelyek ennek a nyilvánosságnak nem eléggé szerves állapotából következnek, vagyis saját bázisának elégtelenségéből. Ezen az értendő, hogy mindaddig, amíg a gazdaságban nem szüntethető meg a túlcentralizáltság, a nyilvánosság sem lehet mentes tőle, illetve ha mégis mentesül ettől kisebb-nagyobb mértékben, akkor az elintézetlenség tudatával terheli meg azt a elintézetlenséget, ami nemcsak és nem is elsősorban a tudat függvénye.

Nyilvánosság a párton belül

Közvetlenebb tapasztalatainkból elsősorban azt szűrhetjük le, hogy a politikai nyilvánosság kulcskérdése a párton belüli nyilvánosság állapota. Az MSZMP által kezdeményezett és irányított társadalmi demokra-

tizálás sorsa mindenekelőtt azon múlik, hogy miképpen és mennyire érvényesül a szocialista demokrácia nyilvánossága a párton belül. Amennyiben ez a folyamat a párton belül nem tart lépést a következményekkel, két veszéllyel is szembe kell nézni. Az egyik veszélyforrás, hogy a társadalmi demokratizálódás általános lefékezése következik be. A másik, hogy a folyamat irányítottasága meglazul, ami elkerülhetetlenül a párt vezetőképeségének csökkenését vonja maga után. Világos, hogy egyik sem elfogadható, tehát a pártélet nyilvánosságát, demokratizmusát — amint azt párthatározatok is előírják — erőteljesen fejleszteni kell.

A feladat azonban korántsem olyan egyszerű, amint az első megközelítésre látszik. Valójában nincsenek olyan kész és használhatónak tűnő mintáink, amelyek eligazításul szolgálhatnak a „hogyan” kérdésére. Nem rendelkezünk mintával arra vonatkozóan, hogy egy hatalmon lévő kommunista párt konszolidált körülmények között hogyan „hordhatja ki” a politikai alternatívákat. A hatalom megragadása előtt ez a feladat egészen másként merült fel. A koalíciós időszakban például a kommunista pártnak volt egy minden tekintetben helyes válasza a legalapvetőbb sorskérdésekre; arra, hogyan kell hozzálátni a magyar nép történelmi sebeinek begyógyításához, az új, demokratikus rend felépítéséhez. A politikai harc lényege a hatalom megszerzésére redukálódhatott. Ez a helyzet semmilyen vonatkozásban nem hasonlítható össze a jelenlegivel. Akkor a párton belüli vitáknak a jelentősége eltörpült a pártok közötti vita jelentősége mellett. Most, a hatalom birtokában ez természetesen nem így van. A szocialista építés politikai alternatíváit elsősorban a párton belül kell „életre beszélni”, de például nagy kérdés, hogy mit kell tenni a kisebbségi vélemények nyilvánosságra formálható jogával? Ha ezek a vélemények egyszeri szótöbbséggel levehetőek a napirendről, akkor kevés reményük lehet arra, hogy többségi véleménnyé válhassanak.

Ennek az egyik következménye az, hogy a szocializmus sokat veszít azokból az örökségekből, amelyeknek oly nagy szerepük volt létrejöttében, kibontakozásában, világmogalomná fejlődésében. Ez bizonyos ér-

telemben szakításra, szembefordulásra kényszeríti saját múltjával, gyökértelenné teszi, ami nem kisebb tehertétel, mintha egy nemzet cselekedne hasonlóképpen legjobb tradícióival. Minden ilyesmi elkerülhetetlenül identifikációs zavarokhoz vezet. A másik nem elhanyagolható következmény az, hogy az egyetemes kultúra általunk hirdetett és iskolai tananyagokban is tanított értékeivel szemben tartunk életben egy gyakorlatot. Mi Giordono Brunótól Marxon és Leninen keresztül Einsteinig a gondolat hőseiként tartjuk tartatjuk számon azokat, akik valami előreívő újat tudtak fogalmazni. Sőt, ezzel nem érjük be, hanem szüntelenül arra is rámutatunk, hogy ezek olyan struktúrákba születtek bele, amelyek nagy ellenállást tanusítottak a változásokkal szemben. Ilyen módon hangoztatott eszméink, tanításaink szöges ellentétbe kerülnek olykor saját gyakorlatunkkal, ami a bomlasztásnak elég speciális, önmomból formája. Már csak ezért is komolyabb megfontolást igényel az a körülmény, hogy az emberi gondolkodástörténet egyszerűen nem ismer olyan helyzetet, amikor egy új elgondolás azonnal többségi véleményként jelentkezett volna, tehát így a párt optimális esetben is csak a rajta kívül keletkezett új elgondolásokat integrálhatja magába, miközben úgy kell tennie, mintha egy alapvető rendszer épülne tovább. Az ilyen és ehhez hasonló problémák megfogalmazhatósága azonban önmagában is jelzi: a szocializmus politikai nyilvánossága ropant átalakulásokon megy keresztül, ez a nyilvánosság nemcsak feszültségeket teremt, hanem a feszültségek csökkentésének számos lehetőségét is kínálja.

Világpolitikai összefüggésekben

Ha azonban világtörténeti léptékű összefüggésekbe helyezzük a szocializmus politikai nyilvánosságát, nem szabad azt gondolnunk, hogy valamennyi e téren jelentkező súlyos problémát rövid idő leforgása alatt magunk mögé utasíthatunk. Alapvető stratégiáját tekintve a nemzetközi imperializmus nem hagyott fel azzal a szándékával, hogy gyűrűbe szorítsa a szocializmus bástyáját, a Szovjetuniót. Sőt, a fegyverkezési spirál növelésére irányuló erőfeszítéseivel a

nyomást fokozni próbálja. Nem a szocializmus és még csak nem is jó vagy kevésbé jó politikai kurzusok tévedése, hogy — tekintettel a keleti régió még mindig létező viszonylagos ipari-technikai lemaradására a Nyugat mögött — az erőltetett gazdaságfejlesztést nem utasíthatja egykönnyen maga mögé, noha ez alapvető érdeke és természete szerint való lenne. Ezt az „áldozatot” kényszerül meghozni az állandó fenyegetettség körülményei között fennmaradásának biztosítására, noha kétségtelen: az organikus fejlődés tenné lehetővé s igazán látványossá a benne rejlő valamennyi lehetőség teljesebb kibontakoztatását.

Graham Greene *A szakítás* című regényében írja le a következő mondatot: „Egy körülzárt városban minden őrszem potenciális áruló.” S minthogy ez nem nélkülöz minden logikát, a körülzárt város lakói nagyobb biztonságban érezhetik magukat, ha megkettőzik a strázsák számát. Sőt, ebből a logikából kiindulva értelemszerűen hathat megháromszorozni az őrszemek számát, vagy akár — a teljes, a tökéletes biztonság vágyától hajtva — úgy intézni a dolgokat, hogy mindenki a másik háta mögé állított őrszem legyen. A kérdés ilyenkor az, hogy még egyáltalán érdemes-e a várost megvédeni?

Ezt a dilemmáját a szocializmus megoldotta, s nemcsak elméletben. A fenti logika túlhajtott, patológikus vonásaitól megszabadító folyamat megkezdődött, és minden jel szerint akkor is feltartóztathatlanul halad a maga útján, ha számolni kell is még kitérőkkel, rövidebb-hosszabb ideig tartó megtorpanásokkal.

A szocializmus még gyakran kénytelen nem a saját, belső, immanens logikája szerint cselekedni akkor is, ha megtisztul a marxizmus-leninizmus durva torzításaitól, az önkényeskedésektől, a beteges gyanakvásoktól, ami nem mindig a szocializmus féltéséből következik, de mindig ez a hivatkozási alapja, mivel a szocializmust van kiktől és miért félteni. A szocializmus világtörténelmi léptékű és pillanatnyilag adott érdekei közötti rések ezek nélkül is újratermelődnék sajnos, mert olyan világ gazdasági és világpolitikai környezetben kell fenntartania magát, amelyben nem lehet függetlenül a rákényszerülő befolyásoktól.

Tőkei Ferenc mutatott rá a következőkre: „Ha már a tőkés termelési mód kialakulásának és fejlődésének is bázisa volt a világpiac, akkor magától értetődik, hogy a szocializmus és kommunizmus fejlődésének bázisa sem lehet szűkösebb.” Végső soron a küzdelem ezért folyik, mindaddig, amíg ez nem következik be, nem jöhet létre a teljes szocializmus, s az új társadalom nem lesz képes egészen a saját természete szerint működni. Ebből azonban korántsem következik, hogy az idő majd megoldja a kérdéseket. Az idő nem old meg semmit, a megoldások csak emberek művei lehetnek, akik lépésről lépésre, tudatosan alakítják közös sorsukat, s inkább elviselik a nyilvánossággal járó egyelőre feloldhatatlan pszichikai feszültségeket is, mint a hazugságokat vagy tudatlanságot.

A nagy és átfogó folyamatokat vizsgálva sem szabad közömbösséget tanúsítanunk az aktualitásokkal szemben, mivel végül is minden igazán meghatározó történés is ezeknek a fonalából szövődik. Rosa Luxemburg az orosz forradalomról emlékezvén írta le ezeket a sorokat: „Úgy nagyjából tudjuk, hogy mit kell legelőször megszüntetnünk ahhoz, hogy a szocialista gazdaság számára szabaddá tegyük a pályát, de hogy milyen jellegű az az ezernyi konkrét, gyakorlati nagy és kis intézkedés, amelyet lépten nyomon tennünk kell, hogy a szocialista elveket bevezessük a gazdaságban, a jogban, minden társadalmi vonatkozásban, arról egyetlen pártprogram és egyetlen szocialista tankönyv sem ad felvilágosítást. Ez nem fogyatékosága, hanem előnye a tudományos szocializmusnak az utópikussal szemben: a szocialista társadalmi rendszernek csupán történelmi terméknek kell és lehet lennie, mely saját tapasztalatainak iskolájából születik a beteljesülés órájában, annak az eleven történelemnek az alakulásából, amelynek, éppen úgy, mint a szerves természetnek — hiszen végső soron ennek a része — megvan az a szép szokása, hogy egy valóságos társadalmi igénnyel együtt mindig létrehozza a kielégítéséhez szükséges eszközöket is, a feladattal együtt a megoldást. De ha ez így van, akkor világos, hogy a szocializmust természeténél fogva nem lehet kényszerrel, parancsokkal bevezetni. Előfeltétele számos erőszakos intézkedés — a tulajdon stb. ellen.

A negatívumot, a leépítést el lehet rendelni, a felépítést, a pozitívumot nem.” Majd mindezt még ezzel egészítette ki: „A proletariátus történelmi feladata, ha hatalomra kerül, hogy a polgári demokrácia helyébe szocialista demokráciát teremtsen, nem pedig az, hogy minden demokráciát megszüntessen.”

Rosa Luxemburgot ilyen kijelentéseiről a fasizmus előfutárai meggyilkolták, mások pedig, akiktől megértést remélt, szellemi hagyatékának megsemmisítésére törtek. Csak természetes, hogy a szocializmus végül is erről az örökségről sem mondhat le. Persze nem a hivatkozás a fontos, nem az a kérdés, hogy kinek a nevéhez fűzzük a szocialista

demokrácia fogalmát. A lényeg az, hogy a felépítést, a pozitívumot nem lehet elrendelni, ahhoz egy olyan minden tekintetben szabad szellemi klímára van szükség, amelyben az emberek — napfényes és borúsabb időkben egyaránt — legjobb képességeiket bontakoztathatják ki. Márpedig ez nem tűri azokat az állapotokat, amelyekben a véleménykülönbségek kimondása elé társadalmi különbségek emelhetnek áthatolhatatlan falat az információs esélyegyenlőtlenség, a szokások és a személyes érdekek erejénél fogva.

De ez már a szocializmus politikai nyilvánosságának új, csak most érlelődő szakaszáról szól.

Felhasznált irodalom

1. Aldous Huxley: *Divatok a szerelemben*. Európa, 1984.
2. Ancsel Éva: *Írás az éthosról*. Kossuth, 1981.
3. Engels: *Centralizáció és szabadság*. MEM 41. köt. Bp. 1979.
4. John Stuart Mill: *A szabadságról*. Kriterion, Bukarest, 1983.
5. Lenin: *Az OK/b/P KB Politikai Irodájának utasítástervezete az új gazd.-i pol.-ról*. LÖM, 44. köt.
6. Lukács György: *Az esztétikum sajátossága*. Magvető, 1969.
7. Maurice Paléologue: *A cárok Oroszországa az I. világháború alatt*. Európa, 1982.
8. Marx: *Viták a sajtószabadságról*. MEM 1. köt. Bp. 1957.
9. Rosa Luxemburg: *Marxizmus, szocializmus, demokrácia*. Gondolat, 1983.
10. Sztálin: *A gazdasági vezetők feladatairól*. Pravda, 1931.
11. Tökei Ferenc: *A szocializmus dialektikájáról*. Népszava, 1983.

 ABSTRACT: Those grotesque, but unfortunately not unsuccessful efforts aimed at separating or even confronting democracy and publicness — independent of their causes and bases of reference — have compromised socialism for a long time, and have contributed to the permanent gap between theory and praxis, to the incapacity for innovation as compared to the possibilities of the new society, to the predominance of bureaucratic solutions, to the degeneration of the movement and to the interpretation of leading the society and exercising power as synonyms. This situation has proved to be intolerable, and it has become a vital issue for socialism to face reality, to take possession again of that heritage without which it cannot be identical with itself.

*Kriston Vizi László—Lengyel László—
Turi András*

Gondolatok a városi televízióról

A helyi televíziózásban a technikai, pénzügyi és személyi feltételek még korlátozottabbak, mint az országos tévénél. A néző mégis azonos színvonalú műsort igényel. Lehetséges ez egyáltalán?

A Kecskeméti Városi Televízió 1985 áprilisában sugározta első hivatalos, akkor még kísérletinek mondott adását. Az azóta eltelt időszakban elsősorban a tárgyi-technikai feltételek kialakításán, a működés anyagi háttérének biztosításán dolgozott a jelenleg hat főből álló stáb. Mára lekerült a kísérleti felirat a kezdő képsorokról, és januártól két-három hetente, hétfői estéken jelentkezik több mint ötezer lakásban a helyi televízió. Az ötezer otthonba — körülbelül tizenötezer személyhez — kábelen jut el az adás, azon a kábelen, amelyen ezeken a hétfői estéken még két — egy jugoszláv és egy szovjet — műsor közül választhat a tévénézőre vágyó kecskeméti.

Egy százezer lakost számláló városban jelentősnek értékelhető az a tizenöt százalék, amely potenciális nézőként számításba jöhet, akihez és akiről szólhat a televízió. Éppen ezért nem tartjuk elhamarkodottnak immár huszonegy adás után, hogy alaposabban megnézzünk három egymást követő műsort (január 12., február 2., február 23.), és ha vázlatosan is, de elmondjuk véleményünket. Nem vállalkozhatunk azonban tartalomelemzésre, és semmilyen értékelhető információnk nincs a nézők véleményéről, benyomásáról, pedig ezek nélkül, tudjuk, kevésbé hitelesek gondolataink.

Mivel a városi tévéről (kábeltelevízióról

— többen ugyanis így hívják, szerintünk helytelenül, a helyi televíziózásra hivatott médiumot) sokan és sokféleképpen vélekednek, szükségesnek látjuk tisztázni saját álláspontunkat, azaz azt, hogy végül is mit várunk és mit kerestünk a műsorokban. A városi televízió — maradjunk ennél az elnevezésnél, hiszen e tekintetben a műsort közvetítő csatorna szerepe elhanyagolható — olyan helyi kommunikációs intézmény, amely számos tekintetben nem követheti az országos vagy a regionális televízió gyakorlatát. Ez a különbségtétel helyzetéből, lokalitásából adódik, és lényegében azzal jellemezhető, hogy felszínre kell hoznia a helyi érdekeket, kommunikációs szolgáltatást kell nyújtania a hatókörébe tartozó népesség számára a fontos eseményekről — a nézők rétegzettségének, érdeklődésének megfelelően. Ki kell tárgítani a tömegkommunikációs eszközök féloldalú kapcsolatrendszerét, határozottabban be kell vonnia a nézőket és az érdekeiket megjelenítő közösségeket, intézményeket a műsorba, és ezt szembesítenie kell a döntést hozó, előkészítő intézményekkel. Ugyanakkor mindezt olyan, mondhatni, professzionális szinten kell megvalósítania, amilyenhez nézői mivoltunkban immár három évtizede hozzászoktatott bennünket a Magyar Televízió. E technikai színvonal, szakszerűség és szerkesztési módszer követé-

se és figyelembe vétele nélkül az újdonság varázsa, a helyi hírek érintettségének izgalmá gyorsan szertefoszlik, és érdektelenségbe fulladhat egy nagy ambíciókkal készített műsor is.

Propaganda, sajtóelőlkészítés

A megyei napilap, a Petőfi Népe hasábjainak áttekintése alapján megállapítható, hogy a hétfői adásokról előzetesként kizárólag az előző szombati lap utolsó oldalán találunk 8-14 rövid sorban híradást. A „Hétfőn hétkor” cím alatt rövid, tömör — sajnos nem igazán figyelemkeltő stílusú — „étlap” került közlésre. Például a február 2-ai műsorról, illetve részleteiről: „látható lesz a mesemondó verseny győztese, aki mesét is mond . . .” (sic!) és ugyanitt: „tanács a kiskerttulajdonosoknak, madárkedvelőknek” stb. Mivel a városi televízió tapasztalataink szerint még nem kellőképpen „bevezetett”, az ilyen megfogalmazás nem sok hírértékkel bír. Ugyanez a túlzottan is tömör megfogalmazás mondható el a január 10-ei és a február 21-ei híradásokról, miközben a kábel-tévé ügyeiről, helyzetéről, s a fejlesztésekről legfeljebb a Kecskeméti Szemle tudósított (1986-ban). Elmaradt azoknak a „nyilvános” helyeknek, fórumoknak a megnevezése is, ahol a város érdeklődő, de a kábelhálózatba be nem kapcsolt polgárai megtekinthették (volna) az adást (művelődési központ, könyvtár, nagyobb áruházak).

Az adások sajtó útján történő propagálásában aktívabb szerepet kell vállalnia a Petőfi Népe-nek (az adás napján is), amely egyúttal a városi tévé friss helyzetelemzését, esetleg kritikáját is adhatná.

Műsorszerkezet: egy műsorban több műsor

A városi televízió műsorszerkezetében a hagyományos műfajok nem fordulnak elő tisztán. Olyan kevert műfajú műsorstruktúra jött létre, amelyben összekapcsolódik a magazinjelleg az ismeretterjesztéssel, az „Ab-lak”-ból ismert szolgáltatóműsor a jó értelemben vett reklámmal (ez utóbbinál nem a fizetett hirdetésekre gondolunk). E három

adásban is érzékelhető, hogy a műsor felépítésében megjelennek bizonyos állandó elemek (stúdióbeszélgetés, hírek, sport stb.), ugyanakkor viszonylag nagy az a műsoridő, amelyben egyik adásról a másikra jelentősen változik a téma és a tartalom. E rugalmas műsorszerkezet teszi lehetővé, hogy a városi tévé könnyen tudjon reagálni mindazokra a változásokra, amelyek csak nehezen lennének beépíthetőek egy, a „tervszerűséget” túlzottan tiszteletben tartó szerkesztési gyakorlatba. Ilyen volt a január 12-ei műsor, amikor a „hőhelyzetre” több külső felvétellel, riporttal, az operatív bizottság legfrissebb felhívásával reagáltak, anélkül, hogy elhagytak volna az aznapra tervezett adásból egy percet is.

A városi televízióknak nincs kötött műsorideje, így a szerkesztőkön, az aktualitásokon és az elkészült anyagokon múlik, hogy harminc vagy százhusz percig tart az adás. E kétségtelenül előnyösnek látszó lehetőség legnagyobb veszélye abban van, hogy nincs kemény korlátja a képből és szövegből egyaránt megjelenő túlbeszélés készítésének.

A műsor középpontjában a *stúdióbeszélgetések* állnak: a meghívottakkal a műsorvezető beszélget egy-egy, a város számára fontos ügyről. E műsormaghoz jól kapcsolódva jelennek meg a riportok és a bejátszások, illetve ezt a szélesebb egységet veszik körül a különböző műsorelemek, amelyek nem mindig kapcsolódnak egymáshoz. A vizsgált műsorokon belül az élőadás aránya 40-50 százalék körül mozgott, ami közvetlenebbé teszi a műsort, és alapja lehet a meggyőző kommunikációnak. Ugyanakkor pontosan ez a megoldás igényli a legnagyobb felkészültséget a műsorvezetőtől és a beszélgetésben részt vevőtől egyaránt.

A másik — a műsorban nagyjából egyharmadnyi időt elfoglaló — műfaj az *ismeretterjesztés*, amely jórészt verbálisan közvetített közlekedési tudnivalókban, természetfilmekben, aktuális tanácsokban jelenik meg. A harmadik egységbe sorolható az a *hírek*ből, *szórakoztató kisfilmek*ből, *reklám*ból és *összekötő szövegek*ből álló blokk, amelynek együttes terjedelme nem haladja meg a műsoridő 20 százalékát.

A hírekre szánt műsoridő kicsi, két-három esemény megjelenítésénél több nem

fér bele; hozzávetőleg akkora a maga sokszínű háttérországaival együtt a rájuk szánt idő, mint a külön blokkban kezelt, s a város életének mégiscsak egy szegmentjét képviselő sport.

Az egyes műsorok között sajátos, ugyanakkor fontos szerepet játszó elemek — mint az átvezetések, a reklám, a bementői feladatok stb. — helyzete tisztázatlan. Ettől tűnik sokszor akadozónak, bizonytalanak a műsormenet, mindezek mellett azonban számos ötletes, a gördülékenységet elősegítő megoldással is találkozhatunk (a filmbejátásások rugalmas alkalmazása, előre-hátra való mozgatása, vagy a műsorvezető hallható és látható kapcsolattartása a technikusokkal, az operátorrel). A gördülékenység hiánya nem csupán a kezdők rutintalansága, a még össze nem forrott stáb akadozása miatt jelentkezik (természetesen ez is jelentős tényező), hanem a fő probléma, hogy még nem sikerült megtalálni e több műfajú, nagy előadásidejű, rugalmas műsorszerkezethez a számára legmegfelelőbb keretet és műsorvezetést.

Ma már nyilvánvaló, hogy a városi tévé alapításakor oly sokszor hangoztatott elv, miszerint „kecskemétiiek készítik kecskemétieknek”, a védekezés érthető reflexén túl károkat okozott. Ez a stratégia nemcsak a szerencsevadászokat, az expanzív politikát folytatókat tartotta távol a stúdiótól, hanem a városban élő és dolgozó újságírókat is. Azokat, akik minden „veszélyükkel” együtt is gyorsabban átgépezték volna kinőhető gyermekbetegségein a helyi televíziót, és akik mint külső munkatársak már az első menetben megnyerhetőek lettek volna.

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy ez a kialakulatlanság és bizonytalanság bizonyos fokig szükségszerű állapot. Tudvalevő, hogy a helyi televíziónak semmilyen előzménye nincs hazánkban. A kialakulás stádiumában — és ez nemcsak a kecskeméti tévé esetére jellemző — hiányosak a technikai felszerelések, nagy az elhasználandóságuk, szűkösek a költségvetési keretek. A másik oldal pedig: természeténél fogva sem nőhetett még ki egy új műsorvezetői gárda, technikai gárda, technikai apparátus stb.

Tartalom és megjelenés

A vizsgált adások sugárzott valóságának középpontjában a *várospolitik*a áll, azon belül is a városi tanács, illetve intézményeinek tevékenysége: építkezések, beruházások, különböző erőfeszítések és megoldandó feladatok. E valóság tipikus „hősei”, a tanácsi tisztségviselők vagy alkalmazottak, a nyilatkozó túlfokozott felelősségérzetével szólnak az állampolgárokhöz a szükségesnél kevesebb konkrétummal.

Az adásokban — kivéve a nézők telefonon feltett kérdéseit — többnyire a műsorvezető képviseli a nézői véleményeket és a meg-megjelenő kritikai hangvételt. A városban működő számos egyesület és érdekcsoport véleményének markánsabb megjelenítésével sajnos nem találkozhatunk, ezek mindenképpen a helyi tévé hitelességének növelését szolgálják.

A nézői telefonok „bekapcsolása” nyitottá teszi a műsort, abban az értelemben is, hogy a néző részesévé válhat az adás menetének, kérdéseivel orientálhatja, befolyásolhatja a hivatalt és a műsorvezetőt egyaránt. A már említett rugalmas műsorszerkezet lehetővé teszi, hogy alkalmasint telefonon visszahívják a nézőt (vagy akár bemehessen a stúdióba), ezáltal az adásba közvetlenül bekapcsolva elmondhassa véleményét a látottakról és hallottakról. Ez az interaktív szerepelhetőség növelheti a televízió — mint közvetítő közeg — hitelességét, a helyi demokrácia egy új formájává válhat.

Az ismeretterjesztő blokk döntő részét a közlekedésbiztonság témaköre tette ki, amely elhelyezkedése és műsorideje szerint a műsor másik — bár a várospolitikánál kisebb — csúcsa.

Az egyéb ismeretterjesztő elemek — melyek az előbbiekkal szemben szinte egytől egyig kisfilmek — aktuális és fontos tudnivalókról, a város nevezetességeiről stb. szólnak. A hírek világa — mint már jeleztük — a televízióon keresztül nézve bizony szűkös. Az a két-három film, amely a hírek címszó alatt futott — ugyanis hírbeolvasás nincs — a város valamelyik kulturális eseményéről adott számot (a három adásból egy filmet kivéve). Természetesen egy két-

három hete jelentkező adástól nem várhatjuk el, hogy friss, „híradós” jellegű hírműsört állítson össze. Az azonban minden bizonnyal igaz, hogy vannak olyan, aktualitásokat nem oly gyorsan elvesztő, fontos események a városban, amelyekre a tévénézők nem juthattak el, amelyekről a napilapok csak röviden tájékoztattak. Ezek megkeresése és megjelenítése fontos feladata kell, hogy legyen a helyi televíziónak.

A Kecskeméti Városi Televízió képi világa a legtöbb esetben jól szolgálja tartalmi mondanivalóját. A viszonylag magas arányú verbálizmust — amely a stúdióbeszélgetések természetes következménye — igyekeztek filmekkel, betétekkel, riportokkal kiegészíteni, felgyorsítani. Számos szépen elkészített (nyúlbefogás, hóhelyzet) és különleges helyzetekben forgatott (víz alatti esküvő) filmet láthattak a tévénézők, ami elsősorban az operatőrt dicséri. Ugyanakkor azonban sok a külsődleges elem, a nyelvi és képi pongyolaság. A filmek (betétek) jelentős része hosszabb a kelleténél, és az izgalmas tartalom — például a város szemetességének helyzetét bemutató film, amely több mint nyolc percig tartott — egy idő után unalmassá vált, és akár a szándékkal ellenkező hatást is kiválthatta.

Sokszor a technikai problémák (áramszünet, rendezői utasítások kihallása, üresjáratok), vagy a szinkronhang modorossága (például a városházáról készített gyönyörű felvételeknél), a zenei szerkesztés esetlegeségei lerontják a tartalmában jól megtervezett, szépen forgatott műsört vagy filmet. Ezeket rutinnal vagy gyakorlattal ki lehet javítani, de mindenféleképpen szükségesnek látszik a filmek, bejársások jobb kidolgozása, „feszességük” növelése akár az összműsoridő csökkentésének rovására is (a jelenlegi verbális és képi arány megtartásával).

A műsorvezetés

A műsorvezetők szerepe, jelentősége elvitathatatlan a televízióban, főként helyi televíziózás esetében, amikor az adásban részt vevők — legyenek azok riporterek vagy riportalanyok — a legtöbbször közvetlen ismerősök, szomszédok, barátok. Nem könnyű fel-

adat mindezeket figyelembe venni, ugyanakkor a műsorvezetés sokszor megcsontosított szabályait is betartani.

Minden bizonnyal valamennyi helyi televízió jelentős gondja az „egyszemélyes” televíziózás, vagyis az, hogy a néző számára sokszor indokolatlan gyakorisággal szerepel a képernyőn egy és ugyanazon személy, legtöbbször a stúdióvezető, a főszerkesztő. Ez a kecskeméti televízió egyik gondja is, következményeként a hangzásbeli, műsorvezetői egysíkúság, változatossághiány könnyen unalmassá teheti a műsört. Mindenképpen több eltérő habitusú, más megközelítést hordozó személyt kellene bekapcsolni a rendezői, szerkesztői és riporteri munkába.

Mivel az adott műsorstruktúrához illeszkedően nincs még adekvát műsorvezetési koncepció, a bemondó gyakran műsorvezetői, a műsorvezető pedig bemondói szerepet vállal. A bemondók többször indokolatlanul kaptak szót, például bemondták azt, ami a képernyőn egyébként is látható, olvasható (hírek, sporthírek, reklám stb.). Hiányzik a szerkesztői munkából egy jó stílusú összekötőszöveg-író, akinek a működése esetén elkerülhető lenne a túlstilizált, többször vezércikkizű szöveg.

A stúdióbeszélgetések nem egyszer műérdeklődést sugalltak, amelyet a riportter kevésbé irányít, sokszor csak asszisztál a monológhoz. A néző számára meggyőzőbb lenne, ha az ő fejében felvetődő kérdések is elhangoznának (erre a nézőkkel tartott telefonkapcsolat jó lehetőséget teremt).

Egy helyi televízió mindenképpen lazább és közvetlenebb műsorvezetése mellett sem fogadható el, hogy a műsorvezető „alulöltözött” legyen, azaz a riportalanyok öltözködésével diszharmonikusan jelenjen meg. Indokolatlannak látszik az örökös tegeződés a riportalanyokkal (ráadásul, ha azok vezető beosztásúak), hiszen ezáltal könnyen hiteltelenné válhat a riport, mivel a néző számára mindez úgy érzékelhető, hogy a képernyőn látható két tegeződő együtt van, ő pedig kívülrekedt. Olyan látszat keletkezhet, mint ha riportter és alanya valami bensőséges, már előre megbeszélte módon, mintegy színjáték-ként beszélgetne. Ez pedig jelentősen csökkenti a tévé meggyőző erejét.

A meggyőző erőhöz és a tartalomhoz alig mérhető, de lényeges kérdés a helyes magyar beszéd, a légzés- és beszédtechnika. Mindezekben azonban nemcsak a városi tévénél van még mit javítani.

A felsorolt — és szándékunk ellenére talán ostromozásnak tűnő — hibák gyermekbe-

tegségek, egy nemrég alakult, formálódó, fejlődő televízió gyakorlattal és tapóasztalattal gyógyítható bajai. A gyógyítás azonban csak tüneti kezelés lesz akkor, ha nem tör utat magának határozottabban az újságírói hozzáértés, ha nem kap az eddigieknél nagyobb teret és figyelmet a nézők értékelhető véleménye.

ABSTRACT: The authors of the above article which analyzes three broadcasts of the Kecskemét Town Television see the advantages of local broadcasting mostly in the flexible programme structure and in the opportunity of interactive participation. For the development of local television broadcasting they consider it indispensable that journalistic professionalism and viewers' opinions gain greater ground.

Helyreigazítás: A Jel-Kép 1987/1. számában „Új kommunikációs technikák a szocialista országokban” címmel szereplő összeállításban a Német Demokratikus Köztársaságról szóló rész társszerzője Lukáts János mellett Szekfü András volt.

Paládi József

A legalsó kaszt

Az üzemi lapok helyzetéről

Az üzemi lapok legtöbbször a gazdaság felfelé ívelő szakaszában alapították. Ma a vállalatok egyre-másra igyekeznek megszabadulni tőlük.

Jó volna azt hinni, hogy a magyar sajtó egységes egész, mind céljait, mind lehetőségeit tekintve; s az újságírók helyzete is egyforma vagy hasonló. Sajnos, nem így van.

Élesen elkülönül a négy reggeli napilap, melyek a legfontosabb politikai orgánumnak tekintik magukat, s ezek után következnek — a hivatalosan nem létező rangsorban — az egyéb napi-, heti- és havilapok. Érdekes módon valamennyi szerkesztőség a saját munkáját tartja a legfontosabbnak és legeredményesebbnek, s ezt a szerkesztőségi „sovinizmust” rövid időn belül sikerül beoltani az oda kerülő munkatársakba: „a mi lapunk azért mégiscsak . . .”, s itt következik, hogy milyen szempontból a legnagyobb, s miért öröm ott dolgozni.

Az országos jellegű, postai terjesztésű lapokat mély űr követi a szakmai megítélésben, s csak ezután kerülhetnek szóba az ugyancsak országos jellegű, ám a hírlapársoknál rendszerint nem kapható ágazati, szakszervezeti lapok, szakmai folyóiratok, melyek kis példányszámúak.

Csupán ezek után beszélhetünk az üzemi lapokról és híradókról. Ez a legalsó kaszt a magyar sajtóban. Ha valaki ide lesüllyed a jobb lapoktól, szomorú sorsa lesz: örülhet, ha volt kollégái fogadják a köszönését, s főnöke, az üzemi lap szerkesztője nem hánytorgatja fel naponta a múltját, s nem próbál-

ja hatalomvágyát jobban kiélni rajta, mint másokon.

Ilyen váltásra bőven sorolható példa. Nemrégiben az egyetlen Budapesten megjelenő megyei laptól tömegével rajzoltak ki az újságírók üzemi lapokhoz (Taurus, Magyar Posztó, Mestermunka, KIPSZER-élet stb.), s többnyire önként vonultak „száműzetésbe”, még fizetéscsökkenés árán is, hogy az életük elviselhetőbb legyen. (Az üzemi lapoknak megvan az az előnyük, hogy nincs naponta lapzártá, legfeljebb hetente vagy kéthetenként, ennél fogva nyugalmasabbak).

Az említett jelenség azonban kivételnek tekinthető, s inkább az a jellemző, hogy „alulról” kapják az utánpótlást az üzemi lapok, részint saját vállalatuktól, úgy, hogy korábbi tudósítókat, munkáslevelezőket, gépirókat minősítenek át újságíróvá. A kiadóvállalatoknál is jelentkeznek friss diplomások, akik kedvet éreznek az újságíráshoz, s a pályára szeretnének lépni. A fizetés hallatán nagyobb részük továbbáll, de mindig akad néhány megszállott, aki éhbérért is hajlandó dolgozni. Látszatra ez volna a legnagyobb szelektív erő, hiszen a pályára kerülés lemondással, áldozatokkal jár. Ám korántsem biztos, hogy azok a legalkalmasabbak, akik maradnak, s nem volnának jobbakk azok, akik anyagi okokból inkább lemondanak a „dicsőségről”.

Annak ellenére, hogy az üzemi lapoknak

nincs nagy becületük a szakmában, úgy vélem, talán itt volna a legfontosabb, hogy megfelelő emberek kerüljenek a pályára. Annál is inkább, mert az üzemi újságírók jelentik az országos lapok tartalékseregét. Sok helyütt nem is foglalkoznak gyakornokképzéssel, hanem az egyszerűbb és olcsóbb agyszivattyús módszert alkalmazzák. Igen sok tehetséges fiatal kerül így felsőbb kasztockba. Aki végigjárta az üzemi lapok iskoláját, s megismerte egy-egy vállalat mindennapi életét, azt aligha tudják később átejtetni. Márpedig a romló gazdasági helyzetben erre sok vállalati vezető hajlamos.

A sajtó vezetői és a kiadók főnökei előszeretettel hangoztatják a konferenciákon és sajtónapi ünnepségeken, hogy az üzemi lapok dolgozói a „frontvonalban” vannak, s ez a tény hősi helytállásra kötelez, büszkeségre ad okot. Igen ám, de ki szeret frontvonalban lenni, ahol éles lőszerral tüzelnek, s könnyen otthagynak a fogát az ember? (Szó szerint: az újságírók egészsége, illetve korai halála a tét.) A frontharcosok mellett a sajtónapi ünnepségeken sem dagasztja nagyon a büszkeség, amikor minden szónok elpufogatja kedvenc frázisait, amikor halvány célzásokat tesznek a majdani, lehetséges béremelésekre, s aztán gyorsan elhajtának hivatali kocsjukon anélkül, hogy egyetlen gyakorló újságíróval szót váltanának a nehézségekről. Ilyenkor a harcosok megisznak egy-két üveg bort a közös vacsora után, jól elbeszélgetnek, s megfeledkeznek a feszítő gondokról.

Néhány szó a múltról

Az üzemi lapok legtöbbször a gazdaság felfelé ívelő szakaszában, az 1960-as években és az 1970-es évek elején alapították. Akkoriban reális igényük volt a vállalatoknak, hogy a faliújságok, az ötvenes évekből visszamaradt „dicsőségtáblák” és stencilek helyett olcsó (!), könnyen kezelhető, jól olvasható, bárkihez eljuttatható, valódi lapot adjanak a dolgozóik kezébe. Valamiféle verseny is kialakult: kinek van nagyobb terjedelmű, színesebb, tartalmasabb újságja? Az újság rangot adott, lassan nem is számított rendes cégnek az, amelynek nem volt lapja.

Ez volt az üzemi lapok aranykora. Bár az országos lapoknál dolgozó „menő” újságírók akkor sem tartották sokra itteni kollégáikat, azok nem törekedtek máshová, jobb lapokhoz, hiszen olykor azt sem tudták, miért hívatják őket a vállalati pénztárhoz, milyen címen kapnak jutalmat, nyereséget, prémiumot stb.

Ebben a konjunkturális helyzetben a kiadók még „rászerveztek”, ahogy akkoriban mondták, újabb és újabb igazgatót győztek meg a lap alapításának fontosságáról. Az volt a módszer, hogy előbb másodállásban szerkesztették meg valakivel a próbaszámot s a havi négyoldalas kis lapokat, s amikor megtetszett a vezetőknek a lap, átvette egy állandó szerkesztő, bővítették a terjedelmet, és három-öt személyes szerkesztőségeket alakítottak ki a vállalatok valamelyik iroda-helyiségében.

A módszer bevált. A vállalati vezetők mind gyakrabban látták önmagukat az igazi, nyomtatott sajtóban, mely fölött korlátlan uralommal rendelkeznek. Vagyis: a tényleges szükségletek és a hiúság hajtóereje folytán sok lap született. (A Hírlapkiadó Vállalat most hatvankét üzemi lapot és tizennégy üzemi híradót jelentet meg Budapesten. A Lapkiadó Vállalatnak több mint száz üzemi híradója van.)

Közismert, hogy az utóbbi években drámai módon emelkedtek a papírárak, a nyomdaköltségek, miközben a vállalatokat sújtó adóprés egyre nyomasztóbb lett. Ennek következtében a vállalatok nemcsak ott akarnak takarékoskodni, ahol lehet, hanem ott is, ahol nem. Egyre-másra meg akarják szüntetni a lapokat. Tíz- és százmilliók úszhatnak el rejtett módon — a meg nem kötött előnyös üzletektől kezdve a környezetszennyezési bírságig, és senkinek nem jut eszébe, hogy valamit tenni kéne. Ám a lap ott fekszik az asztalon, szemet szúr a főkönyvelőnek: ohó, ezen lehetne takarékoskodni. Megnézi a költségvetést: évi egy-két millió is számít. Az egyik fővárosi építőipari vállalat csaknem százmillió forintos veszteséggel zárta 1986-ot, s ez talán kevésbé érdeklő a gazdasági igazgatót, mint az, miként csökkenthetné a kétheti négyoldalas kis újság költségeit, miért dolgozik itt két újságíró is. Pedig a két újságíró bérköltsége nem tesz ki

annyit, mint az ő jövedelmének a fele. A lapok előállítási költségei között a legkisebb tétel: a munkabér.

Válságjelek

A varázs elmúlt, az üzemi lapok presztízse mélypontra került saját vállalatainknál is. Nem egy dolgozótól hallani: „ne cikkezzenek rólam, pénzt adjanak”. A hiba nem a lapokban keresendő elsősorban, hanem a megváltozott gazdasági-társadalmi környezetben.

Ma még kevesen ismerik el, hogy mély válságba került az üzemi hírlapírás; a sajtó irányítói nem akarják észrevenni, mekkora szakadék tátong az „újságíró” szó tartalma és az üzemi újságírók sajtóságos helyzete között. Vannak, akik azt mondják, meg kellene szüntetni az összes üzemi lapot és híradót, a jelenlegi formában nem érdemes kiadni őket.

Mindenekelőtt azt kellene eldönteni, kié a lap. A fejlécre rendszerint azt írják: X vállalat dolgozóinak lapja. Ez csak annyiban igaz, hogy az ott dolgozók előfizethetik, levonhatják a bérükből az újság árát, vagy éppen ingyen megkaphatják — a helyi szokások szerint. Valójában az üzemi pártbizottságok felügyelete alá tartoznak a lapok. Ám ez is csak elméletileg igaz, gyakorlatilag a párt-vb, méginkább a végrehajtó bizottság titkára tartja kezében az újságot — és a szerkesztőt. A kettőjük közötti jó vagy rossz viszony alapvetően meghatározhat mindent, az adott lap és szerkesztő sorsát is.

(Csupán zárójelben: mindketten azonos pártnak a tagjai, ugyanabba a testületbe tartoznak — a szerkesztő is tagja a vállalati párt-vb-nek —, mégsem általános az egyetértés. Nem ritka a csendes gyűlölködés, de a késhegyig menő harc sem. A kívülálló számára szinte érthetetlen, nevetségesen kicsinyes ügyekben robban ki a vita, mely minden esetben a szerkesztő vereségével, megszégyenítésével, testi-lelki összeroppánásával, s rendszerint eltávolításával ér véget. Ehhez nem kell nagy jóstehetség, a szerkesztők is láthatják előre a végkifejletet; ám igazuk tudatában, kommunista meggyőződésük szerint küzdenek — a teljes bukásig. Nincs, aki megvédje őket. A vállalatoknál

klánok és ellenklánok alakulnak ki, s ezek között nem lehet békésen lavírozni, valahová, valakihez csatlakozni kell. Ilyen körülmények között az „igazság megírása”, a „valóság feltárása” stb., mindaz, ami egy újság feladata volna, a vágyálmok között sem szerepelhet. Ennek tudható be, hogy az utóbbi években nem egy „öreg bolsi” kényszerült elhagyni anyavállalatát infarktussal, idegösszeroppanással. Most leszázalékolva „fregoliként”, azaz helyettesítő szerkesztőként működnek, de olyan is akad, aki korrektorként helyezkedett el egyik neves nyomdánkban. Ezek az emberek nem kitüntetésül, virágcsokorral és szép nyugdíjjal távoznak onnan, ahol fél életüket töltötték egy igazságos társadalom felépítésének bővületében, hanem csalódottan, megbélyegezve, esetleg hitehagyottan.)

Azon túl, hogy milyen a párttitkár és a szerkesztő viszonya, természetesen más tényezők is motiválják a „tulajdonjogot”. Előfordul, hogy az igazgató tekinti saját orgánának a lapot, máshol egy szuggesztív szb-titkár van rá nagyobb befolyással, de olyat is láttunk már, ahol az ügybuzgó személyzetis hölgy tartotta kezében a hatalmat, s adta ki az ukázokat.

Mindezzel együtt is egyszerű a lapok helyzete s a szerkesztők jogállása. A párt irányít, a vállalat fizet. Néhány főkönyvelő szóvá teszi — joggal —, miféle vállalati önállóság az, amikor arról sem dönthetnek önállóan, hogy legyen-e lapja a cégnek?

A kiadóknak, bár szerény nyereséget számolnak fel, érdekük az üzemi lap fennmaradása, s ezért nem riadnak vissza semmilyen eszköztől, a politikai nyomás módszerétől sem. A kerületi — és felsőbb — pártszervek a szocializmus vívmányának tekintik az üzemi lapokat, elvileg támogatják őket, vagyis a kiadókat. A múlt év végén kijelentették, hogy a kerületi pártbizottságok ne is küldjenek be a budapesti pártbizottságra megszűntetési kérelmeket, mert tárgyalás nélkül visszautasítják, ugyanis hamarosan megvizsgálják az üzemi lapok helyzetét, s ezután hosszabb távra szóló döntéseket kívánnak hozni.

A vállalatoknál természetesen nem a kerületi vagy a budapesti pártbizottságot szidják, hanem a szerkesztőt és az újságírókat,

akik az ő szándékuk ellenére ott „rontják a levegőt” mint improduktív ingyenélők, akik csak kellemetlenkedni tudnak az ostoba kérdéseikkel. Az elvi segítség így visszajára fordul, s emiatt is a szerkesztőkön csattan az ostor.

Úgy látszik tehát, hogy túl sok gazdájuk van az üzemi lapoknak, de egyik sem igazi. Remélhető, hogy az említett vizsgálat után ezt a kérdést is eldöntik. Régi, tapasztalt újságírók szerint már az is alapvető fordulatot idézne elő, ha a szerkesztőségi párttagok szervezetenként nem a vállalatokhoz tartoznának, hanem a budapesti pártbizottsághoz, miként korábban is, az alapítások éveiben. Így bizonyos függetlenséget élvezhetnének, megőrizhetnék méltóságukat, nem törölhetné beléjük akárki a cipőjét.

Természetesen ennél sokkalta nagyobb függetlenség is elképzelhető.

A jövő útjai

Ha egyszer lesz „magyar glasznosztj” is — miért ne lenne? —, újra felértékelődik majd az újságírói hivatás. Ebben az általános erkölcsi-politikai értéknövekedésben bizonyára emelkedni fog az üzemi újságírók ázsíója is. Ám addig is meg lehetne oldani jó néhány kérdést.

1. Ahol makacsul ragaszkodnak a lap megszüntetéséhez, s nem használnak a politikai érvek, ott engedélyezni kellene a csendes elhalást, nemcsak azért, mert az erőltetett lap rosszabb a semminél, és pokollá válik az ott dolgozók élete; hanem azért, mert a vállalati vezetők előbb-utóbb rátalálnak a kiskapura. Például: ebben a „tilalmi időszakban”, 1987 elején szüntették meg a Budapesti Harisnyagyár lapját, amelynek megjelenését már korábban sikerült kéthetéről havira csökkenteni. Most azt játszották el, hogy „át akarták vinni a lapot” másik kiadóhoz, ahol olcsóbban előállítják. Aztán az előző kiadónak már nem fizettek, a következőnek pedig még nem . . . Végül is saját bankszámlájával mindenki maga rendelkezik.

2. Az összes lapot kár volna megszüntetni, még akkor is, ha a következő években papírhánnal kell számolnunk. Az üzemi újságok ugyanis az ország teljes papírfelhasználásának csupán egy ezrelékét jelentik. Ez gyakorlatilag elhanyagolható.

A példányszám viszont eléri a másfél milliót; úgy is felfogható, hogy ez a legnagyobb magyar újság, nagyobb, mint a Nők Lapja, a Szabad Föld vagy akár a Rádióújság. Ezzel a lehetőséggel élniük kellene a gazdasági és politikai vezetőknél.

3. Ahhoz, hogy az üzemi lapok a jelenleginél színvonalasabbak, olvasottabbak és főként hatásosabbak legyenek, kiváló szerkesztőkre és újságírókra volna szükség. A szakmai színvonal azonban — megítélés szerint — nem javult, hiába kerültek látszólag hozzáértő diplomások a valamikori „gyorstalpalósok” helyére; hiába műveltebbek, ha nem érdekli őket az ügy. Ha ímmel-ámmal végzik munkájukat, melyért elődjeik még lelkesedtek.

Nehéz is elvárni az üzemi újságírótól és bármely más értelmiségitől, hogy hivatása magaslátán álljon, ha azt látja: akármelyik szakmunkás, a rosszul dolgozó, trehány is kétszer annyit keres, mint ő; s a félanalfabéta segédmunkás bére háromszor annyi lehet, mint az övé. Így nehéz igazságosságról írni, a gazdasági és társadalmi kérdéseket feszegetni a lapban. A morális és anyagi lebecsülésre az újságírók ugyanúgy válaszolnak, mint más munkavállalók: teljesítményviszatarattással. Igyekeznek máshol megkeresni a hiányzó bért, úgynevezett „maszkelással” vagy más módon. Ismerek olyan — gyermekét egyedül nevelő — újságírónőt, aki hajnali takarítást vállalt, mert az legalább rendszeres és biztos jövedelem.

Az üzemi újságírók átlagbére öt-hatezer forint közötti, a szerkesztőké hétezer forint körül jár. Összehasonlításképp: ma a vállalatok a nyugdíjas portásoknak fizetnek négy-ötezer forintot — természetesen a nyugdíj mellett. Az ilyen szegényes fizetések következtében akkor is kihál a szakma, ha nem akarják. Eddig is sokan elhagyták már a pályát: volt, aki visszament az iskolába angolt tanítani, s volt olyan is, aki taxisnak állt.

Az üzemi újságírók érdekvédelmi képviselője, a MÜOSZ nem tudta elintézni, hogy ez az igazán szűk réteg húszszázalékos fizetésemelést kapjon a kormánytól. Egy felmérés során kiderült, hogy az üzemi újságíróknak

30—35 százalékkal kisebb a bérük, mint a szakszervezetben és a népfrontban dolgozó politikai munkatársaknak. A béremelés érdekében ugyanis ezzel a kategóriával hasonlították össze az újságírókat. Erre mondta aztán az egyik szerkesztő: jobb lett volna, ha az újságírókat az újságírókhoz hasonlítanák.

Valamikor elég nehéz volt bekerülni a újságíró pályára. Mostanában sok a betöltetlen státus az üzemi lapoknál, lassan kötéllel fogják az újságírókat. Ennek így semmi értelme. Valamilyen módon meg kell reformálni az üzemi újságírást is.

4. Addig, amíg a magyar gazdaságban és a társadalomban nem történnek érdemi, strukturális változások, bajos az üzemi lapok reformjáról beszélni, hiszen e kérdések összefüggnek és kölcsönhatásban állnak egymással.

Nehéz volna megjósolni, hogy új szervezeti keretek között hogyan működjenek az üzemi lapok, milyen intézkedésekre van szükség működési feltételeik javításához. Például: ha egyik-másik nagyvállalatunk átalakulna részvénytársasággá — az új bankok ezt szükségesnek tartanak —, milyen helye és szerepe lehetne ott egy lapnak? Az ilyen kérdéseket az adott időszakban az ott dolgozóknak kell majd eldönteniük.

Pontosabban: nyílt, tiszta vitában kellene eldőlnie az üzemi lapok sorsának.

5. Strukturális változások nélkül, a jelenlegi „felállásban” is sokat lehetne tenni a normalizálás érdekében. Mindent lehet, csak azt nem, hogy homokba dugjuk a fejünket. Az egyik lapkiadó igazgatóhelyettese például azt mondta: ne bolygassuk a vállalatokkal egy-két évtizede kötött lapkiadási szerződéseket, a szerkesztők jogállását, mert mi — a kiadó — járnánk rosszul.

Igenis meg kellene újra vizsgálni ezeket a szerződéseket, s a lapokat visszaállítani régi jogaikba, vagy megszüntetni őket, ha eljárt felettük az idő. Azt mégsem lehet kívánni egy csőd felé haladó cégtől, hogy milliókat áldozzon az újságra, s ennek még örüljön is.

Ugyanakkor újra el kellene magyarázni a vállalati vezetőknek, hogy az újság, az írott szó termelőerővé válhat, ha arra használják, amire való. Hogy nemcsak az üzemi demok-

rácia igazi fóruma lehetne, nem csupán a vállalati jobbító szándékok szintézisére adna módot, hanem az olvasói levelek, észrevételek segítségével számtalan helyen meg lehetne szüntetni a pazarlást, új, olcsóbb eljárásokat, megoldásokat lehetne találni a termelésben. Nem biztos, hogy a művezető a legokosabb ember, vagy az újítási előadó. Ha velük nem tud szót érteni a dolgozó, ötletével mehetne tovább, a szerkesztőségbe, amely területen kívüliségével, pártatlanságával a helyi önző, személyes érdekek ellenében a nagyobb érdeket képviselné — a népgazdaságit.

Ez nem üres beszéd. Erre számtalan példa volt korábban az üzemi lapoknál, ahová úgy jártak be a dolgozók, mintha a kormányfőhöz mennének audienciára: s a lapokban közölt javaslatok alapján milliókat takarított meg a vállalat. Például: az egyik ruha-gyári újsághoz naponta tucatnyi levél érkezett — s nem név nélkül —, arról tájékoztatva: a szabászaton egy-két centiméter textil-hulladék mennyibe kerül, hová kellene korlátot tenni a balesetek elkerülése érdekében, hol miért áll a drága gép stb. Végül is a dolgozók ismerik a legjobban az üzemet, ezt az akkori igazgató is belátta, véleményüket elfogadta, válaszcikkekben megmagyarázta.

A mai viszonyok mellett bajosan lehet elvárni ilyen magatartást az igazgatóktól. Viszont sokkal jobban támaszkodhatnának az üzemi lapok a nemrég megalakult vállalati tanácsokra, azok elnökeire. Sajnos, csak ott, ahol nem formálisnak működnek a vállalati tanácsok.

Végezetül: valószínűnek tartom, hogy egyetlen tőkés vállalat sem engedi meg magának azt a luxust, hogy legyen üzemi lapja, de ne vegye semmi hasznát, ne informálja az ott dolgozókat. A gazdaságos termeléshez, a hatékonysághoz az is hozzátartozik, hogy látszatlapok, fantomhíradók helyett valódi, étellel teli, demokratikus újságok jelenjenek meg, melyek segítik a vállalati célok elérését, az új kibontakozását — segítenék a dolgozókat minden tekintetben, s javítanák az emberek erkölcsi-morális tartását. Akár pusztá létükkel, tekintélyükkel, hogy van hová fordulni a gyárkapun belül is, ha valaki máshol nem talál meghallgatásra.

➔ **ABSTRACT:** Factory papers are in crisis. Companies with economic problems try to get rid of their newspapers. The leaders of the press, however, are reluctant to recognize the pressing situation of journalists employed by company papers. This field also waits for a basic reform.

Badacsonyi Sándor: Vitatkozók (részlet)

Erdősi Sándor

Év végi hétvége

A hétvége-modellről — szilveszter ürügyén

A közönségkutatás adatai szerint 1986 és 87 fordulóján a televízió az évtized eddig legkedvezőbben fogadott szilveszteri műsorát sugározta. Vajon mivel magyarázható ennek a kétnapos műsorakciónak a sikere, ha csupán átlagos vagy annál alig jobb színvonalú műsorokból állt? A siker egyik összetevője kétségtelenül a hétvége-modell alkalmazása volt. A másik pedig az, hogy ezzel a műsorral a televízió az ünnepszervezésnek egy olyan holt terébe nyomult be, amelyet az állam eddig betöltetlenül hagyott — anélkül, hogy a szilvesztert kifejezetten ünneppé és főleg hivatalos ünneppé tette volna.

A szilveszteri műsorok készítése immár évtizedek óta rendszeresen visszatérő kihívást jelent a televízió számára. A felfokozott várakozások és a megítélési kényszer miatt az év végi műsorok szerkesztőire és készítőire mindig jelentős szakmai és politikai teher nehezedik. Ennek a kihívásnak az alkotók eddig váltakozó sikerrel tudtak megfelelni. 1986 és 87 fordulóján a Magyar Televízió egy újfajta év végi műsorral lepte meg a tévénező közönséget. Ez az év végi műsor megszüntetve megtartotta a korábbi hagyományt, és egy újabb keletű hagyománnyal kapcsolta össze. Ezúttal ugyanis egy olyan kétnapos műsorfolymat került a képernyőre, amely az elmúlt valamivel több, mint egy évben többször kipróbált *Hétvége* című vállalkozás modelljére épült.

Fogadtatás

A reggeltől újév hajnalig tartó szilveszteri műsor *elégedettségi indexe* az országos közönségvizsgálat¹ szerint 81 pont volt, bele-

értve a 2. programban sugárzott műsorokat is (ez utóbbiak kevésbé tetszettek — 73 pont —, de csekély súlyuk miatt nem változtatták meg a közös átlagot). Ez az érték kedvezőnek mondható, de csak akkor, ha figyelembe vesszük, hogy milyen exponált műsorról van szó, mivel például ezen a héten szombaton az elégedettségi index ugyancsak 81 pontot ért el. A kedvező értékelésben nagy szerepük volt a délelőtti és délutáni, köztük az élő műsoroknak. A 19.35 és a 0.05 közötti négy és fél óra átlagos tetszése ugyanis a teljes átlagnál 2 ponttal alacsonyabb (79) volt. Az újévi műsort a nézők átlagosan 76 ponttal értékelték.

Az 1986-os szilveszteri műsor értékelése az előző évekhez képest is kedvezőnek mondható. Ennek az adásnapnak az elégedettségi indexe 1979 óta először emelkedett 80 pont fölé, és először volt jobb az újévinél. Az idei újévi műsor értékelésében mutatkozó „visszaesést” valószínűleg az előző nappal való összehasonlítás okozta. Ez azonban semmit sem von le abból, hogy a rendszeres

A tévézésre fordított átlagidő és a műsorokkal való elégedettség (átlagos tetszés) az év végi adásnapokon 1979 és 1986 között

évek	nap	szilveszter tévézés ideje (perc)	elégedett- ségi index	nap	újév tévézési ideje (perc)	elégedett- ségi index
1979—80	hétfő	356	76	kedd	152	79
1980—81	szerda	319	79	csütörtök	234	83
1981—82	csütörtök	337	78	péntek	271	86
1982—83	péntek	294	75	szombat	197	81
1983—84	szombat	283	77	vasárnap	211	82
1984—85	hétfő	307	77	kedd	186	78
1985—86	kedd	319	70	szerda	166	77
1986—87	szerda	380	81	csütörtök	178	76

közönségkutatás adatai szerint ez a mostani az évtized legkedvezőbben fogadott szilveszteri műsora volt.

A főbb adatok után nézzük meg röviden, hogy a szilveszteri műsor fogadtatásának milyen további mozzanatai tárultak fel a közönségvizsgálat során. Mindenekelőtt jól megfigyelhető volt a közönség átrétegződése a nap folyamán. A délelőtti műsort főként a fiatalok nézték, délután inkább a középkorúak; estére pedig az idősebbek is csatlakoztak hozzájuk. Az iskolai végzettség és a lakóhely tekintetében hasonló tendencia mutatkozott. Az általános iskolát végzettekhez délutántól kezdve fokozatosan „felzárkóztak” az iskolázottabbak, köztük a felsőfokú végzettségűek is. Végül napközben kevés kivétellel az egész műsornak a fővárosiak körében volt a legnagyobb a nézettsége, s a községekben élők csak az esti krimitől kezdve nézték a műsort hasonló arányban.

Két műsorjegység (a *Nyúz a csúszom* és az *Év vége stúdió* egyik jelentkezése) kivételével az egész szilveszteri műsor jobban tetszett a nőknek, mint a férfiaknak. Különösen az élő műsorrészek, az *Ablak*, a *Három kívánság*, a *Fórum* és a *Sztárparádé* gyurmafilmen. Érdekes, hogy csak a középkorúak adtak egy-egy műsorra legalább 5 ponttal többet valamelyik másik csoportnál. Az élő műsorrészekon kívül (*Kezdjünk új életet!*, *Állunk rendelkezésére!* *Év vége stúdió*) a popzenekarok paródiája, az év embereinek köszöntése és Nagy Bandó András műsora tetszett

nekik jobban, mint a fiataloknak vagy az idősebbeknek. Feltűnő, hogy milyen sok részműsört értékelték a többieknél (legalább 5 ponttal) kedvezőbben a *felsőfokú végzettségű nézők*. (A lista túl hosszú lenne, ezért eltekintek tőle.) Ennek a körülménynek szerepe lehetett az év végi műsor általánosan kedvező megítélésében, mivel az iskolázottabb nézők jobban ki tudják fejezni véleményüket, és közülük többen tartoznak az úgynevezett „véleményvezérek” közé. Megjegyzem viszont, hogy a Mikroszkóp műsorából sugárzott részlet az általános iskolát végzetteknek tetszett jobban. Ebben a harsányabb katonajelenetnek és a zárókép érzelmekre ható, emelkedettebb hangulatának egyaránt szerepe lehetett. A *budapestiek* valamivel több műsorrészt értékelték magasabbra, mint a vidéki városokban és községekben élők. A pop-paródián és *Felesporton* kívül a fővárosiaknak inkább az *Év vége stúdió* jelentkezései tetszettek, a vidékiek viszont inkább a *Kezdjünk új életet!*-akció egyes részeit fogadták kedvezőbben. Ez azonban inkább csak jelzés egy lehetséges tendenciáról, ellenőrzéséhez pontosabb módszerekre lett volna szükség.

Végül még egy érdekes és összetett tendencia érdemel figyelmet. Az esti műsorok felé haladva — a közönség kiszélesedésével és összetételének változásával párhuzamosan — valamelyest csökkent az átlagos elégedettség. Közben azonban a nem, életkor, iskolai végzettség és lakóhely szerinti közönségcsoportok véleménye közeledett egymás-

hoz. Jól példázza ezt a *Szuperbola* fogadtatása, amelyet a legtöbben (körülbelül 5 millió 200 ezren) néztek meg, tetszésindexe az átlagos zóna felső határára esett, azaz nem volt különösen kedvező, de csak a középiskolát végzetteknek tetszett, a többieknek kevésbé. A tetszésindexek közötti különbségek csökkenése mégsem jelenti azt, hogy az értékelés egységesebb lett. Az egyéni vélemények szóródása ugyanis nem csökkent, sőt növekedett. Ebből arra lehet következtetni, hogy a „főműsor” értékelését nem annyira a közönség társadalmi-demográfiai jellemzői befolyásolták, ahogy ez a délelőtti és a délutáni műsorok esetében történt, hanem inkább az egyes nézők ízlésnormái és az alkalommal összefüggő várakozásai.

A hétféle-modell

Mint már említettem, a szilveszteri és újévi műsor fő újdonsága a már sikerrel kipróbált hétféle-modell alkalmazása volt. Anélkül, hogy csökkenteni akarnám az úgynevezett betétműsorok jelentőségét, megragadom az alkalmat, hogy kitérjek ennek a műsorformának az általános megítélésére. Először egy évvel ezelőtt Lendvay Judit és Valkó Emőke érdeklődött kétszáz budapesti telefonelőfizetőtől a *Hétféle* fogadtatásáról². Azt találták, hogy a kérdezettek 72 százaléka nézett televíziót a szóbanforgó hétféle mindkét napján. Azok közül, akik — akár szombaton, akár vasárnap — nézték a műsort, 65 százalék vett észre különbséget a szokásos hétféle műsorokhoz képest. Leginkább a felsőfokú végzettségűeknek és a legkevésbé az időseknek tűnt fel a változás. Az eltéréseket értékelő válaszok 92 százaléka kedvező közönségfogadtatásról tanúskodott. Ezen belül a válaszadók 87 százaléka a műsorvezetők szereplését, 83 százalékuk a műsorfolyamat nonstop jellegét, 75 százalékuk a vidéki helyszínek jelentkezősét ítélte meg kedvezően. A válaszadók 41 százaléka találta úgy, hogy ezen a hétfélen több volt a reklám, 23 százalékuk szerint ugyanannyi, 13 százalékuk szerint pedig kevesebb volt, mint máskor. Azok közül, akik szerint növekedett a reklámok mennyisége, 44 százalék értett ezzel egyet, és 56 százalék nem helyezte.

Most, egy évvel később ismét megkérdeztük (másik 200) budapesti telefonelőfizető véleményét, ezúttal az *Évféle* fogadtatásáról.³ Az interjúk elején, még mielőtt tehát az év végi műsor szóba került volna, ugyancsak kitértünk a *Hétféle* megítélésére. 1986 végéig a kérdezettek 78 százaléka emlékezett úgy, hogy látta már a *Hétféle* című műsor több adását is, 22 százalékuk pedig legfeljebb egyet látott. Azoktól, akik már többet is láttak, megkérdeztük, hogy „jobbak vagy rosszabbak voltak-e ezek a hétféle műsorok a különben szokásosnál?”. A válaszokat egy, a tetszésindexhez hasonló mutatóval kifejezve,⁴ az új műsorforma 94 pontot kapott, és ettől legfeljebb 1 ponttal tért el fölfelé vagy lefelé az egyes társadalmi-demográfiai csoportok értékelése. Mindez azt jelzi, hogy a *fővárosiak* döntő többsége nemre, korra és iskolai végzettségre való tekintet nélkül elfogadta és megkedvelte a hétféle-modellt.

A válaszokat indokló megjegyzésekben kétféle mozzanat fordult elő a leggyakrabban. Az egyik, hogy ez az újfajta műsor közvetlenebb, családiasabb a korábbinál, ami nagyrészt a műsorvezetőnek és a háziasszonynak tulajdonítható, a másik pedig, hogy színesebb, változatosabb, érdekesebb és mozgalmasabb, mint a szokásos hét végi műsorok.

Véleményem szerint a hétféle-modell újfajta minőséget jelent a televízió repertoárjában. Három fő jellemzőjét: (1) az élő műsor-részek (stúdió és más helyszínek) arányának növekedésében, (2) az általános műsorvezetői szerepkör létrejöttében és (3) abban a lehetőségben látom, hogy az egész műsor — esetleg az alkalomhoz illő globális karaktert vehet fel. Nem tartom feltétlenül szükségesnek, de lehetségesnek sem annak eldöntését, hogy a fentiek közül melyik tette közkedvelté az új műsorformát. Mivel egy új minőségről (Vitányi Iván kedvelt kifejezésével: új kvidditásról) van szó, egzakt választ erre csak az egyes elemek szisztematikus kombinálásával lehetne adni, ami túl nagy vizsgálati apparátust igényelne. A logikai elemzés érdekében kénytelenek vagyunk ugyan elválasztani egymástól az említett három sajátosságot, de még így sem járhatunk el mereven, mert tudnunk kell, hogy kölcsön-

nösen áthatják egymást. A műsor élő jellegéről a nézőben keletkező benyomást például nemcsak az élő részek nagyobb időbeli aránya keltheti, hanem a folyamatos műsorvezetés is, az előre felvett részekre gyakorolt „kisugárzó hatásai” révén.

Az *élő jelleg* kapcsán indokoltnak látszik a következő kérdés: voltaképpen milyen tévénezésre ösztönöz a hétvége-modell? A magában a műsorban is többször elhangzott elképzelés szerint ez a modell a háttértelevíziózást segíti elő. A gyakorlat azonban — legalábbis egyelőre — nem látszik igazolni ezt az elképzelést. A kérdés eldöntéséhez bonyolult és a hagyományostól eltérő módszerekkel szerzett vizsgálati tapasztalatokra lenne szükség. Az interjúkban és beszélgetésekben elhangzott utalások mindenestre amellet szólnak, hogy az új műsorfajta jobban magához láncolja a nézők figyelmét. S nem utolsósorban ezt támasztja alá a logikai elemzés is.

Különböztessünk meg — durván — kétféle tévénezést. A hagyományos és eddig legalábbis kívánatosnak tekintett tévénezés alanya a figyelmes és válogató néző. Ez a néző, lehetőleg előzetes információk alapján, kiválasztja, hogy mit akar megnézni, leül a készülék elé, figyelmesen megnézi a kiválasztott műsort, esetleg átkapcsol egy másik csatornára; ha a műsorstruktúra lehetővé teszi, akkor szalalozzik; és végül, ha megnézte, amire kíváncsi volt, akkor kikapcsolja a készüléket. A háttértelevíziózás alanya viszont többnyire nem előzetesen és tudatosan választ, hanem ha napirendje lehetővé teszi, akkor bekapcsolja a televíziót, és figyelmét megosztja napi teendői és a tévézés között. „Bele-belenéz” a folyó műsorba, és vagy ottragad, vagy folytatja azt a cselekvéssort, amit éppen abbahagyott; azaz változtatja a kétféle tevékenységet, vagy ha lehetséges, párhuzamosan végzi mind a kettőt. Ennek a tévézési módnak a rövid és egymástól jellegükben erősen különböző műsoregységek felelnek meg a leginkább.

Talán ez az egyszerűsített és sarkított leírás is elegendő annak belátásához, hogy a hétvége-modell nem igazán kedvez a háttértelevíziózásnak. Sőt — egyelőre — inkább elentétes azzal. Igaz ugyan, hogy tendenciaszerűen rövidebb műsoregységekből áll, de

az élő műsorrészek gyakoribb jelentkezése miatt aleatórikus jellegűvé válik (alea = kocka, kockajáték). Mivel az éppen zajló események egyes részei (látszólag) véletlenszerűen követik egymást, ez a kiszámíthatatlanság magára vonja a néző figyelmét. Pontosabban szólva: az egyenes adás erősebb prognosztikai aktivitásra készíti a nézőt, mivel az azonos idősíkbán játszódó valószínű események fordulatai bármikor rácaffolhatnak előzetes várakozásaira.⁵ Tovább fokozza ezt a hatást, ha a közvetített események — mint például a szilveszteri műsorban — egyszerre több helyszínen, párhuzamosan zajlanak. A bejelentkezések összefésülése nyomán az egyes eseményszálak egyfelől folytatásos-jellegűvé válnak, ami közismert módon fokozza a kíváncsiságot, másrészt összhatásukat tekintve egy sokoldalú, nagyobb esemény részesévé teszik a nézőt. Ily módon a képernyőn egy sajátos tömegkommunikációs esemény⁶ jön létre, amely jóval lebilincselőbb, mint a konzervműsorelemek valamilyen szekvenciája. Ezért állítom, hogy a hétvége-modell nem a háttértelevíziózás irányában hat. Hozzá kell tenni persze, hogy az említett hatáselemek nem a *Hétvége*-ben jelentkeztek először, a *Hétvége* csupán újra „felfedezte” és tudatosan alkalmazza ezeket. Egyebek között ebben rejlik viszonylagos újszerűsége, ami önmagában is figyelemfelkeltő hatású.

A háttértelevíziózást legfeljebb az serkenté, ha az élő műsorrészek olyan jelentéktelen eseményekről közvetítenének, amelyeknek csak egy-egy mozzanata tarthat számot szélesebb érdeklődésre. A nézőnek ez az alulfoglalkoztatása viszont maga volna az önellentmondás, ami — legalábbis programszerűen — aligha vállalható. Akár érdekes, akár érdektelen események sorjáznak azonban egymás után, kevesen fogják valamennyit nyomon követni. Felvetődik tehát az a kérdés, hogyan avassa be a műsor a később bekapcsolódó nézőket az előzőleg törtétekbe. Ezt az igényt hivatottak szolgálni a rendszeres szóbeli vagy képes összefoglalók. A kettő közül az utóbbi látszik jobbnak. Nemcsak azért, mert televíziószerűbb, hanem azért is, mert az egyes részletek sűrített és poentírozott képi összefoglalását azok is szívesen megnézik, akik már látták.

A szóbeli ismételtetés viszont unalmassá válik, és az önreklám képzetét kelti.

Önmagában persze nem olyan nagy baj azért, ha odafigyelnek egy műsorra, amely azt hirdeti önmagáról, hogy háttértelevíziózásra való. Ha majd az újdonság varázsa elmúlik, és a retrospektív részek jól segítik a nézőt abban, hogy komolyan vegye a biztatást, akkor az ellentmondás feloldódhat, és valóban megnövekedhet a más tevékenységekkel párhuzamos televíziózás aránya. A kérdés az, hogy erre van-e szükség? S ez már egy mélyebben fekvő, súlyosabb dilemmát vet föl, nevezetesen azt, hogy *a tévézés melyik modelljét kell szorgalmaznia a televíziónak*. Ezúttal nincs mód az érvek és ellenérvek felsorakoztatására. Az egyik fő ellentmondást az okozza, hogy a nézők már most is heti tévézési idejüknek 40—45 százalékát szombaton és vasárnap töltik el a képernyő előtt, s az új műsorforma tovább növelheti a hétfégi televíziózás mennyiségét. Ha ez tényleg így lesz, akkor ellentétben áll majd az „egycsatornás” szabadidő-eltöltés csökkentését szolgáló törekvésekkel.

A hétfége-modell második fő sajátosságát a két műsorvezető által betöltött *új szerepkör* jelenti. Mivel ezt a szerepkört eddig (egy alkalom kivételével) csak Horvát János és Endrei Judit töltötték be, nincs lehetőség az összehasonlításra. Horvát és Endrei — mint tévészemélyiségek — népszerűek, a közönség döntő többsége szívesen látja őket a képernyőn. Ennek a rokonszenvnek számos megnyilatkozását lehetne idézni az interjúból is, amire azonban aligha van szükség, hiszen ezek olykor magában a műsorban is megjelennek. Vagy valamelyik másik műsor tér vissza rájuk megértő mosollyal kísérve (*Kalendárium*).

A tárgyilagosabb nyilatkozók inkább úgy vélekednek, hogy a két műsorvezető kifejezetten alkalmas erre a szerepkörre. Alkalmasságuk lényege a visszafogott, kulturált közvetlenségben foglalható össze. Ez felel meg a kor divatjának, s egyszersmind ők (is) teremtik a kor divatját. A visszafogottság értékét nehéz túlbecsülni, mivel egy erősen tagolt, rétegzett közönséghez szólnak, és ezért egyszerre sokféle igénynek kell megfelelniük. A közvetlenség funkciója pedig az, hogy emberi arculatot adjon a műsornak, és

esetleg közvetítsen a távoli események és a nézők között. Az egyik csoportos interjú résztvevői például elvitatkoztak azon, hogy a műsorvezetők voltak-e az ő vendégeik, vagy pedig inkább ők érezték vendégnek magukat a stúdióban és más helyszíneken. Ezt a jelenséget egyébként a szakirodalom paraszociális interakciónak nevezi, amelyre állítólag a kisebb interakciós potenciállal rendelkező nézők hajlamosak elsősorban.⁷ A személyes és közvetlen stílus hatására a saját világ közeledhet, illetve összemosódhat a képernyő világával, ami kis adagban orvosság, nagy adagban mérég is lehet.

A közvetlenség mint stíluselem az utóbbi egy-másfél évben vált divattá a rádióban és a televízióban. Amint azonban azt a megújult *Híradó* fogadtatásáról írott egyik korábbi dolgozatomban⁸ igyekeztem megmutatni, *a közvetlenség önmagában nem érték*. Erősödése pusztán formai változások valamely csoportjához is csatlakozhat, és tartalmi változások megjelenési formája is lehet. Ez azonban már az új műsorforma következő sajátosságához vezet.

A hétfége-modell harmadik sajátossága, a kétnapos műsor *egységes karakterére* csak általánosságban térhetek ki. Szándékom csupán az, hogy jelezzek egy lehetőséget. Azt, hogy ez a lehetőség eddig milyen mértékben realizálódott, csak az eddigi műsorok elemzésével lehetne tisztázni. Azt pedig, hogy egyáltalán kell-e, és ha igen, akkor mennyire és hogyan kell erre törekedni, csak az érvek és ellenérvek vitája s főleg a gyakorlat próbája döntheti el.

Egy szezon, egy társadalmi-politikai esemény vagy ünnep eddig is szinte kínálta az alkalmat az olyan műsorakciókra, amelyekben egységes szerkesztői koncepció érvényesül. A nyári vakáció, a Békenapok vagy a szilveszter lehetnek kiragadott példák erre. Nem tartom azonban kizártnak, hogy az ilyen, szinte társadalmi megrendeléseként ható alkalmak nélkül is megvalósítható ez a törekvés. Mivel ilyen műsorakciók eddig is voltak, most csak arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy a *műsorvezetés* felerősítheti a szerkesztői koncepciót azzal, hogy orientálja az érdeklődést, és tolatkodás nélkül értelmezi, azaz keretbe illeszti a látottakat.

Maga a szerkesztői koncepció a sugárzott

műsorok stílusegységében és az úgynevezett „mögöttes üzenet” megkomponálásában fejződhet ki. Tisztában vagyok azzal, hogy a téma ezen a ponton ezer ágra bomlik, s ezért mindössze két mozzanatot teszek most szóvá. Az egyik, hogy a műsorvezetők egyénisége, illetve aktuális magatartása, hangvétele a stílusegység egyik fontos tényezője. A másik, hogy a szerkesztői koncepció mögöttes üzenetét végső soron az minősíti, hogy a televízió milyen képet épít fel, illetve ápol a világról és benne önmagáról. A veszélyes és kiszámíthatatlan vagy a kezelhető világ, illetve a közönséget magára hagyó vagy a szolgálatkész, közönségtisztelő televízió képe csupán a legtágabb alternatívák. Ezeket egy-egy hétvégi műsor önmagában alig befolyásolja. Hiszen a valóságkép és a tévéimage az egész műsorfolyamat terméke. A hétvége-modell lehetőségét abban látom, hogy a maguk különösségében koncentrálnak bizonyos hatásokat azzal, hogy kiemel, bemutat, értelmez és konkrét jelentéssel ruház fel egy-egy vonatkozást.

Mielőtt továbbsmennék, hangot kell adnom néhány kételkedő kérdésnek is. (1) Érvényesíthető-e egyetlen téma vagy vezető gondolat a súlykolás, a szájbarágás veszélye nélkül? (2) Komponálható-e egyáltalán egy kétnapos műsor? S ha igen, akkor (3) a műsorfolyamat mely részei, milyen eséllyel érik el a rétegzett és cserélődő közönséget? Részletes válaszok helyett most csak annyit, hogy (ad 1) az egységesség nem egysíkúságot, hanem a különböző részek rendezett viszonyát jelenti. (ad 2) „Componere necesse est” — mivel az egységes benyomást keltő szerkezet hiánya maga is egyfajta esetleges vagy eklektikus kompozíció. (ad 3) A közönségismeret határai egy világos kontúrokkal rendelkező kompozíció esetében sem szűkösebbek, mint egyébként. Sőt, az ilyen műsor rendelkezik azzal az előnnyel, hogy könnyebben rábízhatja magát a közönségcsoportok szuverén döntéseire, mint az igényekhez való illeszkedés általános szándékára hagyatkozó szerkesztés.

Tudom, hogy az effajta fejtegetés látszólag távol esik a konkrét műsorgyakorlattól. Szeretném azonban felhívni a figyelmet arra, hogy ezek mögött a kérdések mögött egy komplett modeldilemma rejtőzik. A modell

persze csak absztrakció, mert mindig valamilyen konkrét műsor kerül a képernyőre. Nem hiszem viszont, hogy ezek (és más) kérdések újak lennének például a program-szerkesztők számára. A hétvége-típusú műsorforma csupán megnövelte a lehetőségeket, és ezzel együtt felerősítette a kérdéseket. Úgy gondolom, hogy alternatív modellek felállításához még nem eléggé érett a helyzet. Bizonyos kérdések azonban csak így tehetők fel. S a lehetséges kérdések ilyen igényű végiggondolása hasznos lehet a tervezésben és az értékelésben egyaránt. A hazai ünnepkultúra ápolását például jól szolgálná, ha a televízió nemcsak magukat az ünnepi műsorokat tervezné meg, hanem — esetleg szakértők bevonásával — azt az *ünnepképet* is, amelyet műsoraival sugall.

Médiaszilveszter — Félhivatalos ünnep

A magyar ünnepkultúra jelenlegi dezintegrált állapotában a televízió ezen az év végén egy olyan műsorral állt elő, amely félúton foglal helyet a hivatalos és a népi ünneplés⁹ pólusai között. Jó érzékkel és a szerencse folytán azon a két napon tette ezt, amelynek amúgy is sajátos szerepe van a hazai ünnepkörben.

A naptári év fordulójának mint ünnepnek az állam, az egyház és az egyes ember által adott jelentése közel áll egymáshoz, miközben a többi állami, egyházi vagy egyéni ünnep esetében ez sokkal kevésbé van így. Ehhez járul, hogy valamilyen okból nálunk nagyobb szerepe, jelentősége van a szilveszternek, mint más országokban, például Lengyelországban. Többen várják meg az éjfélt, és többen töltik az estét szórakozással. A húsvéthétfői és a ballagási szokások mellett a szilveszteri szórakozásigény és a karneválra emlékeztető viselkedési formák azok, amelyek a leginkább őrzik a népi ünneplés hagyományát. Látszólag csak formai különbség, hogy miközben a népi ünneplésnek helytadó „második félidő” más alkalmakkor a hivatalosan elismert ünnep után következik, itt megelőzi azt. Ez a fordított sorrend, valamint az, hogy a szilveszter csupán túrt, de nem elismert, afféle *félünnep*, voltaképpen a népi és a hivatalos (előbb egyházi, később állami) ünneplés kiegyezésének

lenyomata. Országszerte megült ünnepeink között a szilveszteri félhivatalos ünneplés a leginkább ideológiamentes. Ennek a jelentőségét akkor észleljük igazán, ha elfogadjuk Hernádi megállapítását arról, hogy a mindennapi élet igyekszik megvédeni magát a túlzott átpolitizálással szemben, egyebek között a népi és a hivatalos ünnepek elválasztásával, s jórészt emiatt marad csekély az átjárás a kétféle ünnepkultúra között. (221—222. oldal). A közeledés és elválás dialektikája szilveszterkor sajátos kompromisszumot eredményez, amelynek ilyenkor szinte kitapintható határai vannak.

A modernizáció jelentős mértékben átalakította a hivatalos és a népi ünneplés módjait egyaránt. Előbb a rádió, később a televízió révén megváltozott az ünneplő közönség szerkezeti összetétele, csökkent a személyes és növekedett a közvetített részvétel aránya. Mivel az ünnep úgy is tekinthető, mint egyén és közösség kiemelt jelentőségű találkozási pontja, ahol a cselekvések hasonlósága jelzi az egymásra utaltságot, sok múlhat azon, hogy a televízió képes-e teljesíteni sajátos *közvetítő* funkcióját. Az alapkérdés ebben a tekintetben az, hogy a televízió milyen ünnepeket hogyan vesz tudomásul. S bár az utóbbi években történtek változások, még mindig sok igazság van abban, amit Hernádi a televízió ünnepi műsorairól ír: „a politikai ünnepekhez csatlakozó tévéműsorok (tehát *tematikailag ünnepek, de nem sikeresek*). A nem politikai ünnepeken sugárzott tévéműsorok pedig *sikeresek, de nem vonatkoznak az ünnepekre*: mintegy szemérmes hallgatás övezi, hogy ünnepet és hogy milyen ünnepet írunk” (213. oldal).

Véleményem szerint ebben a tágabb kontextusban nyeri el valódi jelentőségét, hogy a televízió 1986—87 fordulóján kétnapos nonstop műsort sugárzott. Elfogadta és sajátjának tekintette a népi ünnepkultúra év végéhez fűződő hagyományát anélkül, hogy a szilvesztert kifejezett ünneppé és főleg hivatalos ünneppé igyekezett volna tenni. Közben saját hagyományait fejlesztette tovább, és félhivatalos maradt, lépést tett a népi ünneplési szokások irányába, csökkentette az ünnepi privatizálódást, és hozzájárult az ünnep közösségi átéléséhez.

Összbenyomás

A közönségvizsgálat szokásos adatainak áttekintésekor kitűnt, hogy az *Évvége* keretében sugárzott részműsorokat a nézők általában kedvezően fogadták, s így a szilveszteri műsorral való átlagos elégedettség rekordot ért el. Ezt az átlagos elégedettséget azonban meg kell különböztetni a műsoregészről kialakult összbenyomástól. Az összbenyomás ugyanis nem a részbenyomások átlagolásával, hanem más szabályok szerint szerveződik a megítélésben, s adott esetben visszahat az egyes részletek megítélésére is.

Ennek a szilveszteri műsornak nem volt kiemelkedő vezető műsora. Ez nem feltétlenül hibája, de egyik fontos sajátossága volt. Arra a kérdésre, hogy „melyik műsor rész lenne méltó arra, hogy megismételjék az ezredforduló szilveszteri műsorában”, a legtöbben vagy nem tudtak válaszolni, vagy az volt a véleményük, hogy egyik sem (28 százalék). Sorrendben a legtöbb választás Nagy Bandó András műsorára (23 százalék), a *Szuperbolára* (13 százalék), a Mikroszkóp műsorára (9 százalék) és az év végi *Fórumra* (6 százalék) esett. A maradék megoszlott a kisebb arányú választások között.

Annak ellenére, hogy az egyes műsorok nem arattak átütő sikert, a teljes műsor mint jó egész (gestalt) elnyerte a közönség tetszését. Sokan meg is fogalmazták, hogy ez az év végi műsor jobb összbenyomást keltett a korábbi szilveszteri műsoroknál. Vajon mivel magyarázható ennek a kétnapos műsorakciónak a sikere, ha csupán átlagos vagy annál alig jobb színvonalú műsoregységekből tevődött össze?

Az év végi és ezen belül a szilveszteri műsorról alkotott *összbenyomásokról* csak a *budapesti* telefonelőfizetőktől érdeklődtünk. Mindkettőt átlagosan 78 ponttal értékelték.¹⁰ A budapestiek tehát nem tettek különbséget a szilveszter esti és az egész év végi műsor között, illetve valószínűleg más-más mércéhez viszonyították a kettőt. Amint az várható volt, a szilveszter esti tévéműsor egyéni megítélése összefüggött a kérdezettek szilveszteri közérzetével, valamint azzal, hogy az elmúlt évet hogyan ítélték meg az ország és a saját szempontjukból. A kedvezőbb helyzetértékelés és a jobb közérzet a

kedvezőbb megítéléssel, a rosszabb a rosszabbal társult.

Az esti műsort azok értékelték magasabbra, akik a nap folyamán hosszabb ideig nézték a televíziót (az öt óránál kevesebbet tévézők átlagosan 74, a hat-nyolc órán át tévézők 78, végül az ennél is hosszabb ideig kitartók 80 pontot adtak). Első közelítésben nyilván arról van szó, hogy azok nézték a műsort hosszabb ideig, akiknek tetszett. Ennyi tévénézés azonban egy napon már nem fakadhat pusztán a tetszésből. Valószínűbb tehát, hogy a tévénézésre fordított időnek és a tetszésnek ebben az összefüggésében egyfelől a rászorultság, illetve a televízióra való hagyatkozás, másfelől a délelőtti és a délutáni műsoroknak az esti műsor fogadtatására „kisugárzó”, kedvező hatása mutatkozott meg. Ezt az értelmezést látszik támogatni az a tapasztalat is, hogy a szilveszteri műsort kedvezőbben értékelték azok, akik mindkét napon, mint akik csak szilveszterkor nézték a televíziót (79 és 73 pont).

A televízió műsorát — a most tárgyalt értelemben — a nők és az általános iskolai végzettségük értékelték (8—10 ponttal) magasabbra. Életkor szerint nem volt lényeges különbség. Arra a kérdésre viszont, hogy „Ön hogyan érezte magát ezen a szilveszter estén?”, a férfiak, az iskolázottabbak és a fiatalok válaszoltak kedvezőbben (az átlag 77 pont volt). Ebben az értelemben tehát a szilveszteri általános közérzet vagy hangulat és a műsor értékelése ellentétesen alakult. Ez azt jelzi, hogy az említett csoportok jobban függetleníteni tudták magukat a műsortól. A fiatalok, az iskolázottabbak és a férfiak kevésbé szorultak a televízióra abban, hogy megfelelő szilveszteri hangulatot teremtsenek, és jól érezzék magukat.¹¹ Lehetséges, hogy az önállóbb közérzetalkításnak ez a képessége a férfiak és a főiskolai végzettségük esetében sajátos kontrasztként vissza is hatott a tévéműsor (szigorúbb) értékelésére.

Abban a kérdésben, hogy hogyan értékelik az *elmúlt évet* az ország és a saját szempontjukból, az egyes csoportok véleménye között nem voltak jelentős különbségek (a két index átlagértéke 51 és 55 pont volt). Mégis érdekes, hogy a főiskolát végzettek és a fiatalok, miközben 1986-ot az ország szempontjából alacsonyabbra, saját szem-

pontjukból, ha alig észrevehetően is, de magasabbra értékelték. Vagyis az óév társadalmi és privát szempontú megítélése ellentétes tendenciát követ, vagy legalábbis független egymástól. Mélyebb interpretáció helyett ezúttal inkább arra érdemes figyelnünk, hogy a *műsor* értékelése az *ország* helyzetének értékelésével, a szilveszteri *közérzet* viszont a *saját helyzet* értékelésével tartott párhuzamot. Sietek hozzátenni, hogy mindez alig észrevehető és bizonytalan, de módfelett érdekes tendencia. Mégpedig azért, mert az egyébként privatizálódó civil ünnepelés (fél)hivatalos befolyásolásának, „megszervezésének” lehetőségeire és hatáira utal. A siker ismeretében mármost arra a kérdésre kellene válaszolni, hogy voltaképpen milyen irányú elmozdulás következett be ezzel az év végi műsorról. Konkrétabban azt feltételezem, hogy a megítélésekben tükröződő és a fentiekben jelzett elkülönülés korábban kifejezettebb volt, azaz csökkent. Adatok hiányában azonban ezt a feltételezést nem tudom bizonyítani.

Valószínűleg feltűnt, hogy — bár a kölcsönhatások nem tagadhatók — eddig csak a műsortól független külső tényezők szerepét sikerült tetten érni az összbenyomás alakulásában. Marad tehát a kérdés, hogy voltak-e olyan konkrét műsorok vagy általánosabb műsorjellemzők, amelyek szerepet játszottak az általános megítélésben.

Azokat, akik legalább szilveszterkor nézték a televíziót, arra kértük, hogy tíz általunk kínált tulajdonság segítségével jellemezték az év vége műsorát.¹² A válaszadók ezeket a tulajdonságokat a következő sorrendben találták jellemzőnek. A lista első két helyét a lebonyolításra és a szerkesztésre utaló tulajdonságok (gördülékeny = 84, változatos = 82) foglalták el, s csak ezután következtek a tartalom és a hangulat jellemzői (oldott = 79, ötletgazdag = 79, vidám = 79, szellemes = 78 és szokimondó = 74). Csak a sor végén kapott helyet viszont a műsor újszerű (75) és nagyszabású (73) jellege, valamint ünnepélyessége (70).¹³

Megpróbáltam kideríteni, hogy tíz esti műsor(rész) megtekintése, illetve a felsorolt tíz tulajdonság odaítélése közül melyik mennyire befolyásolta a szilveszter esti műsor általános megítélését. Az elemzés cred-

ményei szerint az összbenyomást nem az határozta meg, hogy ki melyik műsor(része)ket látta aznap este az 1-es vagy a 2-es program kínálatából, hanem az, hogy az egész kétnapos műsort mennyire találta ötletgazdagnak, oldottnak, ünnepélyesnek és nagyszabásúnak.¹⁴ A szilveszter esti műsorról kedvezőbb összbenyomás alakult ki azokban, akik ezeket a tulajdonságokat jellemzőbbeknek találták. Ez az eredmény azért nagyon tanulságos, mert azt igazolja, hogy a globális minősítés terhét nem az egyes (műsor)elemek hordozták, hanem a műsorfolyamat egészének szerkezete, hangvétele és kivitelezése.

Hozzáteszem, hogy ezt mint általános következtetést csak összehasonlító vizsgálatok egybehangzó tapasztalatai alapján lehetne levonni. Márpedig korántsem biztos, hogy más esetekben ugyanerre az eredményre jutnánk. A néző ugyanis aktívan keresi az általa előnyben részesített általános sajátosságokat, de ezeket csak akkor „ítéli oda”, ha okot talál rá, hogy ezek valóban léteznek. Ilyenek hiányában csak bizonyos pozitív vagy negatív értelemben kiugró, pregnáns részletekre támaszkodhat az összbenyomás kialakításában. S ha ez így van, feltehetjük a kérdést, hogy melyik eset a kívánatos. Választás helyett viszont azt kell mondanunk, hogy az az eset tekinthető optimálisnak, amelyben az összbenyomás szerveződésének mindkét elve érvényesül.

Könnyű lenne mármost a kedvező összbenyomás eredetét firtató kérdésre a kezdeti kísérleti esztétikának vagy az alaklélektan azzal az általános felismerésével válaszolni, hogy a teljes egész nem azonos a részek összegével. Ennél ugyanis alighanem többről és részben másról van szó. A lényeg a műsorkínálat hangsúlyainak átrendeződésében van. Röviden szólva: ez az év végi műsor azért volt sikeresebb a korábbi(ak)nál, mert más volt. Ennek a másszerűségnek a létrejöttében pedig — ahogy én látom — két összetevő játszott a főszerepet: a nagyobb terjedelem és a (tudatosan) vállalt ünnepi jelleg. Rögtön hozzáteszem, hogy a siker záloga szerintem a két tényező szerencsés találkozása volt. Vagyis az, hogy ez a műsor szilveszter reggeltől másnap estig mert az alkalomhoz illő, azaz szilveszteri és

újévi lenni. Ezzel egyrészt jobban illeszkedett az év vége hangulatához, másrészt aktívan befolyásolta az „ünnep” lefolyását. Szemben a korábbiakkal, amelyek a municiót a szilveszteri főműsorra tartogatták, és ezzel vagy célba találtak, vagy nem. Ellene vehető ennek, hogy a szilveszteri munkaszünet a szerkesztők kezére játszott, s az egyedüli lelemény a már kész hétvége-modell alkalmazása volt. Van ebben is igazság, mégis úgy vélem, hogy a kínálkozó helyzet felismerése és jó kihasználása az alkotók javára írható.

Meditáció

Azt hiszem, az eddigiek nem hagytak kétséget afelől, hogy az év végi műsor sikert aratott. Ez a siker minden bizonnyal önbizalmat ad majd az alkotóknak, és hatásai érzékelhetők lesznek a következő év végi és talán az évközi műsorokra is. Mégis említést kell tennem ennek a műsornak néhány buktatójáról, amely a siker fényében most kevésbé látható, de ha elkerüli az illetékesek figyelmét, tovább növekedhet.

Rendkívül erősnek éreztem a kísértést, hogy a televízió a mindenhatóság látszatát keltse önmagáról. A tömegakciók szervezése, a különleges kívánságok bravúros teljesítése, de főleg az egy-egy kudarc miatti indignálódottság mind-mind azt a tévhitet sugallja, hogy a televízió mindenre képes. Nem tartom szerencsésnek ezt a látszatot akkor sem, ha a körülmények véletlen összejátszása folytán áll elő, és akkor még kevésbé, ha esetleg szándékos. Mégpedig éppen azért, mert a gyanútlan nézőben igény van erre. S minél több vágya, igénye, szükséglete marad kielégítetlenül, annál inkább szeretné, ha legalább a televízióban minden teljesülne. Ezt a kísértést a televízióknak le kell győznie, és helyette az öntevékeny társadalom képét kellene sugallnia, illetve az öntevékenységet serkentenie.

A másik buktatót a kommercializálódásban látom. Egyelőre a nézőknek csak egy kisebb része emelt szót ez ellen, valószínűleg azért, mert a folyamat még nem lépte túl a többség túrési küszöbét. Jelenleg eldöntetlen, hogy a Magyar Televízió merre veszi az

irányt: tovább növeli vagy visszafogja a reklámok, hirdetések és szponzorált műsorok mennyiségét. Ebben az ügyben gazdasági szempontok mérlegelésével lehet döntés(e)ket hozni. Abban viszont nem szabad csupán gazdasági szempontokra hagyatkozni, hogy az olyan műsorakciókban, amelyek a hazai ünnepkultúra állapotát jelentősen befolyásolhatják, milyen szerepet kapnak a különböző kereskedelmi és szolgáltató vállalatok. Nem azt teszem itt szóvá, hogy a Himnusz hangjaihoz a Skála-embléma asszociálódhatott. Ennél nagyobb jelentőségűnek tartom, hogy az ünnepszervezésnek egy olyan holt terébe, amelyet az állam betöltetlenül hagyott, a televízió balján a két versenyre kelt biztosító, jobbján pedig a Skála és a lottóigazgatóság vonult be. Nem az számít ebben, hogy egy jelenet a reklámetikai kódex szerint reklámnak minősül-e vagy sem, és hogy ki kinek fizet azért, hogy a felvételek itt vagy ott készülnek. Az számít, hogy egy olyan év végi műsorban, amely a szilveszteri féligünnepp megtartásában egyfajta fordulatot ígér, a televízió egy értékvezérelt ünnepképet sugall-e a nézőnek, vagy az említett intézmények versengése zajlik-e a nézők figyelméért. S mivel az utóbbi is zajlott, azt teszem szóvá, hogy elmaradhatott volna.

Végül a szókimondás hiányáról és arról,

hogy napjainkban kicsúszik a talaj a politikai kabarének az utóbbi évtizedekben megszokott válfaja alól. Ennek a politikai kabarének a fő funkciója szerintem az volt, hogy átjárást, érzelmi és kommunikatív kapcsolatot teremtett a hivatalos és mindennapi valóságértelmezés között. Ebben a folyamatban a lojalitásnak és az ellenzéki ségnek a politika éppen aktuális tűrőképessége által lehetővé tett sajátos ötvözetei jöttek létre. Ma viszont a bírálatnak és a bajok fölemletésének jelentős részét a „politika” maga végzi el a hivatalos tájékoztatás és propaganda révén. Ebben a helyzetben a politikai kabaré számára két választható lehetőség maradt. Vagy beáll a sorba, és visszhangozza azokat a szemrehányásokat, amelyekkel az embereknek „tele van a hócipője”, vagy nyugtázza az erőfeszítéseket, és biztató jövőképet sugall. Az egyik a korábbi arculat elvesztését, a másik pedig egy képtelen szerepcserét jelentene. Tény, hogy a politikai kabaré szerepe megint átalakulóban van. Kérdés, hogy lesz-e elég szabad mozgáster a közeljövőben ahhoz, hogy ismét megtalálja saját, új lehetőségeit. Mivel a valóságértelmezések közvetítésében a politikai kabaréra továbbra is fontos funkciók hárulnak, egyebek között ettől is függhet a következő szilveszteri műsorok fogadtatása.

Jegyzetek

1. A rendszeres közönségmérés keretében hetenként kb. 1000 embert kérünk fel arra, hogy egy műsornaplóba jegyezzék fel és értékeljék az általuk látott műsorokat. Egy hosszabb időszak vagy egy műsortípus „elégedettségi indexét” az értékelő válaszok átlagolásával számoljuk ki, úgy, hogy a műsorok hosszát és a közönség nagyságát is figyelembe vesszük. Az index minimuma 0, maximuma pedig 100 lehet.
2. Lendvay J.—Valkó E.: Egy Hétvége közönség-visszhangja. TK kézirat, 1985. december.
3. A kérdőíves vizsgálatot a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársai végezték 1987. január 3-án és 4-én, szombaton és vasárnap. A megkérdezett minta természetesen nem reprezentálja sem az országot, sem a főváros lakosságát (az utóbbit elsősorban a telefonnal való ellátottság aránytalan eloszlása miatt). A válaszadók között kb. fele-fele arányban voltak a férfiak és a nők, és egyharmad—egyharmad arányban tartoztak a fiatalok (18—40 évesek), a középkorúak (41—60 évesek) és az idősebbek (60 éven felüliek) csoportjához. Iskolai végzettség szempontjából a minta összetétele kb. megfelel a budapesti lakosság összetételének.
4. Ennek értéke is 0 lenne akkor, ha mindenki rosszabbnak, és 100 akkor, ha mindenki jobbnak tartaná a hétvége-modellt a korábbi hétvégi műsoroknál.

5. Vö.: Kopülova, R.: A képernyő és a közönség — In: Jel — kommunikáció — kultúra. TK Tanfolyamok, 1977. A három idősíkot a saját idő, valamint a képernyőn látható és a valóságos esemény ideje képviseli.
6. Vö.: Lendvay J.—Tomka M.—Tölgyesi J.: Május elseje mint tömegkommunikációs esemény. Jel-Kép, 1982/4. 67—73. o. és Katz, E.: Media Events: The Sense of Occasion. Studies in Visual Communication, 1980/6. 84—89. o. Katz értelmezésében a tömegkommunikációs események a műsorszórás által elrabolt ünnepélmény, pontosabban a rendkívüli alkalom élményének helyreállítását jelentik. Az ilyen esemény előre tervezett és „szerkesztett” ugyan, de a közvetítéstől függetlenül is végbemej. Drámai karakterét egyebek között az adja, hogy nincs garancia a forgatókönyv betartására. A „történelmi pillanat” fontossága mellett ez tartja a nézőt a képernyő előtt. Katz megjegyzi még, hogy ilyenkor gyakran elmarad a reklám, holott ez még a Holocaust sugárzása közben sem hiányzott.
7. Vö.: Rosengreen, K. E. et al.: Adolescents' TV Relations: Three Scales. Communication Research, 1976/4. 347—366. o.
8. Erdősi S.: Vélemények a megújult (Tv) Híradóról. TK kézirat, 1986. április.
9. A népi ünneplést a mai hazai nyelvhasználat kontextusában talán helyesebb lenne civil ünneplésnek nevezni. Népi ünneplésen Bahtyin a komoly és a fennálló hierarchikus viszonyokat hangsúlyozó hivatalos ünneplés *ellentétét* érti, amelyben a vidámság és az ünnepi egyenlőség uralkodik. Típusese a középkori és a reneszánsz karnevál. Valószínűleg igaza van Hernádnak abban, hogy a kettő nem választható szét mereven, és hogy történelmi tendencia mutatkozik közeledésükre és összekapcsolódásukra. Vö.: Bahtyin, M. M.: A népi nevetéskultúra és a groteszk. In: A szó esztétikája. Gondolat, 1976 és Hernádi M.: Ünneplő társadalom. Kossuth, 1985.
10. A válaszokat ötfokú skálán kértük, és a pontszámot ugyanúgy számoltuk, mint a tetszésindex esetében. A válaszadók csekély eltéréssel ugyanazok voltak, mivel 79 százalék mindkét napon nézte a televíziót. (12 százalék csak szilveszterkor, 5 százalék csak újévkor, 4 százalék pedig egyáltalán nem.)
11. A közérzetalakításban természetesen az italfogyasztás szerepét sem hagyhatjuk figyelmen kívül, de félrevezető lenne, ha a jelenséget csak erre vezetnénk vissza.
12. A válaszokat itt is ötfokú skálán kértük, és az átlagokat egy 0-tól 100-ig terjedő indexbe tettük át.
13. A felesleges etimologizálást kerülendő, csupán megjegyzem, hogy az ünnepélyesség utolsó helye nem ellentétes az erről korábban mondottakkal. Az ünnepélyesség ugyanis inkább a hivatalos ünneplés jellemzője, a népi ünneplés viszont inkább ünnepi jellegű: zajos, oldott, könnyed, tarka, jelenre utaló. (Vö.: Hernádi, im. 83. oldal.) Egy ilyen finom distinkció azonban meghaladta volna egy szokásos kérdés lehetőségét.
14. Ennek a négy jelzőnek az odaitélése magyarázta leginkább a globális megítélés szóródását, összesen 43 százalékot.

 ABSTRACT: According to audience research data by the Mass Communication Research Centre, at the turn of 1986 and 1987 Hungarian Television broadcast the most successful New-Year's Eve programme of the decade, in spite of the fact that the two-day programme flow consisted of average or only slightly better programme units. This success was due to the application of the week-end programme model on the one hand and to the holiday organizing role of television on the other — namely to the fact that television exploited such a dead space in holiday organization that had been unfilled by the state, without explicitly making New Year's Eve a holiday, let alone an official holiday.

Török Gábor

A mozi, a tévé és a tizenéves

Empirikus kutatás Vas megyében

Vas megyében a magyar mellett az osztrák és a jugoszláv tévé adásai is vehetők. Vajon az ott élő tizenévesek számára jelent-e még valamit a mozi, a mozifilm?

Jean Paul Sartre 1979-ben megjelent és hozzánk Király Jenő közvetítésével 1981-ben eljutott gondolatainak lényege, hogy „sokan még öt éves korukat sem érték el, s már megismerték a mozit, mert a mozi, és nem a színház az, amivel az ember ma elkezd”.¹ Sartre-nak és nemzedékének meghatározó jelentőségű élménye, századunk esztétikai anyanyelvének alapja, sokak művészete a film. Olyanoké, akik az egyéb műalkotások üzeneteire még kevésbé fogékonnyak. Nem lehet véletlen, hogy Hauser Arnold nagyívű művészettörténeti munkájának záró fejezete „A film jegyében” címet viseli² Sartre és Hauser azonban nem szólt arról, hogy a dinamikus mozgókép hozzáférhetőségének „tömegesítésében” újabb fordulatot hozott a televízió. Lehetséges, hogy Sartre ma már némileg módosítaná eszmemfuttatását? Talán így: a mozi és (vagy) a televízió az, amivel az ember ma elkezd.

Sántha Pál akadémiai kutatócsoportjának 1982-ben nyilvánosságra hozott vizsgálati eredményei szerint a magyarországi 10—18 évesek szabadidő-preferenciaskáláján első a sport, második a zene és a tánc, harmadik a mozi és negyedik a tévé.³ A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola közművelődési tanszékének kollektív kutatási programjához kapcsolódva én Vas

megyében végeztem a Sántha Páléhoz hasonló vizsgálatokat.

„A film szerepe az általános iskolások nevelésében” című téma keretében feltérképeztem a tizennégy éves korosztály primer és szekunder szocializációs környezetét, mozilátogatási szokásait és filmműveltségét, az iskolamozik szerepét és hatékonyságát, továbbá a tanulók televízióhoz való viszonyának néhány jellemzőjét. Ebben a cikkben az utóbbi terület egy-két részeredményét, a legfontosabbnak tűnő tanulságokat adom közre.

Mivel vizsgálódásom középpontjában a *gyermeknézők filmműveltségének feltárása* állt, a televízióhoz fűződő kapcsolataikat is elsősorban ebből a nézőpontból kísértem figyelemmel. Az egyéb televíziós műfajok, műsортípusok kedveltségének elemzése tehát elmarad. További hiányosság, hogy a külföldi adások nézettségének vizsgálatakor nem tettünk különbséget az osztrák és a jugoszláv csatornákon közvetített műsorok között. Vizsgálódásunk jóval szűkebb keresztmetszetű ugyan a kelleténél, de e fogyatékosága ellenére is fontos problémákra derített fényt. Megállapításaim megbízhatóságát a kellő létszámú és homogenitású mintavétel és az egyéb kvantitatív adatok hitelessége szavatolja.

A megkérdezettek

A tapasztalati tények tudományos igényű igazolásának szándékával *kérdőívet* készítettünk az általános iskolai szocializáció végső stádiumához érkezett nyolcadik osztályos tanulók, a tizennégy évesek számára. Abból indultunk ki, hogy ez a korosztály gondolatilag már képes átfogni családi és iskolai neveltetésének teljes időszakát, és reagálását nem csupán a legfissebb élmények befolyásolják.

A kérdőív szerkesztésekor az életkori sajátosságokat messzemenően figyelembe vettük. Ezért használtunk zömmel zárt kérdéseket, ezért fogalmaztunk meg előre alternatív válaszokat. Mintasokaságunkba végül 425 fő került.

Az első vizsgálati fázisban Szombathelyen végeztük el felmérésünket. Tágabb értelemben a város minden általános iskolása (11 504 fő) alkotta az alapsokaságot (a Szombathelyen kitöltött kérdőívek száma 307, ami 2,7 százalékos mintavételnek felel meg). Szűkebb értelemben a nyolcadik osztályosok összlétszáma (1215 fő) alkotta az alapsokaságot. Mintavételünk ebben a viszonyításban 25,2 százalékos! A szombathelyi tanulók kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy az eltérő szociológiai környezetben és kulturális miliőben működő iskolák egyaránt képviselve legyenek. A nagy kulturális hagyománnyal és zenei tagozattal rendelkező belvárosi iskola: „a Hámán”; a belváros és a perem „ölekezésénél” található „Fürst”; az ipari negyed, a vasútmente és a városkörnyék tanulóinak egy részét beiskolázó „Tolbuhin” és a legnagyobb lakótelep, a Derkovits városrészi iskolája, „a Bolyai” került kiválasztásra.

A vizsgálat második szakában községi iskolákban folytattuk a felmérést. A gyengébb infrastruktúra, a kulturális intézményrendszer fejletlensége feltételezésünk szerint a gyerekek vizuális kultúráját alapvetően befolyásolja. Ezért tágitottuk ki a felvétel körét. A szombathelyi felmérést követően öt vidéki iskola tizenöt településen élő 118 tanulóját kérdeztük meg. A mintavételünkben szereplők 27,7 százaléka járt falusi iskolába. A tizenöt községből hat a megyeszékhely agglomerációjában található, kilenc pedig

Szombathelytől távoli kisközség. Differenciált választásunk további bizonyítéka, hogy a tizenöt település közül öt igazgatási székhely, tíz viszont ún. társközség.

Nem a jó tanulók kiváltsága

Az ember viszonyát és regálásának módját bármilyen kérdésben alapvetően befolyásolják a demográfiai jellemzők. A nem, az életkor, az iskolázottság, a munkamegosztásban elfoglalt hely, a település a maga szociokulturális adottságaival egyaránt differenciáló tényező.

Az életkort tekintve mintavételünk homogén. Az egyéb vonatkozásában a helyes arányok kialakítását tartottuk szem előtt.

A megkérdezettek 48,58 százaléka (206 fő) lány, 51,42 százaléka (219 fő) fiú. A fenti százalékos megoszlás valamelyest eltér az országos adatoktól, de a kiválasztott iskolák nyolcadik osztályaiban meglévő arányokat hűen leképezi. (Egyébként a nemek különbsége csak néhány speciális kérdéskör esetén — például a kedvelt filmek és műfajcsoportok kiválasztásánál — domináns tényező.)

A vizsgálatban meghatározóbb szerepet tulajdonítottunk a primer szocializációs környezetnek: a szülők életkorának, foglalkozásának, iskolai végzettségének, műveltségének, a családban honos kulturális szokásoknak stb. Eleve feltételeztük, hogy a gyerekkorban elsajátított kommunikációs kultúra, az ekkor kialakuló észlelő, kiválasztó és értékelő apparátus, az izlés- és igényrendszer családi háztól való függősége jelentős. Nagyon fontosnak ítéltük, hogy az ifjúkor küszöbén a gyermek milyen kulturális mintákat lát maga körül, van-e a művelődésnek — ezen belül a mozinak és a televízióknak — presztízse a családban.

Méresi eredményeink tanulságai nem a várt módon alakultak. Bebizonyosodott, hogy a kulturális vonatkozásaiban ingerszegény családi környezet miatt a fiatalok sokkal inkább hallgatnak kortárs csoportjaikra, mint a szülőkre. A családok a filmre és a televízió nézésre történő orientálásban egyre inkább elveszítik vonatkoztatási csoport szerepüket.

Úgy tapasztaltuk, hogy a tizennégy éve-

sek mozi, illetve tévé iránti érdeklődése legközvetlenebbül a szülők iskolai végzettségével és szakmai kvalifikációjával hozható összefüggésbe. A szülők művelődésre orientáló magatartását részben kifejezi, hogy milyen mértékű nyolcadikos gyermekeik továbbtanulási szándéka, illetve hogy melyik középfokú iskolatípus iránt mutatnak érdeklődést. Az általunk megkérdezettek közül 409 fő (96,2 százalék) jelezte továbbtanulási szándékát: 144-en szakmunkásképzőben, 177-en szakközépiskolában, 88-an pedig gimnáziumban képzelték el a folytatást.

Kissé váratlan mérési eredmény, hogy a leendő iskolatípusok szerinti rétegződés összefüggése a mozilátogatás és tévénézés gyakorisági mutatóival nem az előzetesen elképzeltnek megfelelően alakult. Minimális mértékben ugyan, de a szakmunkásképzőbe és a szakközépiskolába jelentkezők gyakrabban néznek filmet és tévét, mint a tanulmányaik folytatását a gimnáziumokban elvégző nyolcadikosok. A mozi és a tévé tehát egyáltalán nem a jótanulók „privilegiuma”. Populáris formanyelvük révén egyik legfontosabb funkciójuk a szórakoztatás. Nyilvánvaló, hogy a tizennégy évesek — legyenek leendő szakmunkástanulók, szakközépiskolások vagy gimnazisták — elsősorban az audiovizuális látványosságot, a népszórakoztató funkciót „díjazták”.

Hol néznek filmeket?

Napjainkra a tévé hazánkban is a szűkebb szociokulturális környezet szerves részévé, az otthonok tartozékává vált, családtag lett. Sok helyen már a csecsemőket is a kékes-szürke fény „altatja el” esténként. A televízióval való együttélés persze számos további problémát is szült. A magyar televíziózás hőskorszakában még ámulatunk és ragaszkodásunk volt erőteljesebb, azóta viszont elégedetlenségünk fokozódott.

Ezzel az „átkos dobozzal” egyben a családok életének terei is kitágultak. A tévé földrésznyi távolságokat hidalhat át, eltérő kultúrákat köthet össze. Pontosan és frissen informálhatja nézőit. Minden esélye adott, hogy a kultúrközvetítés egyik legfontosabb intézménye legyen. Egyelőre azonban in-

kább passzivitásra késztet, mint aktivizál, inkább leszerel, mint mozgósít.

Nem bagatellizálható tehát a leendő felnőtt generáció tagjainak vélekedése a televízióról. Különösen nagy súlyuk van a választásoknak egy olyan országrészben, ahol a budapesti műsorok mellett az osztrák és jugoszláv televíziós adások egyaránt meglehetősen jó vételi viszonyok között nézhetők. Ezért voltunk kíváncsiak arra, hogy a filmvetítések intézményesült formáin belül a tanulók miként rangsorolják a tévét, milyen a nézettsége a magyar és a külföldi televíziós adásoknak, melyiket preferálják erőteljesebben. A filmek megtekintésének hat formáját vizsgáltuk:

1. magyar televízió
2. külföldi televízió
3. mozi egyénileg
4. mozi iskolai szervezésben
5. iskolai filmvetítés
6. művelődési otthon és egyéb kulturális intézmény

A válaszokból az derült ki, hogy az általános iskolai tanulmányaik befejezése előtt álló nyolcadikosok elsősorban a *magyar televízióban* néznek filmet. 303 szavazattal abszolút értelemben is az első helyre került a magyar tévé, bár a második-harmadik helyen szintén jelentős számú voksot kapott. A rangszámok átlaga alapján 1,45-os értékkel került az élre.

A művelődési otthonok és egyéb kulturális intézmények (klubok, TIT stb.) utolsó helye ugyanilyen egyértelmű. Lényegében érthető módon, hisz nem a filmek és a közhatalom találkoztatása a fő profiljuk.

A további — második-ötödik — helyezéseken szavazatszámban nincsenek nagy eltérések. Nem várt módon jó átlaggal (3,46) került a második helyre az iskolai szervezésben lebonyolított mozilátogatás, harmadikra pedig az iskolai filmvetítés (3,94). Sajnos a filmnézés gyakoriságát szemléltető mennyiségi mutatók nem bizonyítják, hogy az iskolák a filmizlés alakításában valóban jelentős szerepet játszanak.

Az előzetes várakozáshoz képest meglepő, hogy a külföldi televízió mind a centrális érték (179 szavazat), mind a rangszámok átlaga (4,1) alapján csak a negyedik helyre került. Itt azonban ismételtén utalnunk kell

méréseink egyik fogyatékoságára. Sajnálatos, hogy csak a tévézés átlagos gyakoriságára vonatkozó kérdéseinket fogalmaztuk meg, az egyes műsortípusok iránt megnyilvánuló differenciált érdeklődés vizsgálatára nem fordítottunk figyelmet. A válaszok alapján valószínűsíthető, hogy a külföldi televíziós csatornák negyedik helye a játékfilmes műfajokra vonatkoztatva reális, de a műsorkínálat egészét tekintve minden bizonytalansággal jobb helyezést értek volna el. Bár az is igaz, hogy gyereknézők esetén a műsor fajtája és tartalma sokszor másodlagos jelentőségűvé degradálódik, a lényeg az, hogy a kép mozogjon, beszéljen, muzsikáljon.

Nem értem, de nézem

Mivel a külföldi adások vételi viszonyai Szombathelyen és a megye más településein is elég jók, a nézettségükre vonatkozó kérdéseink körét kitágítottuk. Kíváncsiságunkat motiválta Illyés Gyula e tárgyban fogant gondolatsora is. Ő a Filmvilág 1980/1. számában a jövő mozijának nevezi a televíziót, részben azért, mert frissessége és közvetlensége miatt a köztudat formálásában lényegesebb szerepet játszhat, mint a nyomtatott információhordozók, másrészt internacionalista körendszere miatt ajánlja megkülönböztetett figyelmünkre érdemesnek a tévét. A „lakásba telepített mozi” főleg a gyakran alkalmazott közelképekkel, a mikrorezdülések hiteles közvetítésével különböző anyanyelvi közösségek egymásra találását segítheti. Illyés egy szlovákiai példát említ: „Szociológiai fölmérés készült nemrég. Vegyes lakosságú szlovákiai falu 1000 szlovák anyanyelvű és 1000 magyar ajkú lakosáról annak számbavételére, hogy hányan nézik a magukat szlováknak deklarált lakosok közül a magyar tévét és hányan a magyarok közül a szlovák nyelvűt. Az igazi fölfedezés az volt, hogy milyen jelentős tömeg nézi és hallgatja ezt is, azt is. (. . .) Tanulságos lenne ilyen statisztika valamennyi szomszédos nép közt.”⁴

Illyés biztatását megszívlevél végeztük el szerény felmérésünket a pannon táj legnyugatibb hazai szegletében, a Vas megyei tizenégy évesek körében.

A statisztikai adatfeldolgozás során kiraj-

zolódó helyzetkép több mint elgondolkasztó. A 422 tanuló 98,1 százaléka nézi az osztrák vagy (és) jugoszláv tévéadásokat. Az igennel válaszolók 5,56 százaléka nagyon ritkán, 8,21 százaléka alkalmanként (havonta néhányszor), 86,23 százaléka (357 fő!) rendszeresen nézi a külföldi műsorokat. 188-an (45,41 százalék!) mindennap „fogyasztják” a jugoszláv és osztrák műsorokat.

Statisztikailag hiteles elemzésünk bizonyítja, hogy televízió nézés közben nem az információszerzés az elsődleges a vizsgált korosztály részéről. A német és szerbhorvát adások szöveges közleményeit ugyanis csak 25-en (6,07 százalék) érték teljesen, míg a gyermeknézők 8,5 százaléka a szülők vagy más családtagok fordításának közvetítésével jut el az idegen nyelvű közlemény megértéséhez. (Teljes élményről, tökéletes informáltságról az utóbbi esetben sem beszélhetünk.)

A „csak egy kicsit értem” kategória elég tág határok közötti fokozatot takarhat. 253 fő — a külföldi adások nézőinek 61,41 százaléka — válaszolt így. Az arányt túlzottan magasnak tartjuk. A kérdezőbiztosok figyelmeztették ugyan a tanulókat, ennek ellenére ők általában felértékelték saját nyelvtudásukat. A vizualitásban rejlő üzenetek esetleges befogadása miatt az auditív közlemény minimális mértékű dekódolásának nyitját is a szöveg megértéséért értelmezték. E negatív transzfer nélkül a szöveg meg nem értése a 24,02 százalékos értéknél jóval magasabb szintet ért volna el.

A fentiek alapján egyértelműnek tűnik, hogy az osztrák és jugoszláv tévé populárisabb műsorpolitikája, a filmek akciógazdasága, a látványelemek érdekessége fokozta az adások iránti érdeklődést.

A maradandóbb élmény

Korábban már megbizonyosodhattunk arról, hogy a vizsgált évfárat tagjai hol néznek filmet. Az alkotásokkal való találkozások helyszínei önmagukban is lényeges információt jelentenek. Ennek azonban jóval fontosabb, hogy a megkérdezettek milyen kultúrák közvetítő intézmények jóvoltából találkozhattak az emlékezetükben tartósan rögzülő, számukra maradandó élményt nyújtó

művekkel. Ezért a kulturális intézményeket annak alapján is rangsoroltattuk a tanulókkal, hogy hol látták a nekik *legjobban* tetsző filmeket.

Ezen a téren 286 szavazattal az *egyéni mozilátogatás* került az első helyre (a helyezések átlaga: 1,77). Az „előretörés” egészen látványos, hiszen a filmnézés gyakorisága terén az egyéni mozibajárás csak az ötödik helyen állt.

Az iskolai szervezésben lebonyolított mozilátogatás a filmek tetszési mutatói tükrében a negyedik, az iskolai filmvetítés az ötödik helyre csúszott vissza. (A filmnézés gyakorisága alapján az iskolamozi e két lehetséges formája még a második, illetve a harmadik helyen állt.)

Várható volt, hogy a művelődési otthonok és egyéb kulturális intézmények (5,02-os helyezési értékkel) az utolsó helyre kerülnek. Sokkal többször kellene filmes programokat szervezniük annak érdekében, hogy tizenéves látogatóikat maradandó filmélményben részesíthessék.

A magyar televízióban vetített filmek a

kedveltségi rangsor második helyére kerültek. Emlékeztetőül: a filmnézés gyakorisága alapján a hazai tévé még első volt.

Végül a külföldi televízió, amely a filmnézés gyakoriságát tekintve „csak” a negyedik helyen állt, a nagy tetszést kiváltó filmek rangsorában alig marad el a magyar tévé népszerűsége mögött. (Az előbbinek 2,74 az utóbbinak 2,43 a helyezési átlagértéke.)

A legjobbnak tartott, a legemlékezetesebb filmélmények felsorolását cím szerint kértük. Paradoxon, hogy a felsorolásban csak elvétve találkozunk a magyar tévében látott alkotásokkal. További ellentmondás, hogy a megkérdezettek egyáltalán nem tesznek említést a külföldi televíziós csatornákon látott filmek címéről. Ilyen vonatkozásban már kihagy a serdülő korosztály emlékezetet.

A nagy tetszést kiváltó, majd a többször is megtekintett filmeket utólag típusba soroltuk. Az egyes kategóriák számszerű adatai, a kialakult százalékos arányok csaknem teljességgel megerősítik iménti megállapításainkat.

1. táblázat

A legjobban tetszett filmek műfajcsoportok szerinti megoszlása								
a filmek csoportosítása	fontossági sorrend						besorolások száma és százalékos aránya összesítve	
	elsősorban (I.)		másodsorban (II.)		harmadsorban (III.)		válaszok száma	százalékos arány
	fő	%	fő	%	fő	%		
egyéb szórakoztató filmek	164	42,1	182	47,6	203	56,2	549	145,9
tudományos-fantasztikus gyerekfilmek (mese, rajz, báb stb.)	155	39,7	116	30,4	75	20,8	346	90,9
tv-filmek és tv-sorozatok	22	5,6	24	6,3	31	8,7	77	20,6
westernek	18	4,6	26	6,8	22	6,1	66	17,5
klasszikus és romantikus irodalom filmes adaptációi	16	4,2	17	4,5	17	4,5	50	13,2
felfedező művészfilmek	10	2,6	7	1,8	9	2,5	26	6,9
filmpublicisztika	5	1,3	7	1,8	4	1,1	16	4,2
filmpublicisztika	0	0,0	3	0,8	0	0,0	3	0,8
összesen	390	100,0	382	100,0	361	100,0	1133	300,0

2. táblázat

A többször megtekintett filmek műfajcsoportok szerinti megoszlása								
filmek	műfajcsoportok							összesen
	egyéb szórakoztató filmek	sci-fi	tv-filmek és tv-sorozatok	gyerekfilmek	irodalmi adaptáció	western	felfed. művészf.	
száma	190	92	30	28	10	8	6	364
százalékos megoszlás	52,2	25,3	8,2	7,7	2,7	2,2	1,7	100,0

Láthatjuk, hogy az úgynevezett egyéb szórakoztató tömegfilmek — a krimik, katasztrófafilmek, filmvígjátékok stb. — elsőbbsége vitathatatlan. Főleg a Piedone-filmek és a Bujtor-féle „hazai” utáztatok kedveltsége kiemelkedő.

Nem váratlan eredmény, hogy a sci-fi műfajának fogadtatása ennyire pozitív. Ez a típus két vonatkozásban is a második legjelentősebb százalékos értékkel van jelen!

A tévézés gyakorisága — mint korábban láttuk — alposan megelőzte a mozilátogatását. Ezért meglepő, hogy a legjobban tetszett alkotások között csak elvétve találkozzunk tévéfilmmel vagy televíziós sorozattal. (Az említések között szerepel a Kórház a város szélén, a Maláji tigris és a Derrick sorozat.) Az élményintenzitás fokát tekintve a televíziós műfajok tehát nem vetekedhetnek a mozifilmekkel.

A jelenlegi korszak tizenéveseinek izlésvilágában beálló változásokat jól mutatja, hogy a klasszikus és romantikus irodalom filmes adaptációinak határfoka csökkent. A Jókai-művek megfilmesítései és az Egri csillagok filmváltozata nagyon kevés előfordulással szerepel a tetszési listán.

Néhányan említettek csak gyermekfilmeket: Vuk, Suli-buli stb.

Filmpublicisztika körébe sorolható mű csak három személynek tetszett, de ismételen egyikük sem nézte meg e filmeket.

Mindössze tizenhat fő tulajdonított jelentőséget a felfedező művészfilmeknek, közülük hatan nézték meg újra ezeket az értékes alkotásokat. Az autonóm művészet ilyen fokú jelenléte a vizsgált közegben 1.3-1.8 százalék közötti eloszlási aránynak felel meg.

Mozi vagy tévé?

Az általunk felmért rétegre — elsősorban az életkori sajátosságokból fakadóan — az úgynevezett naív észlelés, a közvetlen érzékelés, és kevésbé az elvont gondolkodásra való hajlam jellemző. Ezért természetesnek tartjuk, hogy a gyermeknézők főleg a populáris kódokat tartalmazó, szórakoztató tömegfilmeket kedvelik. Olyan filmek iránt mutatnak vonzódást, amelyek üzenetei érzéki-tesztí látványokból építkeznek, jellemzőjük a mozgalmasság, az akció, a nézőtérben pedig kollektív és individuális módon egyszerre lehetővé válik a pozitív hősökkel történő heves azonosulás. A tömegfilm kommunikációs tartalma hozzáférhető előadásmóddal — például az ítéletek (a jó és a rossz) sematikus, klisészerű megfogalmazásával — párosul, ezzel is segítve a lehető legintenzívebb beleélést, azonosulást.

A művészeti nevelésben érdekelteknek nem szabadna siránkoznuk amiatt, hogy a gyerekek szórakoztató filmeket fogyasztanak, ehelyett segíteniük kell a populáris kódok, akár pozitív, akár negatív tartalmú üzenetek tudatosítását, értelmezését. Csepeli György okos szavaival: „Filmnézésre éppúgy szocializálni kell az embereket, mint a higiénia vagy más egyéb társadalmi szabályokat követő viselkedésre. (...) Felnőtt, izlésükben megrögzött emberekből egyik napról a másikra nem lehet lelkes művészetbarátokat nevelni. Gyermekeinknél kell ezt a munkát elvégezni.”⁵

Örvendetes tényként kell értékelnünk, hogy a televízió az igen magas nézettségi

mutatók ellenére sem szorította ki a tizenégyévesek tudatából a mozifilmekhez fűződő élményeket. Pedig „ráadásul” az osztrák és jugoszláv tévé egyaránt a jókedvből és az izgalomból alakítja ki a maga tipikus atmoszféráját: a nézőkkel elevebb kapcsolatot tartó televíziós személyiségek, a lazaság és elegancia, a bűnügyi, a vadnyugati és egyéb kalandfilmek gazdag választéka, a jó és rossz küzdelmének optimistább, de egyúttal illuzórikusabb ábrázolása, egyszerűen a populáris, a művelődéspolitikailag kevésbé korlátozó jellegű, homogenizáltabb és egybehangoltabb értékconszenzus jellemző műsoraira.

A mintavételünkben szereplők csaknem mindegyikét rabul ejti a hazai és a külföldi televíziók filmkínálata, moziélményeik mégis maradandóbbak.

A közcímbe feltett kérdésre tehát nyugodt, megfontolt választ adhatunk: a mozi és a tévé egymás mellett, egymás hatását kiegészítve él a felnövekvő generáció tudatában és mindennapi életében. A tizennégy évesek választásaiban erőteljesen érvényesül a tévé orientációs szerepe, az élmények intenzitásában viszont a mozifilmeké az előbbség.

Persze optimális helyzetképről csak akkor szólhatnánk, ha a televízió nem a filmreper-toárjáért, hanem információs funkciója miatt válna közkedvelté. „A televízió valódi ereje a híradókban van, a krónikákban, az azonnal közvetített dokumentumban, amely olykor látványosabb, mintha egy szerző is beleavatkozott volna. (. . .) Ez az: röntgenfelvétel, premier plán, a felvevőgép a vesébe lát, lélektani röntgenfelvételeket készít.”⁶ *Fellini* érvel így. A neves filmrendező elsőlegesen nem művészeti, esztétikai kritériumok alapján alkot véleményt a tévéről. Az általunk megkérdezett tizenévesek azonban, sajnos, éppen a dokumentatív műfajoktól riadnak vissza.

Csepeli György egy másik funkciót hangsúlyoz: „a televízió legszentebb kötelessége az emberek életritmusának csonkaságáért a kárpótlást megadni.”⁷ Igazát részben elismerem, de én a tömegszórakoztatást a tévé másodlagos funkciójának tekintem, feltétlenül elsőbbséget adva a tájékoztató, hírközlő műsornak. Más kérdés, hogy a magyar tele-

vízió tovább nem késlekedhet a maga sajátos, színvonalas szórakoztató műsortípusainak megteremtésével.

Sem az esztétikai gondolkodásban, sem a művészeti nevelés területén nem szabad félünk az évszázadok óta leértékelt és rosszul értékelt szórakoztatás esetleges meggyökeresésétől, mert ahogy Csepeli az imént idézett cikkében szellemesen kifejti, a kenyér mellett mindig is szükség van a cirkuszra, és talán egyetlen rétegnek sem jobban, mint éppen a gyermek- és ifjúsági korosztálynak. Ráadásul „a szórakoztatás értelmében vett cirkusz nemcsak mellérendeltje lehet az anyagi biztonságot jelképező kenyérnek, hanem a kenyér élesztőjévé is válhat”.⁸

Nem félni — nevelni kell

Hernádi Miklós nagyon félti a serdülőket a tanulókapacitásuk háromnegyed részét lefoglaló „gyorskultúra” irodalmi, zenei és filmes pelyvától.⁹ Vargha Balázs szerint „a gyermekek idejének felosztásáért folyó háborúban” a képregény mellett „a legerősebb küzdő felek: a televízió, a video, az elektronikus játékszerek, a beatzene”.¹⁰ Mindketten nosztalgikus keserűséggel emlegetik „a szelídebb” és „bensőségesebb” tradicionális időtöltéseket, az új versenytársaktól pedig óvják a jövő nemzedékét.

Abban alighanem igazuk van, hogy „a szellemi ártalmak mechanizmusa” korunkban bonyolultabb, mint korábban, és hogy a napi három-négy-öt órán át tartó televíziózás a műsor értékétől függetlenül olyan túlzás, amelynek következtében „elkocsnyásodhatnak a gyerekagyak”. Viszont semmiképpen nem folytathatunk struccpolitikát. Az elektromos „szórakoztató gépek” kihívása elől nem térhet ki sem a család, sem az iskola. A filmezésre éppúgy szocializálnunk kell a gyermekeket, mint a televízió műsorözönéből történő okos válogatásra, a kulturált tévézésre, a videózásra és az állandóan megújuló egyéb audiovizuális tömegkommunikációs technikák használatára.

Egy dologról pedig pedig nem is szabadna vitatkoznunk. Filmre elsősorban filmmel lehet nevelni. Ugyanakkor sajnálatos módon kevés a tizennégy éven aluli korosztály életkori sajátosságaival és igényeivel korreláló

film. Holott vizsgálati eredményeink is bizonyították, hogy leginkább a gyereknéző kívánja meg a figyelmé maximális lekötését, a „bűvöletet”, a fiktív világ valóságként történő „megélésének” lehetőségét. Ugyanakkor a gyermek szorult rá legjobban a „védelemre”, nehogy a mozik „hakni-internacionáléjának” és a televíziós műsorfolyamnak kitéve elzárkózzék a valóság elől, elveszítse autonómiáját, integritását. (Ézúttal éppen csak utalni kívánok a filmátvétel, a filmgyártás,

a forgalmazás és a televízió műsorszerkesztésének felelősségére.)

Persze a filmek sokasága önmagában semmit sem ér. A megoldást egy olyan egyetemes és hatékony pedagógiától remélhetjük, amely a tudomány, a művészet és a mindennapi élet területén egyaránt támogatja a fiatalokat a kulturális objektivációk és viszonyrendszerek bonyolult értékhierarchiájának megértésében, ezáltal is segítve eligazodásukat.

Jegyzetek

1. Király Jenő: Bevezetés a népszerű filmkultúra vizsgálatába. — *Film és szórakozás*. Tanulmányok. Bp. 1981, a MOKÉP és a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum közös kiadása. 41.
2. Hauser Arnold: *A művészet és irodalom társadalomtörténete* I—II. Gondolat, K., Bp., 1980, (Hivatkozás a II. kötet „A film jegyében” című fejezetére. 376—404)
3. Sántha Pál: Az iskola és a közművelődési intézmények. Akadémiai K. Bp., 1982, 29—30.
4. Illyés Gyula: A jövő mozija. — *Filmvilág*, 1980/1. sz. 50—51. p.
5. Csepeli György: A filmkultúra ábécéje, s ami utána következik. = *Filmvilág*, 1981/8. 15.
6. Fellini, F.: Film és tévé. — *Filmvilág*, 1980/2. 61.
7. Csepeli György: ... et circenses. A televíziós szórakoztatásról. = *Filmvilág*, 1982/10. 59.
8. Uo. 60.
9. Hernádi Miklós: Kulcs a lábtörlő alatt. — *Élet és Irodalom*, 1986/13. 3.
10. Vargha Balázs: Mivel „tápláljuk” gyermekeinket? — *Kortárs*, 1986/3. 144.

 ABSTRACT: According to the findings of research among 14-year-old children, the television and the cinema play complementary roles in the minds of teenagers as well as in their everyday life. Television strongly influences their choice of films, while cinema film offer more intense experience.

S. Nagy Katalin

A kirakatokról

A Budapesti Tavasz Fesztivál versenykirakatai arra is alkalmat kínálnak, hogy elgondolkodjunk azon, „versenyen kívül” milyenek is hétköznapi életünk díszletei, a fővárosi kirakatok. Miről árulkodik, milyen értékeket közvetít az üveg mögött elrendezett (vagy épp rendezetlen) tárgyak látványa?

Kevés csábítóbb jelenség van, mint épp a kirakat, hogy eljártsszunk a mindennapi szóhasználatban, a mindennapi minősítő értékrendben betöltött jelentésárnyalataival, funkcióival, szerepeivel. Talán épp a „szerep”-hez hasonlítható leginkább többértelműsége. Kirakatlakásokról, kirakatpolitikáról, kirakatöltözékről és kirakatviselkedésről is beszélhetnénk, itt és most azonban kizárólagosan az utcai kirakatokról lesz szó, e hétköznapi árulerakatokról. Mégpedig a március végi, a Budapesti Tavasz Fesztivál idején látható versenykirakatok ürügyén.

Mi a kirakat?

Közvetítő a kereskedelem, az üzlet, az árukínálat, a tárgykultúra, az eladni szándékozók és a névtelen tömeg, a potenciális vásárló között. Meghatározója utcaképnek, falu- és városképnek, kommunikációs médium, manipulációs eszköz. Nagyon gyakori érv a falut elhagyónál, hogy a faluban nincs kirakat, s így csak a tereket strukturálja az utca, kizárólag hasznossági funkciója van, de unalmas, nem tagolja semmi, nem érdemes sétálni, nézelődni, hiszen az ott lakók úgyis mindent tudnak egymásról. A városok vonzásában lévő településeken hamarabb meg is jelennek a kirakatok, mint a távoliakon, jelezve, hogy nemcsak önellátásra rendezke-

dett be a népesség, hanem modernizálódik, felzárkózik ehhez az információszolgáltatási, szórakozási, fogyasztási igényhez is. A lakótelepek elen is ez volt évtizedekig a fő kifogás. Ott csak lakni lehet, de már sétálni, nézelődni nem, mert nincs mit. A kirakat hiánya, akár egy településen, akár egy városrészben, a hátrányos, a perifériális helyzet fokmérője. Ugyanis a kirakattelepítésben is általában a centrum—periféria elv érvényesül.

A belvárosiak közelebb vannak a saját történelmi és társadalmi időnköz, a közepen lévők inkább a hatvanas éveknek felelnek meg, a külterületiek még távolabbiak térben és időben. A vidéki városokban ugyanez a helyzet, de ők messzebről indulnak, és még hátrább nyúlik a tagozódás. A centrális helyzetűek is lépéshátrányban vannak a tradicionális európai kereskedelmi központokhoz, az évszázadok óta polgári társadalmi struktúrák történelmileg is régi, több százados városaihoz képest. A falusi Magyarország még mindig jellemző, s ha ezt nem tesszük is szívesen a kirakatba, hasonlóképp árulkodnak róla az utcai kirakatok, mint a kirakat-lakásbelső, kirakat-öltözökódésünk (utcai ruha szemben az otthoni viselettel, munkahelyi szemben az ünnepivel stb.), kirakat-tisztálkodásunk (például az egy főre jutó fogkefe- és fogkrémhasználat elmaradottsága szemben a szinte legnyuga-

tibb, legvárosiasabb kirakatsajtával: a kozmetikumokéval — igaz ezek főként dísz tárgyként jelennek meg a lakberendezésben s nem mindennapi használati eszközként a most már végre a népesség nagyobbik hányadánál meglévő fürdőszobában).

Nem a reklámról, az árureklámozás mikéntjéről kívánok írni, hanem arról, hogyan fejezik ki a főként budapesti belterületi kirakatok mindennapi életünket, azáltal, amilyenek, mit közvetítenek köznapi értékrendszerünkről, hogyan és miről árulkodnak a másról beszélés, magamutogatás álarcaiban.

A gazdagság illúziója

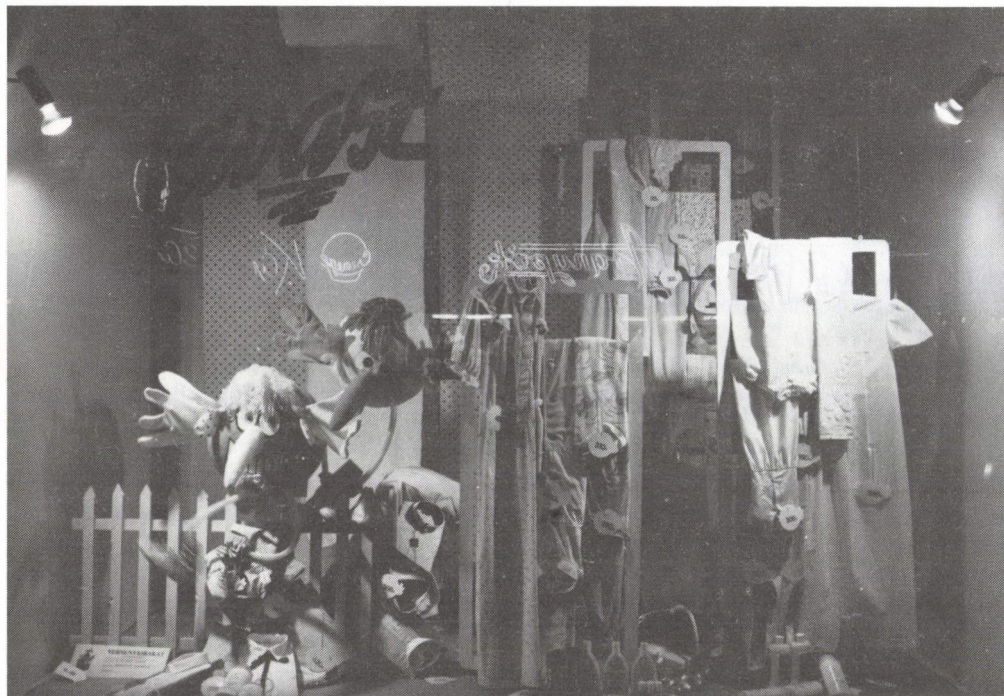
Nagyon kevés az olyan kirakat, amelyik vállalja, hogy az, ami, vagyis amelyik nem akar többnek látszani, mint ami ténylegesen. Legtöbbjük ugyanis egy olyasfajta szemlélet vizuális megjelenítője, ami a leginkább jellemzi mai életünket: a látszatkeltség, a gazdagság illúziója, a többnek-másnak mutatkozni akarás. Ennek következtében oly zsúfoltak lesznek, s annyi tárgyat halmoznak fel, amennyi már lehetetlenné teszi az eligazodást, és szinte megszünteti az eredeti funkciókat. Mintha semmilyen kompozíciós

rendre törekvés nem volna, mintha minden vizuális törvényszerűségről, szabályszerűségről megfeledkeznének a dekoratőrök, s egyetlen célnak rendelnének alá mindent: a tárgyfelhalmozásnak. Azok, akik a túlszűfolt látványt létrehozzák, valószínűleg úgy vélekednek, hogy a minél nagyobb gazdagság velejárója ez, illetve a feltétlen gazdagság látszatát keltheti az ehhez a szellemhez szoktatott nézelődőkben, járókelőkben.

Ugyanez található tárgykultúránkban mindenütt. Ugyanez a túlszűfoltosság, válogatás nélküli felhalmozás lakásaink erkélyein, konyháinkban, lakószobáinkban, de ugyanez a különféle kulturális intézményekben (kocsmáktól a templomokig, iskolától a tanácsházáig). Sehol egy talpalatnyi tér, sehol egy lélegzetvételnyi szünet, egy kis megnyugtatóan tiszta fehér felület. Holott épp a térfelhasználtnak ez a módja, a térkitöltés, felületkialakítás ilyen szokása árulkodik a hozzáértőknek az erőlködésről, az illúziókeltés akarnok jellegéről, a görcsösségről.

Pedig a dekoratőrök, grafikusok, rendezők, látványtervezők tudnának mást is. Erre bizonyíték volt a butikok megjelenésének visszahatása a többi, általánosan szürke, elmaradott üzletre: modernizálódni kezdtek

az állami kirakatok. S legfőként bizonyíték a szebb, kulturáltabb fővárosért megrendezett kirakatverseny. Ilyenkor árubemutatót tervezni is tudnak, a politikai, társadalmi, kulturális mondanónak is alá tudják rendelni a rendelkezésükre álló területet (lásd például az Úttörő Áruház I. díjat nyert kirakatát). Egyébként a politikai ünnepeket is sematikus, leegyszerűsített és kiüresedett módon követik: egy-két plakát az üvegen, olykor kommersz felirat, zászlók s talán egy-két reprodukció politikai személyiségekről. Az egyházi eredetű, de társadalmilag elfogadott ünnepeket is legfeljebb ugyanennyi jelzi vagy még ennyi sem, viszont még zsúfoltabbak lesznek a kirakatok az egymásra halmozott áruktól (többségük szinte áruaktár az egymásra tornyozott húsvéti tojások, sonkák stb. mennyiségétől).

A Tavaszi Fesztivál alkalmából rendezett kirakatversenyben harmadik díjat kapott Rákóczi út eleji Hófehérke gyermekruházati bolt versenyben részt vett és versenyen kívüli kirakata remekül illusztrálja a fent mondotakat. A díjazott meglepően modern, diva-

tos ifjúsági ruhákat mutat be meglepően modernet, szellős módon. Kiemel, válogat, azt mutatja be, s arra hívja fel a figyelmet, ami más, mint a többi. A mellette lévő viszont szokványos módon agyonzsúfolt, szokványosan középszerű, jellegtelen, válogatás nélküli, összeros mindent, újat és régit, modernet és konvencionálist, jót és rosszat, szépet és csúnyát. Nem differenciál, és nem vállal értékközvetítést úgy, mint a verseny céljára készített. Így is jó, úgyis el tudunk adni mindent, állítják a megszokotthoz regaszkodók, továbbá azok, akik szerint a hiánygazdálkodásban teljesen felesleges az egész kirakatosdi (konkrét és átvitt értelemben egyaránt).

Inkább csak vitrin

Vannak üzletek, amelyeknek kirakatai ellenállnak mindenfajta változásnak, divatkövetésnek, modernizálásnak (például az állami dohányboltoké, ezek kirakatainak látványa nemigen változott az elmúlt két évtized-

ben). Néha elég egyetlen tudatos, célorientált, okos központi döntés, és ugrásszerűen kortársivá, esztétikussá lesz egy egész üzlet-hálózat (lásd amikor a Skála átvette a Zöldért lerobbant, elhanyagolt, szinte koszos üzleteit, és formatervezővel karakterisztikussá alakította a portálokat). Az unalmas, jellegtelen, agyonzsúfolt könyvkirakatok is meg tudnak újulni a portálcserével, a válogató, tudatosan szelektáló, kiemelő rendezéssel (összehasonlítással a Váci utcában elég a Gondolat Kiadó másfél évtizede változatlan könyvesbolti kirakatának közepszerűségét összevetni az Akadémia Kiadó megújított, izléses, esztétikus, igényes kirakatával. Az előbbi eltakarja, elzárja a boltot, de érzékelteti a belső szűkösöget, nehézkes közlekedést, az utóbbi teljesen nyitott, az utca nyilvánossága felé fordul, meghosszabbítja a kintléttel, összekapcsolja a bentléttel). Alig van még a szűkebben vett Belvárosban is olyan kirakat, amelyik nem elzárkózó, elhatároló, hanem természetes elemekkel összeköti az utcát és az eladóteret, s nyíltan megmutatja, mit kínál, milyen szolgáltatásokat nyújthat az üzlet a belépőknek. Épp ezért kirakataink zöme nem is valóságos kirakat, inkább csak vitrin, amelyben árukat halmoznak, s nincs rá biztosíték, hogy belül megvásárolható, ami kívül látható.

A hitelesség nem erényük, nem tájékoztatnak pontosan és megbízhatóan, pedig nagy tömegeket elérő hatásuk miatt, társadalmi közérzetet befolyásoló szerepük miatt a tisztesség, a nyitottság, a korrekt tájékoztatás elengedhetetlenül szükséges volna. Miként a mindennapi életet elemző Goffmann is állítja, a tömegkommunikációs eszközök egyik legnehezebb feladata a közönség megfelelő orientálása. Vagy talán épp ez a zsúfoltság, ötlettelenség, szelektivitás-hiány, közepszerűség orientálja a tényleges piaci állapotokról az utca népet? Talán a hiányosságok csak leképezik, tükrözik, közvetítik az árulatlás folytonosságában, biztonságában, a gazdasági és társadalmi viszonyokban meglévő anomáliákat,

Sokak szerint (Ivins, Ruesch, Campbell, Buda Béla és mások) a nem verbális kommunikáció hatása legtisztábban a reklámtevékenységben vizsgálható, mivel az eladni szándékozott árurol a fogyasztást leginkább

elősegítő képet alakítja ki a potenciális vásárlókban. A kirakat reklámtevékenység, a kirakat a nem verbális kommunikáció színtere. A kirakatrendezők kultúraközvetítők, kommunikátorok, a kereskedelem „művészei”, akiknek eszköztárként rendezésükre áll a képi kultúra teljes tárháza (tárgyak, képek, plakátok, feliratok, címkék, bármi, ami vizuálisan felfogható, ami vizuálisan megjeleníthető). Nincsenek konvencionális esztétikai megközelítések, bármit alkalmaznak, az ötletesség, a figyelemkeltés érdekében a régi szimbólumok használatával és új szimbólumok kialakításával manipulálnak. Minden kultúrtörténeti jel, szimbólum rendelkezésükre áll, és szabadon változtathatnak, transzformálhatnak (például Mona Lisa alakváltoztatásai a nyolcvanas évek elején a párizsi kirakatokban, árureklámban).

Megáll az idő

Nálunk még a belvárosi kirakatok sem élnek az alapvető lehetőséggel, például a tér figyelemszabályozó felhasználásával, a szelektív hangsúlyozással, a tagolással, a tagoló elemek kiemelésével, a sűrítéssel, a felhívó jelleggel, a meglepetéssel. És nem élnek a humor és az ötletesség számtalan lehetőségével. A zsúfoltság súlyosságot és nehézségeket is eredményez, a válogató bemutatás hiánya egybemosódást, közhelyességet.

Megáll az idő — éneklük már a hetvenes évek elején a megkésett magyar beatnemzedék tagjai. „Idő van” — figyelmeztet a nyolcvanas években Gothár Péter filmje. S hiába érzékeli az ifjúsági szubkultúra és az úgynevezett magas művészet e tény, hiába húzza alá az utcaképet, a kirakat ugyanezt, a változások nem akarnak általánossá válni. Két kirakat egymás mellett a Váci utcában, a bejárati ajtók oly szorosan egymás mellett, hogyha az ember látószöge hozzávetőlegesen nem 140–160 fokos lenne, hanem erőteljesen beszűkülne, akkor is együtt látná, egyszerre érzékelné: videók, kompaktlemezjátszók, hifitornyok a baloldaliiban és kovácsoltvas „faragványok”, italosüveg-tartók, lámpák, emléktárgyak a jobboldaliiban. A lehetséges jelen és a valóságos jelen egyszerre együtt a látványban. A modernizáci-

ós, a technikai kultúra, a civilizáció majdnem nyolcvanas évekbeli szintje áttekinthető, világos, racionális rendben — a bal szemünkben. A kommersz kultúra, az államilag hitelesített giccs, az álkézművesség, a neokoloniál hajlított vasban s mindez agyonzsúfoltan, agresszív dömpingben — a jobb szemünkben. Melyiknek higgyünk? Mind a kettőnek, természetesen, hiszen ez így egymás mellett egyszerre igaz és jelkép értékű.

Még mindig a Váci utcában maradván: szinte az egyetlen laza, elegáns, kulturált, rafinált kirakat egyben a leggazdagabb ruhaszalonné, a Rotschild Klára szaloné. Van arculata, van egyedi jellege. A kirakat gazdájának van szín- és formaérzéke, és mer mindössze egy-két ruhát kitenni. Londonban is az Ashley-kirakatok a legszebbek, legegánsabbak a maguk egy-két árucikkével. S tudatosan választott, vállalt profilja van a „Váci utca 10”-nek is: ez is egy célzott társadalmi csoporthoz szól. Ahol nem mosás össze a közönséget, hanem életkor, anyagi helyzet, életmód s ezek függvényében ízlés szerint is különböző csoportokra tagozódóként fogadják el és kezelik, ott nagyobb is az esély a változatos, őszinte kirakatok

megteremtésére. Ahol az eladó is érdekelt, hogy áruja vevőre találjon, ott célzott csoportokra számítanak az árukínálattal, ott eleve közvetlenebb a kapcsolat eladó és vevő között. Feltehetőleg ez az ellenszere az általános érdektelenségnek, közönynek, szürkeségnek s az ezekből következő eldurvult kontaktusnak is.

Mintha még mindig kísértene az a társadalmi illúzió, mellyel szemérmesen próbáljuk álcázni, hogy a társadalom nem homogén; sem lehetőségeiben, sem igény- és ízlésszintjében, sem szükségleteiben, sem kulturális szintjében nem egyenlő. A társadalmi feszültségeket, a szegénységet csak elkenődözük, ha mesterségesen rosszabb szinten tartjuk, s érdektelenné sematizáljuk környezetünket (azzal, hogy az élelmiszerüzletek és ruhaanyagboltok zömének kirakata szegényes, jelentéktelen, jellegtelen, úgysem palástolhatjuk a végtelenségig, hogy van, akinek sokszorosan több jut a választékból, mint másoknak).

Őszinte kirakata van a még mindig nagy közönséget vonzó Adidas-boltnak: az áru drága, de megbízható minőségű és tartós. Közönséget tud toborozni. Gerbner szerint épp ez a fajta „közönségcsinálás” a modern

társadalmi kohézió egyik eszköze. A divat is lehet ugyanilyen eszköz, nálunk még mindig nagyon kevés kirakat követi a divatot.

A kirakat szoktathatna új értékekhez, új szemlélethez, új igényszinthez is. Elfogadtathatna olyan vizuális gondolkodásmódot, amit az expresszionista, szürrealista, poszt-avantgard képző- és filmművészetnek nem sikerül, mert ez utóbbi távol van az emberek többségének fogyasztási igényeitől, vizuális szemléletétől. Am ezek mégiscsak egy kor-szak tényleges problémáiról szólnak, mégha a közgondolkodáshoz nem találnak is utat maguknak. Az ötletes, humoros, modern kirakatok fórumai lehetnének a kor szellemi színvonalán létrejövő művészeti, tudományos gondolkodás köznapivá tételének, elterjeszhetnék a mindennapi tudat számára is fogyasztható módon mindazt, ami a legkorszerűbb, a legfrissebb. Ezzel szemben nálunk konzervatív, idejétmúlt eszméket, ideológiákat konzerválnak, s az amúgy is hamis, előítéletes, elnagyolt, sematikus hétköznapi tudatot erősítik a látvány, az érzékelés primér szintjén is. Szecső Tamás figyelmeztetése itt is érvényes, nemcsak a televíziónál: ki vagyunk téve annak, hogy a látvány retrográd ideákat tartósít az emberek tudatában, ahelyett, hogy a változások, az új elfogadtatásának irányába mozgósítana, közvetlen szerepet vállalna mondjuk a modernizációban, kihasználná a divatkövetés természetrajzából adódó viselkedési normák megváltoztatásának lehetőségét, és egyáltalán vállaltan értékközvetítő lenne.

Hétköznapi életünk kelléke

Végül is bárhonnán indul az ember, ugyanoda jut el, szolgáljon ürügyként a teremtett emberi környezet bármelyik eleme: köztér, középület, lakásbelső, tévéműsor vagy akár a kirakat. Nem jól sáfárkodunk javainkkal. Nem használjuk ki a bennük meglévő lehe-

tőségeket. Rejtőzködünk, összerosunk és elkenünk a kiélezés, a vállalás helyett, nem gondoljuk végig cselekvéseink következményeit, degradáljuk azt is, amin pénz nélkül is lehetne változtatni. Az érdektelenség, az elhárítás, a lustaság, a felelősség nem vállalása eredményezi, hogy olyan közegben, környezetben élünk, amelyben nem is érezhetjük igazán jól magunkat.

A kirakat elengedhetetlen eleme a városképnek, a városi életformának, a társadalmi kommunikációnak és ezen keresztül társadalmi közérzetünknek. Hétköznapi életünk, mindennapi létezésünk kelléke: megyünk az utcán, mert hivatali ügyeinket intézzük, megyünk az utcán, mert vásárolnunk kell élelmet, ruhát, ajándékot, akármit, megyünk az utcán, mert elvegyülni vágyunk, — felmérte-e egyáltalán valaha valaki, hogy nap mint nap mennyi időt töltünk önkéntelenül is kirakatok nézegetésével? Mennyi kép és ezen keresztül mennyi információ rögzül vizuálisan a kirakatok látványa révén, amelyet öntudatlanul — vagy tudatosan — elraktározunk, és amikor este tévét nézünk, moziba ülünk vagy másnap a munkahelyeken újabb tárgyakat állítunk elő és így tovább, akkor ez a hétköznapról hétköznapra ismétlődő hatás mennyire befolyásolja a tévében és moziban látottakat, a munkánkat, nem is beszélve az árak kiválasztásáról, ruházódásunkról, lakberendezésünkről, egyszerűen mindennapi életünkről? Nem ismerek olyan szociológiai, pszichológiai, kommunikációelméleti vállalkozást, amely az ember és mindennapi környezete: lakása, munkahelye, az utcakép, a kirakat, a város kölcsönhatását a maga komplexitásában elemezné. De magyar nyelven hozzáférhető még olyant sem, amely a kirakatok hatásmechanizmusait mutatná be, és segítségül szolgáltana abban, hogy ne esetleges vagy szükséges, de felesleges tevékenység legyen a kirakatrendezés.

ABSTRACT: On the occasion of the Budapest Spring Festival, the author writes about the Hungarian shop-windows, about how they express our everyday life. She states that most shop-windows are overloaded, disordered and do not give proper information on the goods sold in the shop. There are few which undertake some kind of conscious value transmission and are aimed at a well-definable social group. (The shop-windows that took part in the Festival are exceptions of the general undistinctiveness.) There are no theoretical works either that would offer a comprehensive image on the interaction of man and his everyday visual surroundings—including shop-windows.

Sárhegyi István

Ádámok és Évák,

*ahogyan a Ludas Matyi látta a férfit és a nőt
1965-ben és 1985-ben*

A szerző humoros hetilapunk 1965-ös és 1985-ös évfolyamának karikatúrái, viccei, írásai alapján rekonstruálja azt a képet, ha úgy tetszik: görbe tükröt, amelyben a két nem kapcsolatának aktuális jellemzői, illetve az azokban bekövetkezett változások megjelentek.

Amióta világ a világ, a férfi és a nő viszonya mindig foglalkoztatta az embereket. Nincs mit csodálkozni ezen, hiszen ketjük kapcsolata az emberiség történetének talán legősibb, legalapvetőbb kapcsolatformája. Természetesen a teremtés koronájának és a szebbik nemnek a viszonya sokat változott az elmúlt évezredekben, évszázadokban, sőt évtizedekben is. Ez az átalakulás törvényszerű velejárója a gazdasági és társadalmi fejlődésnek.

Akit a téma közelebről érdekelt, azaz tudni szeretne volna, hogy az adott időszakban hogyan fest a két nem kapcsolata, melyek a legfőbb jellemzői, sarkalatos pontjai, az mindig is nyugodtan támaszkodhatott a tömegkommunikációs eszközökre. A rádió, a televízió, az írott sajtó — mindegyik a maga sajátos eszközeivel — lépten-nyomon tájékoztat bennünket e kapcsolat milyenségéről, leglényegesebb vonásairól, az éppen aktuális gondokról.

Ez adta az ötletet ahhoz, hogy megnézzem: vajon közkedvelt hetilapunkból, a Ludas Matyiból mi „olvasható ki” erről az intim világról. Közelebről arra voltam kíváncsi, hogy e lap a humor segítségével mit mond el nekünk a férfi és a nő kapcsolatának két évtizeddel ezelőtti jellemzőiről, illetve napjainkbeli alakulásáról. Ebből a szem-

pontból vizsgáltam meg tehát a Ludas Matyi 1965-ös évfolyamának első fél évi számait, valamint az 1985-ös esztendő ugyanezen időszakának huszonhat számát.

Miért éppen a húsz év mellett döntöttem? Egyrészt azért, mert két évtizednyi távolságra még viszonylag könnyű visszatekinteni, és sokunkat az emlékezet s élményeink is támogathatnak. Másrészt azért, mert ennyi idő feltétlenül kell ahhoz, hogy e területen is bekövetkezessenek jól érzékelhető, szembezőkő változások.

Lássuk hát: hogyan vélekedtek és vélekednek a férfiről és a nőről, kettejük örökzöld párosáról a Ludas Matyi egykori, illetve jelenlegi munkatársai?

Egy kis statisztika

Az 1965-ös év huszonhat lapszámában összesen 112 anyag foglalkozik ezzel a témakörrel. Ebből kilencven kép, tizenegy vicc s ugyancsak tizenegy hosszabb-rövidebb írás. Egy-egy számba tehát átlagosan 4,3 anyag került. Húsz évvel később viszont már 143 anyag taglalta ezt a viszonyt. A képek száma (93) nem változott alapvetően, ugyanakkor a viccek mennyisége (47) jócskán megnövekedett. Ezzel szemben az írások mintha hát-

terbe szorultak volna, mert csupán egyetlen ilyen jellegű munka született. A képek közül — akárcsak húsz évvel korábban — 85-ben is négy darab került címloldalra, tehát kitüntetett pozícióba.

Vajon mi okozta, hogy a két évtizeddel későbbi számokban több tárgyalta a nő és a férfi kapcsolatát, mint 1965-ben? A legkézenfekvőbb oknak az tűnik, hogy sokkal jobban az érdeklődés homlokterébe került ez a kérdéskör. Aztán összefüggést fedezhetnénk föl a családok jellegének átalakulásával, a nők tömegesebb munkavállalásával, az „egyenjóságossal”, a gyakori válásokkal, és ki tudja még, mi mindennel. Magyarázat lehet továbbá az is, hogy ezek az anyagok — mint könnyen „beszerezhető”, mindig kéznél lévő, a sikerre bizton számítható témák — olyan anyagok helyét foglalták el, amelyek valamilyen megfontolás révén kimaradtak az újságból. Alaposabb tájékozódást igényelne annak megállapítása, hogy mik voltak ezek a kimaradó valamik. (Itt csak mellékesen jegyzem meg, hogy napjainkra szinte teljesen kivesztek a lapból a külpolitikával foglalkozó karikatúrák, írások. 1965-ben ezek még szép számmal fellelhetők voltak.)

Állandó témák

Regény- és drámaírók, színház- és filmrendezők, kabaré- és zeneszerzők s a művészek szinte valamennyi ágában tevékenykedők tömegeit ihlette meg a *férfiak és a nők félrelépése*, csapodársága. A téma varázsa alól nem menekülhetett a Ludas gárdája sem. 1965-ben huszonnyolc alkalommal dolgozták fel így vagy úgy a nemek hűtlenségeit, 85-ben pedig harmincegyszer. Ha tehát a pusztá számokat vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy akkor is és most is megközelítően egy-egy megcsalás, illetve megcsalás jutott egy számra, s hogy a két évfolyamban a mennyiséget tekintve nincs jelentős eltérés. Annál nagyobb van viszont a belső arányokban! Mert míg húsz esztendeje „igazságos döntéssel” zárult ez a nem éppen nemes versengés — tizennégy alkalommal a nőket s ugyanennyiszor a férfiakat láttatták bűnösnek —, napjainkra a gyengébbik nem viszi el a csapodárságért járó pálmát. Húsz

vétkezést ők követték el, s a teremtés koronái mindössze tizenegyszer találtattak „ludasnak”.

Félreértés ne essék, nem gondolom, hogy a nők lettek rosszabbak, s mi férfiak, jobbak az elmúlt két évtized során. Nagyon is valószínű, hogy az „egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz” esete áll fenn most is. Miért mégis a nők ostorozása? Talán azért, mert az effajta bűnöket — ha férfi az elkövető — még ma is többé-kevésbé elfogadhatónak tartjuk, s szemet hunyunk fölöttük. Aztán meg az is lehetséges, hogy a Ludas Matyi alkotói — alig akad köztük hölgy — szívesebben csemegéznek az „ellentáborhoz” tartozók botlásain. Vagy csupán arról lenne szó, hogy a férfiak ügyesebben konspirálnak, rejtegetik vétkeiket, mint a lányok és asszonyok?

Ha már a *női ügyetlenség*nél tartunk — ez is kifogyhatatlan tárházat jelent a humoristák számára. 1965-ben a női hibák ábrázolására mindössze két anyag vállalkozott, s mindkettő a főzésbeni járatlanságot pécezta ki. 85-ben már hatszor tüzték tollhegyre a női fogyatékoságokat. Három esetben rótták fel a hölgyeknek szószátyárságukat, egyszer pedig a mértéktelen költekezést. Kétszer — új jelenségről van szó — tűnik fel a nő mint az utak réme, az abszolút mazsola, azaz az esetlen autóvezető. Lám-lám, ahogyan a nők egyre nagyobb számban ültek a volán mögé, úgy szolgáltatott alapanyagot a viccelődésre. S hogy a feleségek egyes tulajdonságai hosszú időn át is változatlanok maradnak, arra álljon itt egy adalék: mindkét évfolyam számai két esetben tárják elének azt a nőtipust, aki — kihasználva gyanútlan férje szunyókálását — izgatottan turkál férje öltönyének zsebében dugipénz után nyomozva.

Ne higgyük egy pillanatig sem, hogy a *férfiak elitélendő tulajdonságairól* nem szólnak az újság lapjai. Ezek azonban cseppet sem szívderítőek vagy mosolyognivalók. 1965-ben csupán egyetlenegyszer szerepelt negatív hősként az italozó, a részegen hazatérő férfi, 1985-ben viszont már hatszor. Sajnos, ez az emelkedés elég hűen követi az alkoholfogyasztás növekedését. Nem a leglényegesebb dolog, de mégis elgondolkodtató, hogy akárcsak húsz éve, úgy 85-ben is

csak egyetlen alkalommal mutatták be a férfit, amint ajándékkal kedveskedik barátnőjének, feleségének. Ez az alkalom a nőnap volt.

Aligha létezett a történelem során olyan korszak, amikor a férfiak ne csodálkoztak, háborogtak volna az új meg az új meglepetésekkel szolgáló *női divaton*. 1965-ben tizenegyszer nevezhetünk a furcsábbnál furcsább női divathóbort miatt zsörtölődő férfiakra. Mik is voltak ezek az asszonyi mániák? Nyolcszor a különös frizurák álltak a támadások középpontjában, hatszor az öltözködési szokások. És minthogy akkoriban indult hódító útjára a miniszoknya, férfítársaim főleg az egyre kisebb ruhadarabok miatt emelték fel szavukat. No persze ez csak afféle kötelező, műfelháborodás lehetett. S hogy mindenhez hozzá lehet edződni, arra a legékesebb bizonyíték az, hogy 85-ben már csak egyszer szolgál a humor forrásául a női divat. A gyengébbik nem kitartása így hát gümölcösözött.

Amilyen régtől fogva való a nő és a férfi egymás iránti vonzódása, szerelme, legalább ugyanolyan időre nyúlik vissza kettejük *párharc*a, hajbakapása, veszekedése. Nos, az 1965-ös számok hat veszekedést tárnak elénk, a 85-ösek csupán ennek a felét. Nyilvánvaló azonban, hogy a csökkenés magyarázatát nem abban kell keresnünk, hogy a veszekedések a valóságban is kevesebbszer fordulnak elő. Semmi okunk tehát a megkönnyebbült sóhajra. Különösen azért nem, mert a 85-ben megrajzolt veszekedések lényegében brutálisabbak a két évtizeddel előbbieknél. Míg akkortájt csupán egy-egy összetört váza, tányér és pohár jelezte az indulatokat, mostanság a tettlegesség, a durva veredések kerültek előtérbe. S a tavalyi számok egyikében már egy gyilkosságnak is „szemtanúi” lehetünk.

Részint idetartozó — bár sokkalta vidámabb — terület a *papucsférjek* históriája. 65-ben két ízben szólnak e jámbor, félszeg férfiakról, 85-ben egyszer sem. Két eset lehetséges: vagy kivезtek a nyámnnyila, együgyű férjek, és csupa Oroszlánszívű Richárd-utód él körülöttünk, vagy eme gyengeségeinket jótékonyan elhallgatja mások elől az erős férfiszolidaritás.

Némileg az *egyenjogúság* kérdéskörébe

vág annak szemléltetése, hogy kik végzik a különböző házimunkákat. 1965-ben tízszer a nő volt a mosogatás, takarítás, bevásárlás, mosás főszereplője, s hat alkalommal már az ilyen irányban emancipálódott férfiak oldották meg ezeket a feladatokat. 85-ben csupán négy anyag vállalkozott az egyenjogúság ilyen jellegű megközelítésére: ezekben viszont egytől egyig a nő szorgoskodik a második, otthoni műszakban. Jó lenne hinni, hogy azért nem látjuk egyszer sem a háztartásban sürgölődő férfiakat, mert ez ma már nem számít kuriózumnak, kivételes, egyedi esetnek.

HALADÁS

— Örömmel jelentem be: tiszteletbeli nőtagja is van már a vezetőségnek!

(Pusztai Pál)

Szintén a nők emancipálódásával függ össze, hogy egyre több és több hölgy kerül vezető pozícióba. 1965-ben még két alkalommal jelentett témát az, hogy a nő hogyan áll helyt mint valamilyen szintű vezető. 85-re — úgy látszik — megszűnt ennek az újdonságnak is a varázsa, mert nincs ezzel a kérdéssel foglalkozó anyag.

Az *udvarlás*, a széptévis módszerei nem sokat változtak a hosszú évszázadok alatt. Ez mérhető le esetünkben is, mert a bókolás, hódítás módozatait lényegében azonos módon ábrázolják a húsz évvel ezelőtti és a mostani lapszámok is. Eltérés csupán mennyiségileg mutatkozik, mert míg 65-ben csak tizenhatszor foglalkoztatta e téma a rajzolókat és írókat, addig 85-ben már huszonöt-ször.

Az udvarlásnak és a szerelemnek törvényszerűen *házasság* a vége. 1965-ben három ízben vonultatják fel a leánykérés epizódjait.

Mindhárom esetben az érdekházasság az apropó, azaz hogy a hölgy alaposan megválogatja, kivel kösse össze az életét. Ebből egyszer a lakás jelenti a fő vonzerőt, kétszer pedig az, hogy a leendő férjnek diplomája van. 85-ben hat anyag táplálja az érdekházasságokat — lehet, hogy ennyire elszaporodott volna a hideg-rideg számítás? —, s itt is a hölgyek viszik a prímet. Kétszer kifejezetten csakis pénzes partnernek hajlandók nyújtani a kezüket. S láss csudát! Míg 1965-ben a lehető legjobb partinak számított, ha valaki diplomás vőlegényhez vagy férjhez jutott, addig 85-ben négy anyag is azt tükrözi, hogy a lányok kimondottan kerülik a diplomás jelölteket. Ez a húzódozás — e viccek alapja — rögtön érthetővé válik, ha

— Vallomással tartozom, Pista. Három anyósa lesz, jóatyám ugyanis háromszor nősült. . .

(Pusztai Pál)

utánaszámolunk, hogy manapság vajon mennyit visz haza a borítékban egy-egy fiatal értelmiségi.

S ha a frigy mégis létrejött, a következő — nem is lényegtelen — esemény a *nászéjszaka*. A humoristák az ebben rejlő lehetőségeket is kiaknázták. 1965-ben két ízben szóltak a panaszmentes éjszakáról, s ugyancsak kétszer a férfi csődjéről. 85-re megmaradt ez az arány, mert egyszer ábrázolták a felhőt-

len együttlétet, s egyszer a szerény férfiúi teljesítményt.

A családalapításhoz természetesen hozzátartozik az *önálló otthon* megteremtése is. Ismerve azonban hazai viszonyainkat, ez a feladat cseppet sem könnyű. A 65-ös számok hat esetben árulkodnak a lakásnélküliség szorító problémájáról. A helyzet aztán — mint tudjuk — nem javult a következő húsz évben sem, sőt romlott. Ezt látszik igazolni az, hogy 85-re megduplázódott a krónikus lakáshiánnyal foglalkozó anyagok száma, s ezek közül kettő a címdalalon kapott helyet. Valószínű, hogy e téma az elkövetkező időszakokban sem tűnik el az újság lapjairól.

Ha minden feltétel összejött, akkor jöhet a *családtervezés*, a gyerekek vállalása. Csak-hogy épp itt a probléma. 1965-ben két anyag mutatott rá, hogy a házaspárok nem szívesen terveznek több gyermeket, így aztán elég kevés gyermek születik. 85-re a kép mit sem változott, hiszen ekkor is két anyag boncolgatta ezt a kérdéskört. Ebből az egyik egyértelműen azt fejtegette, hogy több gyermek nevelése — az anyagi lehetőségek szűkös volta miatt — felelőtlenség. A hazánk népességéről tájékoztató statisztikai adatok, sajnos, mindenben alátámasztják a fenti észrevételeket.

Szorosan az előzőekhez tartoznak a felelőtlen kapcsolatok következményei, az *abortuszok*. Az 1965-ös számok kétszer foglalkoztak az abortuszbizottság előtt ülő lányokkal. 85-ben nem volt ilyen anyag. Az ok egyszerű: akkortájt még viszonylag újnak számított a dolog, s — bár ismertük a veszélyeket — nem vettük nagyon komolyan. Mára pedig már — bár a statisztikák egyre elrettentőbb adatokkal szolgálnak — kicsit bele is törődtünk a megváltoztathatatlan hitt folyamatba.

A házasságoknak nem éppen öröndetes végkifejlete lehet a *válás*, melynek gyakorisága nőttön nő, s erről árulkodnak nekünk a Ludas Matyi példányai is. 1965-ben mindössze öt anyag foglalkozott a válással, 1985-ben ennek több mint háromszorosa, szám szerint tizenhat.

Újdonságok

Ez idáig az olyan jellegű anyagokról szoltam, amelyek módot adtak az összehasonlításra, azaz amelyek többé-kevésbé fellelhetőek voltak a 65-ös és a 85-ös számokban is. Természetesen a két évtized alatt végbenment gazdasági és társadalmi fejlődés olyan problémákat, olyan témákat is „kitermelt” napjainkra, amelyeket 1965-ben még csak sejteni sem lehetett.

Kezdeném egy olyanal, amely alapvetően nem nóvum, de a húsz évvel ezelőtti számokban mégsem szerepelt. A könnyűvérű nőkről s a prostituáltokról van szó. Az addigi hallgatással szemben 1985-ben tizenhét anyag foglalkozott a rosszlánnyal, s ebből hét kifejezetten prostituáltat mutatott be. Ez a terület is megnyílt hát a lap munkatársai előtt, bár az addigi túlzott szemérmességünket és struccpolitikánkat sem kellene lóhalá-

Ejárt felettem az idő. Már nem állnak meg a férfiak segíteni...

(Balázs-Piri Balázs)

lánban felszámolnunk, mert ezzel az fenyeget, hogy átesünk a ló túlsó oldalára.

Vadonatúj téma viszont a gmk-tól kimerült, teljesen lerobbant férfi megjelenítése. 1985-ben még csupán két anyag élcelődött a pénzszerzés ilyen módszerének káros hatásain, de várható, hogy a következő időszak lapszámai gyakrabban adnak majd hírt róluk.

Rövid múltra tekinthetnek vissza hazánkban a társkereső irodák. Ennek ellenére egy karikatúristát már meghíletett a dolog. Amennyiben ezeknek az intézményeknek a szerepe növekszik, szolgáltatásaik kikristályosodnak, úgy minden bizonnyal egyre

A legutolsó reménysugár...

— Ha nem vesznek fel a gimnáziumba, legfeljebb férjhezmegyek.

(Pusztai Pál)

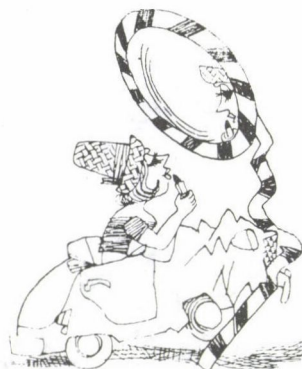
gyakrabban találkozhatunk valük majd a Ludas Matyi oldalain is.

Intim kapcsolatok

Legvégére hagytam azt a kérdést, hogy az eltelt húsz esztendő során hogyan alakult, változott a lapban az intimebb együttlétek ábrázolása. Itt három szempontot vettem figyelembe: az intim együttlétek helyszíne, a férfi és a nő felöltözöttségének foka, valamint az elének tárt cselekvés.

1965-ben még csupán huszonhárom bizalmasabb kapcsolatot fedezhettünk fel az újságban, 1985-ben már negyvenet. 65-ben — a helyszínt tekintve — fő találkahely a presszó volt. E mellett ötször a szobában mutatják a szerelmeket, nyolcszor konkrétan az ágyon, háromszor valamelyik padon, s egyszer a kapualjban. 85-ben egy találkozó

SOFÓRNÓ

(Hegedűs István)

sem zajlik presszóban. Az utca a szintér kétszer, s egy-egy alkalommal a pad, illetve az autó. Szemmellátható változás következett tehát be: a negyven esetből az intim együttlét helye tízszer a szoba s huszonnégyszer maga az ágy.

Az ábrázolt cselekvések 1965-ben a következőképpen oszlanak meg: csupán ülnek egymás mellett a szerelmesek két alkalommal, a hölgy a férfi ölében kilencszer, ötször egymás kezét fogják, hétszer pedig csókolóznak. 85-re nagyot módosult a dolog: az egymás mellett ülés csak egyszer látható, éppúgy, mint az, amikor a nő a férfi ölében ül. Ezen túlmenően két kézfogásnak és két csóknak lehetünk tanúi. A többi — harmincnégy — esetben ennél lényegesen bizalmasabb cselekvésről (combok, mellek fogása, a szeretkezés egyes fázisainak szemléltése) van szó.

A legdöntőbb „áttörés” az öltözködés területén következett be. 1965-ben a férfit mindenkor vagy teljesen felöltözve mutatták be, vagy ingben és nadrágban. A nő tizennégy esetben volt teljes ruházatban, négyszer hálóingben, ugyancsak négyszer kombinében, egyszer pedig bugyiban, félmeztelenül. Teljesen ruhátlan nőt nem szerepeltettek. 85-ben a férfi tizenkilencszer van felöltözve, illetve ingben-nadrágban, ötször pizsamában, nyolcszor alsónadrágban, s szintén ennyiszor pucéran. A negyven alkalomból a nőt hatszor mutatják egy szál bugyiban, azaz félmeztelenül, a további harmincnégy esetben mindig meztelenül.

Ugyanaz állapítható meg tehát itt is, mint amit a rosszlányokkal kapcsolatosan mondtunk. Jó, hogy egy tabutéma felszabadult, de mintha a túlhajtás jeleit lehetne észrevenni. Lehetetlen ma olyan újságot — s ez vonatkozik a Ludasra is — találni, amelyben ne építenének a női meztelenség vonzerejére. Ha ez a folyamat így halad, hovatovább az lesz a Ludas Matyi legfőbb szenzációja, amikor egy teljesen felöltözött nőt talál fel a kedves olvasók számára.

■ ■

Természetesen a felvázoltaknál még jóval több szempontból lehetne elemezni a férfi és a nő kapcsolatának sajátosságait a lap említett két évfolyama alapján. Én — céлом szerint — csak azokat a történéseket, szituációkat tekintettem át, amelyek a mindennapi élet során is a leggyakrabban fordulnak elő, amelyeknek mindannyian szemtanúi vagy cselekvő részesei vagyunk.

Szécsi Éva

Legyen-e kétnemű a tömegkommunikáció?

Ráth-Végh István írja meg a következő anekdotát: „Az emberi butaság” című művében: „IV. Fülöp menyasszonyát, Ausztriai Mária Annát átutaztában minden város ünnepélyesen fogadta. Egy helyütt a polgármester egy tucat selyemharisnyát nyújtott át neki, mint a helyi harisnyagyár remekét. De a major-domus zordonan tolta félre a skatulyát: »Tanulja meg, polgármester úr, hogy a spanyol királynénak nincs lába!« Állítólag a menyasszony összeesett ijedtében, mert azt hitte, hogy Madridba érve amputálni fogják a lábát az itteni szigorú etikett szerint.”

Kérdés, illendő-e a spanyol etikettől aszociálva kijelenteni, hogy a tömegkommunikációnak nincs neme: a hír, az esemény, a dráma, a játék, a mese nem hímnemű vagy nőnemű, hanem az, ami. Ebben az esetben a címben felvetett kérdésre nem adható válasz, következésképpen a kérdést tekintsük nemlétezőnek. Tartok tőle, hogy kollégáim többsége a hallgatókkal és a nézőkkel együtt így vélekedik. Tehát nem érdemes statisztikát készíttetni, összehasonlítani, hogy például milyen a képernyőn vagy a mikrofon előtt megjelenő férfiak és nők aránya, hiszen — a hírnek, az eseménynek stb. nincs neme. A dolgokat ebből a szemszögből nézni szubjektív és részrehajló dolog, ne féljünk a csúnya szótól: feminizmus. Így a harciasabbak. Mások, a toleránsabbak elismerik, hogy bizony sokkal több a férfi a tömegkommunikációban, de hát olyan nagy baj ez? Hát a kommentátor nemétől függ, hogy fokozódik-e a fegyverkezési verseny? Hát keressünk nagy kínnal egy nőt, aki majd rutin híján izgatottan fog dadogni? Hát nem a mondanivaló, a tartalom a fontos? Vagy

az igazság, az érdekesség, a humor? Persze hogy ez a fontos. Ebben az esetben kit zavar, hogy okos, bátor, szellemes emberek gyülekezetében a kamerák és a mikrofonok előtt szinte csak férfiakat látunk és hallunk? Jobb lesz nekünk attól, ha megváltoztatjuk a nemek arányát a mi tömegkommunikációban? Példaképünk a norvég kormány? És nekik nincs inflációjuk meg munkanélküliségük?

Akadnak, akik csak csodálkoznak: miért, észre kellett volna venni valamit? A többség ugyanis nem vesz észre semmit.

Ahol vállalják a „gondot”

A kérdező magányosságában elbizonytalanodik, saját szemléletében és párizsi tudósítói előéletében kezdi keresni a hibát.

S innen már egyes szám első személyben. Párizsban tanúja voltam, hogyan lett a félelmetesen kulturált, csinos és szellemes Christine Ockrent, a tévéhíradó műsorvezetője — minden népszerűségi rekordot megdöntő tévéasztár, akivel az Antenne-2 kenterben verte a nagy vetélytársat, a TF-1-et. Tapasztaltam, hogy a választási eredményektől függetlenül az ötvenes éveinek derekán járó Simone Veil az egyik legnépszerűbb politikus volt és maradt. Naponta találkozhattam — mint tévénező vagy mint tudósító — Edith Cresson külkereskedelmi miniszterrel, aki erélyes, agresszív és nőies tudott lenni minden pillanatban. A nézettségi rekordokat döntögető Apostrophes című, a kortárs irodalomnak szentelt péntek esti élő adás meghívottai között csaknem mindig volt nő,

olykor külön adást is szenteltek a mai nőíróknak. Francois Mitterrand választási győzelme után nő volt az Elysée-palota szóvivője. Amit már személyesen nem láthattam, csak a Le Monde rádió-televízió-mellékletében megjelent egész oldalas cikkből értesülhettem róla: 1987. január 2-án az Apostrophes egész adását Françoise Daltónak, a „pszichoanalízis hetvennyolc éves nagymamájának” szentelte. (Dalto Jacques Lacannak, a nálunk kevésbé ismert tudósna volt legközvetlenebb munkatársa, majd munkásságának folytatója.)

A kiragadott példa nem bizonyíték, még kevésbé rendszerbe foglalt érvelés. Ráadásul példámat és a belőlük levont következtéseimet csak azok fogadhatnák el vagy cáfolhatnák meg, akik rendszeres nézői lehetnek a külföldi televízióknak. E kevesek nyilván egyetértenek velem abban, hogy a francia televízió nemcsak koedukáltabb, mint a miénk, hanem a szó szoros értelmében színesebb és szebb; a kamera nem gonoszkozik, hanem a legelőnyösebb megvilágításokat és beállításokat alkalmazza, a smink nem torzít, hanem szépít, a képek pergőbbek, a beszéd (természetesen) gyorsabb, a közlés mégis érthetőbb. Sok mindent lehetne tehát szakmai, szociológiai, politikai szempontból elemezni, de maradjunk a nőknél (cherchez la femme).

A Jel-Kép 1985/1. számában jelent meg Barczy Magdolna — Hanák Katalin Család és televízió című cikke, amely egy nemzetközi kutatássorozatot ismertetett. Ausztrália, Dánia, Magyarország és Nagy-Britannia szakemberei egy adott televíziós műsorhéten vizsgálták a család ábrázolását a művészi (fiction) műsorokban. Tehát nem a nőt, hanem a családot, illetve a családrábrázolást keresték. Vagyis kötelező kiindulópontnak tekintették a két-neműséget. A vizsgálat olyan következtetésre jutott, amit már akár előlegezni is lehetett volna: ha egészségesebb, szilárdabb családot akarunk, ha elfogadjuk, hogy a tömegkommunikációnak társadalmi tudatformáló, közvéleményformáló szerepe van (elfogadjuk), akkor a családnak jobban jelen kell lennie a műsorokban, a nőket színesebben, markánsabban, érdekesebben kell ábrázolni, hiszen nem mehetünk vissza azokhoz a tizenkilen-

cedik századi értékekhez, amelyek akkor stabilizálták a családot. (A vizsgálat készítői persze nem láthatták előre az Isaura-jelenséget, nem tudhatták, hogy az elsöprő siker titka az volt, hogy leszállt közibénk az ártatlanság és a jóság.)

A skandináv tömegkommunikáció a hatvanas évektől kezdve más területeket is bevont a vizsgálatba, például a „nemek szerepét”, a „nemek egyenjogúságát”, sőt a „férfiak egyenjogúságát” is. Működik nálunk egy „egyenjogúsággal foglalkozó munkacsoport”, amelynek mind vizsgálati módszerei, mind elemzései roppant érdekesek.

A nemek szerepe a televízió művészi (fikciós) műsorkínálata tükrében című tanulmányuk a következőkből indul ki: „Nem tudatos folyamatról van szó. Olyan hamis »játék« ez, amely ismeretlen kódokat és nem tudatosított játékszabályokat tartalmaz. . . , csak akkor tudjuk megváltoztatni a játékszabályokat, ha tudatosítjuk, melyek pontosan ezek a szabályok és mi a funkciójuk; ha láthatóvá tesszük ezeket a normákat, akkor tudunk is ellenük tenni.”

Véleményem szerint mi nem akarjuk igazán ismerni a normákat, még kevésbé láthatóvá tenni azokat. Talán úgy véljük: miért szaporítsuk ezzel nem kevés társadalmi, gazdasági feszültségünket, „gondjainkat”, ahogyan költőien nevezük őket.

De térjünk vissza a gondolataink — a jelek szerint — szaporítani akaró skandinávokhoz. 1975 augusztusában egyetlen este figyelték a tévéműsort minden tizedik percben. Az eredmény: a megfigyelt pillanatok 75 százalékában férfi volt látható, 15-ben nő, 10-ben nő és férfi. A művészi műsorokban közreműködő nők fele „szexuálisan választható” korban volt (a tanulmány kérdéssel kommentálja e meghatározást), a férfi szereplők 15 százaléka tartozott e korcsoporthoz, és 75 százaléka „javakorabeli” volt. Kissé homályos megfogalmazás — jegyzi meg a tanulmány. A gyerekek, a fiatalok és az idősek együttesen a tévé világának 15 százalékát tették ki. Holott Svédország lakosságának 22 százaléka 16 év alatti, 15 százaléka pedig hatvanöt évnél idősebb (nyugdíjaskorú).

Párizsi tudósítói éveim alatt tapasztalhatam, mennyire *láthatóan* változik ez a —

feltehetően a hetvenes években a franciákat is jellemző — tabló: a reklámtól a kerekasztal-műsorokig feltűnően megszorodott különösen az idősebb korosztály (francia szóhasználat: a harmadik életkorban lévők) aránya. Láthatóvá és hallhatóvá lett az öregség, szépségével és csúnyaságával, bölcsességével, szomorúságaival, örömeivel, teljesen újfajta életvitelével, egészségvédelmével.

Amilyen a társadalom . . .

Bennünket sajnos hagyományaink is erősen akadályoznak abban, hogy tömegkommunikációnk egészségesebb, életszerűbb szemléletet tükrözzön. A megszólítás képtelensége („*hogyan tetszik lenni a néni*”) már lerágott csont, állandóan beszélünk róla anélkül, hogy emberibben, udvariasabban tudnánk beszélni egymással. Látásmódunkban az öregség = elesettség = védtelenség = bánat és gond. De ahhoz, hogy az öregséget e csúnyasággal azonosítsuk, bizvást fordulhatunk alibiért a mesék világához, amelyben az öregasszony maga a rútság. Talán csak a jó nagyanyónak kegyelmezzünk meg olykor-olykor. A boszorkány nő és öreg, tehát félelmetesen csúf, az ördög viszont férfi, akinek azért megvan a maga diabolikus szépsége.

Persze, ez nem sokat bizonyít, de azért megkérdezhetem: miért halljuk sértőnek az „öregasszony” kifejezést? Talán mert sértésnek szánja, aki mondja.

De ha televízióban középkorú nőt látok nyilatkozni, fontos munkájáról beszélni, (ritkán), valamit javasolni (olykor), panaszkodni (gyakran), miért a szereplő hölgy ráncaira, rosszul kifestett szájára, elönytelen hajviseletére figyelek, vagy a kamera elé egyáltalán nem illő mintájú, színű blúzára, és miért nem arra, amit mond? Ha megszoknánk a gyakoribb női jelenléteket, akkor kevésbé figyelnenk a külsőségekre, talán akkor a kamera is emberségesebben láttatna, s a nők is megtanulnák a közéleti szerepléshez illő megjelenést. Valószínűleg ebben a vonatkozásban is arról a bizonyos játékszabályról van szó, amelyet nem tudatosan alkalmazunk. Fel sem merem tétélezni, hogy

olvasóim egyetérteneinek velem. Ajánlok hát egy kísérletet: figyeljék a képernyőn megjelenő férfiakat, észreveszik-e, hogy mennyire jól vagy rosszul öltözöttek, ápoltak vagy ápolatlanok. Valószínűleg sokkal kevésbé, mert a mondanivalóra összpontosítanak.

Nyilván a körülmények kényszerítő hatására ma már el kell ismernünk és ki kell mondanunk a generációk különbségét, sokféle tényezőtől eredő saját érdekeit, esetleg érdekellentéteit. A nők—férfiak problematikájában szinte kínosan védjük a „*nincs különösebb baj*”, vagy a „*nehéz a konzervatív hagyományokon úrrá lenni*”, vagy „*a statisztikai szemlélet nem tükrözi a valóságot*” stb. érvelési rendszert, megengedve, hogy olykor, március 8-a táján elmondjuk: „*a magyar nők a felszabadulással készen, mintegy tálcán kapták az egyenjogúságot, nem kellett érte harcolniok és ennek vannak negatív kihatásai is*”. Amiben értelemszerűen benne foglaltatik, ma sem harcolnak, mert hiszen „*készen kapták*”, múlt időben. A tudós professzor pedig a televízióban elmondja a közismert pszichológiai érvet: a férfiakban sokkal több az agresszivitás, mint a nőkben, talán ezért is található több férfi a vezető posztokon.

A tömegkommunikációban ábrázolt társadalomkép tehát — folytathatom a gondolatot — objektív, hiszen ha mást mutatna, akkor lakkozna, márpedig ezt nem szeretjük.

A rádió legutóbbi szilveszteri kabaréja általában tetszett mind a közönségnek, mind a kritikának, amely külön kiemelte *A generáció* című műsor műfaji, politikai bátorságát, kötetlen nyíltságát, humorát. Persze kérdés, hogy a negyvenévesek nemzedékét nem kellene-e „*nagy generáció*” helyett a váltás nemzedékének nevezni, nem csinálván érényt az életkorból, amely, mint tudjuk, biológiai tény, nem pedig rátermettség, tehetség vagy politikai koncepció kérdése. Nos, *A generáció* című blokkban, amely az „*énekesek és illetékesek*” alcímet viselte, a húsz megszólaló kortárs között egyetlen nő volt: Zalatnai Sarolta. Nyilván az énekesek kategóriájában. Az illetékesek között főszerkesztő, gyárigazgató, katonatiszt, államtitkár, miniszterhelyettes (aki az adás pillanatában már miniszter volt) — mind

férfi. Minden *illetékes* férfi volt. Vagy másképpen megfogalmazva: egyetlen nő sem volt illetékes.

Nytított ajtókat döngöztök, hiszen a rádiókabaré nem is egyszer humorizált önkritikusan arról, hogy adásaiban kevés a nő. Meghívott tehát 1986-ban egyszer szövívőnek egy kitűnő riporternőt, és tovább ironizált az ettől még változatlan tényen. Csakúgy, mint a televízió rangos élő politikai műsorai, a különböző fórumok, amelyek korábban még humorosan ismertették is a betelefonáló hallgatók kérdését: miért nem szerepel a sok okos ember között sohasem nő? De mivel a helyzet az évek során nem változott, a kérdést is levették a képernyőről.

Úgy vélem, a helyzet azért nem változik, mert senki nem akarja megváltoztatni. Madáchcsal: mert sok az eszkimó, kevés a foka.

Jobban harcolnak-e a külföldi nők, vagy nagyobb szükség van rájuk? Netán rátermettebbek, mint a hazai nők? Tény, hogy a nyugat-európai, de még az amerikai televíziók és rádiók is kétneműbbek, mint a miénk. S nem kezdettől fogva, hanem az utóbbi másfél évtizedben változtak. Nehéz lenne elképzelni, hogy a televíziók versenyében a híradók megengedhetnék maguknak a női műsorvezetők teljes hiányát. Legutóbb a francia TF-1 importált egy műsorvezetőnőt Új-Kaledóniából, akit tíz éves át neveltek, képeztek, a szó szoros értelmében edzettek erre a feladatra. A több hónapi előzés után sem dőlt el, hogy végleg bevált-e. (Írásom befejeztekor jelent meg a fél 8 órai kezdetű, új tv-híradóban az első műsorvezetőnő. Mint előzetesen bejelentették, a nézők kívánságára.) Nem képzelhető el, hogy a reprezentatív politikai interjúkészítők között egyáltalán ne legyen nő. Vagy hogy egy, korunk társadalmait oly égetően foglalkoztató kérdésben, mint a környezetvédelem, ne szólaljanak meg „illetékes” nők. Hogy a nők nem a szurrogátum, a lényegről való eltérés szerepét töltik be, azt bizonyítja a nyugatnémet környezetvédők mozgalma, amelyben talán a nők vannak többségben, mégis politikaformáló erővé vált.

A fentiek ellenére megcáfolhatatlannak tűnik az érv: mit tegyünk, ha a világpolitikában sokkal több a férfiszereplő (politikacsináló), mint nő? Alig egy-két női miniszterel-

nők, államfő, külügyminiszter, pénzügyminiszter, néhány királynő, egy-két leszerelési szakértő, atomfizikusnő van a világon. Hát persze hogy tízpercenként (is) férfiak jelennek meg a képernyőn!

Ámde: az arányok kezdenek változni, még a nukleáris energiával, a leszereléssel, a pénzügyekkel, de még az AIDS-szel foglalkozó tanácskozásokon, értekezleteken, nemzetközi konferenciákon is egyre több nő jelenik meg. De nem tölünk.

Továbbá: ha a világ sorát nem is a tömegkommunikáció szabja meg, de a világ és a saját társadalom nagy területeinek (a tudomány, a kultúra, a művészet, az egészségügy, az oktatás, a szociálpolitika, a sport, tehát az egyes ember és a társadalom újszólván egész életének) ábrázolása igenis szemlélteti, következőképpen akarati tényezőként múlik. s az említett külföldi rádiók és televíziók pontosan ezeken a területeken léptek előre, és mi ezeken a területeken maradtunk el. Feltehetően abból a megfontolásból, hogy ez nem érdemi kérdés. Holott egyre inkább anyagi erővé válik nemcsak a közvélemény, hanem a társadalmi közérzet is. Nem tudjuk például — mert nem kérdeztük őket, és nem adtunk módot, hogy megszólaljanak —, vajon A generáció nőtagjai (50 százalék) jól érzik-e magukat attól, hogy őket a kitűnő táncdalénekesnő képviseli, s hogy az összes illetékes posztokat már betöltik férjeik és szeretőik.

Nem ismerem őket, s az idősebb jogán csak feltételezem, hogy kevés idejük van ezen tündönni, s aligha érzik, most kellene belemélyedniük a tizenkilencedik század skandináv nőmozgalmaiba, az angol szüfraszettek harcába (amelyet talán csak a *Mary Poppins* című musicalből ismernek, amely viszont huszonöt év késéssel érkezett el hozzánk), az ötvenes—hatvanas évek amerikai nőmozgalmaiba, a 68-at követő francia nőmozgalmaiba stb. (irodalmuk nálunk nem is hozzáférhető). De a magyar nőmozgalmak történetét sem ismerhetnék meg egykönnyen.

„Nálunk a nőknek sosem volt elég szavuk a nőkérdésben” — mondta egy, az Élet és Irodalomnak adott interjúban Ferge Zsuzsa. Pedig aligha lehet vitatni a nőkérdés létét; ha egyszer a társadalom több mint fele

nőkből áll. Ebből ugyan nem következik nyílegyenesen, de azt hiszem, a nőknek eddig nem volt elég szavuk az egész társadalmat érintő kérdésekben sem.

Az 1956-ra visszatekintő műsorokban szinte mellbevágó, mennyire hiányoztak a nők. A *Sorshelyzetek* című, a múltat és a jelent összefüggéseiben láttatni akaró műsor szereplői között egyetlen nő volt. Természetesen el kell fogadnom ezt az arányt, ha akkor valóban csak egyetlen nő állt olyan poszton, amelyet sorshelyzetnek nevezhettünk. Elhangzott viszont a rádióban egy másik sorozat is: *Visszaadni az emberek hitét*. Ebben egyetlen nő sem szólalt meg. Itt már nincsenek kétségeim: bizonyos vagyok abban, hogy lehetett és kellett volna találni olyan nőket, akik valamilyen formában cselekvő részesei voltak az 1956-ot követő konszolidációs időszaknak.

Egyértelműbben: tömegkommunikációinkban a történelmi cselekvés férfidolog.

Műsorainkból úgy tűnik, hogy a tudomány és a környezetvédelem is az. Tudósklubjainknak, bölcs kerekasztal-beszélgetéseinknek résztvevői (mindig egy kivételtől eltekintve) — férfiak. (Az egyetlen női szereplőt nevezi az amerikai szociológiai nyelv „token woman”-nek, „alibi-nő”-nek.) Lassan már mi is ott tartunk, hogy minden témának megvan az ügyeletes női megszólalója.

A kivétel és a szabály

Egyedül nem lévén alkalmas átfogó feltérképezésre, műsorértékelésre, a következőkben csak néhány (általam) kiragadott példára szorítkozom.

A televízió külpolitikai műsoraiban (*Panoráma*), kulturális műsoraiban (Stúdió) elvétve találkozhattunk nővel. Ezen nem változtat az sem, hogy a Stúdió két műsorvezetője nő. Ők kérdeznak, de kérdéseikre általában férfiak felelnek. Egyébként a kulturális műsorokban a nők zömmel az interpretáló művészeteket képviselik, a férfiak az alkotók, a kemény útkeresők. Illetve láthatunk és hallhatunk írónőket, filmrendezőnőket, reklámfőnöknőket, menedzsernőket, női kultúrpolitikusokat, de azok külföldiek.

A Hétvégének van ugyan kedves, színes,

rokonszenves háziasszonya, de ő az otthonosságot van hivatva képviselni.

A Rádió és Televízió Újságban a vidéki stúdiókat bemutató fényképeken egyetlen nővel sem találkoztam (talán egy-kettő elkerülte a figyelmemet). Több mint három hónapra át a *Nézzük együtt* című adásban csupán egyetlen nő akadt, aki a következő hét tévéműsorait ajánlotta. (Már a szociológusok is megállapították, hogy a női protekció kevesebbet ér.) Az RTV újság 87-es kalendárumának címlapján öt népszerű bemondónő mosolyog ránk; ez a különkiadás, amely egy év rádiós és tévés eseményeit foglalja össze, tizenhat kitűnő rádiós, tévés szerző írását kínálja, nincs közöttük egyetlen nő sem. A meginterjúvolt kollégák között egy nő van.

Kitűnően sikerült a *Panoráma* 1987. január 22-i párizsi riportja (diákmegmozdulások, sztrájkok, társadalmi mozgások, viták). A sajtóból tudjuk, fényképeken, híradókban láthattuk, hogy az 1986-os egyetem mozgalmaik valóban koedukáltak voltak. A riportban a diáklányok mégsem szólaltak meg, illetve egyetlen egyszer, amikor „beszólaltak”, holott a riportter nem is őket kérdezte. Természetesen a magyar nézőnek készített párizsi tévériport elképzelhetetlen nők nélkül, de őket a kamera inkább dekorációnak tekinti (valóban csinosak). Igazságtalan vagyok: a riportter az egyik jobboldali tüntetésen megkérdezett egy idősebb, nem túlzottan rokonszenves hölgyet, aki ugyancsak nem rokonszenvesen válaszolt. Ezen semmi csodálkoznivaló: öregasszonyok vannak a jobboldalon és a baloldalon is.

A rádió műsoraiban a nőhiány kevésbé feltűnő, hiszen csaknem egyenlő arányban hallunk női és férfihangokat. De az is tény, hogy a női műsorvezetőket illetően a rádió sokkal jobban áll, mint a televízió. A riporterek között sok a nő, sokukat ismerik és elfogadják a hallgatók, s a riportokban, interjúkban megszólalók között is sok nő van. Csakhogy: több a kérdező, mint a válaszoló, több az élet mindennapos apróságairól beszélő, mint a „fontos” dolgokat közlő, nyilatkozó, s végül nagyon sok a panaszkodó női riportalany. Egyszerűbben: sok a *károsult* nő: nem kapott kenyeret, évek óta ázik

a mennezet, nem intézték el valamilyen ügyét stb.

Jellemző a *Napközben* 1986. november 5-i előadása a Budatext vállalattól. A riporter kérdése egy munkásnőhöz: „Mikor lehet magából mester?” Válasz: „Soha”. További kérdések a munkásnőkhöz: hogyan egyeztetik össze gyári munkájukat, a több műszakot a gyermekneveléssel, a házi teendőkkel? Kérdések a férfiakhoz: milyen gépekkel dolgoznak, melyek a műszaki újdonságok, milyen sikereket értek el a piacokon?

S miközben egy nyugatnémet krimiben megjelenik a női nyomozó, aki főnök, és akinek férfi beosztottja van, mi olyan kis hősnőt találunk ki, akit okos és aggódó főnökei mindig igyekeznek távoltartani a komoly és veszélyes feladatoktól.

Végül: a rádió és a televízió döntéshozó vezető testületeiben ma egyetlen nő sincs.

Nem a lakkozás szándéka, hanem a tárgyilagosság készítet a pozitív ellenpéldák — ugyancsak kiragadott — felsorolására. Néhány nagyon rangos rádióműsor, mint a *Szorító* vagy a *Rádiónapló*, olyannyira természetesen kétnemű, hogy azt már észre sem vesszük.

A rádió nőket küldött állandó tudósítónak Moszkvába, New Yorkba, Prágába, Párizsba, s a különböző nemzetközi eseményekre, fórumokra kiküldött munkatársak között is nagy számban vannak kolléganők. Ezzel a káderpolitikával a rádió mind a mai napig szinte egyedül áll a magyar sajtóban.

És itt van Vitray, akinél fiatalok és öregek, nők és férfiak egyenlően szerepelnek, nála siker vagy kudarc nem egyenmő, az ő műsorában saját szerelmes versét szavalhatja az öregasszony, nyilatkozhat a nagyothaló bácsi. S ebben a koedukált szomorúvidám, groteszk és megrendítő kavalkádban mi, nézők, nem vesszük észre, hogy itt minden másképpen van, hogy ez a „más”-ság órája.

Visszatérve kivételtől a szabályhoz: úgy érzem, tömegkommunikációnk erősen a fér-

fiak világát tükrözi, s még inkább úgy érzem, hogy a helyzet nem javul, sőt. Tapasztalataim szerint közömbösség tapasztalható e jelenséggel szemben mind a tömegkommunikációt csinálók, mind a közvélemény körében. Nők és férfiak reagálása majdnem teljesen azonos. Rosanna Rossanda, az olasz baloldali filozófusnő mondta: „a nők nem szolidárisak”.

A nők szeretnék mind azt hinni — és ezt is vallják —, hogy képességeiknek, tehetségüknek köszönhetik előmenetelüket, karrierjüket. Ha viszont ez valóban így lenne, akkor csak azért jut ilyen kevés nő előre, mert a többi középszerű vagy alkalmatlan. Ez pedig minden bizonnyal így nem igaz. Meg kell azonban kockáztatnom, hogy ha sokáig tart ez az egyenlőtlen társadalmi szerep, akkor a nők — nem egyenként, hanem társadalmi méretekben — olyan rutinhiannyal fognak küszködni, hogy valóban versenyképtelenek lesznek.

Persze távolról sem csak a pozicionált nők hiányáról van szó. Véleményem szerint a mi tömegkommunikációnknak a kétnemű társadalmat kell tükröznie, azt kell szolgálnia, mert nincs magánrádió vagy magántévé. A jobb társadalmi közérzethez nélkülözhetetlen a nők jobb közérzete. A jobb társadalmi közérzethez a tömegkommunikációnak, de különösen a televízióknak színesebbnek kell lennie, s ez nők nélkül nem megy. (Amiből persze nem következik, hogy reklámjainkban még több félmeztelen fiatal lány szerepeltetése fogja megteremteni a társadalmi konszenzust.)

1986. április 15-én a párizsi *Libération* első oldalán egyetlen fényképet közölt, s óriási címbeütékből mindössze ez állt: UNE FEMME — egy nő. A lap tíz teljes kolumnát szentelt az előző napon elhunyt Simone de Beauvoirnak. Jó lenne, ha ez a két szó nálunk is a tisztelet, a megbecsülés jele lehetne. De ehhez képernyőnek, mikrofonnak másképpen kellene megmutatnia kétnemű világunkat.

ABSTRACT: The author demonstrates with a multitude of examples that women hardly appear in the most important political programmes of Hungarian Television, and even in cultural programmes they mostly represent interpretive arts. The creators, those looking for new ways are almost exclusively men. Although sometimes we can hear and see woman writers, directresses, female managers of public relations chiefs, they are all foreigners.

Horvát János

Szégyellt, de gazdag rokonság

Adalékok a tévésorozatok családfájához

A tévéműsorok családjának szégyellnivaló, de gazdag — olcsón elkészíthető és jól jövedelmező — rokonai a sorozatok. Sokan lenézik őket, de még többen csak — nézik. Milliók igénylik azt az élményt, melyet talán legkönnyebben a televízió folytatásos meséitől kapnak meg.

A bátortalan magyarítási kísérlet eredményeképpen született „teleregény” elnevezés a *Szomszédok* műfaji megjelölésére tulajdonképpen elfogadható, bár a hazai nyelvészek már jó ideje berzenkednek minden olyan szóösszetételtől, mely „telé”-vel kezdődik. A teleregény a portugál *telenovela* tükröfordítása, és még mindig emberibben hangzik, mint az Egyesült Államokban honos *soap opera* (szappan opera) vagy az Angliában használatos *kitchen-sink drama* (konyhai mosogató-dráma).

Ez utóbbi nevek, melyek tükrözik a szóalkotók véleményét a műfajról, egyben szemléletesen fejezi ki azt is, hogy ezek a televíziós alkotások milyen közönségréteg számára készültek, és körülbelül milyen napszakban kerültek képernyőre, illetve azt megelőzően rádiós sugárzásra.

A videóvilág ma szinte legmeghatározóbb műfaja ugyanis élt és virágzott már a rádiózás hőskorában, és nem tagadhatja meg irodalmi múltját sem, a nemegyszer soronként fizetett folytatásos regényeket, melyek már a múlt században is sok újságot tartottak életben. A legizgalmasabb részleteknél, „pisztolydörrenés” előtt az adott folytatás megszakadt, így inspirálva az olvasót a másnapi szám megvásárlására. (A műfaj Ma-

gyarországon is közkedvelt volt, és nem feltétlenül színvonalatlan; újságévfolymokban került először az olvasók elé a *Rózsa Sándor*, de nem vetette meg az ilyesmit Krúdy és Babits sem.)

A rádiózás azonnal lecsapott a műfajra, és főként az amerikai kontinensen — ahol kezdetől fogva léteztek a magánadók a maguk óriási műsoréhségével és egymás közti versenyével —, már a harmincas évek elején mindennaposak a folytatásos rádiójátékok.

A szülőhaza mindmáig vitatott és valószínűleg örökre eldönthetetlen marad. A kubaiak, a venezuelaiak és az argentinok kezdetől fogva kultiválták a *radionovelákat* — a spanyol, illetve portugál *novela* szó regényt jelent —, és mindmáig ezt a kifejezést használják, illetve ültették át tévére az ötvenes években. Az USA-ban a szponzorrendszer gyümölcseként szintén a harmincas években született meg a „szappanopera” elnevezés. Két hosszantartó és sikeres rádiósorozat, a *Guiding Light* (Vezérlő Fény) és a *Search for Tomorrow* (a holnap nyomában) szponzora a Procter & Gamble cég volt, mely kozmetikumokat és főként *szappanokat* gyártott. Először a két sorozat, majd valamennyi hasonló megkapta az azóta is pejoratív elnevezést.

A tévé világa tovább bővítette a rádiós hagyományokat. Napjainkra például az USA-ban három nagy tévéláncon egyetlen napon tizenkét ilyen folytatásos mű kerül képernyőre körülbelül ötvenmillió néző érdeklődésétől kísérve (80 százalékuk nő). Braziliában a napi *telenovela*-szám öt, és ezekből kettő az esti órákra jut.

A sorozatok némelyike harmincéves múltra tekint vissza, és azóta sem vesztett népszerűségéből, csakúgy, mint az angol képernyők mindmáig leghíresebb és legnézettebb „mosogatódrámája”, az 1960-ban született *Coronation Street*. (Az angol kereskedelmi csatornák e sikerdarabjával állított szembe néhány éve a BBC az *Eastenderst*, mely London hasonnevű kerületének „szomszédait” hozza sűrű folytatásokban, olyan népszerűségi mutatókkal, melyek példátlanok az angol tömegkommunikáció történetében. Az 1986 karácsonyi adásnak harmincmillió nézője volt!)

Az őstermelők után hamar megszületett a hazai igény, és mindenütt ki-ki hozzálátott saját folytatásos tévéregénye megírásához. A ZDF *Schwarzwaldklinke*, mely pontosan olyan, mint a nálunk is vetített *Kórház a város szélén*, előbb a nyugatnémet nézőket hódította meg, majd annak ellenére, hogy nem angol nyelvű mű, betört az amerikai piacra is. Indiában megszületett a *Buniyaad*, mely heti két adásban kerül képernyőre. Eddig több, mint száz folytatást ért meg századunkon átívelő történettel egy indiai családról. A francia változat neve *Symphonie*, mely egy tehetős család belső intrikáit kíséri figyelemmel, akárcsak a japán *Machiagi darake no Onna Migaki* (Hamis ragyogás).

A magyar *Szomszédok* talán a legfrissebb a sorban, de bizonyos, hogy az e sorok írása és kinyomtatása között eltelt időben több új sorozat születik szerzte a világbán.

Unaloműző?

A sorozatokat többnyire összefoglaló névvel illetik, de ezen belül több szempont szerint is lehet őket csoportosítani. Már az elnevezés etimológiájának ismertetésekor utaltam arra, hogy a gyűjtőnév — legalábbis az angol nyelvterületen — egyben minősít is, és

egy bizonyos réteg alpári szórakozásának, jobb esetben unaloműzőjének tartja ezeket a vállalkozásokat. A spanyol-portugál elnevezés nemesebb, és nem ennyire képmutató. Elfogadja ugyanis azt a tényt, hogy a folytatásos televíziós művek közül igen sok össz-népi érdeklődésre tart számot, értékeket közvetít, óriási nézőtáborral rendelkezik, köztük értelmiségiekkel is, akik egyébként világszerte tagadják, hogy e sorozatok nézői lennének.

A *Rabszolgasors* magyarországi vetítése során igen sok elgondolkasztó jelenség volt megfigyelhető, mely jól tükröződött *Az Isaura-szindróma* című sajtóvitában. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont sokszor vitatott, de tendenciaszinten rendre igaz felmérései szerint ennek a sorozatnak epizódonként átlagban hétmillió nézője volt, amiből nyilvánvaló, hogy az értelmiség jelentős része is hívéül szegődött.

A Globo cég, mely gyártója és forgalmazója volt a sorozatnak, készített egy tréfás összeállítást. A sorozattal kapcsolatos megnyilvánulások első mondatait gyűjtötték csokorba abban az eddig 45 országban, ahol a rabszolganő sorsa képernyőre került. A leggyakoribb mondat ez: „Én ugyan egy percet percet sem láttam belőle, de a feleségem (családom, kollégáim, gyerekeim stb.) szerint...” Ily módon a magyarországi nyílt sajtópolémia kifejezetten becsületes jelenség. Nem lehet szótlannul vagy gúnyosan elmnenni azon tény mellett, hogy egy ország lakosságának 70 százaléka igényel, vár egy bizonyos élménytípust, és ezt a képernyőről kapja meg.

Általános tényként könyvelhető el, hogy a televíziós művekkel szemben fokozott mértékben merül fel az igény a közérthetőségre és átélhetőségre, és ily módon a tévé számára a tágan értelmezett realizmus az iránytű, mely segít elkerülni az értetlenséget, az identitászavart.

A búvós tizenhárom

A hatvanas években, amikor Európában mindenütt alacsony volt még a műsoridő, „lehetett bírni” a tempót irodalmi adaptációkkal. A nagy regények hol sikeres, hol si-

kertelen tévésorozatok formájában beutazták az európai képernyőket, de már ekkor kiderült, hogy elsősorban a romantikus töltesűek a sikeresek (Nyomorultak, Monte Cristo grófja stb.) És ahogy a műsorigény, a műsoridő nőtt, egyre nagyobb számban kerültek képernyőre a „higabb” — bár nem feltétlenül értékelenebb — alkotások.

Tanulságos áttekinteni, hogy az 1965—74 közötti évtizedben melyek voltak a legnagyobb sikerű sorozatok a magyar képernyőn:

1965 Nyomorultak (francia)

1966 A nyomok a hetedik mennyországba vezetnek (NDK krimi)

1968 Orion úrhajó (NSZK)

Négy páncélos és a kutya (lengyel)

1971 Daktari (amerikai)

Forsythe Saga (angol)

1974 A tavasz tizenhét pillanata (szovjet)

A sorozattá tágított irodalmi művek mellett tehát nálunk is hamar népszerűek lettek az eleve tévé számára írott folytatásos regények, köztük a családtörténetek is. Ezek már nem mindig nevezhetők művészi alkotásoknak, sokkal inkább televíziós vállalkozások, melyekre kettős igény van. Igénylik a nézők, és a relatíve alacsony költségek miatt igénylik őket a gyártók is.

A filmkészítés napjainkban sokat emlegetett üzleti jellege ugyanis éppen a sorozatoknál domborodik ki igazán. Huszonöt-három vagy akár több óra adásidőre elég egyetlen díszlet vagy egyetlen szereposztás, egyetlen jelmez. Családrégény esetén helyszínek sokszor megteszi a stúdiósarok. És ami az egyik legfontosabb tényező: senki nem kacsingat a mozira, a videó fejlődésével ezek a sorozatok igen könnyen, gyorsan elkészíthetők, olyan technikával, hogy filmvászon meg sem jelenhetnek.

A jövedelmezőséget illetően az sem utolsó szempont, hogy egy exportképes gyártó cég egyetlen óra jó epizóddal akár ötven órát is eladhat egyszerre és sok országban. A rendkívül profi módon kivitelezett *Onedin család* — mert hiszen ezeknél a sorozatoknál ez az egyik legfőbb mérce — annak idején rövid lejáratú hajóstörténetnek indult, de a közönségsiker hullámain a BBC összesen kilenc darab tizenhárom részes szériát készített belőle. A bűvös tizenhárom szám —

hiszen a tévésorozatok nagy része még ma is ennyi epizódból áll — onnan ered, hogy a hatvanas években a tévék rendszerint negyedéves műsorgettervekkel, azaz tizenhárom hetes műsorszakaszokkal dolgoztak. Ma már e számnak nem sok jelentősége van, és az óriás műsoridő következtében gyakoriak a több száz részes vagy az előre meg nem határozott epizódszámú sorozatok. Így a hat—tizenhárom részes sorozatokat a televíziós kereskedelemben ma már „miniszériának” nevezik.

A világ legnagyobb sorozattermelői ma az amerikaiak és a brazilok. Ez utóbbiak előretörése két tényezőnek köszönhető. Igaziból akkor kezdtek létezni, mikor a videotechnika vált uralkodóvá. (A filmnyersanyagot szinte nem is ismerik. Viszont az észak-amerikai sorozatok nagy része ma is filmre készül, különféle szakszervezeti kötöttségek miatt.) Ugyanakkor fogantatásuktól kezdve az volt a céljuk, hogy kiszorítsák a hazai képernyőről az amerikai termékeket, melyek nagy része az amerikai életformát dicsőítette. Ez összefüggött a Latin-Amerika-szerte fellángolt kulturális önállósodással, és ehhez a legtöbb pénzük a braziloknak volt. Ennek megfelelően a brazil *telenovelák* nagyban támaszkodtak a hazai zenei, irodalmi hagyományokra, melyek egyben exotikus jellegük miatt a későbbi exportsikerek alapját is képezték.

A nemzeti jelleg kidomborításának eszköze az is, hogy nemegyszer klasszikus irodalmi alapanyaghoz nyúltak. Jorge Amado *Gabrielájának* a hetvenes évek elején készült tévéváltozata mindmáig a műfaj egyik legjobban sikerült darabja százötven folytatásban (A *Gabriela* külön érdekessége, hogy elkészülte után nem sokkal komoly szerzői jogi galibák okozója lett. Amado ugyanis még évtizedekkel korábban eladta a megfilmesítés jogát a Metro Goldwyn Mayernek, amely a százötven epizódos tévéváltozat elkészülte után érvényesítette e jogokat, és azóta 60—40 százalékos arányban részesednek az eladásokból.)

A Gabrielát még jó néhány irodalmi feldolgozás követte, nemegyszer messze elszakdva az alapműtől. Ilyen volt a Bernardo Guimaraes regényét csak nagy vonalaiban követő *Escrava Isaura* — nálunk *Rabszolga-*

sors —, ahol már nagyon tudatosan építettek a közönség reakcióira. Négy-öt folytatással jártak a felvételek az adás előtt, a közönségigények hatására kissé alakultak a figurák és az események is. A későbbi, eleve tévére írt családregényeknél ez a készítési metódus már általánossá vált; számítógépes nyilvántartásból lehet kikeresni a mellékszereplőket, rendszeresen napi hat-nyolc órában veszik fel a folytatásokat, a stáb legalább ennyit együtt van, ismerik egymás és a közönség gondolatait, s együtt alakítják a forgatókönyveket, dialógusokat, de nem rögtönözve, hanem hallatlan tervszerű profizmussal.

A közösség élménye

Napjainkra a televízió már olyan funkciókat is betölt, mint korábban egy vidéki faluközösség. A népmesék helyébe a folytatásos tévémesék lépnek, melyek egyre inkább hordozzák a más műfajokból kiszoruló vagy csak nagyobb befogadói erőfeszítéssel fellelhető érzelmeket, gondolati tartalmakat.

Ezzel egyidőben viselkedési modelleket is adnak, és ami még ennél is fontosabb, az egyre növekvő számú magányos ember vagy emberpár számára megadják a családélményt is vagy legalábbis annak elemeit.

A magyarországi *Isaura-szindrómáról* futó vita, ha szégyenkezve is, de jól kitapintotta ezeket az elemeket. (A szégyenpírnak nem sok értelme van, hiszen például az NSZK-ban, ahol délután négy óraker sugározták, valóságos népfelkelés tört ki, mikor két adást egy meccs miatt más időpontra helyeztek. Az ARD-nek az eredeti helyeken kellett megismételnie a hiányzó epizódokat.)

A televízió létében hordozza, hogy a folytatásos művek otthona legyen. Azonos időben, szinte végeláthatatlan folytatásokban jelentkezik a híradó, és a képernyő egyéb történései is részévé váltak a napi életnek. A folytatásos műfaj talán éppen ezért találta meg leginkább itt a helyét, jobban, mint a rádióban és az újságokban. Veszélye viszont az — mondják ellenzői —, hogy feldolgozásuk a befogadó részéről semmi aktivitást, gondolkodást nem igényel, kárára lehet az igazi művészetekkel való barátkozásnak.

A gond az, hogy a veszélyre figyelmeztetők nem tudják megadni annak garanciáját, sem receptjét, hogy ha száműznék e sorozatokat a képernyőről, akkor valóban helyreállna-e a valójában sosem létezett, csak a megszépült múltban létezni hitt művelődési értékrend. (Mert tény, hogy a sorozatok, bár számos igényt kielégítenek — társul szegődnek, érzelmi töltésük van, viselkedési modelleket adnak stb. — ritkán szolgálnak igazi művészi élménnyel.) A tömegigényeket kielégítő és tömegtermelést is folytató sorozatgyártók azonban csak nagyritkán tudnak remekműveket elővarázsolni. Többnyire azonos az alkotások színvonala, még ha különbözőféle kategóriákba tartoznak is.

E kategóriák megállapítására többször tettek már kísérletet, de a kép sosem lehet igazán teljes — és tulajdonképpen nem is túl lényeges, hogy az legyen. Egy-két sajátosságra azonban érdemes felhívni a figyelmet.

Sorozattípusok

A magyar nyelvben nem teszünk különbséget a sorozatok két alaptípusa, a *serials* és a *series* között. Az utóbbi olyan sorozatokat jelöl, ahol a főhős, illetve a hősök egy csoportja azonos, de minden epizód már önmagában lezárt egység. Ezekbe a *Derrick* típusú műsorok tartoznak. Az előbbi a valóban folytatásos művek gyűjtőneve, azoké, ahol lényeges az előzmények ismerete, és az epizód végén fönmarad a hangsúly, a néző nemcsak sírt vagy nevetett, hanem izgatótan várja a folytatást is.

Külön csoportba sorolhatók az irodalmi adaptációk. Szégyenlős tévévezetők vésztérte ezzel vigasztalják magukat, h érzik, hogy sorozataikkal túl távol ke a kultúrától. Pedig egyes adaptációk sokszor kultúraellenesebbek lehetnek, mint az irodalmi kvalitásaikban talán gyengébb, de eleve tévére írt családregények. Ugyanis a többségükben mechanikus „megtévésítések” valójában nem adaptációk, nem az irodalmi nyelvet alakítják át a film formanyelvére, hanem szolgáljanak kép- és hangszalagra viszik a leírt szöveget. Ezzel a mű irodalmi értéke elvész, és nem keletkezik helyette új, vizuális érték sem.

Újabb, külön csoportot alkothatnak az

egy ötlet végtelen elnyújtásából származó sorozatok. A bravúros M.A.S.H. című film sikerén felbuzdulva, a CBS több száz félórás folytatást készített ugyanezzel a címmel, de igen távol került az eredeti filmremek fanyar humorától, társadalmi mondanivalójától. Jellemző, hogy a siker még felfelé ívelő szakaszában szűnt meg a sorozat 1983-ban, hogy az így mesterségesen életben tartott érdeklődést trikók, emblémák, fotók és más tárgyi lelemények segítségével szó szerint „aprópénzre” válthassák. A végösszeg per-sze milliókra rúgott.

A csoportosítás újabb lehetőségét kínálja a tartalom. A *Time* magazin 1987 márciusában három nagy csoportot állított fel.

Az elsőben a „nosztalgia” sorozatok kaptak helyet, melyek nem feltétlenül a múltban játszódnak, de „múltbeli” érényeket és értékeket idéznek. Ide tartoznak például a napjainkban játszódó orvosfilmek is, a maguk múltbeli hősi epuszaival.

A második csoport a mindennapoké.

A heti egy-két folytatásos családragényeké, melyekben szerepet kap az aktuális politika, a főszereplők rendszerint munkások vagy középosztálybeliek, és a nézőtől szinte kikövetelik az azonosulást, együttélést.

A harmadik kategória — a *Time* szerint — az „egyszer fent, egyszer lent” címet viseli. Sikersztorik, családi intrikák, milliomosok és szegények, jók és gonoszok rendszerint romantikus történet-sorozatai ezek. A leghíresebb, szinte már szimbólumként ismert darabjai a *Dallas* és a *Dynasty*.

A magyar képernyőn megfordult már — ha nem is valamennyi cím, de valamennyi típus. Vannak nézők, akik keveslik a sorozatokat, de vannak olyanok is, akik már túlzásnak tartják az epizód-számokat. Vannak, akik az ismétlést is megnézik, és vannak, akik tagadják, hogy egyáltalán hallottak róla. Így lettek a sorozatok a televízió szégyellnivaló, ámde gazdag rokonai. Kitagadják őket, de belőlük élnek. És nemcsak nálunk. Mindenütt.

ABSTRACT: The family of television programmes is many times ashamed of its a despised, but rich members — the television series, which can be produced at low costs and may bring huge profits. Those who have higher artistic demands, look down on them, yet they attract millions of viewers everywhere. One of the secrets of their success is that they satisfy certain emotional needs, offering such experience that people can receive only from the television screen.

Szilágyi Erzsébet

Kirándulás „egy ködös területre”: televíziós szórakoztatás a 80-as években

A Magyar Televízió szórakoztató műsorai a középszert célozzák meg — közepes sikerrel. Valamilyen irányban mégiscsak érdemes lenne elmozdulni.

Bevezető dilemmák

Az allegóriát Percy H. Tannenbaum amerikai pszichológustól kölcsönöztem, aki a pszichológia felől közeledvén a kommunikáció, a tömegkommunikáció kutatásához, ugyancsak az egyik legtisztázatlanabb és leghomályosabb területnek tartotta a szórakoztatást.

Ha az egyén oldaláról nézzük, akkor a szórakozás a mindennapjainkat átszövő igény, mely éppúgy lehet eszképzimus, vagyis menekülés a valóság elől, mint relaxáció, vagyis a napi feszültségek oldására való törekvés. Mindkét vélet mögött a kellemesség, a komfortérzés elnyerése iránti vágy, törekvés húzódik meg.

„A szórakoztatás egyike az állandóan körülöttünk lévő jelenségeknek, olyan tevékenység, amelyet szinte mindenki végez, mégis figyelmen kívül marad.”● Tehát olyan tevékenységről van szó, melyet tudatosan, szándékosan vagy véletlenszerűen végzünk, hisz a komfortérzés, a harmónia keresése a nap minden óráját átszövi.

„Ebben a megfogalmazásban a szórakoz-

tatás alapvető tényezője az általában szerény mértékben, esetenként jobban felfokozott érzelmi vagy izgalmi állapot. De még a kisebb érzelmi adagok is pozitív értékűek a mindennapi élet megpróbáltatásaitól és fáradóságaitól zaklatott emberek számára. Kevés személyes befektetéssel — ha hajlandók félretenni pillanatnyi gondjaikat, lazítani, elfeledkezni a valóságról és „átadni magukat” a fantázia világának (látszatra bármilyen üresnek tűnik is) —, ha nem is mély és tartós, de biztos és kellemes a jutalom.”●●

Az egyén törekvése a komfort, a kellemes élmény, a harmónia elnyerésére található tehát az egyik oldalon. A másik oldalon pedig a hatalom és intézményei állandó törekvése arra, hogy minden ellentétet, problémát lekerékítsenek, elsimítsanak, és ne a problémákról, hanem a jelentéktelen, nem fontos dolgokról szóljanak, vagyis a hatalom és intézményei is azt szeretnék, ha nem izgatnák az embereket, hanem megnyugtatták, elringatnák. Első pillanatra tehát úgy tűnik, mintha az egyén mindennapi érzelmi igényei és a hatalom manipulatív szándékai

● P. H. Tannenbaum: A televíziózás szociálpszichológiája, Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1985. 258. old.

●● P. H. Tannenbaum i. m. 254. old.

összetalálkoznának, egyek lennének. Azonban (szerencsére) nem ilyen egyszerű a helyzet, csak néha beszélhetünk az egyén eszképzimuszának és a hatalom manipulációjának tökéletes összetalálkozásáról.

Az egyén komfortvágát, harmóniaigényét nem is tudná kielégíteni, ha egységes vagy akár nem egységes hatalom manipulációs szándékait tükröző, szórakoztató intézményi rendszer csak egyfajta szórakoztatást nyújtana. A szórakoztatásban a sokszínűség, a demokratikus választásra módot nyújtó kínálat esetén érheti el az egyén, hogy a komfort, a harmónia, a kellemesség stb. iránti vágya kielégülést nyerjen. Hisz egy sor tényező (életkor, élethelyzet, hangulat stb.) függvényében változik az, hogy mi is válik úgy szórakoztatóvá, hogy hatására felszabadultság, kiegyensúlyozottság — esetleg mindkettő — alakuljon ki a nézőben.

A mindennapok, a társadalom adott pillanatának változása az egyén számára más és más környezetet teremt, mely leegyszerűsítve azt is jelenti, hogy más-más típusú élmények, érzések feldolgozását kell segítenie a szórakoztatásnak. Vagyis a felszabadulás igénye, a harmóniára törekvés ugyan mint állandó, minden esetben adott, de a múlt században élő egyén egészen mást igényelt hozzá, mint a huszadik század elején, vagy az 1980-as évtizedben élő.

Ezért ha az 1980-as évtized szórakoztatását — szórakozását akarjuk jellemezni, ehhez az egész társadalmi-történelmi helyzetet, a szórakoztató intézmények rendszerét éppúgy elemezni kellene, mint az adott időszakban élő egyén lehetőségeit, perspektíváit, életkörülményeit vagy az általa elérhető kulturális szintet.

A feladat riasztó, hisz hogy hol is tartunk az 1980-as évtizedben, hogy gazdasági helyzetünk rendezett vagy szétomlott, hogy az életszínvonalunk emelkedik vagy stagnál (az egyén mindennapi tapasztalatai szerint érezhető mértékben süllyed), nálam okosabbak sem igen tudják megmondani. Ferge Zsuzsa szerint a társadalom egyharmada szegény, vagy a szegénység határán áll (ami teljesen hihető arány, ha a nagyon kevés pénzzel startoló fiatalok és szegény nyugdíjasok társadalmunkon belüli arányát vesszük). Az emberek jelentős hányada nem a fizetéséből

él, hiszen havonta többet kell költenünk, mint az öt-hatezer forint közötti átlagkeresetünk.

Leegyszerűsítve tehát azt mondhatjuk, hogy a társadalom közel egyharmada nehéz anyagi körülményei miatt valószínűleg egészen más szórakozási és szabadidős szokásokat alakít ki, mint az a kétharmad, amelyiknek módja van többet költeni, mint amennyit keres. Arról a — kétharmadon belüli — kisebbségről nem szólnunk, amelyik olyan magas jövedelmekkel rendelkezik, ahol megint egészen más szórakozási és szabadidős szokások léteznek, mint a szegény vagy a pénzt hajszoló társadalmi csoportokban.

A szórakozási és szabadidős tevékenységek eltéréseit konstatálhatjuk akkor is, ha az iskolai végzettség és az ezzel feltételezhetően együttjáró műveltségbeli különbségek szerinti társadalmi csoportok arányairól szólnunk. Egészen másként szórakozik és tölti szabad idejét a diplomás, a középfokú vagy alapfokú végzettséggel rendelkező egyén, nem beszélve az alapfokú végzettséget megszerezni nem tudók, nem akarók arányáról.

Adva van tehát az egyik oldalon egy komoly problémákkal küszködő, nagy műveltségbeli különbségeket mutató magyar társadalom, melynek társadalmi-demográfiai csoportjai más-más szórakozási és szabadidős kulturális szokásokkal és igényekkel rendelkeznek. Pontosan nem tudjuk a különbségeket, csak az éles kontúrokat ismerjük. Különösen az életkori csoportokét, például a *zenei szórakoztatás* területén. Hisz a pop, a rock stb. rajongói a legnagyobb arányban a 10—30 év közöttiek között, míg a hagyományos könnyűzene, az operett stb. kedvelői a 30 évnél idősebbek között találhatók. Természetesen ezek az arányok változnak, ha a műveltségbeli különbségeket is figyelembe vesszük. De mindenesetre az tény, hogy az egyes nemzedékek eltérő zenei irányzatok kedvelői, rajongói, ami egyben zenei ízlésük meghatározójává válik.

A másik oldalon áll a szórakoztató intézmények rendszere, amely talán még áttekinthetlenebb, mint a művészi intézményeké. Hisz a szórakoztatás ipari jellege, profitszerzésre való törekvése elfogadott, támogatott, legfeljebb az anyagiak és a egyéb feltételek

(például menedzserek, technika stb.) nem adottak az igazán magas színvonalú profiz-mushoz.

Szórakoztatás a tévében

Az MTV is vállalja mint az alapfunkciók egyik legfontosabbikát a szórakoztatást. Ezen műsorai közül néhány igazi sikert arat, mások nem tartják a közönséget a képernyő előtt.

Az MTV a főműsoridejében, a 20—22 óra közötti időszakban különösen az 1. csatornán igyekszik szórakoztató programokat sugározni. A szórakoztató funkció előtérbe kerülését az 1980-as évtizedben különösen két műsортípus kiszorulása jelzi. Míg az évtized elején a színházi közvetítések és az ismeretterjesztő programok (például a Kisfilmek a nagyvilágból című sorozat) legalább havonta egyszer előfordultak, addig az évtized közepére szinte teljesen átkerültek a 2. csatornára. Megnőtt viszont a szórakoztató zenei műsorok (az operettek, zenés vígjátékok stb.) aránya, és a kabaré is havonta egyszer vagy kétszer megtalálható a képernyőn.

A filmek, filmsorozatok, tévéfilmek és tévéjátékok a műsorok kétharmadát teszik ki az 1980 és 1985 közötti időszakban.

A filmek (a nyolcvanas évtized első felében háromszáz körül mozgott a számuk) 70—80 százaléka vígjáték, krimi, kalandfilm, western. Vagyis a főműsorban fellelhető filmek műfajilag eleve úgy kerülnek kiválasztásra, hogy a műsorszerkesztők előtt a szórakoztatás célja lebeg. A szórakoztató filmeknek is a régebbi fajtái kerülnek bemutatásra, hisz nem a legújabb sikereket láthatja a közönség, hanem például az angol *Lady Hamilton-t* 1941-ből, vagy az angol *Folytassa...* sorozat 1960-as, 1970-es években készült filmjeit.

Nemcsak a filmek, hanem a sorozatok is a régebben készületekből válogatódnak. Szinte soha nem fordul elő, hogy friss európai sikersorozatokat egyidőben láthatunk a nyugati vagy a keleti országok televíziónézőivel. Így érthetetlen, hogy az 1976-ban készült cseh *Kórház a város szélén* című filmsorozatot miért láthatta előbb az NSZK-beli, mint a magyar közönség (nálunk 1982-ben, 1983-ban került sugárzásra).

Az 1980-as évtized első felében közel száz filmsorozatot sugárzott az MTV az 1. programon esténként, összesen 584 epizódban. Vagyis hetente legalább egy filmsorozat epizódját láthatták a nézők, de nem volt ritka a heti két filmsorozat sem. Évente több mint tíz filmsorozat kerül sugárzásra főműsoridőben.

A fél évtizeden át két krimisorozat volt látható (és látható ma is): a *Derrick* és a *Tetthely* (mindkettő az NSZK-ban készült). A több éven át tartó filmsorozatok között csak krimisorozatok találhatók (számuk 17). Egyébként az öt év alatt harminc krimisorozatot mutattak be, vagyis a bemutatott sorozatok egyharmada a csak szórakoztatást felvállaló krimisorozat volt.

Az egyéb sorozatok közül kettő van, mely három, illetve két évben is bemutatásra került, vagyis a siker azt eredményezte, hogy a sorozat újabb epizódjait is megvásárolták. Ezek közül az egyik az angol *Onedin család* (melyből az 1970-es évtized végi siker hatására 1981-ben 13, 1983-ban 10, és 1984-ben újabb 10 epizódot sugároztak), a másik a cseh *Kórház a város szélén* (1982-ben 13, 1983-ban 7 epizódot, vagyis a teljes filmsorozatot bemutatták; azóta, 1985-ben regény formájában is megjelent).

A tévéjátékok, tévéfilmek (számuk háromszáz körül mozog) is zömmel zenés játékok, vígjátékok. Itt kell megjegyezni, hogy ez a műsортípus nagyban átvállalta a színházi közvetítések hiányát. És sok ismert (vagy ismeretlen) színpadi művet televízióra adaptálva mutatott be (például Shakespeare: Hamletjét Esztergályos Károly rendezésében, vagy Illyés Gyula: A különcét Vámos László rendezésében).

Szórakoztatva művelni

Az előbbi műsorfajták jelentős százalékát (időnként több mint kétharmadát) egyértelműen a szórakoztató műfajok teszik ki. Mégis ugyanezen műsorfajták a közművelést is szolgálják, sokszor a szórakoztató műfajokkal is.

A régi filmek bemutatása például (még vígjátékoknál vagy westernfilmeknél is) nem minden esetben jelent csak szórakoztatást.

A Billy Wilder rendezte *Legénylakás*, vagy a Franco Zeffirelli rendezte *Makrancos hölgy* (Shakespeare vígjátékából) egyben közművelést is szolgál. Ezek ugyanis film-történeti értékek, még ha a közönség egy része számára csak mint nosztalgiával fogadott régi filmek jelennek is meg, és csak nagyon nagyon szűk réteg ismeri fel bennük a filmnyelvi vagy a dramaturgiai újításokat. Ezek a filmek hagyományos, talán régimódinak nevezhető ideológia szerint szórakoztatva művelnek. Pár évtizeddel ezelőtt a szórakoztatásnak ez az ideológiája azokat a műfajokat engedte (!) a közönség elé, melyeket később, az 1950-es évtized burzsoának bélyegzett és féltette tőlük az egyént (például a dzsesszt, vagy a könnyebb vígjátékok bemutatását élesen elítélte, a „szocialista magatartástól” távolállónak minősítette).

A filmsorozatok között is sok a régi korokat bemutató kalandfilm vagy történelmi sorozat (például 1980-ból a *Will Shakespeare* vagy 1983-ból *A skarlát betű*). Ezek éppúgy gyarapíthatják a műveltséget, mint ahogy szórakoztatnak. A filmsorozatok egynegyede sorolható azon csoportba, ahol a közművelési szándék erősebb a szórakoztató szándéknál. Vagyis a mű alkotóinak érezhetően a kor kultúrájának (magatartás- és tárgykultúrájának egyaránt) és kulturális szokásainak a precíz bemutatása a célja, és nem az olcsó poénkodás, vagy a primitív, leegyszerűsített politizálás.

Kabarék, zenés összeállítások

Külön szólok erről az egyértelműen a szórakoztatás szándékával készülő műsortípusról, melyben a leginkább tettenérhető az a középszerűség, ami kétségbeejtően jellemzi az utóbbi hat év magyar televíziós műsorait. Ez a műsortípus szinte minden esetben az olcsó poénkodást vállalja fel — amely a közönség lebecsülését jelenti — és a közönségfogadtatás, melyet a nézettséggel tudunk jelezni, azt mutatja, hogy azt is erősen közepes sikerrel.

Itt a *divat* és a *profizmus* hiányzik a legjobb-

ban, pedig ezeknél a modern vagy könnyed szórakoztatást célzó műsortípusoknál a kulcsszavakká kellene, hogy váljanak. A kabaréknál, a zenei műsoroknál is konzervatívabb, jó pár évtizeddel ezelőtti — de nem nosztalgia hangulatú — ízlés kielégítésére vállalkozik a televízió. Pedig a kabaré nagyon érzékeny műfaj (lásd a nagyszerű pesti vagy magyar viccfolklórt, melyben a politikától a mindennapi életig mindenre azonnal születik reagálás), és sikere csak akkor lehet (volt és van), ha rejtetten vagy nyíltan mindenre reagál, ami körülöttünk történik. Mivel célja a nevetetés, ezért szelepfunkciót is betölt, és felszabadít, kiszabadít egy sor rejtett vagy sejtett traumát. Egy társadalom (vagy annak bizonyos csoportjai, rétegei) lelki higiéniéjét kell, hogy biztosítsa. Másként elmarad a sikere. Érzésem szerint a legnagyobb baj az, hogy a mostani kabaré csak egy felületi középszerű céloz meg, s elfelejtkezik arról, hogy egyszerre több csoportot és réteget kellene kielégítenie, illetve felszabadítania a mindennapokban — például a szegénysége, a hajszoltsága, a kilátástalansága, a kiszolgáltatottsága, a reményvesztettsége stb. folytán — szerzett traumái, elfojtásai, szőnyeg alá söprései alól, melyeket a rosszul működő intézmények váltanak ki belőlük. A lelki higiéne biztosítása sem lehet konzervatív, régimódi rendezéssel, dramaturgiával. Az egyértelmű szórakoztatást felvállaló műsortípusok ugyanis csak profizmussal, a legdivatosabb állandó bemutatásával érhetnek el sikert.

Lehet, hogy könnyebb (mert már ismert) a régebbi igények, ízlesek kielégítése — főként felületesen álhigiéniét biztosítva —, ebben az esetben viszont a siker is csupán langyos álsiker. Nem beszélve arról, hogy érzelmi kielégítettséget végképp nem nyújthat.

A közönség a szórakoztatásról

1985-ben Vásárhelyi Mária felmérést készített arról, hogy a közönség hogyan látja az MTV szórakoztató műsorait. ●

● A felmérés 1000 fős országosan reprezentatív mintán készült, melyből két kérdés adatait bocsátotta rendelkezésemre. Ezért ezúton is köszönetet mondok.

A közönség kétharmada (67 százaléka) úgy ítéli meg, hogy az MTV túl kevés szórakoztató műsort sugároz. Ha viszont azt a konkrét tényt vesszük, hogy a főműsorok szinte csaknem teljes egészében ebbe a kategóriába tartoznak, akkor először azt tételezhetjük fel, hogy más az MTV alkotóinak és szerkesztőinek, és más a magyar közönségnek az elképzelése a szórakoztatásról. Vagyis nagyon nagy a távolság az intézmény (és vezetői, alkotói) szórakoztatás-kínálata és a közönség (az egyén) igénye között. Azt a műsorkínálatot, amelyet a televízió sugároz, a közönség vagy nem szórakoztatásként éli át, vagy nem igazán elégedett vele. Hajlok arra, hogy mindkettő igaz. Vagyis egy sor film, sorozat, vetélkedő stb. befogadásakor nem az fogalmazódik meg a nézőben, hogy szórakozott. Mert például az izgalom, a főhőssel való teljes identifikáció, vagy a mindennapoktól való eltávolodás nem szórakoztatásként verbalizálódik a nézőben. Hogy egy rádiós példából idézzek, a *Szabó család* a közönség jelentős hányada számára nem is szórakozás, inkább dokumentáció az adott évtized magyar valóságáról. De ha példaként lehetne felhozni az évtized filmsorozat-sikereit is, amelyeknél a valóságra (ami megtörténhet, ami megtörtént) hivatkoznak a nézők, amikor arról kérdezzük őket, hogy miért szerették, fogadták el éppen az össznemzeti sikerré vált sorozatokat.

De a kielégítetlenség is benne foglaltatik a válaszokban, ez is okozhatja az elégedetlenséget. A filmsorozatokról készült felméréseknél figyeltem fel rá, hogy egyes filmsorozatok nézése szertartásszerű lehet, nem válik élménnyé. Egy pillanatnyi, egy estére való elfogadást jelenthet, de semmi nyom nem marad utána a nézőben. Emlékeiben nem őrződik meg, illetve a felidézéskor csak olyan közhelyek, előítéletek kerülnek megfogalmazásra, melyek egyáltalán nem köthetők az adott, konkrét filmsorozathoz. Ugyan pszichikailag egy pillanatnyi komfortérzés jött létre a nézőben, de nem alakult ki olyan érzelmi kötődés, mely a lelki higiéniáját biztosította volna.

A másik kérdés, melynek adatait ismertetjük, a szórakoztatás különböző formáira, fajtáira vonatkozott. A közönség kétharmada több krimi, vidám összeállítást, kabarét

szeretne látni a tévében, 12 százalékuk viszont a komolyabb műfajok (a művészfilm, a komolyzene, a színházi közvetítések) arányát növelné még; 5 százalékuk mind a könnyű, mind a komoly műfajok arányát emelné, és ugyancsak 12 százalékos azoknak az aránya, akiknek tökéletesen megfelel a jelenlegi választék.

Az adatok azt mutatják, hogy a magyar televízió közönségének több mint 80 százaléka elégedetlen a pillanatnyi kínálattal. Sem a könnyű (a gondfeledtető, felszabadító) szórakoztatással, sem a komoly (ismereteket, valóságbemutatót, változásról vagy a változtatás szükségességéről szóló, műveltséget nyújtó) szórakoztatás mennyiségével nem elégedettek. Valószínűleg ebbe belejátszik az is, hogy nemcsak a mennyiség, hanem a jelenlegi kínálat minősége sem igazán kielégítő szerintük. Tehát a közönség számára nem azt nyújtja az MTV, amit elvárnak tőle. Ez természetesen nem csupán jobb és modernebb, profibb és magasabb színvonalú műsorok igénylését jelenti. Az elégedetlenség mögött a — még a televíziónál is — konzervatívabb ízlésűek mást akarása éppúgy megtalálható, mint a modernebb, profibb, divatigényeket kielégítő szórakozást igénylők ízlése, vagy a hagyományos, szórakoztatva művelődő, tanító szórakozásra vágyók ízlése.

A széles körű elégedetlenség azt mutatja számomra, hogy az a középszer, melyet televíziónk a műsoraival megcéloz, nagyon nem valóságos középszer, nagyon távol áll a mai magyar társadalomban létező, mindenfajta, akár konzervatív szórakozási igénytől. Az MTV vezetőiben, műsorkészítőiben és szerkesztőiben élő közönségkép nem a realitásokon alapszik. Ha gonoszkodni akarnék, akkor azt mondanám, hogy a közönségképük egy olyan anatómiai ló, amely az ideológiát-művelődést-szórakozást olyan arányban és formában tartalmazza, ami a két-három évtizeddel korábbi tiltások ellentétéleként alakult ki. Vagyis ez az anatómiai ló már kaphat kimit, kispolgári kabarét, kispolgári vígjátékot, operettet stb., mint abrakot. De nem kaphat sci-fit, több pszichológiai krimi, thrillert, musicalt, pop-, rock-operát stb. mert az esetleg kicsit felborzólná, esetleg izgatná, netán dühöngésre ingerelné nézőit.

A közönség, mint az elvárásoknak mindenáron megfelelni akaró jó kisgyerekek gyülekezete, mindig fegyelmezetten kell hogy viselkedjen, szórakozzon.

A szórakoztató műsorok fogadtatása

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont közönségkutató osztályának heti nézettséget és tetszést tartalmazó felméréseiből ki-gyűjtöttük a 80 százalékos vagy annál magasabb nézettséget elérő filmeket, filmsorozatokot, televíziós játékokat, televíziós filmeket, kabarékat, vagyis azokat a szórakoztató műsorokat, amelyek 1980-tól 1985 végéig a legnézettebbek voltak. Ezzel azokról a műsorokról kapunk képet, melyek a legszélesebb közönséget ültették a képernyő elé, és talán azt is mondhatjuk, hogy ezek mintegy jelzik, hogy milyen típusú szórakozást igényel a nagyközönség.

Az 1980-as évtized első felében 15 olyan filmet találtunk, melyek 80 százalékos vagy magasabb nézettséget értek el. Ezek a sugárzott filmek 5 százalékát tették ki. A sikerfilmek a következők voltak:

A tizenöt legnézettebb film között mint műfaj, a krimi és a vígjáték fordul elő a legnagyobb arányban. Egyszerre meglepetés és természetes az, hogy a moziban is óriási sikert arató *Volt egyszer egy vadnyugat* a televízióban is 86 százalékos nézettséget ért el, *A nagy balhé* című krimi pedig 84 százalékos. Mindkét film a maga műfajában profi munka, egyes kritikusok és esztéták szerint mestermű. Abból a szempontból is figyelemreméltó ez a két kiugró siker, hogy formanyelvileg rendkívül modernnek és újszerűnek (szemben az ugyancsak kiugró sikert elérő *A világ legszebb asszonyával*). *A Volt egyszer egy vadnyugat* ugyanis átvette a western legjobb hagyományait, de mégis új fejezetet nyitott a műfaj történetében a jellemábrázolással, az újszerűbb, modernebb *magatartásformák* bemutatásával. *A nagy balhé* ugyancsak merész és formabontó krimi, melynek sikere annál is érdekesebb, mert állítólag a televíziós közönség ízlésének egyik konzervatív vonása, hogy a gyorsabb ritmust, a folyamatos logikai összefüggéseket nem erőltető dramaturgiát elutasítja, s ezt a krimit, melyre mindezek jellemzők, mégis szerette. Igaz, mindhárom filmben van egy kö-

az MTV sugározta	a film címe	gyártó ország	gyártási év	nézettség (%)	fő/mill.	tetszési pontszám
1.	1980 Forró hegyek	amerikai	1956	81	6,48	87
2.	1981 A világ legszebb asszonya	olasz	1955	83	6,66	90
3.	1982 A bandita	amerikai	1968	80	6,40	79
4.	1982 A hosszú búcsú	amerikai	1973	80	6,40	73
5.	1982 Volt egyszer egy vadnyugat	olasz—amerikai	1968	86	6,88	81
6.	1984 Meghívás egy gyilkos vacsorára	amerikai	1976	80	6,40	73
7.	1985 Tűz és íj	amerikai	1950	81	6,48	87
8.	1985 Félnék vagyok, de hódítani akarok	francia	1977	80	6,40	75
9.	1985 A trapéz	amerikai	1955	80	6,40	87
10.	1985 Az utazás	olasz	1974	81	6,48	80
11.	1985 Pokoli találmány	amerikai	1965	80	6,40	79
12.	1985 A karatéző kobra	japán	1976	81	6,48	81
13.	1985 A karatéző kobra visszatér	japán	1978	80	6,40	83
14.	1985 A macskák	francia	1964	82	6,56	79
15.	1985 A nagy balhé	amerikai	1973	84	6,72	77

zös vonás is: a kivételesen jó, minden manírt nélkülöző színészi alakítás.

Míg a filmeknek csak 5 százaléka ért el a hat év alatt nagyon magas, 80 százalék feletti nézettséget és sikert, addig a sorozatoknak 20 százaléka. Ezek közül kilenc több éven áthúzódó krimisorozat volt, valamint az *Onedin család* és a *Kórház a város szélén*. Egyébként ez a kilenc filmsorozat a nagy nézettségű és tetszésű filmsorozatok felét teszi ki. Három magyar filmsorozat is (vagy csak?) a hat év 19 legnagyobb sikere közé került (*A két pisztolylövés* 1980-ban, a *Névtelen vár* 1981-ben és a *Különös házasság* 1984-ben).

A kalandos, epikus szerkezetű, cselekményes filmsorozatok voltak a nagyon nézettek és a nagyon tetszőek. A műfajok közül itt is a krimi került az első helyre, emellett a lassúbb, hömpölygőbb cselekményvezetésű, sztorizó, anekdotázó filmsorozatok voltak a közönség kedvencei. Az évtized első felének filmsorozat-sikerei az alábbiak voltak:

A sikerfilmek és a sikerfilmsorozatok között tehát egyformán krimiből van a legtöbb. A népszerű *műfaj* (krimi, vígjáték) a filmek és a sorozatok között is a siker feltételeivé válik. A szórakoztató műfajok szabályait természetesen mind a filmek, mind a sorozatok saját specifikumaik szerint átalkítják. Ezek az igazi filmvígjátékok, filmkrimik, vígjátéksorozatok, ha profi módon készítik őket, akkor elnyerik a közönség tetszését. Mintha a sorozat a felnőttek mese és epika iránti igényei kielégítésének a legalkalmasabb műfaja lenne. Igazi sikerre akkor vált, mikor mind a valóság elől menekülni akarókban, mind pedig a pihenni, lazítani vágyókban egyaránt érzelmi érintettséget váltott ki.

A tévéfilmek, tévéjékok ugyan nagy mennyiségben fordultak elő az adott hat évben, de magas nézettséggel együtt tetszést kiváltó tévéfilm összesen három volt. Mind egyik krimi. (A táblázatot lásd a 84. oldalon.)

	az MTV sugározta (év)	cím	gyártó ország	nézettség (%)	fő/mill.	tetszési pontszám
1.	1980	Tetthely	NSZK	80	6,40	79
				80	6,40	80
2.	1980	Gyökerek	amerikai	81	6,48	83
				83	6,64	83
				83	6,64	85
3.	1980	Két pisztolylövés	magyar	80	6,40	79
4.	1980	Napoleon és a szerelem	angol	83	6,64	68
				81	6,48	68
5.	1980	Charlie angyalai	amerikai	80	6,40	83
6.	1980	Az angyal visszatér	angol	80	6,40	79
				82	6,56	87
7.	1980	Sándor Mátyás	francia—magyar	80	6,40	89
				81	6,48	89
				81	6,48	88
8.	1981	Sándor Mátyás	francia—magyar	81	6,48	91
				86	6,88	89
9.	1981	Az angyal visszatér	angol	83	6,64	80
				83	6,64	77
10.	1981	Derrick	NSZK	81	6,64	80

az MTV sugározta (év)	cím	gyártó ország	nézettség (%)	fő/mill.	tetszési pontszám	
11.	1981	Az Onedin család	angol	83	6,64	81
				80	6,40	81
				84	6,72	85
				81	6,48	84
				82	6,56	85
				81	6,48	84
				83	6,64	88
85	6,80	86				
12.	1981	A névtelen vár	magyar	80	6,40	87
13.	1982	Az Angyal visszatér	angol	81	6,48	83
				81	6,48	80
14.	1982	Nem kell mindig kaviár	NSZK	81	6,48	83
				81	6,48	86
				81	6,48	85
				80	6,40	81
85	6,80	81				
15.	1982	Petrocelli	amerikai	82	6,56	82
16.	1982	Charlie angyalai	amerikai	82	6,56	80
17.	1982	Kórház a város szélén	cseh	82	6,56	91
				80	6,40	91
				82	6,56	92
18.	1983	Az Onedin család	angol	80	6,40	78
				82	6,56	81
19.	1983	Kórház a város szélén	cseh	81	6,48	92
				81	6,48	91
				82	6,56	88
				82	6,56	92
20.	1983	Derrick	NSZK	80	6,40	84
				80	6,40	84
21.	1983	Petrocelli	amerikai	80	6,40	83
22.	1984	A Laurent család	NSZK	81	6,48	72
23.	1984	A vidéki ügy	angol	81	6,48	82
				81	6,48	84
				81	6,72	83
24.	1984	Az Onedin család	angol	81	6,48	80
				80	6,40	83
				80	6,40	88
25.	1984	Derrick	NSZK	80	6,40	84
26.	1984	Különös házasság	magyar	82	6,56	84
				80	6,40	86
27.	1985	Forró szél	jugoszláv	80	6,40	79
				81	6,48	82
				83	6,64	86
28.	1985	Derrick	NSZK	82	6,56	81
				83	6,64	84
29.	1985	Minden lében két kanál	angol	83	6,64	80
30.	1985	A messziről jött ember	francia	80	6,40	79

	az MTV sugározta	cím	gyártó ország	nézettség (%)	fő/mill.	tetszési pontszám
1.	1980	A tűzűldözők	angol	80	6,40	82
2.	1983	Természetes halál	amerikai	80	6,40	83
3.	1985	Hideg, mint a gyémánt	NSZK	80	6,40	79

A kabarék, a zenés összeállítások, a szórakoztató magazinok között csupán egyetlen ért el 82 százalékos nézettséget (6 millió 560 ezer ember látta) és kapott 81 tetszési pontszámot: egy 1985-ben sugárzott *Szeszélyes évszakok*.

A magyar szórakoztató filmek, sorozatok, tévéfilmek, kabarék nem érnek el nagyon magas nézettséget: a közepes sikerek, vagy elég sűrűn a bukások közé kerülnek. Feltételezésem szerint a profizmus, a divatos témák felvállalása hiányzik belőlük. Túlságosan középszerűen célozzák meg a közpörszert, és nem törekednek az igazi divat megjelenítésére, vagy esetleg a divat kialakítására, teremtésére. Mert a szórakoztatás velejárója a divatteremtés is. (Például a Kórház a város szélén hatására az Anyakönyvi Hivatalból kérték a szülők az Alzbeta név engedélyezését születendő gyermekük számára.)

A divat a szórakoztatásban is, de a szórakozásban is erősen hat. Például egy felkapott filmsorozat úgy is válhat sikerré, hogy divattá válik megnézni, ismerni.

A televízióhoz a közönség eltérő módon viszonyul. Nagy része komformistán elismeri,

behódol neki, és csupán igen kis részre jellemző a tudatos eszközhasználat, vagy az, hogy szelektálnak, válogatnak a műsorokból. A komformisták, a behódolók válnak a leginkább eszképipistává, vagyis a tévé világába menekülnek, azt tekintik valóságnak. Ezek elsősorban azt igénylik a televíziótól, hogy a teremtett világba beleolvadhassanak, eltűnhessenek. Kiélhessék mindazon érzelmi igényeiket, melyek vállalása a mindennapokban nem biztos, hogy sikerül. A lekerekített, a mindig megoldást nyújtó történetek így az „én is győzhetek”, „én is kaphatok elégtételt” érzését alakíthatják ki bennük.

A 80 százaléknál magasabb nézettség esetén viszont egy ország ül a képernyő előtt, melyben az eszképipisták arányát nem ismerjük. Teljes egészében nem válik egy ország eszképipistává, a nézők jelentős részére a relaxálásra való törekvés a jellemző. Vagyis az eszképipisták számára Sova, Strosmajer élő, valós figurává válik, addig a relaxálók egy jól elmondott, pontos szabályokkal szerkesztett történetet és logikusan viselkedő figurákat látnak bennük.

ABSTRACT: The most successful entertainment programmes broadcast by Hungarian Television in the first half of the eighties were the crime stories and comedies. These two genres also lead the popularity list of television series. In general, the entertainment programmes produced domestically (cabarets, series etc.) are aimed at the mediocrity — with medium or even more modest success.

Domján Dénes

„Szuperkultúra”

A kultúra szociológiájával foglalkozó kutatók számára evidens, hogy a társadalom a kulturális ismeretek és a kultúra fogyasztása szempontjából rétegekre tagolódik. Az ismeretek bármilyen ága mentén kezdjük vizsgálni akár a tudatszint, akár az ízléstípusok, akár a kulturális fogyasztás rétegződését, nagyjából piramisszerű alakzathoz jutunk. A piramis talapzatán helyezkednek el a minimális tudásanyagot tartalmazó és a kulturális közlésekben is csak ezt a szintet igénylő, ugyanakkor a legnagyobb számban képviselt „közönségek”, majd az adott ismeret mentén felfelé haladva, lépcsőzetesen csökken az egyre többet tudók (igénylők) számossága, míg végül eljutunk a legtöbbet tudók (legkevesebben levők) csúcscsintjéig.

A kulturális rétegződést jól feltérképezte az irodalomszociológia, kevesebb adat áll rendelkezésre a filmhez kapcsolódó zenei és a képzőművészeti ízléstípusokról, s még kevesebb a tévézés mint kulturális aktivitás sajátosságairól. Holott a szabadidő-szociológiai kutatások jóvoltából régóta ismert, hogy az emberek szabad idejének felhasználásában első helyre került a tévézés; fontos lenne tehát, ha ennek a tevékenységnek a kulturális tartalmáról is részletesebb képünk lenne. Még egy további, szubjektív szempont is sürgőssé teszi ennek a munkának az elkészítését. Munkaterületemen, a Magyar Televízió műsorigazgatóságán napi gyakorlat az első és a második program műsorainak egyeztetése, adásidőjük meghatározása. E döntések esetében a műsorok várható nézőközönségét tekintve személyes tapasztala-

tokra, az ismeretségi kör várható reagálására, esetleges adatokra támaszkodunk, ezért véleményünk egymástól sokszor eltérő vagy ellentétes, de főleg szubjektív megalapozottságú.

A műsorba állítási dilemmák eldöntésében sokat segítene, ha mérések állnának rendelkezésünkre arról, hogy a televízióban használatos leggyakoribb műsortípusoknak milyen kiterjedtségű és milyen összetételű a társadalmi „törzsközönsége”, és ami legalább ilyen fontos, mekkora az ellenző vagy „antiközönsége”.

Addig is, amíg a megfelelő matematikai módszerekkel alátámasztott elemzések s az azokból adódó következtetések rendelkezésünkre nem állnak, célszerűnek tartottam ezeken a problémákon elgondolkodni, első-sorban abból kiindulva, hogy már egy nagyon felületes, durva kép kimunkálása is komoly orientációt és segítséget adhat a napi munkához.

A jelen munka célkitűzése az, hogy egy mintául kiválasztott hathetes periódus (1986. szeptember 22. és november 2. közötti időszak) adatai alapján különítse el a *legjellegzetesebb, globális nézői magatartásokat kiváltó műsorcsoportokat*. Ez itt — első megközelítésben — kizárólag a nézőszám alapján történik. Ennek függvényében négy kategóriát alakítottam ki:

Tömegműsorok
(Nézettségük 50 százalék, azaz négymillió néző felett.)[•]

Ebbe a csoportba néhány jól meghatározott műsor közönsége került. Ezért az itt kialakult kép tiszta, áttekinthető, értékelhe-

• Egy százalék = 80 ezer néző

tő. A leggyakoribb műsортípusok a következők: romantikus, krimi- és kalandfilmek, szórakoztató műsorok, népszerű színész-műsorok, a Tv-Híradó (időnként), A Hét (időnként).

Széles rétegműsorok

(A nézettség: 20—50 százalékos, azaz 1,6—4 millió néző.)

A csoportalkotó műsorok száma, eredete kiterjedtebb, de még mindig jól áttekinthető csoportokba oszthatók. Ide tartoznak a Tv-Híradó (gyakran), a népszerűbb magazin-műsorok (Stúdió, Ablak, Hírháttér, Panoráma, Delta), a kevésbé közismert, vagy a címük alapján igényesebb nézői ízlésszintet feltételező tévéjátékok, tévéfilmek (Equus, Sirály, Hermelin, A hálózat), a legkülönbözőbb vetélkedők (Végvári históriák), a sikerebb ismeretterjesztő sorozatok (Élet a Földön), és egyes irodalmi műsorok (Vers mindenkinek).

Átlagos rétegműsorok

(A nézettség: 10—20 százalék, azaz 0,8—1,6 millió néző.)

A nézőközönség szűkülése, speciális érdeklődésű csoportokra hasadása itt érhető tetten. Leggyakrabban a következő műsorok fordulnak itt elő: szakmagazinok (Sárga tengeralttjáró, Egy szó, mint száz, Új Reflektor Magazin, Diagnózis, Telesport, Főzőcsde, Objektív, Agrárvilág, Hatvanhat), egyes sportágakról adott közvetítések (az ökölvívó-bajnokság döntői), délutáni, nem sokat ígérő filmsorozatok (Olsanszkij hercege), irodalmi összeállítások (Könyvek—emberek), átlagos ismeretterjesztő sorozatok (A világ metrói), igényesebb művészi műsorok (Jézus, az ember fia, Jeruzsálem pusztulása), az Esti Mese, átlagos dokumentumműsorok (Nicaraguáért), a túl korai, vagy túl késői adásidőből adódó filmnézettségek (pl. a délelőtti filmek átlagos nézettsége), valamint a 2. programon a jól egyeztetett filmek és sportműsorok közönsége is ebbe a sávba esik (ma még, sajnos).

Szűk rétegműsorok

(A nézettség 10 százalék, azaz 800 ezer néző alatt.)

Ez a csoport a műsoreredet szempontjából

a legszélesebb, ugyanakkor a legheterogénebb csoport. Szerepet kapnak itt a *szélsőséges, túl korai vagy túl késői* adásidőből származó nézettségi eredmények, amelyek máskor bizonyára nagyobb közönséget mutatnának (pl. Alfonzó mondja), a minimális hatókörű magazinműsorok (Iparvilág, Csali, Szia Mami, Tegeződő, A nyelv világa, Tizen Túliak Társasága, Kapcsolatok). Kétségtelenül megjelennek itt kulturális képzettségtől függő motívumok is (Brahms-vonós-nyégyes, Olvasólámpa, Kínaiak énekelnek, A hét műtárgya, Apollinaire, Száz híres festmény). Ebbe a csoportba tartoznak a kisebb érdeklődésre számot tartó dokumentumfilmek, a délután sugárzott vegyes témájú kisfilmek, általában a reklámok, a speciális sportközvetítések, valamint a 2. program bizonyos tévéjátékai, sport-, kulturális vagy ismeretterjesztő műsorai.

A két szélső határ: a „tömegműsorok” és a „szűk rétegműsorok” meghatározása nem okozott különleges nehézséget. A nagy nézőszámú, illetve a legalacsonyabb nézőszámú műsorokat a Magyar Televízióban elterjedt általános vélekedés is körülbelül ilyen határokhoz kapcsolta. Új fogalomalkotásnak számít viszont az „átlagos rétegműsorok” és a „széles rétegműsorok” kategóriájának meghatározása. Tapasztalataim szerint ugyanis a „szűk rétegműsorok” és a „tömegműsorok” közötti tartomány (10—50 százalék között) túl széles, és a közönségképződési folyamatok szempontjából túl heterogén ahhoz, hogy egyetlen kategóriával jellemezni lehessen. Így került sor először a „széles rétegműsorok” fogalmának bevezetésére, amely a 20 százalékos alsó határhoz kapcsolódik. Tapasztalataim szerint ugyanis ez az a bűvös határ, ahol a viszonylag homogén, egy bizonyos műsorra orientált „szakközösséghez” vagy réteggözösséghez a más érdeklődésű, más izléstípushoz tartozó, más társadalmi összetételű társközönségek *tömeges* aggregálódása megindul. Ez a folyamat az újabb és újabb heterogén nézői csoportok csatlakozásával bővülő *közönségépítés* folyamata vezet el a rétegműsorok közönségétől az igen differenciált nézői csoportokból összetevődő nagyközönség, vagy *tömegközönség*, s az 5—7 milliós *csúsközönségek* kialakulásához, ahol a rétegződés-

ből adódó érdekkülönbségek összerosód-
nak a minden csoportban elementárisan je-
len lévő közös érdek, legtöbbször a szórako-
zás, a szórakozni vágyás szintjén.

Kiinduló bázisirodalmaim alapján azt
vártam, hogy a televízió közönségének szer-
veződése is az általános ismeretszint pirami-
sához hasonló képet fog mutatni. A kapott
eredmények alapján azonban hajlamos va-
gyok azt állítani, hogy a tévézés mint kul-
turális aktivitás minőségileg új formációt
mutat. A tévéközönség rétegződése ugyanis
nem követi mechanikusan az emelkedő tu-
dásszintekből adódó, például az irodalmi
ízléstípusok esetében jól megfigyelhető lép-
csőzetesség törvényszerűségeit. Bizonyos,
korunkban felértékelődő, a rétegerdeklődés-
től független, univerzálisan hasznosnak tar-
tott ismeretek irányában a ténylegesen bir-
tokolt tudásszint alapján nem várható, kiug-
ró műsorfogyasztási aktivitás tapasztalható.
(Legalábbis a magas számarányok ezt jel-
zik.)

Bizonyos jegyek arra engednek következ-
tetni, hogy a tévézés — más médiumokkal
összevetve — önálló kulturális aktivitás-
ként, lényegében a társadalomban létező
szubkulturákat átívelő, „szuperkulturális”
jelenségként értelmezhető. Ennek ismertető
jegyei összefoglalva a következők:

- a hírfogyasztás magas indexe (a Tv-
Híradó, A Hét magas nézettsége)
- a kül- és belpolitika, valamint a *kor-
társ kultúra* iránt fogékony, széles
rétegek megjelenése (Hírháttér, Pa-
noráma, Stúdió nézőközönsége),
- mindezek együttjárása a nagyfokú
szórakozásra orientáltsággal,
- az így kialakult ismeretrendszer mo-
zaikjellege.

A jelenség egyik fő oka minden bizonnyal
a televízió *offenzív jellegében* rejlik. Míg a
hagyományos, az egyén által vezérelt kultu-

rális aktivitás esetében az egyén — főleg
ismeretszintje alapján — válogat, addig a
televízió szinte „betörvén” az otthonokba,
akarva-akaratlanul olyan adások részesévé
teszi a nézőt, amelyekre önjelétől aligha
vállalkozhatott volna. Ha ezek a tapasztala-
tok végül is kedvezőnek minősülnek — és az
már a hozzáértő műsorkészítésen múlik —,
akkor az egyén túljutott egy „kulturális
gát”-on, és esetleg a továbbiakban is néző-
társa lesz ezeknek a műsoroknak. Természe-
tesen más kérdés a megértés, a feldolgozás
és a megtartás szintje, illetve az így kialakult
tudás (azaz inkább fél-tudás) mozaikszerű-
sége.

Ez arra figyelmeztet, hogy amennyiben a
felnőtt lakosság kulturálódási szokásainak
hanyaglása (könyvolvasás, moziba, színház-
ba, múzeumba járás csökkenése) a jelenlegi
trend szerint folytatódik a jövőben, és netán
szembekerülnénk azzal az ijesztő perspektí-
vával, hogy a felnőtt lakosság kulturálódá-
sának első számú gyakorlatává a tévé nézése
és a rádió hallgatása válik, akkor *kötelessé-
günk lesz megteremteni* ezekben a médiu-
mokban az információadáson és szórakoz-
tatáson túl *a kultúra klasszikus és kortárs
értékeinek folyamatos, magas színvonalú je-
lenlétét*. Ehhez természetesen magas színvo-
nalú kutatások is szükségesek. Elsődleges
fontosságúnak tűnik az eddigi eredmények
kapcsolatba hozása a kulturális rétegződés-
kutatás többi ágának eredményeivel, hogy a
tévézésről mint kulturális totalitásról mi-
nél árnyaltabb kép jöjjön létre. Az eddigiek-
ben rendelkezésre állnak egyes monográfiák
egyes célközönség (pl. a zenei műsorok kö-
zönségének) kutatásáról. Ezek eredményei
is integrálандók. Távlatilag a kutatás foly-
tatható lenne egy nemzetközi összehasonlí-
tás irányában, abból a szemszögből, hogy
mennyiben hordozója a televízió a nemzeti
kultúrának, a nemzeti identitásnak.

Münz András

Műsorok Noé bárkáján

Beszélgetés a rádió hangarchívumáról

Harminc éve alakult a rádió hangtára, ám a megőrzendő műsorok tudatos gyűjtése csak lassacskán vált gyakorlattá.

A bombák sohasem válogattak. Az sem, amelyik a háború vége felé a rádió udvarára hullott. Épp azt a falát döntötte ki a lemeztárnak, ahol a Magyar Rádió Történelmi Hanglemezsorozata, csaknem ezer értékes felvétel reménykedett a túlélésben, a feltámadásban. Alig húsz százaléka maradt meg az anyagnak.

Mindezt Szabó Miklós meséli, aki posztja szerint az üzemfenntartási osztály vezetője, ám emellett (előtt?, fölött?) a rádió múltjának kutatója és avatott ismerője.

Ahogy mondja: a korabeli fonoamatőrök röntgenfilmekre készült kezdetleges felvételeiből jórészt pótolható lett volna ez a veszteség, de a rádió ezeknek csak igen kis részét vásárolta meg. Gazdasági emberek szelektáltak.

Említi még a néhány éve előkerült Kosuth-beszédet, hogy micsoda kincs az; segítségével — mintként Bartók és Kodály fonográf hengerei révén — tulajdonképpen a múlt század első felébe nyúlhatunk vissza. Döbbenetes távlatok! Beszél egy hat-hét év előtti lomtalanítás utcai szemétdombján véletlenül előkerült lemezről: Horthyt hallani rajta — szlovák nyelven(!), aztán a bécsi antikváriumban talált pompás Blaha Lujza felvételtől, a századelő auditív humoráról, arról, hogy nagy, egységes kollekciók kerülnek ebek harmincadjára, mert nem akad magyar közgyűjtemény, amely az örökösöktől a teljes hagyatékot megvásárolná.

Tudom-e, kérdi, hogy a Himnusz első ismert zenekari felvétele 1906-ból maradt ránk, az „Udvari őrség díszfelváltása” című hangemléken. És hogy a húszas évek második felében az ifjú Dohnányi volt az, aki a népszövetségbeli tagállamoknak készült lemezfelvételen a Himnuszt vezényelte. Ő pedig fiatal korában még láthatta, hallhatta dirigálni Erkelt.

Nemzeti hangarchívum? Borzasztóan hiányzik. Híd a múltba, híd a jövőbe, talán azért nem foglalkoznak vele, mert főként a legújabb anyag rettenetesen nagy. Ijesztően. Elijesztően. Raktározni kellene, szakszerűen, légkondicionáltan, földolgozni, egységes szempontok szerint katalogizálni. Kérdés: hol, kikkel, miből?. És ki legyen a gazda? A rádió — így Szabó Miklós — semmiképpen. Igaz, övé a legnagyobb új anyag, és természeténél fogva a legfontosabb politikai-történelmi gyűjtemény, mégis, a megfeszített, mindennapi szolgáltató munka miatt egyszerűen képtelen arra, hogy ezt a zászlót fölemelje.

A vonat pedig egyre távolodik, az ember látja még a hátsó piros lámpát, de aztán, lehet, már azt sem. A nemzeti hangemlékeket persze tíz év múlva is össze lehet majd szedni, már ami akkor még meglesz belőlük. Mert biztos, hogy időközben egy sor pótolhatatlan dokumentum megy veszendőbe.

Ami pedig a rádió hangtárát illeti, mutatja, ha az ablakon kinézünk, mindjárt ott az

új üzemépület, alig pár méter. *Cséve Magdolnát* keressem, ő a dokumentáció vezetője.

■ ■
A második szinten összefüggő, nagy raktárter, hatalmas, villanymotor-mozgatta szalagtároló polcok. Megszabott hőmérséklet, szabályozott páratartalom. A teherlift alsó végállomása. Ez szállítja a megrendelt és kikeresett anyagokat a harmadik emeletre. Ott másolják a felvételeket, s ott adják ezeket a szerkesztő kezébe. Csak néhány lépés a folyosón Cséve Magdolna hivatali szobája.

— Harminc éve alakult meg a hangtár a rádióban — kezdi a beszélgetést. — Felismerték végre, hogy a kincseket menteni kell, gazdálkodni velük a jövő érdekében. Az intézmény akkori vezetésének útmutatása alapján összeállt a hangdokumentációs csoport, egy maroknyi csapat, s elkezdett mazsolázni a műsorból. Messze volt még ez a munka a tudatos gyűjtéstől, jószerevével a dokumentátorok, az archiválók egyéni értékítéletén múltott, hogy egy anyag följuthat-e Noé bárkájára, azaz bekerül-e az archívumba vagy sem. Emiatt aztán meglehetősen hézagos az első húsz év hanggyűjteménye, akadnak fehér foltok, amellet, hogy nagyon sok szép és értékes anyagot átmentettek.

— *Húsz évet említett . . .*

— A hetvenes évek közepén nyilvánvalóvá vált: nem elég mazsolázni, válogatni, hanem tudatosan, szisztematikusan ki kell alakítani a rádió hangfelvételi gyűjteményét. Szakítani a korábbi manufakturális módszerekkel, föl kell dolgozni és dokumentálni kell a műsorokat, mind egy szálig, függetlenül attól, milyen értéket képviselnek. Megfelelő nyilvántartásra van szükség, hogy ahhoz majdan számítógép kapcsolódhasson. A műsor szerkesztője döntse el, egy adott anyagot meddig tartalékoljanak, s e megőrzési idő lejártával bizottság határozzon a sorsáról, arról, hogy bekerülhet-e az örök időkre megőrzött műsorok közé, a tulajdonképpeni archívumba.

— *Most is ilyen elvek szerint dolgoznak?*

— Igen. Rövidebb-hosszabb ideig minden egyes műsört megőrzünk. A szerkesztő vagy a szerkesztő műhely döntéséről függően leghamarább egy, legkésőbb öt esztendő

után kell ezeket a felvételeket elővenni, és dönteni a sorsukról. Akad természetesen olyan anyag is, amely az adás után azonnal törölhető, melyet főlegesen volna hosszú időre tárolni. Ilyenek például azok a tánczenei műsorok, melyeket már meglévő anyagból válogattak össze.

— *Mire jutottak a számítógéppel?*

— Tanulságos és egyedinek semmiképpen nem nevezhető eset: több év sem volt elegendő ahhoz, hogy a hangtár adatait maradéktalanul számítógépre vihezzük. A rádió megbízásából az UNESCO által támogatott számítástechnikai intézmény, a SZÁMALK külön „testre szabott” programot dolgozott ki számunkra. Ez az úgynevezett ISIS-szisztema tulajdonképpen egy könyvtári dokumentumtároló és visszakereső rendszer, amelyet a rádió műsoraira adaptáltak. Az összes technikai és tartalmi adat gépre kerül; a készítőtől a rendezőig, a műfajtól a megszólalásig, a tárgyszavaktól a műsoridőig, a sugárzás időpontjától a tárolási időig és így tovább, egy-egy műsört összesen 36 szempont szerint dolgoz fel. Ezáltal minden felvétel egyértelműen azonosítható, és a rádió valamennyi műsora teljeskörűen feltárható, feldolgozható. Úgy tetszett: ez az NSZK-ban már sikerrel vizsgázott rendszer maradéktalanul megfelel majd céljainknak. Nem így történt, hiba csúszott a kivitelezésbe. Egy külső számítóközpontot vontunk be a munkába. Ezzel telefonvonalon tartható a kapcsolat. Nos, emiatt az egész munka, az adatrögzítés, majd a visszakeresés enyhén szólva dőcögve ment.

— *Így, múlt időben?*

— Igen. Csaknem egy éve döntöttünk: egy személyi számítógépet hívunk segítségül. Megszületett az ISIS-rendszer kicsinyített, mini-számítógépes változata. Ez itt működik kapun, pontosabban a dokumentációs osztályon belül, nem vagyunk senkihez sem kötve. Rendszerünk összekapcsolható nagy számítógéppel, s ha a rádió számítástechnikája fogadhatja, természetesen átadjuk majd az adatokat. A pillanatnyi helyzet: félig manuálisan, félig már számítógépes segédlettel zajlik a műsorok visszakeresése. A nyolcvanas évek előtt készült felvételek adatait persze szintén szeretnénk, mégpedig

minél előbb, teljeskörűen számítógépre vinni.

— *Mekkora az archívum állománya?*

— E pillanatban csaknem 26 millió pernyi anyag, 320 ezer hangszalag. Ebből 30 ezer az a bizonyos örök érvényű, archív felvétel. Ezen kívül 160 ezer zenei tekercs, a rádió mindennapos muníciója. Ez az anyag tulajdonképpen szintén az aranyalaphoz tartozik, de ebből az állományból időről-időre selejtez a zenei osztály. A fennmaradó 130 ezer hangszalag az egytől öt évig tartó várakozási idejét tölti a raktár polcain. A 320 ezer manótekerccs mellett 50 ezer hangmez is található az archívumban.

— *Mit jelent az „örök idő” az önök szótárában?*

— A harmincezres archív állományban nincs selejtezés, törlés. Amíg az adott hangszalag fölhasználható, s valamilyen módon nem megy tönkre — marad.

— *Kiszámítható, mennyi idő után fárad, öregszik el oly mértékben a magnószalag anyaga, hogy elkerülhetlenné válik a felvétel átjátszása?*

— Naptárba előre bejegyezhetően? Nem, így nem. Több külföldi archívumban rendre átpörgetik az egész állományt, megvizsgálják, hogy a tekercsek milyen állapotban vannak. Nekünk erre sajnos nincs lehetőségünk. A használat során időről időre előkerülnek a felvételek. Ha látjuk, hogy valamelyik rossz állapotban van, akkor azt természetesen megmentjük. Az ilyen akcióknak sajnos anyagi korlátai vannak, mert nincs annyi magnószalagunk, amennyi kellene. Emellett minden újabb átmásolás ront a minőségen.

— *Tehát lényegében az élet maga selejtez . . .*

— Igen . . .

— *Vagyis, ha nem tudnak megmenteni egy-egy felvételt, mert nincs elég szalag . . .*

— . . . akkor elporlad, szétesik, tönkremegy. Igen, az élet selejtez. Ráadásul mindenből csak egyetlen példányt őrzünk. Akár Nyugaton, akár Keleten azon kevesek közé tartozunk, akik megengedték maguknak ezt a luxust.

— *Amikor a friss felvételek várakozási ideje lejár, ki dönt a további sorsukról?*

— A dokumentációs bizottság, amely a dokumentációs osztály szakembereiből, a

műsorosztályok főszerkesztőiből vagy felelős vezetőiből áll. Az illetékes műsorosztály vezetői és a dokumentáció képviselői tehát közösen döntenek abban, hogy mi legyen. A felvételek vagy törlésre ítéletnek, vagy egészben, esetleg részben archiváljuk őket, vagy pedig újabb ötéves haladékat kapnak. A dokumentációs bizottság rendszeresen, évente négyszer-ötször ülésezik, s alkalmanként több száz műsor sorsáról dönt.

— *Kemény viták zajlanak ilyenkor?*

— Sok esetben igen. De sajnos előfordul, hogy a műsorosztály képviselőjét a felvétel sorsa csak addig érdekli, amíg az elhangzik. A dokumentáció emberének természetesen messzebbre kell néznie. Annál is inkább, mert mondjuk három-négy év múlva már a műsorosztálynak hiányzik nagyon egy-egy anyag, amelyről korábban könnyelműen döntöttünk.

— *Érdekes, az ember azt hinné: általában a műsorosztály védi foggal-körömmel a „gyermekeit”.*

— Erre is van példa, de csak egy-két szerkesztő esetében, akik azt hiszik, hogy minden műsorok örökbecsű érték. Ez persze megint nem igaz. Igyekszünk egészséges kompromisszumot kötni, hiszen fölöslegesen lefoglalni a magnószalagot ma luxus, másrészt viszont a dokumentációs osztálynak mégsem csak az a célja, hogy segítsen a rádió szalaggazdálkodásában, hanem elsősorban az, hogy a hanggyűjteményét folyamatosan karbantartsa. Nem akarjuk tehát a takarékosági szempontoknak egyértelműen alávetni a dokumentációs szempontokat. Idáig még nem jutottunk el, és remélem, hogy senki nem is fog kényszeríteni minket erre. Bár korábban megesezt már — nem az én időmben, hanem ezt megelőzően —, hogy azt mondták: „. . . ezt a polcsort kérjük letörölni, innentől idáig . . .” Nos, ez most nincs, s remélem, nem is lesz.

— *Milyen az archívumban lévő anyagok megoszlása?*

— A műsorok 42 százaléka szöveges felvétel, 56 százaléka zene, a többi különböző hangeffektus. Ez a megoszlás teljes állományunkra vonatkozik, s pontosan tükrözi a rádióműsorok struktúráját.

— *Tulajdonképpen mi a hangtár funkciója?*

— Lévén rádiós gyűjtemény, elsősorban

természeteszerűleg a rádiós műsorok kiszolgálása. A jelenben is, a jövőben is. Bizonyos esetekben, rádióvezetői engedéllyel, iskoláknak, közművelődési intézményeknek, kutatóknak lehetőséget adunk az itteni munkára. Ily módon tehát nem teljesen zárt a rádióarchívum.

— *De nem is közkönyvtár.*

— Nem.

— *A kutatók elvihetik az anyagot?*

— Nem. Bejöhethetnek, válogathatnak és meghallgathatnak felvételeket. Ha szükséges, másoltathatnak is, de csak engedéllyel.

— *Mekkora a külső érdeklődés?*

— Egyre nagyobb, főként a színházak, a filmgyár, a televízió és a könyvtárak részéről. Az utóbbi időben kiállításokhoz is nagyon sok, a témához kapcsolódó hanganyagot visznek.

— *Ha jól sejtem, ennek örülnek is, meg nem is.*

— Igen.

— *Pontosabb leszek: mennyire akadályozza a munkájukat a növekvő külső érdeklődés? Megvannak ehhez a feltételek?*

— Meg kell, hogy legyenek. Azzal még senkit sem utasítottunk el, hogy nincs rá időnk. Ha mégis így esett, annak más, elvi oka volt. Mint ahogy elvi oka van annak is, hogy lehetőleg nem adunk kosarat. Persze, ahogy már mondtam, az alapfunkció a rádiós műsorok kiszolgálása, segítése.

— *A gyakorlatban mit jelent ez? Jön a szerkesztő . . .*

— . . . és azt mondja: „Készítenék egy Latinovits-émlékműsort. Van elképzelésem, csináltam riportanyagot, és ehhez szeretnék régi felvételeket bejásznani.” Lehet, hogy konkrét kívánsággal érkezik, hogy ezt és ezt az öt verset kéri, vagy a másik véglet: szeretné tudni, mi van Latinovitstól. És ő válogat. Nos, ha megvolna már a teljes körű számítógépes feldolgozás, akkor csak azt mondanánk a gépnek, „Latinovits”, s ami a címszó alatt található, mindent kinyomtatna. A szerkesztő ebből válogatna, bejelölné, mit kér, és azt megkapná. A régi manuális katalógusokban természetesen egyenként kell megkeresni a címszavak alapján a kartonokat, és nekünk kell egyfajta összeállítását készítenünk. Erre sajnos ritkábban vállalkozhatunk, csupán bizonyos kiemelt műsorok

esetében. Van egyébként egy új szolgáltatásunk: 1986. január 1-je óta az állomány védelmében senki sem vihet el az archívumból tekercset, a kívánt részeket itt kimásoljuk a szerkesztőnek.

— *A maiaknak. Azt persze nehéz megjósolni, hogy a jövő szerkesztője, valamikor 20—30 év múlva mit kér majd.*

— Így igaz, és itt a dokumentációs bizottság felelőssége, hogy mit vegyen fel a hanggyűjteménybe, mi az, amivel a gyűjtőkört valóban gazdagítja. Amire ma rámondjuk, hogy selejtezzhető, annak az anyagnak egyszer és mindenkorra vége. És bizony már most is sok esetben visszasírjuk azt, amit pár évvel ezelőtt selejtnek minősítettünk. Nehéz megjósolni, vajon az adott fiatal színészből, muzsikusból, politikusból mi lesz öt-tíz év múlva.

— *És ugye az is elképzelhető, hogy a rádió szempontjából jelentéktelennek vagy érdektelennek tetsző hangfelvétel országos szempontból esetleg fontos.*

— Ez a másik nagy gondunk. Nehéz meghúzni a határt, hogy mi az, ami csak rádiós érdek, és mi az, ami valóban közérdek. Nyilvánvaló, hogy a nemzeti hangtár szerepét a Magyar Rádió nem vállalhatja át. Ha megalakul egyszer, mi természetesen boldogan közreműködünk és segítünk katalógusokkal, nyilvántartásokkal és így tovább. E pillanatban az a vezérelv, hogy gyűjtjük mindazt, ami rádióműsorban használható, vagy rádióműsor számára készül. Egyszer egyszer azért rajtunk is eluralkodik a gyűjtőszenvédély, ha valami csodálatos anyagról tudomást szerzünk. Nem is olyan régen például az Ortutay-hagyatékából egy teljes Pátia népzenei lemezsorozatot megvásároltunk. De ez nagyon ritka eset, mert erre nincs pénzünk, s csak külön engedéllyel tehetjük meg, hogy egy-egy inyenccalatt megszerezzünk. Másik külső forrásunk: a Hanglemezgyártó Vállalattal kötött megállapodásunk alapján minden megjelent új felvételből kapunk egyet, hivatalosan. A műsorosztályoknak is van lehetőségük arra, hogy lemezeket vásároljanak. Ezek szintén a mi archívumunkba kerülnek. Aztán egy-egy hangtár, közkönyvtár anyagából könyvtárközi csere révén is hozzájuthatunk egy-egy értékeesebb felvételhez.

— *És olyan is van, hogy fájó szívvel . . .*
 — *. . . lemondunk róluk.*
 — *Végleg?*
 — Nemezszer, sajnós, igen. Ez nagyon fájó számunkra, mert sokszor ajánlanak megvételre régi hangfelvételeket, hanglemezeket, amelyek nincsenek meg a rádióknak. Ilyenkor az ember megpróbálja megkeresni az illetékes szerkesztőt, hogy felhasználható-e. Ha ő igent mond, ilyen módon üzletet tudunk kötni, s a műsorköltség terhére el tudjuk számolni. Saját költségvetésünk ugyanis nincs. Persze, ha ez az akció nem sikerül, az még nem jelenti automatikusan azt, hogy az adott értékes anyag megsemmisül. Sok magángyűjtő az országban kapva kap az alkalmon, és az sem kizárt, hogy valamelyik közintézmény, amelynek pénze van, megvásárolja.
 — *Milyen a hazai hangarchívumok együttműködése?*
 — Nagyon vérszegény, sajnós ezt kell mondanunk. Bizonyos cserékre, amint azt már említettem, van lehetőség, de tudatos együttműködés, amely egymás anyagainak ismeretére épülne, nincsen.
 — *Kölcsönösen hiányos az információ?*
 — Igen.
 — *A Rádió, mondjuk negyedévenként, elküldhetne egy listát a társintézményeknek.*
 — Rádiós célú gyűjtemény a miénk, nem ajánlhatjuk ki az anyagainkat. Nyilvánvaló, hogy ennek a többi archívum mellett mi is érezzük a hátrányát. De itt most újra a nemzeti hangtár szerepéhez jutottunk.
 — *Illetve a hiányához.*
 — Illetve a hiányához.
 — *Ha volna egy nemzeti hangtár, akkor az, gondolom, lényegében úgyszólván azt jelentené, hogy létezne egy olyan nyilvántartás, amelyben minden anyag szerepelne.*
 — Valóban, csak nyilvántartásról lehetne szó.
 — *Nos, ha ilyen nyilvántartás létezne, akkor az archívumok kötelezhetőek volnának arra, hogy minden információt oda betápláljanak. De nincs ilyen. Nem is lesz?*
 — Nézze, tulajdonképpen évek óta nagyon sokan szorgalmazzák azt, hogy egy nemzeti hangtár megszülessen. Én úgy tudom, hogy híjjával vagyunk mind a személyi, mind az anyagi feltételeknek.

— *Van valamilyen számszerűsíthető — tehát csak gazdasági — hátránya annak, hogy nem létezik ez a nemzeti fonotéka? Vagy egyszerűen csak úgy kérdezem: érzik-e a nagy hangarchívum hiányát?*

— Mindenképpen. Műsorainkban felhasználható volna egy sor olyan dokumentum, amely nincs a rádió birtokában. És ha egy nemzeti nyilvántartás, illetve az egyes archívumok közötti élénk, jó kapcsolat létezne, akkor a szerkesztők sokkal ritkábban mennének el üres kézzel tőlünk.

— *Tehát még jobb lenne a Magyar Rádió műsora?*

— Bizonyosan.

— *Milyen a kapcsolatuk a külföldi archívumokkal?*

— Jónak mondható. Szerencsés helyzetben vagyunk, mivel a Hangarchívumok Nemzetközi Szövetségében a rádiós archívumbizottságnak én vagyok az elnöke. Így igencsak belelátok abba, hogy mi folyik a világ hangarchívumaiban. Mondhatni, jó a kapcsolat, segítőkészek. Az anyagokat is rendelkezésünkre bocsátják. Egy kapcsolat természetesen nem lehet egyoldalú. Ha mi kapunk, nekünk is adni kellene valamit.

— *Értsük ezt úgy, hogy van együttműködés, amely kölcsönösséget tételez fel, ám önök ebben nem tudnak partnerek lenni.*

— Csak csekély mértékben tudunk partnerek lenni.

— *És nem tekintik valamiféle szegény rokonnak önöket?*

— Nem, dehogyan. Igen sok helyen akceptálják azt, hogy a miénk zárt jellegű, rádiós gyűjtemény. A rádiós archívumok külföldön is a műsorkészítést szolgálják elsősorban, a többieknél sokkal kevésbé nyitottak. Bár akad ellenpélda. Stockholmban, a hangarchívumok konferenciáján hallottuk: a svéd rádió foglalkozik a gondolatokkal, hogy saját anyagát hozzáférhetővé teszi. Kifejezetten finánciális alapon. Magyarul — nagyon csúnya szót használok kiárúsítja az archívumát. Persze nem a saját állományát, hanem másolatokat készít, s azt adja el.

— *Miért érzi oly csúnyának az előbbi kifejezést?*

— Talán pusztán azért, mert ehhez nem vagyunk hozzászokva. Ám meglehet, pár év múlva mi is eljutunk ugyanide.

— *És miért volna az baj, feltéve, hogy a befolyt pénzt az arcivum fejlesztésére fordítanák?*

— Igen, kifejezetten e célra használják ők is.

— *A világon mindenhol anyagi gondokkal küzdenek az archívumok?*

— Mindenütt anyagi gondokkal küszködnek. Mi is, ők is.

— *Kérem, beszéljen a tárolás körülményeiről!*

— Ezek egészen 1984-ig egyszerűen katasztrofálisak voltak. Hét raktárral rendelkezünk, ebből négy házon belül, három házon kívül volt, a város másik végén lévő házak pincéiben. Légh kondicionálás persze semmi. Mígnem aztán a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején megszületett a terv, hogy ez az üzemház megépül, s itt lesz az új dokumentációs központ. Helyet kap majd benne az összes hangfelvétel. A költözködés 1984 közepén kezdődött, először a II. emeletet vettük birtokba. Jelenleg ez az egyetlen raktárunk, jó minőségű, légh kondicionált, teljes mértékben ellenőrzött, nagy terület.

— *Pillanatnyilag mekkora a telítettsége?*

— *Úgy 75 százalék körüli.*

— *Kiszámítható, hogy ez a hely meddig lesz elegendő?*

— Nehéz erre bármit is mondani, azt hiszem, nem is lenne sportszerű tőlem, ha ezt a becslést én végezném.

— *Években vagy évtizedekben gondolkodhatnak?*

— Években, de ezt csak zárójelben mondom. Nem szeretném, ha bárki is azt gondolná, panaszkodunk, éppen mi, akik most a lehető legjobb körülmények között vagyunk. De nyilvánvalóan nem dughatom a fejem a homokba, és nem mondhatom, hogy nem gondolok arra, mikor telik be a raktár. Kicsi ugyanis a valószínűsége, hogy a dokumentációs bizottság egyensúlyban tudja tartani a raktárterületet, a már meglévő állományt és a folyamatosan, évente bebocsátást kérő több ezer új műsort.

— *Gondolom, mindenütt a világon gyarapszik a hangarchívumok állománya.*

— Két út lehetséges: vagy a raktárterületet bővítjük, vagy valami új technikát szer-

zünk be, és kicsinyítünk. Nem tudom, melyik a kilátástalanabb.

— *Az imént szó esett a gyarapodásról. Mekkora ennek a mértéke, a selejtezést is figyelembe véve?*

— A selejtezéssel évente 5—8 ezer tekercstől tudunk megszabadulni. Ellenkező előjellel ezt is számításba véve, úgy 15 ezer tekercsre rüg az éves növekedés.

— *Gyorsul a gyarapodás üteme?*

— Az elmúlt években meredeken növekedett. Ez főként a műsorstruktúra-változásból adódott. Egy sor új program lépett be, s nem lehetett tudni, hogy ezeket milyen arányban, mértékben kell megőrizni. Az első időben érthetően óvatosabbak voltunk, kevésbé szelektáltunk, selejteztünk. De most úgy érzékelem, az állomány évről évre egyformán növekszik.

— *Állományvédelem, -megóvás?*

— Hogy jó körülmények közé kerültünk, nagyszerű dolog, ám azokon az anyagokon már nem nagyon segített, melyeket korábban rendkívül rossz viszonyok között, salétromos, vizes pincékben őriztünk. Noha a további rongálódás megállt, ez a légh kondicionált raktár csak az új felvételek megóvásában segít sokat. Hogy a régebbi felvételeinket meddig tudjuk őrizni? Utaltam már rá: ma még senki sem ismeri pontosan, egy jó minőségű hangszalag rongálódás nélkül hány évig alkalmas arra, hogy egyáltalán még élvezhető hangot produkáljon.

— *Úgy érti, hogy a világban ehhez még nincs meg a megfelelő extrapolációs módszer?*

— És a tapasztalat sincs meg. Sokan úgy vélik: 50—80 évig él egy magnószalag. Ennyi idő pedig még nem telt el.

— *Valamiféle tmk-tevékenység azért folyik? Mondjuk az archivált anyagok öt százalékaról vagy három százalékáról tudják: létfontosságú, hogy megmaradjon. Ezeket átvizsgálják időről időre?*

— Igen. Tudjuk jól, hogy melyek azok az állományok, amelyek nagyon rossz állapotban vannak, szárazak a hangszalagok, porlanak, törnek. Ezeket időnként felül kell vizsgálni, és szükség esetén át kell játszani. Ilyenfajta óvintézkedések léteznek, természetesen az anyagi lehetőségekhez mérten. Mindenképpen azon vagyunk, hogy folyamatosan átnézzük és saját technikai appará-

tusunkkal, restauráló műhelyünkkel karbantartsuk állományunkat.

— *Jók az állományvédelem technikai és személyi feltételei?*

— Most ezzel különösebb gond nincsen. Amikor ide költöztünk, a restauráló műhelybe is és az archív felvételek átjatszásához is megfelelő számú szakembert kaptunk. A feldolgozó dokumentátorok száma és a kiszolgáló személyzet létszáma is növekedett.

— *Összesen hányan dolgoznak itt, az archívumban?*

— A fő- és részfoglalkozású külsősöket is beleszámítva hetvenen.

— *Általában véve milyenek ítéli ön a hangtár helyzetét?*

— Azt hiszem, tulajdonképpen jó a raktár helyzete és jó a dokumentáció helyzete. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy jobb nem lehetne. Először nyilvánvalóan a saját házunk táján kell szétnézni, hogy levetkezzük mindazt a kényszerűségből származó rossz beidegződést, amit a múltból, tehát még az új üzemépület előtti időkből magunkkal hoztunk. Általában véve elegen vagyunk, bár például az új dokumentációt feldolgozó részlegben nem ártana egy kis erősítés, hogy még inkább naprakészek legyünk ebben a munkában. De végül is, azt hiszem, jó a helyzetünk.

— *Betöltetlen státusok?*

— Egy-kettő.

— *Mennyire van megfizetve ez a munka?*

— Egy-két üres helyünk van, de ettől nem esünk kétségbe. Mostani munkakörülményeink csábító és megtartó erővel bírnak.

— *Mit hoz a jövő?*

— Nekünk a jelenünk a jövőnk. Innét nyilvánvalóan valamilyen módon tovább

kell lépnünk, és meg kell találnunk azokat a formákat, amelyek átvezetnek a jövőbe. Ezt nemcsak a tárolási körülményekre, hanem a feldolgozási módokra is értem. Jó lenne begyűjteni azokat a technikákat, amelyek segítenek. Ezen dolgozunk. Van a rádióban egy úgynevezett dokumentalisztikai bizottság, amely mindezekkel az elvi kérdésekkel foglalkozik. Ebben rádiósok mellett több házon kívüli, igen tekintélyes, nagy tapasztalatú szakember dolgozik.

— *Ahogy jöttem ide, mindenfelé fiatal arcokat láttam. Tehát elmondhatjuk: személyes ügyük is, hogy tíz év múlva mi lesz a dokumentációval?*

— Igen. Azt hiszem, a miénk a rádió legfiatalabb osztálya.

— *Vagyis önös érdekből is kell a jövőt nézni.*

— Nehéz erről többet mondani. Ismétlem, ötleteink vannak, vágyaink is, járunk a nagyvilágban, látjuk, mi mindent kellene ide megszerezni, de hát ez pénz . . .

— *A pénzszerzésre épp ön említette a svéd példát.*

— Az csak egy példa. De hogy mennyire követendő vagy követhető, nem tudom. Hogy mennyire tehető meg a dokumentációs osztály önálló gazdálkodási szervvé. Mert hiszen a rádió egész struktúrája más, másként van fölépítve.

■ ■

A teherlift szakadatlan munkában. Három műsor szól a rádióban. A produkcióhoz reprodukció kell. A műsorhoz archívum. Hely, mint a mostani, sok, egyre több, a magnószalagoknak. Nem tudok szabadulni a gondolattól: öt év múlva, hét év múlva a Magyar Rádió egyszercsak bérel egy pincét valahol a városban . . .

ABSTRACT: The sound archive of the Hungarian Radio was established 30 years ago, however, the practice of consciously preserving radio programmes developed only gradually during various years. A Documentation Commission selects those programmes which are worth including in the archives. The tapes can be looked for partly manually, partly with computer help. As to future plans, the head of the Documentation Department speaks of the creation of a National Sound Archive.

Folyóirat öt füzetben

JANUS — a Janus Pannonius Tudományegyetem társadalomtudományi folyóirata. 1986 ősz

A pécsi egyetem, amely nemrégén megszült ki bölcsész-, illetve társadalomtudományi karral, különleges formájú folyóiratot bocsátott ki. Sárga tokban — lehet, hogy ez a szín az őszi számhoz társul és változni fog — öt füzet alkotja a folyóiratot. Az első három füzet tanulmányokat tartalmaz, a negyedik kritikákat, az ötödik fekete-fehér fényképeket és hozzájuk kapcsolódó elemzéseket. A lap felelős szerkesztője Horányi Özséb, a szerkesztőbizottság (amelynek Benedek Ferenc az elnöke) részben az egyetem tanáraiból kerül ki, részben olyan tudósokból, akiknek tevékenysége ahhoz a dél-dunántúli területhez kapcsolódik, amelynek központja Pécs.

A beköszöntő szám — mint majd a többi is — egy témakör összefoglalását adja; ezúttal a tudásszociológiáét. Az első füzet egyúttal tisztelgés az egyetem névadójának névadója előtt: vagyis Janus istenről szól, akinek nevét választotta a maga humanista költői nevéül Johannes Pannonius. R. Schilling tanulmányának címe: Janus, a kezdetek és az átmenetek istene. Eredetileg franciául jelent meg, a *Mélanges d'École Française de Rome* 1972-es évfolyamában. A szöveg némileg rövidítve, de az újabb szakirodalom bibliográfiai utalásaival kiegészítve jelent meg, Horváth Judit kitűnő fordításában. (A fordításhoz talán csak egy megjegyzés: a 8. oldalon a „Servius Danielis” alak jobb lett volna határozott névelővel, hiszen a Danielféle, 1600-ban kiadott Servius-szövegváltozatra utal.) Schilling először röviden összefoglalja a Janus isten természetére vonatkozó régebbi vélekedéseket és feltevéseket, majd saját értelmezését adja elő, a kultikus funkciók értelmezésére alapítva. Meggyőző-

en fejtegeti, hogy Janusból, ebből az átmeneti rítus-istenből, aki a katonákat fogadta vissza a harc után a békés polgárok („Quirites”) közösségébe, hogyan lett Augustus korától kezdve egyre inkább béke-istenség. Róma topográfiájának és a császári épületeknek szimbolikus elemzését is felhasználja a szerző értelmezésének igazolására.

Tüskés Tibor tanulmánya olvasható a második füzetben: *A „Minerva” mai szemmel*. Ez is tisztelgés, ezúttal nem a lap névadója, hanem szellemi elődje, a Thienemann Tivadar által alapított, és mindvégig szerkesztett, 1922-től 1944-ig fennállott folyóirat előtt. Thienemann személye és a szellemtörténeti irány Lukács György 1948-as beszédétől fogva heves támadások céltáblája volt. Igazságosan először Poszler György ítélte róla, 1973-ban. Tüskés Tibor, miután áttekintette a recepció történetét, a Minerva eszmetörténeti háttérét mérte fel és mérlegeli annak jelentőségét, hogy — noha gondolatilag rendkívül szorosan érintkezett a lap által képviselt szellemiséggel — Fülep Lajos és Hamvas Béla mégsem szerepelt a lapban. Így vizsgálódása szorosan nemcsak a lap karakterét érinti, hanem újragondolja a magyar szellemtörténeti irány jelentőségét is. Mindennél többet mond, hogy e lapban jelent meg több olyan alapvető munka, mint Horváth János *Magyar irodalomismeret* című tanulmánya, Thienemann Tivadar *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című könyve (folytatásokban), vagy Zolnai Béla, Szekfű Gyula, Szerb Antal, Prohászka Lajos, Honti János megannyi tanulmánya. Thienemannal kapcsolatban azt fejtegeti a szerző, hogy az ő művének kulcsfogalma, a Horváth Jánostól vett „irodalmi alapviszony” lehetővé

teszi az irodalomtörténet szociológiai nézőpontból történő ártértékelését, és ezáltal olyan korszerű munkaeszköz, amelynek alkalmazása nagyon gyümölcsözőnek látszik a legújabban bekövetkezett tömegkommunikációs forradalom által létrehozott viszonyokra is. A lap példát mutatott abban is, hogy felülemelkedett a nacionalista bezárkózottságon, jó néhány alapvető tanulmányában példát mutatott a komparatistikára, és a művelődéstörténet sok ága felé nyitva alapvetően interdiszciplináris természetű volt. Idézzük a tanulmány befejezését, amely kimondatlanul a *Janus* programját is magában foglalja, midőn az elődöt jellemzi: „A *Minerva* száműzte hasábjairól a hivatalos, a konzervatív és ellenforradalmi szellemiséget, a céltalan polémiát, az olcsó aktualizálást, a „vidékiességet”. Bizonyos mértékig zárt, szűk körű kutatói gárda folyóirata maradt, de vállalta a nyilvánosság elé lépést, az összehasonlítást, a megmértet, a bírálat lehetőségét. A „szerkesztőség” helye, a szerkesztő lakhelye és munkahelye idővel változott, de a *Minerva* megalapítása és folyóiratként való működése a pécsi tudományegyetemhez, Thienemann Tivadar itteni tevékenységéhez kötődik. A *Minerva* elsősorban helyi, vidéki értékeket mutatott föl (a publikációk jelentős részét vidéki egyetemek kutatói adták), de egyetemes mércét alkalmazott. A folyóirat magyarság és európaiság összekapcsolására korszerű és maradandó példát adott.”

A harmadik füzet a lap törzsanyaga. Mivel gondosan összeállított bibliográfiát is tartalmaz, amely nemcsak az előtte lévő tanulmányok valamennyi hivatkozott művét veszi fel, hanem azokat is, amelyek a tudásszociológia általános tanulmányozásához szükségesek, a tudományágba bevezető kis kézikönyvnek is tekinthető. (A bibliográfia Báthory János és Kárpáti Eszter munkája.) A füzet bevezetője Lewis A. Coser *Tudásszociológia* című lexikon-szócikkének fordítása. Majd a füzet összeállítójának, Wessely Annának tanulmánya következik: *A tudásszociológia mint interpretáció-elmélet*. Alapvetően Mannheim Károlyról mint a tudományág megalapítójáról szól. Mannheim elméletét beilleszti az elsősorban művészettörténeti előzmények közé, majd strukturálisan

elemzi, azután bemutatja a mannheimi világnézet-értelmezés használhatóságát a különböző történeti kutatásokban, végül kimutatja, hogyan hatott Mannheim Panofsky felfogására. Azt is sikerül igazolnia, hogy Pierre Bourdieu elmélete — Panofsky mint közvetítő révén — végső soron szintén Mannheimre megy vissza. Erős Ferenc *A tudásszociológia hozzájárulása a szociálpszichológiához* című tanulmánya fölveti, hogy Mannheim — egy magyarul, a *Szép Szóban* 1937-ben megjelent tanulmányában — az amerikai társadalom némiképpen idealizált képéből vezeti le a „társadalmi technikának” nevezett és általa ajánlott szociálpszichológiát, amely mind jellegében, mind perspektívájában alapvetően különbözik a kelet-európai, Erős Ferenc által „porosz utasnak” nevezett szociálpszichológiától. Ennek a dilemmának a tudatosítása nagyon aktuális, de mint a szerző írja: „Nem csupán a szociálpszichológián múlik, hogy a tudományág a „porosz út” valamelyik változatát követi-e, vagy pedig — egy hosszú távú demokratizálódási folyamat részeként — a társadalmi feszültségek és egyéni szenvedések valódi forrásainak feltárásához, az eltérő egyéni és csoportérdekek, szükségletek artikulálásához járul hozzá; de kritikai önismeretük és társadalmi tisztánlátásuk olyan érték, amely napjainkban egyre kevésbé mellőzhető.”

Fehér Márta *A tudásszociológia mint tudományelmélet* című tanulmányában áttekinti T. S. Kuhn tudománytörténeti fordulatot hozó felfogását, illetve a rákövetkező dilemmát, valamint a dilemma megoldására létrejött episztemológiai programokat. Ismerteti a D. Bloor-féle tételsort, az úgynevezett „erős programot”, valamint ennek racionalista kritikáját, amely Bloor téziseit áltudományosoknak tekinti. A szerző szerint az érvek és ellenérvek szembesítéséből kiderül, hogy két episztemológia áll szemben egymással. Az egyik individualista, amely az egyes tudóst és teljesítményét visszavezeti saját kora törekvéseire, és ezért teljesen relativizálja az általa állított tételek igazságtartalmát. A kollektivisták viszont emberi közösségek gondolkozásmódját és tudását vizsgálja, és így magyarázza az egyes racionalitások egymáshoz való viszonyát. Fehér

Márta véleménye szerint szocializált változatban elfogadható az erős program a különböző gondolkozásmódok, az alternatív gondolkodási rendszerek vizsgálatára, és ez nem degradálja a tudományfilozófiát.

A kritikákat tartalmazó, negyedik füzet első darabja Lovász Irén kritikája Roland Barthes *Világokamra* című könyvének magyar kiadásáról. Első részében nagyon jól összefoglalja a francia író utolsó művét, második részében pedig erősen bírálja a magyar fordítást, amely megengedhetetlen módon hagyott ki részeket, fordított félre kulcsfogalmakat, és pocsék nyomdai kiállításával eltorzította a könyv integráns részét képező ényképeket. A cikket nagyon hasznosan egészíti ki Roland Barthes magyar bibliográfiája. Grastyán Endre *A játék neurobiológiája* című könyvét Pléh Csaba ismerteti. A kiváló pszichofiziológus akadémiai székfoglalóját tudománytörténeti előzményeivel veti össze; kiemeli azokat a rokon vonásokat, amelyek Aldous Huxley divat-elméletével fedezhetők fel. Kamarás István és Varga Csaba *Reformvár* című utópiáját Szabó Mária ismerteti. Úgy tárgyalja a könyvet, mint amely tipikus terméke a magyarországi reformelképzeléseknek: piacgazdasági — jogállami utópia, amely paradox módon — ez a sajátos magyar, illetve kelet-közép-európai megkészettségéből fakad — a nyugati neokonzervatív gondolkodásban leli fel a rokonait, nem pedig a nyugaton jelenleg viruló szociokulturális utópiákban. Veress József ismerteti a jugoszláv öngazgatási modell főteoretikusának, Edvard Kardeljnek Újvidéken kiadott könyvét (*A szocialista öngazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai*). Legproblematisabbnak a kommunista párt és az öngazgatás viszonyát látja. Konrad Lorenz *Összehasonlító magatartás-kutatás. Az etológia alapjai* című könyvét Csányi

Vilmos ismerteti. Felvázolja azt a tudóstípust, aki zseniális megfigyeléseire támaszkodva képes volt egy egész tudományágat új irányba terelni, illetve egy új kutatási irányt megalapítani. Cikkének végkövetkeztetése, hogy az etológia tudománya a legszorosabban véve politikai konzekvenciákat is hordoz, és vagy sikerül ezeket a tanulságokat levonva „végső erőfeszítést tenni jelenlegi problémáink megértésére és megoldására, vagy elpusztulunk”. A füzet végén olvasható Vigh Árpád 1985-ben készült kutatási beszámolója: *Előterjesztés az irodalmi stilisztika helyzetéről és feladatairól*. Vázolja azt a sanyarú helyzetet, amelyben a magyarországi és a szomszédos országokbeli magyar kutatóműhelyek egyaránt osztoznak: a fogalmak tisztázatlansága, a több évtizedes tudománytörténeti lemaradás és az erők szétforgácsoltsága miatt gyakorlatilag nem létezik számottevő irodalmi stilisztika.

Annyit tehetünk hozzá, hogy véleményünk szerint a kibontakozás útja a neoretorikai iskola által kínált módszerek alkalmazásában kereshető.

Az utolsó füzet Kincses Károly műve: *Sztárkép-analízis (próba No. 1.)* A rövid bevezető után 18 sztárfotó analízise következik; sajnos a képek alá írt rövid elemzés nem mindig felel meg az előszóban fölvezetett szempontoknak, és sokszor megelégszik pontírozott megjegyzésekkel.

Csak üdvözölni lehet az új folyóiratot, amely első számával bizonyította, hogy komoly és átfogó programmal rendelkezik. Egy dolgot nem hagyhatunk azonban említetlenül: mind az öt füzetben rengeteg a sajtóhiba, amely nem éppen dicséri a lap előállítóját, a budapesti Datorg nyomdát.

Szörényi László

Brückner Huba

Luxus vagy alapigény-e a teledata Magyarországon?

Vásárlás, színházjegyrendelés, asztalfoglalás, könyvkölcsönzés, ügyintézés a karosszékből — csak néhány a telefon, a televízió és a számítógép integrálásával megvalósítható videotex-szolgáltatások közül. Hol tart a személyes információszükségleteket kielégítő teledatarendszerek bevezetése hazánkban, és milyen távlatokat ígér a telematika fejlődése e téren?

Ipari forradalom korát éljük. A jelenlegi a harmadik. Az előző kettő szorosan kapcsolódott a szállítás forradalmasításához. A gőzgépek a vízi szállítás technológiájában hoztak sorsdöntő változást, és a vasúti szállítás megindulásához vezettek. A belsőégésű motoroknak köszönhetjük a gépjárművek elterjedését. A jelenlegi ipari forradalom során az elektronikát állítjuk a szállítás szolgálatába. De most nem az emberek és az áruk, hanem az információ továbbításáról van szó.

Az információtechnológia a számítástechnika, a digitális jelfeldolgozás, a mikroelektronika és az optikai hírközlés elméletére és gyakorlatára épülve fejlődik. Az említett területek megállíthatatlan integrálódási folyamatának vagyunk szemtanúi, és ez az integrálódás új médiumokat, új szolgáltatásokat eredményez.

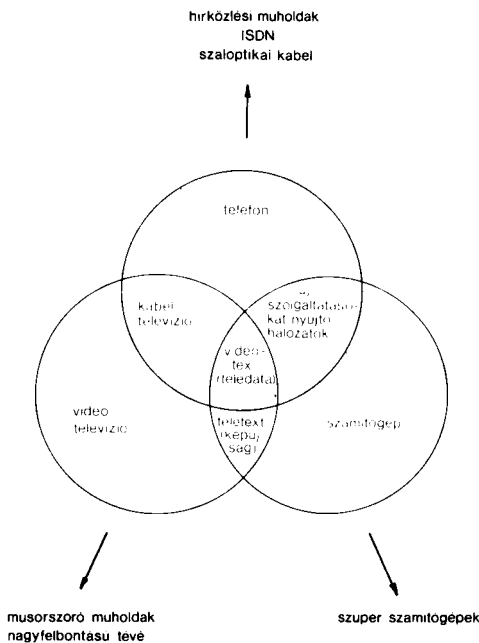
Informatika — a jövő alapja

A telefon, a rádiós, televíziós műsorszórás és a számítástechnika — vagyis a hagyományos hírközlési és adatfeldolgozási technikák, integrálódásából születő új megoldások közül a videotex (teletada) speciális sze-

repet játszik, hiszen mindháromhoz szoros szálak fűzik.

Ez az integrálódás hatással lesz az információtechnológiai eszközök gyártására is. Hiszen korábban elég volt, ha egy-egy alkalmas területre specializálódtak a gyártók. A telefonközpontok vagy a televíziókészülékek önmagukban is előállíthatók. De az integrálódási folyamat következtében a gyártók egyre inkább kényszerülnek olyan területekre is, amelyeken korábban nem tevékenykedtek. Például az új szolgáltatások nyújtó hálózatok építéséhez csak olyan cégek foghatnak, amelyek mind a hírközlés mind a számítástechnika terén otthon vannak.

Az optikai szálak és a műholdas hírközlési csatornák megjelenése, valamint a digitális technika általános alkalmazása biztosítja, hogy a jövő hírközlési hálózatain azonos alakban, digitális jelek formájában továbbítsunk beszédet, szöveget, képet és adatokat. Az integrált szolgáltatást nyújtó hálózatok (angol elnevezésük — *integrated service digital network* — után ISDN hálózatnak is nevezik ezeket) a hírközlés, az információtechnika és az audiovizuális technika új módzatait és szolgáltatásait hozzák létre. Ezek közé tartozik az elektronikus levelezés,

teledata, a távkonferencia és a videotelefon is.

A hírközlő hálózatok a XXI. században, de már napjainkban is olyan erős hatással lesznek a gazdasági és a társadalmi élet változásaira, mint amilyen jelentősége volt a XIX. században a vasútnak vagy a XX. század elején az úthálózatnak.

Az információtechnológia gazdasági jelentőségét jól érzékelteti az új telematikai szolgáltatások és a számítástechnikai-adatátviteli hálózatok terjedése, az irodaautomatizálás általánossá válása, a párbeszéd-módon lekérdezhető több millió tételes adatállományok megjelenése. De az információtechnológia és ezen belül a hírközlés növekvő gazdasági szerepe számokban is kifejezhető. Jelenleg az információtechnológiai piac 15 százalékát teszi ki a szűken értelmezett hírközlés, és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások — köztük a videotex is — akár az említett piac 60 százalékát is uralhatják a század végére. Így biztosra vehető, hogy az információtechnológia fő motorja a hírközlés lesz. Ennek következménye lehet az is, hogy e területen a század végéig a

foglalkoztatottak száma 4 millióval nő a Közös Piac országaiban. Az EGK mintegy 105 milliós munkaerő-állományából 30—60 millióan dolgoznak majd az információs szektorban.

A hírközlési ipar az egyik legígéretesebben fejlődő iparág, ahol a következő évekre év 8 százalékos átlagos növekedéssel számolnak. Így az 1982-es 59 milliárd dolláros világszerte forgalom 1992-re 130 milliárdra nőhet. Ami a bevételeket illeti, tíz éven belül ott is az értékek jelentős, körülbelül 50 százalékos növekedésével számolnak. Bár kezdetben ennek fő forrása a hagyományos hírközlésből, vagyis a telefonból származik majd, az évtized végére egyre jobban nő a korszerű szolgáltatásokból, vagyis az adatátvitelből, a videotexből és a mobil telefonrendszerekből származó bevételek részaránya.

Az információtechnológia gazdasági és társadalmi hatásait még szélesebb körben vizsgálva, a fő alkalmazási területekhez, tehát a jövő egységes és nyilvános hálózataihoz, a számítógéppel integrált gyártáshoz és az elektronikus irodához jutunk. A jövő társadalmát mint „információs társadalmat” említik, ahol a munkaerő legnagyobb hányada az információ előállításával, terjesztésével foglalkozik. Ez a társadalom — melyről korábban mint az „ipar utáni társadalomról” beszéltek — el sem képzelhető nagyon magas szintű ipari-gyártási kultúra és automatizáltság nélkül, hiszen pont ezekre épül, ezek teszik lehetővé, hogy az emberi munka súlypontja a gazdaság egészében a szolgáltatások területére tevődjön át.

A jövőben egyre többen fognak a saját szakmájukban inkább a tárgyakra vonatkozó információkkal foglalkozni, semmint magukkal a tárgyakkal. Hozzá kell szólnunk egy „közvetett valósághoz”, ez szorosan kapcsolódik a számítógépek alaptulajdonságához, vagyis hogy a gépekkel csak jelek közvetítésével léphetünk kapcsolatba. A kapcsolók, tolózárak, kézi kerekek, a műszerek számlapjai helyett a jövőben a képernyőn megjelenő információkra és a beviteli billentyűzetre leszünk utalva. Egyre ritkább lesz a gépek közvetlen beállítása és kezelése, előre megírt programjaik algoritmusai szerint végzik majd munkájukat.

Teledata

Az információtechnológia jelentőségének, perspektivikus szerepének és hatásainak ismeretében értékelhetjük csak igazán a videotex szolgáltatásokat. A videotex gyűjtőfogalom, a képűrság (teletext) és a teledata (párbeszédés videotex) szolgáltatásokat jelent. A képűrsággal nem foglalkozunk, hiszen célunk most elsősorban a párbeszédés teledata szolgálat hazai bevezetésének szorgalmazása. Annál is inkább, mert a teledata az informatika társadalmasításának kiváló eszköze, mely a szolgáltatásaiból származó előnyök mellett az informatikai kultúra és gyakorlat megszerzésének is segítője.

A párbeszédés videotex rendszerek a telefon, a televízió és a számítástechnika integrálásával jöttek létre. Elsődleges alkalmazási területük az egyének információs szükségleteinek személyre szóló kielégítése. A teledata felhasználó párbeszédet folytat a rendszerrel, különböző formákban és helyeken tárolt, illetve szűlető információkhoz juthat hozzá, s ezeket lakásán vagy munkahelyén működő — sokszor televízióvevőből átalakított — megjelenítőjének képernyőjére írhatja.

A párbeszéd folytatásához olyan adatátviteli csatorna szükséges, amelyen az információ két irányban áramolhat. A világon mindenütt a telefonhálózat a legkiterjedtebb, legszerteágazóbb, kétirányú átvitelt biztosító hálózat, ezért kézenfekvő, hogy a teledata adatátvitele is azon történjen. A telefonvonalak műszaki paraméterei, de a felhasználók adatbeviteli sebessége is indokolja, hogy az adatok áramlási sebessége viszonylag kicsi legyen. A kis átviteli sebesség és a felhasználó véges türelme közti ellentmondás feloldásának módja, hogy a megjelenítésre szánt szöveges és képi információ a lehető legtömörebb alakban, kódolt formában áramlik a csatornán. A felhasználás helyén kell a megjelenítendő karaktereket és ábrákat a kódok alapján generálni.

Prestel, Antiope

Európában leginkább az angol eredetű *Prestel* és a francia *Antiope* alfamozaik meg-

jelenítés terjedt le. Ezek közös jellemzője, hogy a grafikák is karakterkódokkal leírt mozaikelemekből építhetők fel. Így az információs oldalak leírása viszonylag tömör, de a megjelenítés felbontása meglehetősen korlátozott (olyan, mint a képűrságnál) és eszközfüggő. Ezért egy adottságainál fogva jobb felbontású eszköznél sem lehet részletesebb az ábrázolás. A nagyszámú felhasználói készülék intelligenciája kicsi, így a berendezés olcsó. A mikroelektronika fejlődésével azonban az elérhető megtakarítás egyre jelentéktelenebb.

A kanadai *Telidon* alfageometrikus ábrázolást használ, ahol az ábrákat mint geometriai elemek sokaságát írják le. A leíró információ mennyisége a képtartalomtól függ, szerencsés esetben kevesebb is lehet, mint az alfamozaiknál. A *Telidon* fő előnye, hogy az ábrázolás felbontása lényegesen jobb, mint az európai rendszereknél, így a jobb megjelenítési tulajdonságú eszközök adottságai teljes mértékben kihasználhatók. A felhasználói végberendezés tipikusan személyi számítógép.

A japán írásjelek megjelenítése az esetek jelentős részében csak a karakterkép pontról pontra történő leírásával oldható meg, a *Captain* rendszernél alkalmazott megoldás ezért a fotografikus ábrázoláshoz hasonló.

Az európai posták által elfogadott megjelenítési rendszer a *CEPT*, amely az alfamozaik és az alfageometrikus megjelenítést is lehetővé teszi, sőt alkalmas ad a fotografikus ábrázolásra is. A Philips—Mullard fejlesztésű *CEPT* szabványú *Eurom* az összes latin eredetű európai nyelvben előforduló karakter megjelenítésére alkalmas, és a *Prestelhez* képest lényegesen jobb grafikai ábrázolást nyújt.

A teledata céljára kialakított televízióvevő egy adatátviteli egységgel, adattárolóval és karakter- (ábra) generátorral, valamint az ezek együttműködését irányító vezérlővel bővül a hagyományos vevőhöz képest. A párbeszédhez szükséges legegyszerűbb adatátviteli eszköz a távvezérlő, de jobb a billentyűzet.

Természetesen az adatátvitel céljára felhasználhatók a kábeles televízióhálózatok vagy majdnem az optikai kábelek. Sőt biztosan állítható, hogy az adatátvitel eszközei

lesznek a mobil telefonrendszerek, cellarádiók, vagy a hordozható műhold adó-vevő berendezések is.

Az információszerzés azonban csak egy a teledata típusú párbeszédés rendszerek alkalmazásai közül. Hiszen a teledata alkalmas az elektronikus levelezés, a programterjesztés, a pénzügyi, vásárlási és más tranzakciók lakásból történő lebonyolítására, vagy éppen a háztartások automatizálására (táv-mérések, vagyónvédelem stb.) is.

Iparág vagy protokoll

A perspektívák láttán az 1980-as évek elején sokan már önálló videotex iparág kifejlődésében bíztak. Ez így nem valósul meg, a videotex az információtechnológia arzenáljának „csupán” csak egy komponense, de ez nem csorbit jelentőségén. Hiszen azon eszközök és protokollok egyike — talán legfontosabbja —, amelyek célja az információ társadalmisítása. Márpedig az információs társadalom korában ez a társadalmisítás létkérdés.

A videotexnél alkalmazott speciális megjelenítési rendszer (*Prestel, Antiope, Telidon, Captain*) bevezetését műszaki-gazdasági okok indokolták. Ezek kidolgozása még a személyi számítógépek tömeges elterjedése előtt történt. Az olcsó személyi számítógépek robbanásszerű térhódítása csökkentette a televízióvevő bővítésével kialakított terminálok jelentőségét, sőt a korábbi műszaki környezethez igazodva kidolgozott egyes megoldások a fejlődés gátját is jelentik. Ezért nem kell feltétlenül bánnunk, hogy hazánkban a nyolcvanas évek elején a telematika e területein folyó munka a tervezettnél lassabb ütemű volt. De most már baj lenne, ha nem kezdenénk meg a korszerű műszaki elveket követő nyilvános és házi — egy vállalat vagy szervezet információs igényeit kielégítő — teledata rendszerek építését, telepítését.

CEPT

A nyilvános teledatanál a Magyar Posta a *CEPT* szabványt kívánja alkalmazni. Döntése helyes, ha a megvalósuló rendszer való-

ban alkalmas lesz arra, amit a *CEPT* nyújt, vagyis biztosítja a környező országok videotex rendszereivel való együttműködés, párbeszéd lehetőségét. A *CEPT* melletti döntést támasztja alá az is, hogy ezzel megoldódna az ékezetes magyar betűk megjelenítésének problémája. Egy olyan gond, amely miatt joggal érheti vád a Képűjságot is, hogy a korszerű informatikai szolgáltatások korában (éppen azokkal) rontjuk anyanyelvünket.

Igen ám, de a *CEPT* melletti döntésen túl gondoskodni kell a megfelelő eszközökről és berendezésekről is. Tény, hogy a *CEPT* karaktergenerátorral felépülő terminál ma drágább, mint a *Prestel* változat, de hosszabb távon csak ez lehet a járható út. Vagy — és erre éppen Franciaország és az Egyesült Államok mutat példát — lejjebb kell adni igényeinket, és meg kell elégedni a csak szöveges és egyszínű megjelenítéssel. De ebben az esetben is biztosítani kell a helyesírás alapfeltételét, a teljes magyar ábécére kiterjedő karakterkészletet. Ez utóbbi megoldása annál is inkább égetően sürgős feladat, mert a teljes ábécére a különböző információs rendszereknél, adatbankoknál, az elektronikus publikációs alkalmazásoknál és a szövegszerkesztőknél is egyaránt szükség van. És csak egységes, szabványos megoldással érhető el, hogy amit az egyik gépen készítettek, azt a másikkal is értelmezni lehessen.

Hosszabb távon megengedhetetlen az a nagyfokú káosz, ami az ékezetes karakterek területén van hazánkban, és ami előbb-utóbb az alkalmazói rendszerek és megoldások önmegfojtásához fog vezetni.

A teledatanál sürgető feladat a rendszerválasztás kérdésének eldöntése, mert már ma is örülhetünk néhány hazai alkalmazási kísérlet sikerének, de látnunk kell, hogy az alkalmazókat a jövőt illetően nem lehet teljes bizonytalanságban hagyni.

Hazai helyzetkép

A teledata hazai úttörői között a Statisztikai Hivatal, a Szakszervezetek Országos Tanácsát, a Fővárosi Tanácsot és a XX. kerületi tanácsot, a Számítástechnikai és Ügyvitel-szervező Vállalatot (SZÜV), valamint a Fő-

városi Számítástechnikai és Díjbeszedő Vállalatot.

A KSH STADAT vezetői információs rendszere elsősorban a felső vezetők napra kész informáltságát segíti, az adatok szolgáltatói a KSH-n kívül a Pénzügyminisztérium és az OMF.

A SZOT Üdülodata a szakszervezeti beutalók, üdülési lehetőségek maradéktalan kihasználását támogató zártkörű, de országos méretű hálózattá fejleszthető teledata rendszer.

Az Agroinform különböző mezőgazdasági adatbázisok (termelési tudnivalók, növényvédő szerek) telepítését és terjesztését tervezi videotex alapokon.

Budapest Teledata a Fővárosi Tanács zártkörű rendszerének neve, ezzel a tanács vezetőinek napi programjától az egyes területek tisztviselőin át a fővárosra vonatkozó számos információ kérdezhető le. A rendszer fejlesztői szeretnék, ha a terminálok nemcsak a városházán, de az összes kerületi tanácsnál, sőt egyéb külső helyszíneken is megjelenének.

Ugyancsak tanácsi alkalmazás a XX. kerületben működő információs szolgáltató. Segítségével egy végtelen türelmű informátor válaszol az ügyfelek sokszor sztereotíp kérdéseire, és a teledata segíti az ügyek gyorsabb és hatékonyabb intézését is. Az adaptálható megoldás szélesebb körű elterjesztése feltehetően mindenütt kedvező fogadtatásra találna.

A SZÜV marketing célokra dolgozta ki és kínálja videotex szolgáltatását, a megoldás sikeres alkalmazására többek között az elfekvő készletek értékesítési akcióinál láthatunk kedvező példát.

Tömegekhez szól az FSZDV Teleinformix szolgáltatása, mellyel a főváros területén működő kisiparosokról, tevékenységi területeikről, ügyeletéről stb. lehet más információk mellett tájékozódni.

Alkalmazások arzenálja

A felsorolt alkalmazások felvillantják a teledata sokcélú felhasználási lehetőségeinek egy részét, de említhetnénk a percre kész menetrendi tájékoztatást (a lakásban ülve is

megtudhatnánk, hogy az ismerősünket hozó repülőgép pontosan mikor szállt le Ferihegyen, mennyit késik — ha egyáltalán késik — a vonat), rendelhetnénk színházjegyet, foglalhatnánk asztalt, érdeklődhetnénk a könyvpiac újdonságairól stb., stb. És akkor még hol van a lakásból történő árumegrendelés, ügyintézés?

Gondoljuk csak el, hogy a vázolt alkalmazások mennyire segítenék erőforrásaink (mindenekelőtt a munkaerő) jobb hasznosítását. De biztosan javulhatna a könyvértékesítés, csökkenhetne a könyvkészletállomány, kevesebb lenne a jegyértékesítés anomáliájából eredően is félházzal tartott színházi előadás. Az információ ilyen módon is gazdasági erőforrássá válna.

Persze szólhatnánk arról is, mit jelenthet a teledata a közvélemény-kutatás számára, hogyan segíthetné demokratikus fejlődésünket. Végiggondolhatnánk, hogy a párbeszéd információs rendszer alkalmas lehet könyvtáraink katalógusainak lekérdezésére és más bibliográfiai és tényadatokat közlő adatállományok elérésére is. Soroljuk még? Felesleges, a teledata alkalmazási lehetőségeinek talán csak a képzelet szab határt.

Informatikai katalizátor

Igaz, de ehhez kell maga a teledata rendszer és kellene a hasznos tartalmú és rendszeresen épített információs állományok. Tény az is, hogy a teledata az eredetileg csak a felhasználók szűk körének készült adatbázisok szélesebb körű hasznosítását is segíti. Ez az információ még gazdaságosabb kihasználását eredményezi, ami kedvezően hat vissza az információs iparágra (vagy a szolgáltatott információs mennyisége nőhet, vagy minősége javulhat, de legjobb, ha mindkettő megtörténik). Nem véletlen tehát, hogy szerzte a világon az eddig csak professzionális célú adatbázisokat videotex rendszereken keresztül is elérhetővé teszik. Így akár a lakásán folytathatja munkáját a lankadatlan kedvű kutató, fejlesztő. Elég csak a hazánkban jól ismert *Dialog* online szolgáltatás *Knowledge Index* nevű videotex kínálatára gondolni. A munkaidő utáni órákban számos adatbázis, mely a *Dialogon* keresztül

lekérdezhető, a videotex csatornán is elérhető. Hasonlóan, a francia *Télétext* és a német *Bildschirmtext* segítségével is lekérdezhető professzionális állományok.

Előfeltételek

Hazánkban több nagyobb információhálózat kiépítése folyik. Jó lenne, ha ezek a hálózatok a teledata berendezésekkel is elérhetőek lennének.

Tudjuk, mindehhez átviteli csatorna, telefonhálózat kell. Telefongondjaink ismételtetése teljesen felesleges. Nyilván a posta illetékesei tudják legjobban, hogy a telefon ma már az elengedhetetlen minimum. Legfeljebb csak azt tanácsolhatjuk, hogy ha a hálózat fejlesztéséről van szó, akkor ahol csak lehet, a legmodernebb megoldásokat vezessék be koncepciózus és a kivitelezhetőség szempontjából is végiggondolt és végigvezetett tervek alapján. Sajnos (vagy szerencsére?), ami ma a legkorszerűbb, az is hamar elavulhat, hátha még nem is a legújabbal kezdjük. A legmodernebb telefonhálózat birtokában sincs gond a felhasználókkal, a telefonkészülék kezelése alapfokon változatlan marad, a többi a posta és a beavatottak gondja és öröme.

Exponenciális gyorsulással

A teledata nem holtvágány, sőt! Igaz, több országban a kezdetben remélt fejlődést, a terminálok számának tervezett növekedési ütemét nem érték el, és sok helyen tapasztalható kisebb-nagyobb megtorpanás is.

A legjobb példa minden bizonnyal Franciaország. Komolyan vették a videotex lehetőségeit, annyira komolyan, hogy saját megjelenítési protokollt dolgoztak ki, de addig, ameddig egy teljes körű informatikai fejlesztési terv nem készül el, nem kezdtek a terminálok meggondolatlan telepítésébe sem. Azután, amikor minden „összeállt”, megtörtént a csoda. Pár év alatt mintegy hárommillió terminált telepítettek. Megindult az úthenger, a nagyszámú terminál a szolgáltatásokat gazdaságossá, sőt nyereségessé, a fejlesztést és a gyártást profitálóvá teszi, és újabb alkalmazások kidolgozására, bevezetésére serkenti az üzemeltetőket.

Kitekintés

A számok bizonyítják, hogy a videotexre szép jövő vár. Mit sem változtat a helyzeten, ha az önálló „videotex iparág” nem valósul meg. Alapvető hivatását, az információtech-

Érdekes áttekintés az európai videotex-helyzetkép 1993-ig becsült alakulását.

Az európai videotex-piac (becsült adatok)			
	1983	1988	1993
az üzembe állított videotex-terminálok száma	185 000	8 430 000	27 700 000
a házi videotex-rendszerek száma	720	3 640	15 000
az adott évben üzembe állított terminálok száma	134 000	3 570 000	7 400 000
az adott évben üzembe állított rendszerek száma	390	1 250	4 800
A házi videotex-rendszerekre fordított éves összeg (a terminálok költségein kívül) (millió dollár)	40	610	3 200

nológia társadalmasítását a teledata így is betölti. Hiszen a rendszerek kidolgozóinak igazuk volt akkor, amikor feltételezték, hogy a televíziókészülékhez mint a lakás szerves tárgyához szokott lakosság szívesebben barátkozik meg a párbeszédés információs szolgáltatással, ha annak eszköze a módosított televízió, mint ha a sokak számára idegennek, riasztónak ható számítógép. Lehet — sőt biztos —, hogy idővel a teledata a párbeszédés protokollok egyike lesz, és az információk terjesztése, valamint az egymás közti kommunikáció más módokon, más protokollok szerint is folyik majd. De ez csak alátámasztja a teledata mint az informatikai szolgáltatások előterjesztésének katalizátora jelentőségét.

Ezért kell elősegítenünk és célszerű alkalmazásokkal kihasználnunk a nyilvános hazai teledata szolgáltatást. Fontos az is, hogy a már ma működő teledata rendszerek üze-

meltetői perspektívát lássanak, és rendszereiket úgy fejleszthessék tovább, hogy azok a nyilvános teledatával együttműködhessenek.

És hogy nem járunk magányos ösvényen, azt az is bizonyítja, hogy jelenleg a világ közel negyven országában működnek nyilvános és/vagy házi videotex rendszerek. Így Európában, Ausztriában, Belgiumban, Dániában, Finnországban, Franciaországban, Görögországban, Hollandiában, Írországon, Nagy-Britanniában, Norvégiában, az NSZK-ban, Olaszországban, Spanyolországban, Svájcban, Svédországban használnak videotextet. Már nincs olyan kontinens, ahol ne üzemelnének e tömegméretű információs szolgáltatást nyújtó rendszerek. Hazánk eddig a szocialista országok között az élen járt a telematikai szolgáltatások bevezetése terén, reméljük, hogy a jövőben sem kerülünk a sor végére.

 ABSTRACT: The above writing, urging for the introduction of teledata in Hungary, presents the technological characteristics and some opportunities of the application of these services which integrate the telephone, television and computer technology.

A holnap irodája

Jó másfél évtizede, 1970-ben rendezték meg Bécsben IFABO elnevezéssel az első olyan szakkiállítást, amely a hivatali munka körülményeivel, környezetével, szervezésével, eszközeivel foglalkozó cégek számára nyújtott lehetőséget tájékozódásra, információcserére, kapcsolatépítésre. Akkor tájt az ilyen szakvásárok még meglehetősen szokatlanok voltak, exkluzivitásaikkal inkább csak a vezetők, a menedzserek felső rétegei számára volt jelentőségük. Mára ez a helyzet gyökeresen megváltozott. Egy-egy szakvásárra a kiállítók és a látogatók valószínűsége nő, a látogatásuk számát tekintve túlszárnyalt minden eddigit: 22 ország 461 kiállítója 968 céget képviselt. A kiállítási terület a tizennyolc évvel ezelőtti négyezer négyzetméternek mintegy kilencszerese. Ezekkel a dimenziókkal a bécsi IFABO a harmadik legnagyobb szakvásárrá nőtte ki magát Nyugat-Európában.

Az immár tizennyolcadik alkalommal megrendezett bécsi IFABO kiállítás, illetve szakvásár látogatási adatai is jól jelzik ezt a gyors népszerűvé válást. A Práterben kiépített vásárcsoporthoz szinte teljes területét elfoglalta a május 5. és 9. között, öt napig nyitva tartó idei kiállítás, amely mind területét, mind a résztvevő országok és cégek számát tekintve túlszárnyalt minden eddigit: 22 ország 461 kiállítója 968 céget képviselt. A kiállítási terület a tizennyolc évvel ezelőtti négyezer négyzetméternek mintegy kilencszerese. Ezekkel a dimenziókkal a bécsi IFABO a harmadik legnagyobb szakvásárrá nőtte ki magát Nyugat-Európában.

Felmerül a kérdés, hogy mi áll az impozáns növekedés, a kiállítók és a látogatók élénk érdeklődése, a zavarbaejtően gazdag kínálat mögött. Hogyan értelmezik, hogyan kell értelmeznünk azt a területet, amelyet az IFABO állít az érdeklődés középpontjába. Ha az irodatechnikára, az irodaberendezésekre vonatkozó hagyományos elképzeléseinkből indulunk ki, nemigen értjük, hogy miért vonultatnak fel olyan sok és sokféle számítógépet a kiállításon részt vevő cégek. Ha a közelmúltban divatossá vált irodaautomatizálás fogalmát próbáljuk meg jelentéssel megtölteni a kiállításon tájékozódva,

vagy épp számon kérni a kiállításon látottakon, ugyancsak távolkerülünk a tényleges tendenciák érzékelésétől. A kiállításon látottak mindkét végtől mentesek.

A hivatalokban hagyományos és megszokott írógépek, titkári telefonok, másológépek helyett mindenütt billentyűzetes kijelzővel felszerelt, intelligens eszközök jelennek meg. Az *írógépek* új generációja szövegszerkesztési lehetőséget, kikapcsolás után is megmaradó tárat, számítógéphez való csatlakozási lehetőségeket kínál. Volt japán cég, amely a kicsiny hordozható írógéptől a mindent tudó nyomdai igényeket kielégítő típusig kínálta választékát.

A *telefonok* átalakulása is szembetűnő. A legutóbbi időkig hasonló rendeltetésű, felépítésű, bonyolultságú készülék szolgált a kommunikáció lebonyolítására az irodákban és az egyéni otthonokban. Legfeljebb a vezetők előszobáiban elhelyezett titkári telefonok váltak kicsiny telefonközpontokhoz hasonlítóvá. Most maga a telefon alakul át univerzális, többcélú adatközponttá. Az új telefon komplex adatvégállomás, amely amellett, hogy telefonszámokat tárol és gombnyomásra meghívja valamelyiket, adatterminálként is használható például egy elektronikus telefonkönyvben való keresés kijelzésére, vagy gyors „jegyzetfüzetként”.

Átalakulnak a *másológépek* is. Számítógépektől képesek szövegeket fogadni, akár telefonvonalhoz kapcsolva is, a bevitt információkat tárolni képesek, részleteket kiemelni, nagyítani, kicsinyíteni stb., amellett, hogy minőségi és mennyiségi teljesítményük is növekszik.

A *nyomatatók* és az elektronikus írógépek teljesítményei közelítenek egymáshoz, a nyomtatók írásképe írógépek minőségűvé válik, az írógépek többszínű írásra képesek, sebességük közelíti a nyomtatóktól megszokottakéra. (Persze itt elsősorban a személyi

kategóriájú számítógépek mellett megszo-
kott, viszonylag szerény nyomtató típusok-
ról van szó.) Az ún. tús mátrixnyomtatók
mellett egyre jelentősebb szerepet kaptak a
nyomdai szedési minőséget nyújtó lézer-
nyomtatók. Viszonylag új nyomtatási elvet
jelent az ún. tintasugaras nyomtatás, amely-
nek megjelentek már a három-négy féle szí-
nes tintát használó változatai is. Az írógépek
új generációját elsősorban margarétakere-
kes kiíróművel szerelik fel, de a legújabb
kisméretű, hordozható írógépeken a folya-
dékkristályos kijelzők mellett helyet kaptak
az igen kis méretűre kialakítható tintasuga-
ras nyomtatófejek.

A számítógépek, amellett, hogy szöveg-
szerkesztő rendszerként üzemelnek, ellájták
az irodai nyilvántartás, visszakeresés, levele-
zés, dokumentáció jó részét. A kiállításon
központba helyezett kommunikációs le-
hetőségeik pedig új dimenziókat ígérnek az
irodai munka szervezésében. A bemutatott
gépek új generációjára a helyi intelligencia a
jellemző, a mikroszámítógépes részesegések
megteremtik a helyi tárolás, műveletvégzés
és az összekapcsolás, a kommunikáció lehe-
tőségeit is. A funkciók integrálását a rend-
szerek integrálása kíséri.

Ennek a folyamatnak a központi fogalma
a kommunikáció, amely *nagy teljesítményű
távközlési hálózaton* bonyolódik. Bár a kiál-
lításon valóságosan a háttérben maradtak a
szélessávú integrált távközlési hálózatokra
vonatkozó tervek és elképzelések, a Siemens
főként reklámanyagaiban a középpontba ál-
lította ilyen irányú terveit és eredményeit.

Ezekre az eredményekre alapozva dolgoz-
ta ki és dokumentálta az ISDN koncepcióra
épített irodai kommunikációs rendszer el-
képzeléseit. Miért olyan figyelemreméltó ez
az elképzelés? A vezetői munka hatékonysá-
gában, a gyors és megalapozott döntések
hozatalában olyan tartalékokat sikerülhet
feltárni a modern tőkés gazdaságnak is,
amelynek további fejlődését is elősegíthetik,
illetve megalapozhatják. A számítógépekkel
és a nagy kapacitású távközlési hálózattal
támogatott vezetői rendszerek partnerei le-
hetnek és lesznek az ipari termelésben előre-
haladó automatizálásnak, robotalkalmazás-
nak, számítógépes termelésirányításnak.
További előnyöket jelentenek az új vezetői

kommunikációs eszközök a hagyományos
információkezelési tevékenységeket helyet-
tesítő szimbolikus akciók területén, mint
amilyen a pénzügyi műveletek végzése, a
döntéshez szükséges információk előkészíté-
se, feldolgozása, kezelése, a tervezői munka,
a szervezés, a szervezet építése, a jövő alter-
natíváinak kimunkálása.

A kiállítás reprezentatív koncepciója a
kommunikáció vonatkozásában kétségkívül
az ISDN lehetősége, részrendszerként való
közeli megvalósulásának ígérete volt. Egy
ilyen szélessávú integrált digitális hálózat-
ban első lépésben megoldható — legalábbis
a kiállításon bemutatott Siemens-elképzelés
kereteiben — a digitális hangátvitel (telefon)
és az adatátvitel párhuzamos, egységes keze-
lése. Ebből egyelőre a vezető menedzser az
irodájába telepített sokcélú terminált ta-
pasztalhatja.

A hagyományosnak tekinthető irodai in-
formációátviteli módok is változóban van-
nak. Láthatunk új típusú telexállomásokat,
számítógépekhez kifejlesztett egységeket,
amelyek telexfunkciók ellátására teszik al-
kalmassá a számítógépet, a telexnél gyor-
sabb és kényelmesebb szövegátviteli lehe-
tőségeket, videotex rendszereket. A kommu-
nikáció témaköréhez tartoznak a rádiórend-
szerek is, ezekből mobil üzemre alkalmas
állomásokat láthatunk, mozgó stúdiókat,
videokamerákat, felvevő, keverő és más stú-
dióberendezéseket, stúdió minőségű félprofi
vagy épp a legszélesebb közönségnek szánt
berendezéseket. A távkonferencia-célokra is
kialakított asztalt tucatnyi kamerával és
monitorral szerelték fel, hogy a körülülők
számára minél hitelesebbé tegyék a jelenlét
érzését.

A résztvevő cégek különböző koncepci-
ókkal alátámasztva mutatták be termékei-
ket. Az egyik végleten a Siemens koncepció-
ja állt. Ez tágabb összefüggésbe helyezte a
bemutatott termékeket, mintegy hangsú-
lyozva azok perspektivikus jellegét, s a cég
távlati fejlesztési elképzeléseiből is sejtetni
engedett. A másik végletet azok a cégek je-
lentették, amelyek lényegében egyféle eszkö-
zöket mutatták be, elsősorban eladási szán-
dékkal. Így néhány japán cég standján igen
impozáns mennyiségű hivatali, asztali kal-
kulátorokat, elektronikus írógépeket láthat-

tunk, különösebb integrációs vagy alkalmazási elképzelés nélkül.

A két véglét között természetesen sokféle átmenet is volt. A nagy hagyományokat maga mögött tudó IBM például minden látható koncepció nélkül mutatta be számítógépeit és elektronikus írógépeit. Az itthon jól ismert Commodore cég némi reklámszöveggel körítve amúgy is ismert gépeit vonultatta fel, a C 64-est újabb köntösben, a C 128-ast, a PC 10, 20, 40 IBM kompatibilis gépeket, az Amiga 2000-et, és néhány kiegészítő egységet BTX (videotex) és teletex lehetőségek megvalósításához. Az Apple cég standján komplett számítógépes szerkesztői rendszert láthattuk. Az irodai terület nem elsősorban az a terület, ahol a legnagyobb teljesítményű számítógépek helyet kapnak. A kiállításon mégis láthattunk ilyen berendezéseket, amelyek hazai viszontlátására alighanem még várni kell: ilyenek voltak az Apple 32 bites gépek vagy a Texas Instrument igen impozáns grafikus tervezői rendszere. Szinte teljesen hiányoztak a kiállításról a francia, az angol és az észak-európai cégek, az olasz elektronikai ipart is jobbára csak az Olivetti elegáns számítógépei képviselték. Igen kis súllyal voltak jelen a szocialista országok gyártói, a prágai KOVO cég mellett az SZKI szoftver-bemutatóját láttuk a kiállításon, egy reklámanyagban találkozhattunk a Robotron NDK cég elektronikus írógépeinek

ismertetésével és a Tungstam energiatakarékos irodavilágítási eszközeivel.

A kiállítás bizonyította, hogy érdemes több szinten is tanulmányozni az átalakuló iroda, hivatal, a vezetői munkahelyek elképzeléseit, és az ezekkel kapcsolatos törekvéseket, a megjelenő új eszközöket, rendszereket. A vezetői, az irányítói munka, a hatékony információkezelés és kommunikáció biztosítása olyan tartalékokat rejtenek a gazdaság, a társadalom számára, amely tartalékokkal egyre inkább számolni kell, tudatosan fel kell tárni és ki kell használni a bennük rejlő lehetőségeket. A kiállítás is alátámasztotta a fejlett távközlési infrastruktúra elengedhetetlenségét, kiépítésének szükségességét ahhoz, hogy egyáltalán alkalmazni tudjuk a kifejlődő új típusú eszközöket. Ezek az eszközök már túljutottak a kísérleti szakaszon, és a széles körű elterjedés fázisában vannak. A kiállításon látott elektronikus irodai eszközök egy része itthon sem ismeretlen, különböző szövegszerkesztő számítógépek, elektronikus írógépek már nálunk is kezdenek bevonulni az irodákba és hivatalokba, a vezetői, irányítói munkahelyekre. Úgy tűnik azonban, hogy nagyon lassan születik meg az ilyen jellegű kommunikáció megteremtésének lehetősége, kiépítése, amely központi gondolata volt az 1987-es IFABO-nak.

Tölgyesi János

Hoppál Mihály

Magyar munkásünnep Amerikában

Etnikus jelképek a társadalmi kommunikációban

A szerző azokat a kulturális kódokat írja le, amelyeket az Amerikában élő magyar kisebbség körében tapasztalt egy nevezetes ünnepség alkalmával. Cikke egy nagyobb tanulmány része, amely az amerikai magyarok identitástudatát vizsgálta az Egyesült Államokban végzett terepmunka alapján.

Ma South Bend csendes amerikai kisváros Indiana állam északi részén. A múlt század végén, majd e század első évtizedeiben a városka szédítő ipari fejlődést produkált. Minden munkáskézre szükség volt, így aztán szívesen fogadták az 1882 őszén megérkezett kicsiny csapatot is, a magyar telepesek első csoportját. Ezeket a Sopron környéki kivándorló szegényeket még sokan követték. Ennek eredményeként a század harmincas éveire, vagyis ötven évvel az első magyarok érkezése után már tízezer magyar lakosa volt a jellegzetes középnyugati kisvárosnak.

Az 1970-ben megtartott népszámlálás adatai szerint a lakosság egynegyede valamilyen etnikus kisebbséghez tartozott, köztük ötezernél több volt a magyar. Ma ez a szám valamivel kisebb, mert a fiatalabb generáció tagjai a hatalmas ország más vidékein könnyebben találtak munkát. A régi nagy hírógyárak (az Oliver ekegyár, a Singer varrógépipzem és a Studebaker autógyár), amelyekben az első bevándorló magyarok munkát kaptak, rég bezárták kapuikat, s a hajdani virágzó közösségi élet manapság halvány visszfénye a jó félszázaddal ezelőttinek.

A South Bend-i magyarok első hullámát

a paraszti sors kilátástalansága elől menekülő szegény emberek alkották. A második világháború utáni években érkezettek zöme a felső középosztály tagjaiból került ki. Ellentétben az első csoporttal, akik mint egyszerű munkások hamar alkalmazkodtak az ipari munkásság életstílusához, a második hullám (az ún. *dipik*: a *displaced person* népszerű rövidítése) elég nehezen találta meg helyét az új viszonyok között. Ez a csoport viszonylag kicsiny volt South Bendben — számuk a százat sem érte el —, de nagyon összetartó értelmiségiekből állt.

1956 őszén érkezett a South Bend-i magyarok utolsó hulláma, mintegy háromszáz-húsz személy. Az 56-os menekülteket a helybeli magyarokból álló bizottság várta, és a William Penn Fraternal Association helyi szervezőtitkárának, Frank Wukovitsnak a vezetésével gyűjtést rendeztek megsegítésükre. Ruhát, élelmet és némi pénzt osztottak ki azonnal a megérkezés után, és segítettek nekik lakást, munkát találni. Az 56-osok csoportja többnyire életerős fiatalokból állt, akik hamar megtalálták helyüket a befogadó ország társadalmában. Sokan egyetemet végeztek, és néhányuk sikeres üzletember lett.

Ismert tény, hogy a bevándorló csoportok az első időkben igyekeztek egymás közelében letelepedni. Így volt ez a mi városunk esetében is. Egész utcásorok alakultak, ahol szinte csak magyarok laktak — a visszaemlékezések szerint a „rég Magyarok” a Washington, Jefferson, Thomas, Cherry utcákban és a Western Avenue környékén, majd később az Indiana és a Praire Avenue, a Kemble, Chapin, Catalpa és Kendall utcák környékére költöztek.

A magyarok már a századfordulón megalapították az első római katolikus hitközséget, sőt egy évvel később (1901-ben) már magyar nyelvű iskolát is nyitottak. 1910-ben felépítették első templomukat, a Szent István nevére szenteltet, majd 1935-ben a Miaszonyunk (Our Lady of Hungary) templomot. Ez utóbbi mellett szintén működött iskola a kivándoroltak gyerekei számára, egészen az ötvenes évek végéig. A más felekezethez tartozók (evangélikusok, reformátusok) is megépítették a maguk templomait és gyülekezeti termeit.

Noha az amerikai magyarok életének egyik legfontosabb szervező ereje az egyházi élet közösségei voltak, ezekkel szinte egyidőben különböző betegsegélyező és kulturális egyesületek alakultak.¹ Ezek közül csak néhány érte meg napjainkat; a legjelentősebb a hajdani Verhovay Segélyegylet mai utóda, a William Penn Association nevű biztosító-társaság.

Terepmunkám során, 1984. április 2-án részt vehettem a helyi magyarság számára különleges jelentőséggel bíró társadalmi eseményen. Ez a William Penn helyi szervezete megalakulásának 75. évfordulója volt, amelyre mintegy háromszáz ember jött össze ünnepelni, köztük első, másod- sőt harmadgenerációs magyarok. A következőkben megkísérlem leírni ezt az ünnepi eseményt, azokat a különféle kulturális kódokat, amelyeket a közösség használ egy ilyen alkalommal, s egyúttal néhány összehasonlító megjegyzést is teszek, hogy korábban milyen volt egy hasonló rendezvény. Ily módon az ilyen típusú események általános szerkezetét, s a változás egyes részleteit is megismerhetjük. Kiderülhet az ilyen leírásból az is, hogy melyek azok a hagyományelemek,

amelyeket az adott közösség az etnikus identitás erősítésére felhasznál.

Száz év dióhéjban

A Verhovay-egylet története az amerikai magyar munkásmozgalom legendákat teremtő időszakában kezdődött. A legenda szerint „tizenhárom egyszerű bányász” alapította Pálinkás Mihály vezetésével a Pennsylvania állambeli Hazletonban 1886. február 20-án. Más „történeti adatok” 28 alapítóról szólnak, s az összeadott indulótöke 17 dollár 25 cent volt mindössze, de egy évvel később már 77 taggal és 122 dollárral rendelkezett az egylet. Alapszabályait Mogyoróssy Árkád tanár fogalmazta meg, és az ő javaslatára választották a Verhovay nevet. Verhovay Gyula az 1880-as években Magyarországon országgyűlési képviselő volt, aki „a legközelebb állott az idegenbe szakadt, nehéz sorsban élő magyar bányászokhoz, ... azonkívül pedig az egyre jobban szorongatott kisbirtokosoknak volt a szószólója, értük harcolt a nagybirtok és a Habsburgok ellen. Harcai, üldöztetése, a letörésére és kompromittálására irányuló törekvések Amerikában nem ártottak neki.”²

Eleinte a Verhovay Segélyegylet kizárólag magyar tagokat vett fel soraiba, és „keresztény vezetés alatt akarta tömöríteni az amerikai magyarokat, hogy sikerrel védhessék meg saját érdekeiket”³, de alig néhány évvel az alapítás után eloszlott a korábbi elfogultság a más nemzetiségű munkások iránt, és 1888. szeptember 23-án jegyzőkönyvbe iktatták a munkástudatosság legszebb határozatát: „Minden nemzetiség az egylet tagja lehet”.⁴ Megeshet, hogy az ötvenedik jubileum alkalmából írt visszaemlékezések az egylet történetét egy kissé megszépítették, ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a század első évtizedétől egyre több városban és településen alakultak meg a helyi szervezetek, és ezek tevékenyen részt vettek az amerikai munkásság harcaiban, a bérkövetelésekben és a sztrájkokban.

A Verhovay-egyletnek félszázados fennállásakor több mint harmincezer tagja és négy millió dolláros tőkéje volt. További hatalmas fejlődést jelentett, amikor 1955-ben

a Verhovay egyesült a másik legjelentősebb magyar biztosítóegyesülettel, az 1888-ban Bridgeportban alapított *Rákóczi Magyar Betegsegélyező Egylettel*. A *Rákóczi Aid Association* és a Verhovay egybeolvadásának eredményeként született meg a *William Penn Association*, amelyhez aztán még több kisebb, eredetileg magyar (és nemcsak magyar) betegsegélyező egyesület is csatlakozott. Napjainkban ez az egyik legnevesebb munkásbiztosító társaság, közel százmillióssal és csaknem százezres tagsággal. A vezetőségben a hatvanas évekig többségben voltak a magyarok — a második és harmadgeneráció tagjai —, újabban azonban ez már nem jellemző, noha az elnök magyar származású (John Sabo), és mert a szövetség új jelszava: „Business with a heart!”⁵, előtérbe kerültek a pénzügyi menedzserek.

Mindenesetre ez a megnövekedett országos tekintély, és természetesen a hatalmas vagyon a South Bend-i magyarok körében is tovább erősítette a Verhovayba vetett bizalmat — mert a helybeliek máig csak így nevezik az egyesületet. Ezért érthető, hogy az ott rendezett társadalmi események mozgatják meg leginkább a South Bend-i magyarságot.

A South Bend-i 132-es fióknak mintegy 300 bejegyzett tagja volt 1984-ben, a gyémántjubiläum évében. Az alapítástól eltelt 75 esztendő alatt ez az egyesület a kivándorolt magyarok több generációjának adott kulturális értelemben otthont és lehetőséget arra, hogy a távolba szakadt magyar munkások találkozhassanak, együtt szórakozzanak, megüljék nemzeti ünnepeiket.

Alumba foglalva

Mint minden hasonló alkalommal korábban, most is egy bizottság irányította az estély szervezésével megbízott munkacsoportokat. Ezek az albizottságok feleltek az egész estély lefolytatásáért a jegyeladástól kezdve az italmérésig. Itt kell megjegyezni, hogy a konyhai és felszolgáló munkában szinte kizárólag a régi magyarok (és azok fiai vagy unokái) vettek részt.

Különösen fontos szerepe van a munkabizottságok közül annak, amelyik egy ünnepi kiadványt állít össze és nyomtat ki. Hagyo-

mányosnak mondható ugyanis az amerikai magyarság körében, hogy a jelesebb évfordulók tiszteletére emlékalbumot adnak ki a megünneplésre kerülő esemény történetének rövid ismertetésével. Az ilyen kiadványok — jubileumi albumok — évtizedek múltán fontos történeti dokumentumokká válnak, azt lehet mondani, hogy az amerikai magyarság történetének (a helyi újságok mellett) egyik jellegzetes, bár kevés figyelemre méltatott forrása lesznek. Így például a szervezőbizottság tagjainak felsorolása, az albizottságok személyi összetétele pontosan jelzi, hogy kik a közösség aktív tagjai, s hogy hol állnak a társadalmi ranglistán. Más szavakkal ezek a hosszas felsorolások — mivel a közösség érdekében és az ünnepély megrendezésében végzett munka szigorúan ingyenes és önkéntes — elsőrendű források a közösség működését biztosító hatékony kiscsoportok személyi állományának megrajzolásához.

Igen érdekes, hogy a kiadványok tele vannak hirdetésekkel: az egész terjedelemnek közel felét — sokszor nagyobbik felét — ezek az oldalak teszik ki. A jelentős összeget fizető hirdető üzletemberek, közéleti személyiségek, vállalatok, magánosok névsora igen pontos láttelet a helyi közösség gazdasági életéről, az irányító-vezető egyéniségekről, azok viszonyáról és a közösség életében betöltött szerepükről.

A hirdetések vizsgálatából fény derülhet arra, hogy milyen magyar vállalkozók, üzletek, éttermek, ügyvédek és temetkezési vállalkozók álltak a helyi közösség rendelkezésére. A hirdetések terjedelme pedig összefügg a befizetett összeg nagyságával. A hirdetések műfaja olyan adattípus, amely lehetővé teszi a társadalmi események gazdasági közegének jobb megértését, az egyes részletek plasztikus megrajzolását, egyszóval annak a világnak a felvázolását, amely az emigránsok mindennapjait jelentette.

Ha összehasonlítjuk a South Bend-i magyarok által kiadott évfordulós kiadványokat, megállapíthatjuk, hogy azok felépítése — bennük a különféle anyagok, részek, közlemények, hirdetések elrendezése — nagyjából állandó. Így például a kiadvány elején található a köszöntő levelek (a polgármestertől és más notabilitásoktól), középben pe-

dig a program és a menü olvasható. Ha egybevetjük a Diamond Jubilee és az 1982-es Centennial Banquet műsorát, látjuk, hogy mennyire ritualizált és kötött az ünnepély szerkezete.

Érdekes egezés ezekben a kiadványokban az utóbbi időben az, hogy mindegyikben megjelent egy rövid köszönetnyilvánítás-féleség, amelyben lényegében önkéntelenül is megfogalmazást nyert ezeknek a programfüzeteknek a funkciója: az előre kinyomtatott program és menü előzetes tájékoztatásul szolgál, az ünnepély estéjén ott helyben ajándékként adják, később pedig a visszaemlékezést szolgálja. A jövő számára készített dokumentumok ezek a kiadványok, amelyek a testvéri önfeláldozás „meg nem énekelt hőseinek”, a konkrét munkát végző munkacsoportok tagjainak neveit, a támogatók és adományokkal segítők névsorát tartalmazzák. Ez a rövid szöveg fogalmazza meg voltaképpen az egész ünnepség üzenetét: a múlt és a jelen összekapcsolása, vagyis a közösség felmutatása az együttlétben és -evésben, de benne van az amerikai életszemlélet jövőorientáltsága is.⁶

A „szeretet nyelve”

Az előkészületek során — a kiadvány kinyomtatásán kívül — a terem feldíszítése és az ételek elkészítése jelentette a legnagyobb munkát. Míg a konyhában a hatalmas mennyiségű hurka és kolbász készült, néhány asszony és férfi elrendezte és megterítette az asztalokat. Az eladott jegyekből tudni lehetett, hogy körülbelül háromszáz embert várhatnak, így ennek megfelelően rendezték be a nagy termet. A szinpad előtt volt egy külön asztal a díszvendégek számára, s kétoldalt, a fal mellett az asztalok (tiz és húsz személy számára megterítve).

Minden terítékhez járt egy *Diamond Jubilee* című kis füzet, és gondosan vigyáztak arra, hogy a szalvéták piros-fehér-zöld sorrendben következzenek egymás után. A fehér abrosszal leterített asztal szélét nemzetiszínű szalag díszítette, s a virágok szintén e három színt adták. A falakon nemzetiszín szalagok lógtak, s az érkezéskor is kapott

mindenki egy nemzetiszínű kokárdát, jelezve, hogy a közösséghez tartozik.

Az asztaloknál nem volt meghatározott ülésrend, a vendégek az érkezés sorrendjében kerestek helyet maguknak, s általában egy-egy asztal mellé egy-egy baráti társaság telepedett. A főasztalnál ültek azok a vendégek, akik a William Penn központjából érkeztek: a város polgármestere, a helyi fiók igazgatója, Frank Wukovits, két idős katolikus pap, akik korábban a két magyar templom plébánosai voltak, valamint a szervezőbizottság tagjai.

Az ünnepi műsor az amerikai himnusz eléneklésével kezdődött, majd John Sabo tisztelendő mondott rövid angol nyelvű köszöntőt és asztali áldást. Ezután az étkezés következett, ami körülbelül egy szűk órát vett igénybe, s a hivatalos ünnepi beszédek csak nyolc óra után pár perccel kezdődtek. Érdekes, hogy a vacsora megelőzte az ünnepséget. A szónokok — egy kivételével — angolul beszéltek, de a kiadványok is angol nyelvűek lettek az utóbbi években. A beszédek sorát Frank Wukovits nyitotta meg, előbb angolul szólt, majd magyarra fordította a szót:

„Kedves Magyar Testvéreim! — Vendégeinket először angol nyelven üdvözöltem, de most magyarul is szeretnék néhány szót szólani. Nem azért teszem ezt, mintha nem értették volna meg az angol beszédet, és nem akarom ismételni, amit mondtam. Teszem ezt azért, mert a magyar szó olyan sok tagunknak, vendégünknek az anyanyelve. Az édesanya beszéde pedig szívből jön és szívhez szól. A magyar nyelv legyen számunkra mindig a szeretet nyelve. Ez a hetvenöt éves jubileumi ünnepség legyen a szeretet, a testvérsegítő szeretet ünnepe. A William Penn 132. fiókját a magyarság szeretete hozta létre és tartotta fenn ezen hosszú idő alatt. Ezzel a szeretettel köszöntöm mindnyájukat. Érezzék jól magukat, hiszen otthon vannak, a magyarság otthonában. A mai estén ennek örültünk, és arra kérjük a jó Istent, hogy ez a szeretet tartson meg minket még hosszú éveken át.”⁷

Ebben a beszédben nincs semmi nemzeti-színű, semmi különlegesen magyarkodó. A kívülálló hazai kutató számára első pillanatra meglepő volt, hogy az ünnepi beszé-

dek ezen a legjelentősebb magyar összejövetelen nem magyar nyelven hangzottak el. Pedig ebben semmi igazán rendkívüli nincsen, hiszen tény, hogy a jelenlévők többsége másod-, sőt harmadgenerációs amerikai „magyar”. Számukra a természetes nyelvi közeg az angol, mint ahogy az utoljára érkezett 56-osok gyermekei is szívesen beszélnek (sőt egyesek kizárólag) csak angolul, mint szüleiük nyelvén. Megfigyeltem, hogy az 56-osok csoportját leszámítva, a vendégek nagyobbik része, körülbelül háromnegyede számára az angol volt a társalgás nyelve. Egyáltalán, a kutatások folyamán nyilvánvalóvá vált, hogy ellentétben az anyaországbeliek romantikus elképzeléseivel, a nyelv kérdése nem olyan fontos az emigránsok számára, mint ahogy azt itthon elképzeljük. Arról van szó ugyanis, hogy számukra ez elsősorban kommunikációs kérdés, s nincs választási lehetőség, az angolt kell használni. Hogy aztán otthon, családi körben fenntartják-e az anyanyelvet és használják-e a magyart, az már lehet tudatos választás kérdése, de a környezet és a mindennapok nyelve természetszerűleg a befogadó országé.

A nyelv azonban csak egyike azoknak a kulturális kódoknak vagy nyelvezeteknek,⁸ amelyeket egy ilyen alkalommal felhasználnak, hiszen éppen a kódok sokfélesége a legjellemzőbb sajátossága ezeknek a társadalmi eseményeknek, továbbá a többféle kód egyidejű használata. A már említett tér-elrendezés, vagyis a proxemika kód és a két nyelvi kód (az angol és a magyar) mellett az estély során felhasználták még az ételek speciális nyelvét, meg a zene, a tánc és az ének kódjait, mint olyan kulturális nyelvezeteket, amelyeken az összejövetel „magyar” jellegét megfelelő módon kifejezhetik. Ezekről a különböző típusú kulturális kódokról külön-külön szólunk a következőkben; az elemző leírás azt célozza, hogy felismerjük és feltárjuk azokat a jeleket, amelyeket a közösség (vagy egyes tagjai) az etnikus identitás jeleiként értelmez. A szimbólumhasználat, illetve jelképteremtés mechanizmusáról kívánunk megtudni valamit, annál is inkább, mivel az amerikai magyarság köréből nem rendelkezünk ilyen típusú, részletes „szókás”-leírással.

Hurka almával

A hivatalos program további beszédei és köszöntői gyors egymásutánban, rövid félóra alatt hangzottak el (angolul), s ezeket a város polgármestere, a helyi magyarság legmagasabb közjogi méltóságát viselő tagja, Németh J. Péter és John Sabo, a William Penn Association nemzeti elnöke mondotta. A rövid beszédek között „magyar” népdalokat énekelt egy nemrégiben kivándorolt asszony, aki egyben a Miasszonyunk templom vasárnaponkénti magyar nyelvű miséin az előénekes. A műsort közös ima és a Himmusz elnéklése zárta. Megfigyelhető, hogy az ünnepek elején és végén a közös himnuszéneklés és ima visszatérő szerkezeti eleme volt az ilyen eseményeknek, valamint az is jellemző, hogy az evés hosszabb ideig tartott, mint az ünnepi program, mely úgy értelmezhető, mint az emlékezés aktusa.

Vegyük először az ételeket, mert megfigyeltük, és a résztvevők véleményeinek összegzéséből is nyilvánvaló, hogy ez volt az összejövetel legfontosabb része. A menü a következő fogásokból állt: — magyar rántott csirke, tarhonya szafttal — házi kolbász és hurka almakarikákkal, zöldbabbal és sárgaréppával — fejes saláta — vajas kenyér — magyar sütemények — kávé.

A „magyar rántott csirke” csak az előre-tett jelző által különbözött az Amerika-szerthe kapható Kentucky fried chickentől, de a körítésként felszolgált, szósszal ízesített tarhonya már valami különleges, nem amerikai ízt jelentett. A hurkát és a kolbászt valóban ott helyben, az előző napokban készítették és sütötték ki az épületben lévő konyhában. A húshoz felszolgált párolt almakarikák, zöldbab és sárgarépa már tipikusan amerikai körítés, nem is szólva a vajas kenyérről. Érdekes, hogy a hasonló vacsorákra visszaemlékező adatközlők által oly sokszor megemlített töltött káposzta most nem szerepelt az étlapon, viszont igaz, hogy a nemzeti ünnep (július 4.) előtti hétvégén megrendezett *Ethnic Festivalon* ennek az ételnek volt a legnagyobb sikere, meg a magyar gulyáslevesnek. Míg az erősebben paprikázott pörköltfélék (a csirkepaprikás és a borjúpör-

költ) az etnikus konyha és vendéglátás magánszférájába húzódtak vissza.

Úgy találtuk, hogy az etnikus ételek azon dolgok közé tartoznak, amelyek nagyon hosszú ideig összetartják a közösségeket. Nem véletlen, hogy a megszokott ételek ízére és készítésének módjára évtizedek múltán is emlékeznek, még olyanok is, akik szinte teljesen elszakadtak a szűkebb etnikus közösségtől.⁹ Az emigránsok körében különösen egy-egy családi összejövetel vagy a közeli barátok és sorstársak meghívása adott alkalmat a hagyományos etnikus ételek készítésére. A rendszeresen megtartott magyar estek, táncmulatságok, a szüreti bál és különösen a disznótoros vacsorák jól mutatják, hogy az ilyen társadalmi események egyik fő vonzereje a magyaros ételekből álló menü volt. Ennek két oka is lehetett: a hagyományos, illetve magyarnak tartott ételek közös elfogyasztása a csoport minden tagja számára a hagyományokba való bekapcsoltság érzését kölcsönözte (mintegy megerősítette a közösségi hovatartozást), a kívülállók (más etnikus háttérrel rendelkezők) számára pedig az identifikáció jelképei voltak. A paprikás kolbász, a fűszeres hurka és hasonló ételek (különösen a pörkölt és a gulyás-gulash) a magyarokat jelentő sztereotípiáká váltak. A legfontosabb ebben a kulturális folyamatban az, hogy a magyar emigránsok maguk is felvállalták ezeket a jel értékű sztereotípiákat, de közelítették az amerikai normákhoz az ételleket, vagyis kevesebb paprikával készítették a pörköltet, csirkepaprikásból rántott csirke lett és így tovább; vagyis az egyszerűsödés folyamatában válik valami etnikus jelképpé, aminek végső soron már autentikusnak se kell lennie.¹⁰

Nem a ruha teszi

Közismert, hogy a kultúrákban a tárgyak jelentéshordozó rendszerekként működnek,¹¹ s a hagyományok megőrzése éppen a tárgyak által valósul meg. A terepmunka során igen gazdag anyagot gyűjtöttem az emigránsok lakásainak belső (tárgyi) világról; arra voltam kíváncsi, hogy milyen tárgyakkal öltöztetik fel lakásaikat, s ezek közül melyeknek van vagy lehet olyan tartal-

ma, amely az etnikus tudatosság jelképe lehet.¹²

A tárgyak valóban képesek kifejezni az etnikus hovatartozás üzenetét, ezek közül is legszembetűnőbb a ruhaviselet. Az etnoszemiótikai irodalomban jól ismert annak a ténynek a megállapítása, hogy a „népviselet” részleteiben és egészében is jelek jelentésekben gazdag halmaza. Különösen a tradicionális népviselet volt a nyelvhez hasonlóan rendezett jelsorozat.¹³ Így válik érthetővé, hogy annak idején az első magyar betelepülőket éppen jellegzetes csizmaviseletükről ismerték fel a kívülállók, vagyis a csoporthoz tartozás jeleit a ruhaviselet kódolta. Később pedig, a harmincas évektől egészen a hatvanas évek végéig, a szüreti bálokön magyar tánc csoportok léptek fel, mégpedig egy igen jellegzetes, színes ál-népi viseletben.

Ez a viselet, pontosabban annak női változata, a magyar bálokön elfogadott estélyi ruhává lett. Több amerikai magyar lapban láttunk olyan képeket, melyeken a piros-fehér-zöld színű szalagokkal díszített „népviseleti” ruhát viseltek a hölgyek. A szoknya alján és a férfiak lobogós ingujján vonul végig a nemzetiszínű szalag. E ruhaviselet feltehető eredetét a Gyöngyös Bokréta-mozgalomban találhatjuk meg, valamint azokban a 40-es években készült filmekben, amelyeket az amerikai magyarok is láthattak (pl. Keleti Márton: Borcsa Amerikában), s amelyekben éppen ilyen ruhák szerepeltek. A film viselkedésmintát adó szerepe közismert az amerikai kultúra kontextusában. Az ilyen viselet neve „magyar ruha” volt az Amerikába vándoroltak körében, s jellegzetes tárgyi kelléke lett az emigráns-fesztiválokknak¹⁴ és más ünnepi eseményeknek, s noha a valódi népművészethez nem sok köze volt, mégis a nemzeti érzés kifejezésének jele lett.

Az általunk látott Verhovay-estélyen már csak egyetlen középkorú hölgy viselt ilyen ruhát, egy 56-os feleség, de a korábban rövid táncszoknya nála már hosszú estélyi szoknyává alakult át. A magyar népdalokat előadó énekesasszony ruháját népművészeti jellegű hímzés-motívumok borították, mint elmondta, a saját munkája. Napjainkra tehát az etnikus identitás ilyen nagyon is látvá-

nyos vállalása úgyszólván teljesen háttérbe szorult. A fiatalok régen a táncegyüttes (angol nevén a Harvest Dance Group) büszke tagjai voltak, de utódaik már nem tudnak azonosulni az előttük járt nemzedékek hagyományával. Inkább az a benyomásunk, hogy a maguk más típusú érdeklődésével és alakuló kulturális életével megpróbálják kapcsolataikat kiépíteni az óhazával.

Cigányzene zongorán

A magyar összejövetek egyik igen fontos kelléke volt a zene, mégpedig a korai kivándorlók társadalmi-kulturális hátterének megfelelően a cigányzene. Már a század első felének sajtótudósításai megemlítik, hogy több magyar cigányzenekar működött South Bend városában. Így a húszas években Bangó József zenekara volt a leghíresebb, majd később fiai: Bill és Joe szolgáltatták a zenét, amikor meghívták őket a családi és nagyobb társadalmi összejövetelekre. A helyi muzikusok természetesen nem egyedül a magyarok kiszolgálói voltak, hanem meg kellett tanulniuk más etnikus csoportok zenéjét is. Így nyilatkozott erről egyik beszélgetőpartnerem: „régén volt itt egy Vargyas nevű zenekar, az magyar és lengyel nótákat tudott játszani. A mi lakodalmunkon is az játszott.”

A cigányzenekarok általában egy szólóhegedűsből, egy kontrásból, egy bőgősből és — ami talán a legfontosabb az amerikai magyarok szemében — egy cimbalmosból álltak, ez utóbbi adta meg a ritmust.

A William Penn évfordulós estélyre a szokásnak megfelelően Chicagóból fogadtak zenészeket. Ziggy Béla zenekarát, mert ez a banda már többször játszott a Verhovayotthonban a magyar összejöveteleken. Az est elején még nem volt baj: csak a „népdal-énekest”, Lováknét kellett kíséreni, meg az étkezéshez ún. „hallgatókat” játszani. Később azonban, amikor a táncra került sor, kiderült, hogy a zenekar nem tud igazán magyar tánczenét húzni. Egyáltalán nem cigányzene az, amit játszanak; cimbalom helyett ugyanis egy vak zongorista érkezett, aki inkább szalonzenét, dzsessz- és tánczenét játszott, meg az ötvenes—hatvanas évek slágereit, de nem magyarnótát. A bőgős-énekes

egyetlen számot se énekelt magyarul. Így aztán nem csoda, hogy az est közönsége mélységesen csalódott, s nekem mint idegennek többen kifejezték szégyenkezésüket, amiért a zenének nincs semmi magyar jellege. A primás megpróbálta menteni a helyzetet, és néha a kontrással kettesben játszott, de az erősítés ellenére a teremben lévő zaj elnyomta a játékkukat.

Amikor a zene elhallgatott, az egyik asztalnál ülő társaság tagjai azonnal elkezdtek magyarnótákat énekelni. Megszakításokkal, a zene szüneteiben, majd másfél órát énekeltek a saját örömeikre. Ennél az asztalnál egy házaspár kivételével (akik régi amerikaiak már ott született gyermekei), mind 56-osok ültek. A dalok között többnyire magyarnóták (szép számmal az Amerikában kiadott hanglemezokről Király Ernő-dalok), operett-részletek, néhány kuplé is szerepelt, de igazi népdal nem fordult elő.¹⁵

Érdekes volt megfigyelni, hogy a dalok megkeresésekor legelőbb a ritmusra emlékeztek, majd a szöveg jutott eszükbe, s csak legvégül a dallam. A dalolást kísérő mutogatások, gesztusok hibátlanok voltak, noha az intonálásról, az énekről ezt nem mindig lehetett elmondani.

A teremben több éneklő csoport nem volt, hanem inkább más asztaltól is átjöttek az 56-osok asztalához, hogy bekapcsolódjanak az éneklésbe. Meg kell jegyezni, hogy a South Bend-i magyarság rendszeres vasárnapi időtöltéséhez hozzátartozik a délelőtti és délutáni egy-egy órás magyar nyelvű helyi rádióadások meghallgatása. A műsor nagy részét magyarnóta és néhány népdal teszi ki, talán ennek is köszönhető, hogy a rossz zene helyett ők maguk énekeltek, tehát még tudtak közösen énekelni.

Hangulat azonban alig volt, táncolni se túl sokan táncoltak, általában 10—30 pár (a jelenlevő több mint kétszázötven emberből). Úgy fél tizenegy körül volt egy kb. tízperces csárdás, amely lassan kezdődött, majd gyorsabb tempóval folytatódott. Voltak, akik párban táncoltak, többnyire házaspárok, volt egy 30—40 éves asszonyokból álló, körcsárdást járó csoport, és távolabb egy egészen fiatal kislányokból álló karika is, akik jobbára csak ugráltak a zene ütemére, nem táncoltak. Találóaan állapította meg az ame-

rikás magyarok tánc kultúrájáról egy ott élő kutató, hogy: „... nincs nyoma a régi paraszti táncoknak a bevándoroltak tánc-repertoárjában... A régi közép- és felsőosztály tagjai lenézték, illetve ignorálták az alsóbb néposztály hagyományait, s csak a saját ideológiájukat erőltették arra vonatkozóan, hogy milyen Magyarország, és mi az, hogy magyar! Néhány fűszeres étel, a piros-fehér-zöld viselet, az örökkévaló cigányzene, s végül a leegyszerűsített formájú és középosztálybeli csárdás — ezek voltak az alapvető szimbólumok, amelyekkel kifejezték magyarságukat...”¹⁶ Vagyis egy otthonról, az óhazából magukkal hozott ideálizált magyarsággépet örökítették át.

Az interjúk során többen említették, és régi fényképeket mutattak a 40-es 50-es évekről, hogy ők maguk is a szüreti tánc csoportok tagjai voltak, mert őszintén hittek abban, hogy a népdal és a tánc jelenti számukra a kötődést a magyar kultúrához, szüleik, nagyszüleik örökségéhez.¹⁷ Ezek a South Bend-i fiatalok kivétel nélkül másod-harmadgenerációs magyarok voltak, akik már Amerika földjén születtek. Ők nem érzékelték pontosan, hogy egy romantizált tánc hagyományt vesznek át, egy leegyszerűsített csárdást és a „középosztály” értékrendjét, amelyhez jól illett a cigánymuzsika édes-bús melankóliája, a piros-fehér-zölddel kidíszített nemzetiszín ruhaviselet.

A kisebbség válasza

Mindezek együttesen, a fűszeres, paprikás-borsos ételekkel, mint homogén jelkép-együttesek szolgálták az amerikai magyarság megkülönböztetésére más etnikus csoportoktól. A Verhovay-estélyen már sem a tánc, sem a cigányzene, sem a ruhaviselet, sem a nyelv nem volt igazán magyar, itt már csak nyomai lelhetők fel egy korábbi, teljesebb „nyelvhasználat” emlékének. Azt mondhatjuk, hogy csak az étel és az éneklés maradt meg a szélesebb közösségi használat szintjén.

Mégis kétségtelen, hogy éppen ezek a kódok szerepelnek leggyakrabban a különböző társadalmi események alkalmával, vagyis a zene, a tánc, a magyaros ételek, a „magyar ruha”. Feltehetjük a kérdést: mi ez a hagyó-

mányörzés vagy inkább hagyományalakítás? Ugyanis ha például az amerikai magyar „népviseletet”, a „magyar ruhát” vesszük, akkor azonnal kiderül, hogy az a népszínművek színpadáról került a Harvest Dance Groupok öltözőjébe, majd onnan az estélyi ruhák közé. Vagy ha az ételt vesszük, kiderül, hogy az ízek homogenizálódnak, erejüket veszítik, közelítenek az amerikai ízléshez. De vajon mi a legfontosabb a dologban? Úgy tűnik, hogy nem az étel íze, hanem annak hagyományos azonossága és elosztása a lényeges. A fontos jelentést az együttes étkezés ténye hordozza, a *communion* van szimbolikus jelentősége. Az ilyen típusú társadalmi események fentiekhez hasonló leírásából kiderül, hogy milyen kódok együttese alkotnak egy helyesen megszervezett estélyt, vagyis milyen az általános szerkezete egy társadalmi rítusnak az amerikai magyarok körében.¹⁸

Azonkívül kiderül az is, hogy a közösség az ilyen társadalmi összefüggéseket sikeresen használja az egyéni és az etnikus identitás manipulálására, illetve egész egyszerűen karbantartására. A már említettek kivétel az együttes tánc és éneklés, beszélgetés és vicceselés mind-mind olyan — a folklórkutatók előtt jól ismert — stressz-szabályozó technikák,¹⁹ amelyek az egyén emocionális egyensúlyának fenntartását segítik elő.

Az egyén válasza az etnikus kisebbségi lét okozta stresszre olyan asszimilációs stratégia, amely minden eszközzel megpróbál kialakítani egy pozitív kisebbségi identitást. Ezt többek között éppen azáltal éri el, hogy részt vesz a különféle közösségi aktivitásokban (a klubéletben, a fesztiválokon, a felvonulásokban, a táncban, a piknikben, az adakozásban), vagyis megpróbál létrehozni egy sajátos, etnikus szimbólumokkal teletsúfolt univerzumot. Ezt a folyamatot nevezhetjük talán a Berger—Luckman-i mű címének parafrázisával a *symbolic construction of ethnic realitynek*, vagyis a kisebbségi lét jelképekkel teljességének.²⁰ A társadalmi rítusoknak, mint a legtöbb népszokásnak, fontos jegye, hogy rendszeresen ismétlődnek, s ez az ismétlődés teszi lehetővé a közösség számára értékes etnikus szimbólumok újratermelését. S itt az ismétlés a fontos, és nem a mikéntjén van a hangsúly. A részvétel fonto-

sabb a vacsorán, mint az étel minősége (sokszor hallottam ezt a mentetetődzést az estélyi folyamán). A táncban a *social dancing* a fontos, az éneklésben nem a dal vagy a szöveg, hanem az együttes éneklés, az adakozásban (*money raising*) pedig az adás gesztusa és a hozzájárulás, nem az adott összeg.²¹ Az etnikus szálak megerősítésének nosztalgikus érzése a fontos, s mindezek együttesen magyarázzák az ilyen megmozdulásokban való részvételt.²² Valójában az ottlét (Dasein) a fontos, nem pedig a magyarkodás; a megjelenés a lényeges, és nem a hogyan megjelenés; a táncolás, és nem a helyesen táncolás, mert csak így válik érthetővé az, hogy az amerikai magyarok egyes

kulturális kódjai elmaradhatnak az ünnepegekről.

Kikopnak a használatból azok, amelyek élesen elválasztják az embereket; ilyen például a ruha, az ülésrend, az ezzel összefüggésben lévő társadalmi helyzet, a nyelvhasználat. Ezzel szemben máig nem, vagy alig vesztett erejéből az ételkód, az ének és a tánc, mert ezek könnyen és egyenlően „elosztható” „szövegekkel” állnak az egyén szolgálatára, vagyis az összejöveteleken, az ünnepi rituálé során mindenki egyenlően részesülhet élvezetükből. A jelképes egyenlőség bizonyos fokig már az ottléttel megvalósul, a benne-levés a közösségben adja az értelmét az ilyen társadalmi eseményeknek.²³

Jegyzetek

1. A South Bend-i magyarok társadalmi életéről és egyesületeiről bővebben: Hagyomány és azonoságtudat — Magyar munkáselet Amerikában. *Műhely* (Győr) 1986 : 3.
2. Tarcai Lajos: A verhovayak a munkásharcokban. *Verhovayak Lapja* XIX: 2 : 58—61 (1936)
3. Piványi Jenő: *Magyarok Észak-Amerikában*. Bp. 1944 : 20—21.
4. Vö. Tarcai Lajos 1936 : 60 . . . „E határozat nem csorbitott a Verhovay Segélyegylet magyar jellegén, nem csökkentette a magyar érzés lankadatlan erejét, de felemelte a Verhovay Segély Egylet az emberi testvéri gondolat tiszta fényébe, amely a bányák mélyén, a műhelyek zakatoló munkájában érlelődik meg, ahol a munka közösségének folyamatában a nyelvi és faji különbségek, sőt még az ellentétek is eltűnnek.”
5. Vö. Stelkovits, A. J.: The William Penn Story. In: *Diamond Jubilee Commemorating the 75th Anniversary of William Penn Association Branch 132 (1909—1984)* South Bend, 1984 : 35—40.
6. Dundes, A.: Thinking Ahead: A Folkloristic Reflection of the Future Orientation in American Worldview. In: uő. *Interpreting Folklore* 69—85. Bloomington, 1980.
7. A beszéd szövegét Frank Wukovits Sr., a helyi fiók elnöke bocsátotta rendelkezésemre. Itt mondom köszönetet mindazoknak, akik munkámat segítették, annak a mintegy félszáz South Bend-i magyarnak, aki élettörténetét magnetofonba mondta, vagy sokféle más módon az adatgyűjtő munkát segítette.
8. A kulturális kódok vagy nyelvek fogalmáról lásd: Lotman, Ju. M.: *Szöveg-modell-típus*. Bp. 1973.
9. Alkalmam volt egy magyar származású asszony angol nyelven elkészített önéletrajzát megszerezni és elolvasni, amely tele volt érdekes idevágó adalékokkal: Andrews, G. E. *Forget-me-nots of Yesteryears*. (Kézirat, 1983)
10. Schuchat, M. G.: *Hungarian Food: The Interrelations Between Cosmopolitanism and Ethnicity*. (Anthropology Studies No. 18.) The Catholic University of America, 1971 : 147.
11. Barthes, R.: *Elements of Semiology*. New York, 1968 : 29.
12. Csíkszentmihályi Mihály—Rochberg-Halton, E.: *The Meaning of Things: Domestic Symbols and the Self*. Cambridge, 1981. c. könyvükben számoltak be hasonló jellegű kutatásaikról.
13. Vö. Bogatyrev, P.: *The Function of Folk Costumes in Moravian Slovakia*. The Hague-Paris, 1971.
14. Hasonló megfigyeléseket tett Dégh Linda is a békevári és az árpádhoni emigráns magyarok körében. Vö. Grape Harvest Festival of Strawberry Farmers: Folklore ore Fake? *Ethnologia Europea* X : 2 : 114—131. (1977—78)

15. Az amerikai magyarok népdalairól lásd bővebben:
Ware, H.: The American Hungarian Folk-Song. *The Musical Quarterly* 2 : 3 : 434—441. (1916);
valamint Erdélyi, St.: Folksinging of the American Hungarians in Cleveland.
Ethnomusicology VIII : 1 : 14—27. (1964), uő.: Traditional and Individual Traits in the Songs of
Three Hungarian-Americans. *Selected Reports in Ethnomusicology* III : 1 : 99—148. Los Angeles,
1978.
16. Kürti László: *Immigrant Community — Immigrant Dance: Dance Traditions of Hungarian Immigrants in North America*. (Paper presented at the annual CORD Conference) Los Angeles, 1981. (Sokszorosított kézirat)
17. Ld. Scherer, D.: *The Hungarian—Americans of South Bend*. (Ethnic Heritage Studies Program) Indiana University at South Bend, 1975. Különösen a csárdásról írtakat a 27. oldalon.
18. Vö. Goffman, E.: *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, 1959. A performance-ról adott meghatározásának fontos eleme, hogy az egyén egy meghatározott időperiódusban bizonyos meghatározott cselekvéseket hajt végre, méghozzá a számára fontos más személyek állandó megfigyelő és ellenőrző jelenlétében; vö. a 32. old.
19. Hasan El-Shamy egyik tanulmányában „stress reducing folk practices”-ről beszélt (13. old.) *Mental Health in Traditional Culture: A Study of Preventive and Therapeutic Folk Practices in Egypt. Catalyst* (Fall): 13—18. (1972)
20. Berger, P.—Luckman, Th.: *The Social Construction of Reality*. Harmondsworth, 1967.
21. Természetesen nem tagadhatjuk azt, hogy a pénzgyűjtés is az egyik igen fontos funkciója ezeknek az amerikai társadalmi eseményeknek, sőt sokszor ez az egyetlen bevallott célja. A Verhovay-estély a rendezők szerint 1984-ben kb. 1800 dollár tiszta hasznot hozott az egyletnek.
22. Igen érzékeny elemzést adott ezekről a kérdésekről: Strickson, A.: Ethnicity and Relations with the Old Country: Norwegians in Rural Wisconsin. In: Gold, G. L. (ed.): *Minorities and Mother Country Imagery*. 35—55. Memorial University of New Foundland. 1984.
23. A távolról jött megfigyelő etnográfus értetlenül állt a tény előtt, hogy a Verhovay-estéllyel egyidőben a magyarok két másik csoportja szintén tartott egy-egy jelentős tömegeket mozgató összejövetelt. Mintha Mikes Kelemen szavainak örökké érvénye lenne: „Hárman-négyen vagyunk, mégis meg nem állhatunk, mert az a veszett egyenetlenség csak közöttünk marad.”

Ez a tanulmány az ACLS és az MTA támogatásával készült.

➔ ABSTRACT: The author describes those cultural codes that he perceived at a remarkable celebration held by members of the Hungarian minority living in America. This article is part of a more extensive study which examined the identity consciousness of Hungarians settled in America on the basis of field work in the United States.

László József

A lengyel „glasznosztj”

Amikor vállaltam, hogy a Jel—Kép-nek írok, még nem sejthettem, hogy néhány nap múlva igen tragikus példán lehet szemléltetni mindazt, amit nyílt és gyors tájékoztatásnak, vagy ha úgy tetszik, glasznosztynak nevezhetünk. A megbízást május hatodikán kaptam. Május tizedikén délelőtt bekövetkezett a lengyel repülés eddigi legsúlyosabb tragédiája: 183 ember veszítette életét, amikor Varsó legdélebbi részén egy erdőbe zuhant a lengyel légitársaság IL-62-es repülőgépe.

A baleset délelőtt 11 óra 12 perckor történt. Az első híradás a rádióban déli tizenkét óraker hangzott el. Igen rövid, hárommondatos hír, mindjárt az első helyen, arról, hogy a gép lezuhant, a mentőakció tart. Ekkortájt közölte a hírt a televízió is, adását megszakítva. Ezután az óránként elhangzó rádióhírekben egyre több részletet ismertettek, mikor indult a gép, mikor fordult vissza, hányan utaztak rajta, és már az egyórás híradásban elhangzott, hogy valószínűleg senki sem élte túl a szerencsétlenséget. A rádió két óraker szemtanúkat szólaltatott meg, igaz, ezt később a LOT szóvivője és a vezérigazgató helytelenítette, mondván, hogy az ilyen kijelentések nem megbízhatóak. A televízió 17 óra 15-kor a *Teleexpress* című híradóban közölt helyszíni beszámolót, ezeket a képeket vette át az Intervízió közvetítésével a magyar tévé is. Ekkorra már tényként közölték, hogy a katasztrófának nincs túlélője. Este nyolc óraker nemzetközi sajtóértekezletet tartott a LOT vezérigazgatója, aki néhány újabb részlettel szolgált, viszont azt is közölte, hogy ezután a tájékoztatás a baleset kivizsgálására alakult kormánybizottság feladata, és az ala-

pos, pontos vizsgálat időbe telik. A szerencsétlenség napján ülésezett a lengyel népfőtestület, a PRON kongresszusa; de a híradásokban nem a protokoll, hanem a hírtérték szerint dőlt el a sorrend, vagyis az első helyen a szerencsétlenségről szóló hírek szerepeltek. A hétfői lapok ugyancsak saját tudósításokban számoltak be a katasztrófáról, a *Zycie Warszawy* első oldalán publikálta egy amatőr fotós felvételét, amely mintegy fél perccel a robbanás után készült. Mindezzel csak azt akarta megmutatni, hogy a lengyel sajtó az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsította, vagyis informált egy olyan eseményről, amely a társadalom döntő többségét mélyen érintette és érdekelte. Persze mindehhez kellett egy apróság, hogy informálhasson.

Lengyelországban a sajtó sok szempontból könnyebb helyzetben van, mint a szocialista országok többségében. Itt elsősorban az információhoz jutás feltételeire gondolok. Minden valamirevaló intézménynek van szóvivője, akihez általában bizalommal lehet információért fordulni, továbbá a „szerkesztő úr” még mindig bizonyos társadalmi rangot jelent, annak ellenére, hogy a hetvenes évek ún. sikerpropagandájának tapasztalatai sokat rontottak az újságírás re-noméján. Ezután az antitézis, a kudarcpropaganda következett, amin szintén túljutott a lengyel sajtó, bár talán még korai lenne azt kijelenteni, hogy itt van már a szintézis és a Kánaán.

Az biztos, hogy a különböző érdekek és egyes csoportok véleményei jobban elkülönülnek és kifejezésre jutnak a különböző lapokban, mint a szocialista országok többségében. Ha a politikai skálát nézem, akkor

a legálisan kiadott lapok a *Tygodnik Pow-szechny* című, nyíltan ellenzéki szerepet vállaló krakkói katolikus laptól a *Rzeczywistosc* című, időnként dogmatikus dörgedelmeket közlő orgánumig terjednek. Ezen belül az enyhébb hangnemet megütő, de azért a kormány politikáját keményen bíráló katolikus hetilaptól a kormányzattal együttműködő világi katolikus szervezetek lapjain át a demokrata és parasztpárti újságokig, a kormány és a LEMP hivatalos lapjaitól az enyhén konzervatív hetilapokig és a reformokat szorgalmazó *Polytikáig* igen széles a spektrum. Ezek a hivatalosan megjelenő lapok, és akkor még nem beszéltünk a földalatti csoportok által megjelentetett, igaz, egyre csökkenő példányszámú és befolyású, stencilezett vagy fénymásolt kiadványokról, amelyek a hatalom szélsőséges, ha úgy tetszik, nem szalonképes ellenzékét jelentik.

A sajtó tehát viszonylag jól tükrözi azt a helyzetet, amit az utóbbi időben a politika is egyre jobban exponál: vagyis Lengyelország pluralista, és ezzel hosszabb időn át kell számolni, és éppen ezt a különbözőséget kell fölhasználni az előrelépésre mind politikai, mind pedig gazdasági és társadalmi értelemben.

Létezik tehát egyfajta versenyhelyzet a lengyel sajtóban, bár ezt mindenképpen korlátozottan kell fölfogni. Az egyik legkeményebb korlát természeténél fogva puha ugyan, mégis időnként áttörhetetlen: úgy hívják, hogy papír. A sajtóirányítás — amely a katolikus lapokra csak korlátozott befolyással bír — ennek révén, pontosabban a papírhiány és a papírelosztás által tudja szabályozni a példányszámokat és így bizonyos mértékig az egyes lapok befolyását is.

Sokat írtak már a lengyel sajtó azon intézményéről, akit Jerzy Urbannak hívnak. Minden bizonnyal más országokra is hatással volt az a fajta tevékenység, amit az elmúlt öt évben ő folytatott, és amellyel hozzájárult a nyílt tájékoztatáspolitikai erősítéséhez. A kormány lapja, a *Rzeczpospolita* minden hétfőn közli az előző heti tájékoztatót elhangzottakat, mégpedig magnófelvétel alapján, tehát mindenképpen érvényes az, amiről a Jel—Kép 87/1-es számában írt Do-

mány András, vagyis, hogy az ilyesfajta tájékoztatóknál nem lehet különbséget tenni a kül- és belföldi sajtó között. Az utóbbi időben ritkábbak a szóvivő csak lengyel újságíróknak tartott tájékoztatói, de meg kell mondani, hogy ezeken is fölvetődtek kemény kérdések, persze a forma korántsem olyan provokatív, mint a nyugati újságírók kérdéseinél a nemzetközi sajtótájékoztatókon.

Eddig csak az írott sajtóról volt szó: most nézzük a rádiót, tévét. A múlt év végéig a lengyel tévé legnézettebb műsora a hiradó volt, amely itt is 19.30-kor kezdődik. Ugyanakkor a tavaly júliusban létrehozott és elsősorban a fiatalokat célba vevő információs műsor, a Teleexpress fél év alatt az első helyre tornázta föl magát a nézettségi listán. A „trükk” a következő: végy egy fiatal, tehetséges újságíró, akiből könnyen televíziós személyiség alakítható, gyors, rövid és érthető, az embereket érdeklő információkat adj (15 perc alatt általában 35—40 hangzik el a Teleexpressben), a hírműsort alakítsd át egy kicsit show-műsorrá azzal, hogy nem egészen félperces videoclipeket játszol be (ezek lehetnek NDK-beli, szovjet, magyar vagy csehszlovák clipek is), illeszd be azokat a korábban soha föl nem használt érdekességeket, filmmorzsákat, melyek a nemzetközi hírcserében érkeznek, hogy húsz-harminc másodpercnyi lazítást engedve a nézőnek, újra fontosabb, de érthető nyelven eladott politikai információt ismerless vele. Alkalmazd saját belföldi tudósítókat, és ne takarékoskodj a csipős, ironikus, de ugyancsak rövid kommentárokkal. Így kapsz egy olyan műsort, amely a 37,5 milliós lakosságú Lengyelországban lassan-lassan eléri a húszmilliós nézettségét.

Ezenkívül vedd a tévéhíradó késő esti, kevésbé nézett kiadását, szerkeszd feszesebben, vedd át a moszkvai tévé és egy amerikai tévélánc legfontosabb híreit és add le, így újra kapsz egy nézett műsort. A dologhoz hozzátartozik, hogy a lengyel televíziónak eddig nem kellett különösebb konkurenciával, legalábbis nyugati vetélytárral számolnia, és a következő esztendőben sem valószínű, hogy ez bekövetkezne, mert ha meg-

kezdődnek is a közvetlen műholdas adások, az anyagi korlátok az emberek többsége számára nehezen elérhetővé teszik a megfelelő antenna, és még a tévékészülék beszerzését is.

Ami a rádiót illeti, a lengyel rádió négy programja közül a hármas, népszerű nevén a trojka a legnépszerűbb. Műsorvezetői a vidéki stúdiók munkatársainak bevonásával, sok-sok improvizációval és még több zenével dolgoznak (beleértve a komoly zenét is).

A sajtóbeli megújulás tavaly nyár óta, a LEMP tizedik kongresszusának állásfoga-

lásai után kezdődött Lengyelországban. A propaganda itt is nagy feladatokat kapott a társadalmi-gazdasági reformok elfogadtatásában, a különböző viták lebonyolításában. Ha lengyel sajtóról beszélünk, nem szabad elfelejteni, hogy működik a cenzori hivatal is, amely bizonyos szempontból egyértelműbbé teszi a helyzetet. A lapok többsége nem közli, ha a cenzúra beavatkozott egy-egy cikkbe, viszont például a Tygodnik Powszechny szinte minden számában demonstrálja, hogy a cenzor korlátozza a sajtószabadságot.

Újságíróképzés Nyugaton

A fejlett tőkés országok tömegkommunikációja valóságos újságíró-hadsereg kiképzését követeli meg. Hogyan oldják ezt meg mindenfajta egységes tanterv, egységes képzési rendszer nélkül az USA-ban és az NSZK-ban?

Amerikai Egyesült Államok

A statisztikák szerint az Egyesült Államokban mintegy 1700 napilap jelenik meg. Van közöttük olyan kis helyi újság, amely csak két-három ember munkájával készül, de olyan is, amelyik száznál több újságíró foglalkoztat. Megjelenik több ezer hetilap, folyóirat, naponta műsort is ezen belül híreket sugároz ezernél több helyi rádióállomás, több száz televíziós adó. Elképzelhető, hogy milyen újságíró-ármádiára van szükség mindennek állandó, folyamatos működtetéséhez, a kemény munka fenntartásához, a hírek folyamatos szállításához, feldolgozásához — s ebből az is következik, milyen nagyszámú képzett újságíró kell évről évre munkába állítani.

Követelmények

Az országban ugyan nincs egyetemi végzettséghez, vagy szakmai tanfolyam elvégzéséhez kötve, ki lehet újságíró, de természetesen a lapok, a televíziós állomások elsősorban azokat foglalkoztatják, a felvételnél azokat részesítik előnyben, akik megfelelő szakképzettséggel látnak hozzá a munkához. A hatalmas újságíróeregnek mintegy hatvan százaléka már úgy ül a szerkesztőségi szövegszerkesztő géphez, úgy veszi kezébe a

mikrofont, hogy előzőleg felmutatta egyetemi diplomáját: elvégezte az újságírói, a tömegkommunikációs, a hírközlési tanszakot. S az ilyen végzettséget nemcsak a lapoknál, a rádióknál, a televíziós szerkesztőségekben látják szívesen: a vállalati, állami public relations osztályok, a reklámügynökségek is előnyt adnak annak, aki ilyen diplomával jelentkezik náluk — és természetesen megfelelőek a képességei is.

Az Egyesült Államok felsőoktatási intézményeiben rendkívül széles körű az újságírói, a tömegkommunikációs ismeretek oktatása. Mintegy 350 egyetemen működik ma ilyen tanszak, de részismereteket más egyetemeken is tanítanak. Külön társaság, az Association for Education in Journalism and Mass Communication (AEJMC) foglalkozik az újságíróképzés szakmai kérdéseivel, s a kansasi egyetem újságíró kara — közös megegyezés alapján — úgynevezett minősítési jogot kapott a többi egyetem hasonló oktatási fórumainak ellenőrzésére. Ez a kar határozza meg a programok gondos összevetésével, felülvizsgálatával, melyik egyetem minősítése számíthat eredményes újságírói vizsgának.

Népszerű szakma

A szakma iránti érdeklődés nagyságát a felvételi, illetve az egyetemi statisztikák is bizonyítják. Összefoglaló adatok nem állnak rendelkezésre, az amerikai statisztikai hivatal erről nem vezet nyilvántartást. Az AEJMC folyóirata, a negyedévenként meg-

jelenő Journalism Educator évek óta közöl statisztikákat, de ezek az egyetemek önkéntes adatszolgáltatására támaszkodhatnak csupán, s korántsem minden egyetem küldi meg saját statisztikáit. A folyóirat 1987-es tavaszi számában Paul Peterson, az ohioi egyetem újságíró tanszékének professzora 180 egyetem és főiskola adatai alapján állította össze 1986-os felmérését. Ezekben az oktatási intézményekben 88 661 beiratkozott hallgató foglalkozott újságírói tanulmányokkal — mintegy hatezerrel több, mint egy évvel korábban. „Aligha vonható ezek alapján kétségbe, hogy az újságírás és a tömegtájékoztatás továbbra is rendkívül népszerű a hallgatók körében” — állapította meg a professzor. A beiratkozott hallgatók jelentős része kifejezetten a napilapokkal, hetilapokkal összefüggő tanulmányokat választotta.

Egy másik statisztika, Debra Gersh összeállítása az újságírói és tömmegekommunikációs szakokon 1986-ban végzett hallgatók pályaválasztását mutatja az előbbinél átfogóbban, mintegy 330 egyetem és főiskola statisztikáira támaszkodva. Az elemzés a Dow Jones Newspaper Fund, a nagy hírű tőzsdeügynökség által fenntartott sajtókutatási alap adataira épül. Ezek szerint a múlt tanévben 21 ezer hallgató szerzett alsófokú szakképzettséget, úgynevezett bachelor fokozatot. (Az amerikai egyetemek képzési rendszere a magyarországi gyakorlattól eltérően két fokozatban nyújt diplomát: az alsófokú a bachelor, a felsőfokú a mester diploma.) Ennek a diplomának megszerzéséhez arra volt szükség, hogy az általános egyetemi tanulmányok keretében legalább tíz újságírói szaktárgyat tanuljanak, egyetemi fél-évenként legalább harminc órában. A végzetek mintegy 22 százaléka helyezkedett el a magyar fogalmak szerint kifejezetten újságírói munkakörben, csaknem 21 százaléka a hirdetési iparba szegődött, valamivel több mint 20 százaléka a public relations területén talált munkát magának, s nem egészen nyolc százalékok helyezkedett el a rádió- és televíziós adóknál. Csaknem húsz százalékuk nem a szakmával összefüggő területre került, illetve nem talált egyelőre alkalmazást.

Hogyan oszlott meg végül is a végzett

hallgatók orgánum szerinti elhelyezkedése? A napi és heti sajtóhoz 3270 fő került, közülük 2194 napilapokhoz, 42 hírügynökséghez, 1034 hetilapokhoz. Érdekes módon a napilapok olyan végzett hallgatókat is felvettek, akik diplomájukat hirdetési szakon, illetve a public relations szakon szerezték. És még egy apróság: a lapokhoz kerültek valamivel több mint három százaléka fotóriporterri szakon szerzett egyetemi végzettséget.

Ha Magyarországon egyesek arról panaszkodnak, hogy az újságírói szakma — akárcsak a pedagógusi, az orvosi stb. — „elnőiesedik”, szolgáljon megnyugtatóskorra, hogy az Egyesült Államokban is így van: a végzett hallgatók több mint 65 százaléka került ki az állítólag gyengébb nemből, igaz, a lányok jelentős része nem a lapoknál helyezkedett el, hanem a hirdetési, illetve a PR területeken. Ami viszont nyugtalanítja a legtöbb egyetemet: az úgynevezett „kisebbségi” csoportokhoz tartozó hallgatók — feketék, spanyolajkúak, ázsiaiak, indiánok — száma igen alacsony maradt, nem érte el a tíz és fél százalékot.

Ahány ház, annyi tanterv

A statisztikán túl természetesen azt kell tudni, milyen tudással, milyen képzettséggel kerülnek ki a fiatalok az újságírói és tömmegekommunikációs szakokról. Pontos felmérést szinte lehetetlen készíteni, az egyes egyetemek ugyanis maguk határozzák meg tananyagukat, nincs általános, egységes színvonalú országos képzés, még csak normatíva sem, a felhasznált tankönyvek, jegyzetek, segédanyagok egyetemenként változnak, legtöbbször a tanszék professzorainak munkái. A normális négyéves képzésen belül azonban egy-egy hallgatónak általában a diploma elnyeréséhez 120 „creditet” kell megszereznie, vagyis a nyolc félévben átlagosan tizenöt tantárgyat, illetve szemináriumot kell elvégeznie, illetve abból jegyet szereznie. (A rendszer ennél sokkal bonyolultabb, de ez már nem ennek a dolgozatnak a témája. „Creditet” sok mindenért lehet kapni — egyeteme válogatja, mennyit ér.) Ebből a 120 jegyből legalább harmincnek kell kife-

jezetten az újságírói képzéshez kapcsolódnia.

Az már teljesen az újságírói kar vagy tanszék saját követelményrendszerétől függ, hogy ezekbe az újságírói stúdiumokba mi tartozik, mit tartanak kötelezőnek és mivel egészítik ki. Azt is az egyetem határozza meg, hogy a 120 „credit” közül mi a kötelező egyáltalán a diplomához. A legtöbb egyetemen például — főként a középiskolai oktatás hiányosságainak kiegészítésére — az angol nyelv, az irodalom, a foglalkozási gyakorlat minden elsőéves számára kötelező, függetlenül attól, hogy később mire szakosodik. Hasonlóképpen kötelezővé teszik a legtöbb helyen legalább egy idegen nyelv alapfokú ismeretét is.

Az újságíróképzés kiterjed természetesen a sajtótörténetre, az amerikai és a világsajtó főbb jellegzetességeinek és lapjainak ismeretére. (Ez sem összehangolt tanterv alapján történik. E sorok írója például vagy két évtizeddel ezelőtt rendszeresen tartott vendégként évente egy előadást a marylandi állami egyetem újságíró tanszékén a magyar sajtóról — mivel a tanszék világsajtóval foglalkozó professzora szükségesnek tartotta, hogy hallgatói a négy év alatt legalább egy „kommunista ország” sajtójáról képet kapjanak. A professzor eltávozott, a program átalakult — utódja ezt már nem tartotta fontosnak.) Alapvető fontosságot tulajdonít a legtöbb egyetem a szakmai ismereteknek, az újságírói műfaj alapos megismerésének, az íráskészség fejlesztésének és gyakorlásának, valamint a sajtótechnikai ismeretek megszerzésének. Mivel napjainkban az amerikai iskolás már korán hozzászokik a korszerű számítógépes rendszerekhez, a szövegfeldolgozók gyakorlati alkalmazásához, ennek külön oktatására nincs szükség, de a kifejezetten szerkesztőségi számítógépes rendszereket jól megismertetik. Több egyetem újságíróképzési programjában szerepel az alapfokú jogi ismeretek megszerzése, majdnem minden újságírói tanszék lehetővé teszi a „management” ismereteinek megszerzését, mégpedig kifejezetten a sajtóra vonatkoztatva is, és csaknem mindenütt van külön gazdasági-gazdaságpolitikai ismeretek tanfolyam a jövőendő újságírók számára.

A rádiós és televíziós szakokon ugyan-

ezen a fő tárgyak a legtöbb egyetemen. Emellett a hallgatók megismerkednek az elektronikus újságírás technikai oldalával is, saját stúdiójukban, sőt saját — nyilvános — rádiós és televíziós helyi adóikban. A nyomtatott sajtó feladataira készülők pedig az egyetemi újságoknál gyakorolhatják be a szakmai fogásokat — ezek általában rendszeresen megjelenő, terjedelmesebb időszakos lapok, s a pályakezdő számára jó ajánlás a lapoknál, ha be tudja mutatni az egyetemi lapban megjelent zsengeit. Emellett a diákok természetesen dolgozhatnak más lapoknak is, ha anyagaik megütik a közlés mértékét és kellően érdekesekek.

A diákokat gyakran bedobják a mélyvízbe: elviszik őket fontos eseményekre, sajtókonferenciákra, tájékoztatókra, s ráadásul nemcsak professzoraik előadásait hallgathatják meg: a képzés része a legtöbb egyetemen a vendégelőadók bevonása a munkába — közöttük gyakran vannak magasrangú politikusok, üzletemberek és természetesen vezető újságírók is.

Ha a képzés nem is egységes, az oktatók — akik között sok a már visszavonult, de gyakori a még javában dolgozó újságíró is — és különösen a tanszékvezetők arra törekednek, hogy ismerjék egymás munkáját, tapasztalatait. Ezt a célt szolgálja a már említett szervezet, az Association for Education in Journalism and Mass Communications. A dél-karolinai egyetem által támogatott, de önmagát a tagdíjakból és a különböző szervezetek, nagyobb újságröszttök adományaikból fenntartó társaság mintegy kétezer olyan oktatót egyesít, aki újságírást tanít. Ugyanakkor a szervezet tagjai között ott vannak igen kiváló képviselői is, akik gyakorlati tanácsaikkal segítik az oktatás állandó korszerűsítését, és képviseltetik magukat a „vevők”: a lapok, a kiadóvállalatok is — sőt a szervezet mintegy száz külföldi oktatót is bevont tagjai sorába. Az AEJMC célkitűzései közé tartozik, hogy az újságíróképzés színvonalának állandó fejlesztését, kutatómunkát végezzen a képzés fontos területein: a témával foglalkozóknak ösztöndíjakat, kutatási lehetőséget biztosítva, kiadványokat jelentet meg a szakmai képzés

kérdéseiről, adatbankszolgáltatást nyújt a hozzá forduló oktatóknak, rendszeres évi konferenciákat rendez az újságíróképzés szakmai kérdéseinek megvitatására. Nem foglalkozik viszont egységes normatívák kidolgozásával — erre az Egyesült Államokban nem lenne lehetőség.

Utolsó simítások

Az egyes egyetemeken folyó újságíróképzés magától értetődően nem mindenütt azonos színvonalú — de általában igencsak gyakorlatias. Nem is minden egyetem tekinti különösebb céljának az ilyen irányú oktatást. Meglepő, hogy a legtöbb újságíró szakos hallgató nem a keleti vagy a nyugati partvidék nagy egyetemén van: a létszám terén a michigani állami egyetem vezet, mintegy 300 beiratkozott újságíró szakos hallgatójával, a második helyen a texasi állami egyetem áll. A legtöbb postgraduata, vagyis az egyetemi végbizonyítványt megszerzett, de továbbtanuló újságíró szakos hallgató a bostoni állami egyetemen található. A legnevezetesebb újságíró tanszak viszont sokak szerint az amerikai fővárosban található; a washingtoni American Universityn végzett újságírók könnyen találnak maguknak elhelyezkedést, mert kitűnő szakmai alapokkal indulnak neki pályájuknak.

Van lehetőség a továbbképzésre is — néhány egyetem külön alapítványból speciális továbbképzést biztosít olyan fiatalabb újságíróknak, akik kimagasló képességről tettek tanúbizonyságot. Ezek között a legnevezetesebb az úgynevezett Nieman Fellowship: a kishárom kiválasztott egyéves testre szabott továbbképzési lehetőséghez jut az egyik leghíresebb amerikai egyetemen, a Harvardon. Hasonló alapítványok működnek másutt, így például a Stanford Egyetemen is — itt is van újságírói továbbképzés.

Ha egységes rendszer nincs is, újságíróképzés annál inkább van az Egyesült Államokban. A mindennapos újságolvasó megítélése szerint nem is rossz.

Német Szövetségi Köztársaság

A baj ott kezdődik, hogy azt sem lehet tudni pontosan, ki számít újságírónak. A meghatározást nem védik a szabadalmi törvények, ellentétben például a pontosan körülhatárolt fogalommal: ki tekinthető közalkalmazottnak az NSZK-ban. A szakértők a nyugatnémet alkotmány, az Alaptörvény 5. paragrafusában keresik a magyarázatot, amely szerint mindenkinek joga van arra, hogy véleményét szóban, képen és írásban terjessze, egyszóval akár újságíró is legyen. Ez ideig — bármennyire vitatják is egyesek — nincsenek meghatározott feltételek, amelyeknek az újságírónak meg kell felelniök, következésképpen a képzésre sincsenek előírások.

A Német Újságíró Szövetség (Deutscher Journalisten Verband — DJV), az újságírók szakmai szakszervezete, tett már kísérletet a fogalom meghatározására: azt kell újságírónak tekinteni, aki fő foglalkozásban és aktív tevékenységgel információkat gyűjt; értékkel, ellenőriz, avagy elméleti vagy kommentáló formában feldolgoz; ezeket az információkat valamelyik hanggal, nyomtatással, illetve képpel dolgozó tömegkommunikációs eszköz útján eljuttatja a nyilvánossághoz, vagy közreadásra előkészíti, teszi ezt magánvállalkozás (például sajtóorgánum), valamilyen hatóság, érdekvédelmi szervezet vagy közjogi jellegű intézmény megbízásából; alkalmazotti viszonyban avagy szabadfoglalkozásúként, konkrét megbízás alapján; lapok, folyóiratok, rádió, televízió, hírgyűjtemény, sajtóiroda, avagy hatóságok, szövetségek és vállalatok sajtóosztálya munkatársaként.

A bonyolult meghatározás csupán kísérlet az újságírói tevékenység körülírására. Maga a DJV sajnálatosnak tartja, hogy az általa alkalmazott megfogalmazásnak semmilyen jogszabályban nincs nyoma.

Amilyen esetleges az újságírói tevékenység értelmezése, olyan ötletszerű maga a képzés is. Azt tartják ugyan, hogy az újságírók a többségnél nagyobb felelősséget hor-

doznak a demokratikus társadalom működéséért, ennél fogva egyszerűen nevetséges, hogy miközben a legegyszerűbb kézműipari foglalkozást is legalább hároméves elméleti és gyakorlati oktatáshoz kötik, addig az újságírás a nyugat-németországi kvalifikált foglalkozások azon kisebbségéhez tartozik, amelyekre semmiféle kötelező képzési előírás nincs, mindent a munkadók döntenek el. Rendszeres kötelező oktatás sohasem volt, és mindössze a gyakorlat eredménye, hogy az újságíró-iskolák és az egyetemi szaktanfolyamok mellett többé-kevésbé elfogadták a kétéves gyakornoki időt.

Az előírások hiányát három érveléssel magyarázzák. Először is a liberalizmusnak valamiféle abszolút értelmezésével, amely szerint bármiféle kötelező képzési forma ellentmondana a sajtószabadság elvének. Másodszor az összevisszaság alapvetően a munkaadó gazdasági érdekeinek kedvez, aki ilyenformán maga döntheti el, hogy kit és mire képez, illetve nem képez. Harmadszor él az a föltételezés, hogy a szabad alkotó újságírás egyfajta művészi tevékenység, amennyiben a hozzáértés végső soron csak a gyakorlatban derül ki, következésképpen mindenfajta képzés fölösleges és értelmetlen.

Ezzel együtt a képzés lényegében, az újságírói tevékenység előfeltételeiben van bizonyos egyetértés. Az újságírónak rendelkeznie kell meghatározott szakterületen közép-, de lehetőleg felsőfokú végzettséggel, ugyanakkor alapismeretekkel is, amelyek hozzásegítik ahhoz, hogy az összegyűjtött információkat közölhető formában adja közre.

Gyakornokok, szabadúszók

Az újságírójelöltek több mint 80 százaléka lesz gyakornok lapoknál, rádióknál vagy ügynökségeknél — ez a képzés első szakasza. Ez idő szerint évente a napilapok ezerkétszáz, a folyóiratok háromszáz, a rádió- és a tévéállomások százhusz gyakornoki helyet kínálnak. Alapelve, hogy gyakornokoskodás nélkül — legalábbis a napi- és hetisajtóban — senki sem kaphat állást. A gyakornokokat rosszul fizetik, jogaikat semmilyen formában nem szabályozzák. A rádiókban valamivel előnyösebb a helyzetük, és rende-

zettnek tekinthető a tömegkommunikációs közintézményekben, például az országos tévéhálózatoknál, ahol szabályos munkaszerveződést kötnek velük és a képzés is rendszerebb.

A gyakornokság előfeltétele az érettségi. Akinek ez nincs, annak legalább valamilyen szakmát kell igazolnia, ez utóbbi azonban inkább csak kivétel. A legtöbb gyakornok szabadúszóként kerül kapcsolatba a szerkesztőséggel, vagy pedig tanulmányainak része a gyakornoki idő. A DJV adatai szerint kétharmaduk járt felsőfokú iskolába anélkül, hogy diplomát szerzett volna. Amíg a hatvanas években az volt a szokás, hogy a gyakornokság közvetlenül az érettségi után kezdődött, mára általánossá vált, hogy a szerkesztőségek diplomát, újságírói szak-képzettséget, szabadúszói tevékenységet és szakiskolai végzettséget követelnek. Változtatlanul fennáll azonban, hogy a gyakornok szabadúszóként ismerkedik először az írással.

Újságíró-iskolák

A képzés második állomása az újságíró-iskola (nem mintha ez kötelező lenne). A legismertebb a müncheni *Német Újságíró Iskola*, amelyet 1950-ben alapítottak és amely 1974 óta szorosan együttműködik a müncheni egyetemmel. Költségeit a két ország televíziós hálózata, az újságíró-szövetség, az egyetem és a nagyobb szerkesztőségek fedezik. Az érettségizettek és a huszonnyolc év alattiak nyerhetnek felvételt. Egy évfolyamon harminc diák tanul, a képzés tizenöt hónapos, ebből nyolc hónap az alapismeretek, egy hónap általános szerkesztés, kétszer három hónap gyakorlati idő (írott sajtó, rádió, tévé, public relations). A felvételhez írásokat kell beküldeni, tesztet megoldani és egy beszélgetésen részt venni. Az oktatás célját (az újságírói alapképzés, a képességek továbbfejlesztése) az iskola az erősen gyakorlatra orientált felkészítésben valósítja meg.

A müncheni mellett ismert a kölni *Publizisztikai Intézet*, továbbá a *Gruner und Jahr* kiadó, valamint a *Zeit* közös vállalkozása, a hamburgi *Henri Nannen* iskola, ezenkívül a *Springer* konszern újságíró-iskolája, amely

Nyugat-Berlinben, illetve Hamburgban működik. Az összes hely száma nem haladja meg a kétszázat, az oktatás jellege és ideje viszonylag csekély eltérésekkel megfelel a müncheni modellnek. Iszonyú a tolongás. A jelentkezőket már előzetesen szelektálják, próbamunkákat kell bemutatniok részletes életrajzok kíséretében. A végzeteknek többnyire nincsenek komoly gondjaik az elhelyezkedéssel. Ez persze nem jelentheti azt, hogy automatikusan álláshoz jutnak: a rádió- és tévéállomások gyakornoki időt írnak elő, egyes lapoknál is hasonló a helyzet.

Egyetemi padokban

A hetvenes évek eredménye a hagyományos egyetemek bekapcsolódása az újságíróképzésbe; ez részben összefügg a bonni szociáldemokrata kormányzat oktatási reformjával. Az első újságíró szak a dortmundi, a második a müncheni egyetemen alakult meg. Kezdetben nem is csekély gyanakvás nyilvánult meg a gyakorló kollégák részéről a diplomás újságírókkal szemben — azzal a hivatkozással, hogy az egyetemi padokban nem lehet az újságírást megtanulni —, de aztán ez gyorsan elenyészett, amikor kiderült, hogy az újságíró szakok többnyire ötven-ötven százalékban végítik a gyakorlati oktatást az elméletivel. A kezdeményezőknek hamar követőik támadtak. Jelenleg tizennyolc nyugatnémet egyetemen folyik újságíróképzés.

Dortmundban az egyetemnek külön zsurnalisztikai intézete működik, a képzés öt éves (tíz félév), ebből tizennégy hónap gyakornoki időszak. Az elsőtől a negyedik szemeszterig alapképzés folyik (társadalomtudomány, tömegkommunikáció-elmélet, újságírói ismeretek, szerkesztőségi munka). Ezt követi a tizennégy hónapos gyakornoki időszak az újság-, rádió- és tévészerkesztőségekben. A hetedikről a kilencedik szemeszterig a szaktárgyak elsajátítása folyik, a tizedik félév a diplomamunka készítésének, továbbá a szakvizsgának az ideje (az elsődlegesen választott társadalomtudományi szak ismereteiből és az újságírásból). Az egyetem sikeres elvégzése után a hallgatók diplomás újságírók lesznek, további vizsgák után egyetemi filozófiai doktorátust tehetnek. A felvétel-

nek nincsenek különösebb feltételei: érettségi vizsgához és hathetes előzetes újságíróskodáshoz kötik.

A főiskolát végzettek számára a Hannoveri Egyetem kínál előkészítő képzést: négy félév, két hónapi gyakorlati idővel. Felvételi vizsga is van, s évente mindössze húsz diákot vesznek fel. Az oktatás az újságírás egyes szakterületeit veszi sorra: a művelődés és a szórakoztatás; a természettudományok, az orvostudomány; a technika; a gazdaság, a jog- és a társadalomtudományok a fő tárgykörök. Ezekhez az ismeretekhez kapcsolják a gyakorlati újságíróképzést. A szakvizsgák három részből állnak: 1. a kommunikációelméleti alapok, 2. a stílus, a nyelv, a formák és a munkatechnikák című tantárgy, amely lényegében a gyakorlati ismereteket foglalja össze, 3. az említett tárgykörök egyikéből készítendő diplomamunka.

Munka melletti képzés

Mindezek mellett érdemes megemlíteni azokat a képzési lehetőségeket, amelyek nem kapcsolódnak sem egyetemhez, sem pedig szerkesztőségekhez. A DJV öt ilyen, ún. munkahelyen kívüli oktatási formát ismer el, illetve ajánl mindazoknak a fiataloknak, akik az újságírással akarnak foglalkozni:

— az *Akademie der bayerischen Presse* (München) 1986 óta működik, és gyakornoki tanfolyamokat szervez magánrádiók és a szaksajtó utánpótlása számára. Jelentkezőket csak Bajorországból fogad;

— az *Akademie für Publizistik in Hamburg* 1970 óta működik, évente nyolc gyakornoknak ad tanulási lehetőséget, négy- illetve hathetes tanfolyamokon;

— az *Arbeitsgemeinschaft journalistischer Berufsbildung* (Stuttgart) 1976 óta működik. Kezdőknek kéthetes, haladóknak egyhetes tanfolyamokat kínál, továbbá évente hat alkalommal egynapos szemináriumi jellegű képzést a baden-württembergi újságírójelölteknek.

— a *Christliche Presse Akademie* (Frankfurt am Main) 1950 óta az evangélikus egyházi sajtó oktatási centruma. Az írott sajtó számára háromhetes, a rádiók számára kéthetes, a televíziós újságírók számára háromhetes képzést kínál, kifejezetten azzal a cél-

lal, hogy a szakmai fogásokat minél jobban elsajátítsák a résztvevők.

— a *Deutsches Institut für publizistische Bildungsarbeit, Journalisten-Zentrum Haus Busch* (Hagen) 1960 óta működik. Évente öt négyhetes gyakornoki tanfolyamot, egy két-hetes továbbképző tanfolyamot szervez, főként a tudományos újságírás iránt érdeklődő jelöltek számára.

■ ■

Mindent egybevetve a DJV a legfontosabbnak azt tartja, hogy az érdeklődő fiatalok először a szerkesztőségekkel keressenek kapcsolatot. Ugyanakkor óvja is a jelentkezőket attól, hogy a különböző gyanús hirdetéseknek felüljenek: nemegyszer kínálnak

ugyanis ismeretlen és bizonytalan pénzügyi háttérrel rendelkező vállalkozások újságíróképző tanfolyamokat, amelyekről rendszerint kiderül, hogy érdemi oktatást nem nyújtanak. Megfontolásra ajánlja a DJV a kezdőknek azt is, hogy szabadúszóként dolgozzanak. A szabadúszókat legtöbbször azok a szerkesztőségek foglalkoztatják, amelyeknek nincs elég saját munkatársuk, így aztán a szabadúszók olcsó segéderőnek számítanak, akiket azzal tartanak kordában, hogy kilátásba helyezik számukra a gyakornokságot, vagyis az első állomást az újságírói pályához vezető úton.

Szalay Zsolt

T. Kiss Tamás

A kultuszminiszter és a tömegkommunikáció

Az ellenforradalom konszolidációjával foglalkozó kutatások és publikációk zöme azzal magyarázza a Horthy-rezsim stabilizálódását — jogosan —, hogy a rendszer politikusainak sikerült megnyerniük a társadalmi osztályok különféle rétegeit. A parasztság jelentős részét a felemás (ún. Nagyatádi-féle) földreformmal, a „középosztályt” az államfenntartó és nemzeti értékeket hordozó funkciók felruházásával, a munkásság kevésbé öntudatos tömegeit részint demagógiával, részint szociálpolitikával, a nagybirtokos—nagyfőkécs szövetséget pedig a hatalom tényleges gyakoroltatásával.

A rendszer megszilárdításában, a társadalmi osztályok különféle rétegeinek, csoportjainak a megnyerésében azonban fontos és igen lényeges szerep jutott a tömegkommunikációnak, elsősorban a sajtónak, később a Magyar Rádiónak is.

Az idők szele

Klebelsberg Kunó azok közé tartozott, akik már a húszas évek legelején „megéreztek valamit” a modern tömegkommunikáció lényegéből. A kultuszminiszter „egész politikájából eredően több kortársi ellenforradalmi politikusnál világosabban felismert valamit abból a kulturális mozgásból, a tömegkommunikációs eszközök »modernségéből«, amelyet a tizenkilencedik század végétől a tömegsajtó, majd éppen a rádió megjelenése jelenthetett” — állapítja meg Glatz Ferenc.¹

Klebelsberg valóban megsejtette, hogy a társadalom irányításában (befolyásolásában, sőt manipulálásában) a könyvkiadás, a sajtó és az akkoriban „megszületett” Magyar Rádió lényeges szerepet tud-fog betölteni. Felismerte, hogy a tömegkommuniká-

ciós intézmények és eszközök a közvélemény alakításában „nemcsak információkat szállító”, hanem egységesítő, integráló funkciókkal is rendelkeznek. Segítségükkel megteremthető az ellenforradalmi rendszer nyilvánossága, amely lehetővé teszi, hogy az uralkodó osztályok a számukra fontos lényeges kérdésekben „megértessék magukat”, konszenzusra jussanak a társadalommal.

Ahhoz, hogy a tömegek elfogadják az ellenforradalmi rendszer értékrendjét és érdekeit, „nyilvánosságra és nyitottságra” volt szükség. A jelenség ismert, hiszen a modern kapitalizmus védelme (és újratermelése) azt igényelte, hogy az „alsóbb néposztályok” rendelkezzenek azokkal az alapvető műveltségbeli ismeretekkel-információkkal, amelyek „elősegítik beépülésüket” az egyre bonyolultabbá váló polgári világ mindennapjaiba.

Klebsberg ezért hangsúlyozta, hogy a „kulturpolitikának alig lehet titkolnivalója”. Mint tájékozott és művelt kulturpolitikus azonban túllátott a propagandairatokon és programbeszédeken. A „jól megirt — elsősorban történelmi tárgyú — munkák többet érnek, mint bármi” — említette egy alkalommal.² Ezért — kezdetben a Történelmi Társulat elnökeként, később kultuszminiszterként — szorgalmazta azoknak a munkáknak a „népszerű formában történő megjelentetését”, amelyek azt bizonygatták, hogy egyedül az ellenforradalmi rendszer őrzi-stabilizálja a „destruktív forradalmak” előtti világot, a „boldog békeidők” értékeit.

Kétfrontos harc

A miniszter erőfeszítései — az ország gazdasági-politikai-társadalmi válsága, a pénz erőteljes romlása és a „papírhiány” ellenére — sikerrel jártak.

Klebsberg a következőkből indult ki. Ha a „pesti aszfaltot a napilapok légiója lepi el, arra lehet következtetni, hogy papír és nyomdafesték mégis csak akad”,³ a „nyerészkedésre alakult nyomdávállalatoktól — pedig — nem lehet követelni azt, hogy veszteséggel dolgozzanak”.⁴ Ezért befolyása és személyes kapcsolatai segítségével, az Országos Központi Hitelszövetkezet anyagi támogatásával altruista nyomdát alapított, ahol a rendszer „jogszerűségét bizonygató” művek önköltségi áron készültek.

Klebsberg nem elégedett meg azzal, hogy sikerült megoldania a könyvkiadás legégetőbb problémáit. Megszervezteti a könyvek üzleti-kereskedelmi terjesztését is. „Kötelességünk gondoskodni a termés értékesítéséről, mi csak abban az esetben sikerülhet, ha kellő mozgékonyssággal végezzük a könyv kiadását, ha a sajtót a tudományos könyv terjesztésének szolgálatába tudjuk állítani, és ha meg tudjuk szervezni az olvasóközönséget.” Mert a „magyar könyvek be kell jutnia minden magyar házba. Ez nemcsak művelődésünknek, hanem nemzetünk fennmaradásunknak is lét- vagy nemlétkérdése” — mondta a Történelmi Társulat ellőtt 1921. december 30-án tartott beszédében.⁵

Az idézetből kiderül, hogy Klebsberg mennyire rendszerben gondolkodott. Nemcsak a könyvek „előállításával” és kereskedelmi terjesztésével törődött, figyelme a sajtó propagandafunkciójára is kiterjedt, sőt úgy vélte, hogy „az érdeklődés felkeltése végett nem szabad visszariadni a tisztasági tárgyi reklámtól sem”.⁶

A „magyar könyveket” tartalmi vonatkozásban az ismét normává emelt „nemzeti klasszicizmust”, a „barokk szellem” ideálját, a „keresztény-nemzeti gondolatot” terjesztő művek jelentették. Bizonyítható azonban, hogy Klebsberg a parasztság és a munkásság, az „alsóbb néposztályok” műveltségének emelésében látta az ország gazdasági stabilizálódását és fejlődését is. Gazdaságpolitikai eszköznek tekintette a könyveket és az olvasást; ez utóbbinak persze ellentmondott a valóság, hiszen az ország lakosságából az 1920-as években több mint egymillió ember analfabéta.

Klebsberg és a korabeli tömegkommunikáció közötti kapcsolat vizsgálatakor érdemes kitérni egy jól érzékelhető, sajátos jelenségre is. Kimutatható, hogy a „Gróf” különféle publikációival részint bizonyítani akarta azokat a küzdelmeket, amelyeket az ellenforradalmi rendszer, és részint ő, a felkészült, agilisz kulturpolitikus kulturális területen folytat az ellenzéki — baloldali és szélsőjobboldali — erőkkal szemben. Vagyis remekül össze tudta kapcsolni a rezsim érdekeit saját egyéni törekvéseivel. Példa erre az a kötet, amelyet az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. jelentetett meg 1927-ben.⁷ A könyv válogatást közölt a különféle lapokban megjelent cikkeiből, a nemzetgyűlésben tartott néhány beszédéből, jelentős törvényjavaslataiból, a képviselőkkel folytatott — gyakorta éles, időnként személyeskedő — vitáit tartalmazó jegyzőkönyvekből.

A „kétfrontos harcot vivő”, gyakorlatias, ám teoretikus hajlandóságú miniszter legalább annyira fontos feladatnak tekintette az elvi-elméleti nézetek osztársadalmi szintű tudatosítását, mint hírt adni a tettekről, a nemzetgyűlési „perlekedésekről”. A „Neonacionalizmus”⁸ címmel megjelentetett kötetében összesítette, rendszerbe foglalta az ellenforradalmi rendszer ideológiáját.

Az államigazgatás, és ezen belül a kulturális élet irányítása elkerülhetetlenül magával hozta azt az igényt, hogy a mindennapi életben szükséges híreket-információkat egyre tömegesebb méretekben, főként pedig gyorsan lehessen intézményes úton továbbítani. Klebelsberg is úgy vélte, hogy a „sajtó a modern életben olyan eszköz, amely nélkül tömegeredményeket elérni nem lehet”.⁹

A „miniszterségem alatt többször kellett tollhoz nyúlnom, hogy népművelési és tudománypolitikai kérdésekben cikkeket írjak” — olvasható a Pesti Napló 1926. augusztus 25-ei számában. Klebelsberg úgy vélekedett, hogy „más országokban a miniszter publicisztikai működésére kevésbé van szükség, mert a nyugati államokban erős a kultúrpolitikai közvélemény, amelyhez a parlamentáris miniszternek alkalmazkodnia kell. Néhány nappal ezelőtt éppen egyik baloldali lap mutatott rá, hogy nálunk teljesen hiányzik az ilyen kultúrpolitikai közvélemény. Ha valaki egy tetszetős frázist bedob a közvéleménybe, azt egy darabig utána mondogatják, hangoztatják, és azután megint elcsendesedik minden, mert alapjában véve csekély az érdeklődés. Így aztán kétszeres kötelessége a miniszternek, hogy reformeszményeit és terveit a nemzetnek megmagyarázza és kérje azok megvalósításához a támogatást.”¹⁰

Nyilvánvaló azonban, hogy nemcsak erről volt szó. A korabeli Magyarországon megjelenő napilapok, mert különféle pártokhoz, felekezetekhez vagy csoportérdekekhez kötődtek, más és más — egyik csupán megfogalmazásban, a másik irányvonalában stb. — kultúrpolitikát képviseltek. A kulturális élet állami, vagyis „felülről vezérelt” irányítása sajtó nélkül aligha lehetett volna eredményes. (Jóllehet a bethleni sajtópolitika módszerei között jelentékeny szerepet kapott az ún. szubvenció-rendszer bevezetése. Az állami támogatást [segélyezést] a főispánok és a kormány megbízottjai állapították meg és osztották szét. Tőlük függött a lapokat kiadó nyomdavállalatok állami munkával való ellátása is.)

Klebelsberg tehát többféle okból is fontosnak tartotta, hogy cikkeket és tanulmányokat írjon. Gyakran publikált különféle kormánypárti lapokban, elsősorban a Pesti

Napló hasábjain. Többnyire aktuális kultúrpolitikai kérdéseket taglaló írásaival nemcsak terjesztette a kultuskormányzati elképzeléseket, de befolyásolta a művelődésigazgatás helyi irányítóit is.

Az „Egy budai polgár nyílt levele a belügyminiszterhez” című cikk Klebelsberg másféle törekvéséről is „árulkodott”: a Pesti Napló 1928. október 14-ei számában megjelent írásában nyíltan megvádolta a belügyminisztert, amiért az elhanyagolta azt a dunántúli területet, amelyik Buda, Visegrád és Esztergom között terül el. „Lassan összedől Visegrád vára” — írta.

Mi készíthette a „Gróf”-ot arra, hogy a belügyminisztert ilyen úton-módon figyelmeztesse a feladataira?

A választ Klebelsberg munkamódszerében és ambíciójában fedezhetjük fel. Amennyire tisztelte és szorgalmazta a kultuszminiszter a hivatali rend (a hierarchia, az ügyintézési eljárások) betartását stb., annyira fontosnak tartotta saját autonómiáját, „mindenekfölöttiségét” hangsúlyozni. Példa erre az a kijelentése, amelyet büszkén hangoztatott a nemzetgyűlésben: „Ha valahányszor állami pénzek nem elégségesek, akkor — én — báró Kornfeld Móric barátomhoz fordulok” segítségért, akinek kulturális célokra „mindig akad egy-két milliója”.¹¹

Klebelsberg arra „figyelmeztetett”, hogy az uralkodó osztályok legfelső rétegeihez, vagyonosaihoz fűződő származásbeli és személyes kapcsolataival fölötté áll annak a hivatali apparátusnak, amelyet mind tökéletesebbnek szeretett volna látni. Érzékeltette, hogy mekkora és milyen befolyással rendelkezik. A miniszter ugyanis „magasabb pozícióra” vágyott. Törekvése nem volt teljesen alaptalan. A frankhamisítási botrány idején Bethlen István — többek között — Klebelsbergét is javasolta Horthynak a miniszterelnöki posztra.¹²

A kultuszminiszter pedig, hogy magasabb pozícióba kerülhessen, igyekezett minden alkalmat megragadni. Többek között felhasználta a sajtó nyújtotta lehetőségeket is, hogy problémalátásával és írásaival bizonyítsa rátermettségét-érettségét a közvélemény előtt. Elhitesse az állampolgárral, hogy kész bátran és nyíltan kiállni az igazság mellett, még

akkor is, ha minisztertársával szemben kell ezt megtennie. Jól tudta, hogy a közvéleményre hivatkozó-támaszkodó politikus, mivel népszerűbb, eredményesebb és hatékonyabb munkát képes végezni, mint az, aki — rendelkezék bár a legzseniálisabb elgondolásokkal is — elzárkózik a nyilvánosságtól, vagy lebecsüli azt.

Rádiós kultúrprogram

A miniszter a Magyar Rádió kultúrpolitikai jelentőségéről legelőször 1925. november 25-én, a nemzetgyűlésben mondott beszédekben szólt. Figyelemre méltó, hogy mennyire gyorsan és programszerűen reagált az új tömegkommunikációs intézmény megjelenésére. A rádió ugyanis csak 1925. december 1-jétől jelentkezett rendszeresen műsorokkal. Azt hangsúlyozta, hogy a rádió olyan taneszköz, olyan oktatási lehetőség, amelyet az oktatásügynek feltétlenül ki kell használnia. „Budapestről az egész országnak lehet előadást tartani — mert —, a rádió folytán egész Magyarország jóformán egy nagy tantermet képez, s az oktatásnak oly lehetőségei nyílnak meg, melyeket elődeink nem ismertek.”¹³

A rádióval kapcsolatos miniszteri elképzelésekből tulajdonképpen két forma valósult meg. Egyrészt sor került az ún. „rádiós szabadegyetemi” előadások sugárzására. Hosszas előkészületek után, 1928-ban jelentkeztek először az „iskolán kívüli népművelés rádióadásai” hetente kétszer — vasárnap és csütörtökön — egy-egy órás időtartammal. Másrészt néhány alkalommal Klebelsberg beszédet mondhatott és felolvasást tarthatott a rádióban.

A kultuszminiszter helyesen ismerte fel, hogy az új tömegkommunikációs eszköz a korábbi időszakhoz mérten hatalmas mértékben kiszélesíti a kulturális értékekhez való hozzáférhetőség lehetőségét. A „szabadegyetemi” műsorok — elvileg — az ország legeldugottabb településein is hallhatóak. A valóság és a gyakorlat azonban azt mutatta, hogy a kulturális demokrácia kiszélesítéséhez sok minden másra is szükség van. A fiatal, még sok problémával küszködő rádiótól sem lehetett elvárni, hogy egy országos népművelési programban központi helye legyen.

A Magyar Rádió műsorainak hatékonyságát jelentősen befolyásolták a vételi viszonyok is. Az ország egyes részein nem vagy alig lehetett fogni az adásokat. A Szegedi Rádióklub tagjai például ezért kérték Klebelsberg segítségét 1930 májusában, hogy támogassa egy reléállomás megépítését.¹⁴

Az országos statisztika szerint az 1930-ban nyilvántartott rádió-előfizetők 7,4 százaléka tartozott az „östermelőkhöz”, ami 22 219 előfizetőt jelentett.¹⁵ Ugyanakkor ha azt vesszük figyelembe, hogy az östermelők tábora elsősorban a mezőgazdasági tisztviselőket és önállókat foglalta magába 63,5, illetve 23,7 százalékos arányban (tehát a ket-tőből kiszoruló mezőgazdasági gépészek, földnélküli mezőgazdasági munkások csak 12,8 százalékot tettek ki),¹⁶ akkor látható, hogy a „szabadegyetemi” adás csak a parasztság birtokos részéhez, illetőleg annak is szűk rétegéhez érhetett el. Amennyiben még azt is figyelembe vesszük, hogy a műsort délután 15 és 16 órakor sugározták, amikor a megcélzott réteg éppen dolgozott, érzékelhető, hogy a rádió-előfizetőknek is csaknem mintegy harmada hallgathatta hétköznap a rádiót.¹⁷

Klebelsberg ennek ellenére minden tőle telhetőt megtett annak érdekében, hogy a „rádiós szabadegyetem” műsorait minél többen hallgathassák. Egy akció keretében például mintegy száz rádiókészüléket ajándékozott a falusi és tanyai iskoláknak, hogy a népiskola méginkább „30–40 tanya művelődési központja” legyen. A néptanítóktól pedig azt kérte, hogy csoportos rádióhallgatásokat szervezzenek.

A „szabadegyetem” hatékonyságát a rádiókészülékek számán, technikai színvonalán, a vételi lehetőségeken vagy az adások időpontjain kívül maga a műsor tartalma is jelentősen befolyásolta. Az első húsz percben könnyűzenét, a második húsz percben előadást, a harmadikban pedig „nevezetesebb aktualitásokat” közlő szabadegyetemről a Magyar Rádió igazgatója, Kozma Miklós, Naplójában ezt írta: „A program úgy néz ki, hogy a tisztelt parasztnak énekel Basilides Mária egyet, utána beszélnek a trágyázásról, azután jön valami a Walkürből, és a végén egy előadás arról, hogyan kell a pócegödört rendben tartani.”¹⁸

A naplófeljegyzésből is kiderült, hogy Kozma Miklós nem csupán a programról mondott véleményt, átvitt értelemben magáról Klebelsbergéről is nyilatkozott. Kozma ugyanis elutasította a „rádióval kapcsolatos miniszteri terveket”. A „programot ő szeretné irányítani” — írja felháborodva Naplójában a rádió igazgatója. Ezért mindent elkövetett, hogy intézményét függetlenítse a VKM befolyásától. Nem azért, mintha vitéz Kozma Miklós ellenezte volna az ellenforradalmi rendszer hivatalos kultúrpolitikáját, hanem mert hangsúlyozni akarta, hogy a Magyar Rádió — mint részvénytársaság — független a napi politikától. Erőfeszítése sikerrel járt, mert Klebelsberg valóban nem tudta érvényesíteni elképzeléseit. A „rádiós szabadegyetem” azonban jól példázza a „Gróf” kultúrpolitikai vénáját.

Nem kétséges, a miniszter a „szabadegyetemi” adásokkal arra törekedett, hogy elősegítse a tömegek művelődését, a rádiótól pedig elvárta, hogy hatékonyan terjessze az uralkodó osztályok értékrendjét. Mint rendszeréhez hű és taktikus politikus viszont elérkezettnek látta az időt, hogy a rádiós programmal válaszoljon az ellenzék kultu-

rális demokráciát sürgető támadásaira. Klebelsberg munkamódszerére ugyanis az is jellemző volt, hogy a baloldali (sőt a szélső-jobboldali) képviselők tartalmi problémákat megfogalmazó kérdéseire is — formai megoldásokkal válaszolt.

■ ■

A miniszter egész kultúrpolitikájából és szemléletéből adódóan szükségesnek tartotta, hogy közvetlenül a rádió útján is formálja-alakítsa az ország kulturális közvéleményét. Az első miniszterek közé tartozott, aki beszédet mondhatott és előadásokat tarthatott a mikrofonok előtt. Klebelsberg nemcsak felismerte a tömegkommunikáció kultúrpolitikai jelentőségét, de élt is a közvélemény-formálás eszközeivel. Abban, hogy a „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország”-féle propaganda befolyást gyakorolhatott a tömegekre, hogy a revíziót hirdető politikai és magartásbeli egység kialakulhatott,¹⁹ a miniszter nem csekély szerepet játszott. Ugyanakkor kiterjedt és tudatos publikációs tevékenységével olyan újszerű művelődésigazgatási módszert is „felfedezett”, amely napjainkban is érvényességgel bír.

Jegyzetek

1. Glatz Ferenc: Kultúrpolitika, hivatalos ideológia és Rádió (1927—1937) — Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925—1945. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp. 1975.
2. Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916—1926. Az Athenaeum kiadása, Bp. 1927 (A továbbiakban: Beszédei, cikkei . . . i.m.) 53.
3. Beszédei, cikkei . . . i.m. 34.
4. Beszédei, cikkei . . . i.m. 48.
5. Beszédei, cikkei . . . i.m. 49.
6. Beszédei, cikkei . . . i.m. 48.
7. Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916—1926. Az Athenaeum kiadása, Bp. 1927.
8. Klebelsberg Kunó: Neonacionalizmus, Bp. 1928.
9. Beszédei, cikkei . . . i.m. 48.
10. Klebelsberg Kunó: Egyetem-mészárlás és kultúrfőlény — Pesti Napló, 1926. augusztus 25.
11. Beszédei, cikkei . . . i.m. 574—575.
12. Horthy Miklós titkos iratai, Kossuth Kiadó, Bp. 1962.
13. Beszédei, cikkei . . . i.m. 543.
14. Memorandumban kéri a szegedi rádióállomás megépítését — Dél-Magyarország, 1930. május 23.
15. Statisztikai szemle, 1931. 5. sz.
16. Az 1934. évi részletes felmérésből derül ki. Statisztikai Szemle, 1935. 1. sz.
17. Glatz Ferenc: Kultúrpolitika, hivatalos ideológia . . . i.m. 55.
18. Kozma Miklós iratai. Naplófeljegyzések, 1929. január 17.
19. Vitányi Iván: Valóság és lehetőség a művelődési otthonban, Bp. 1979.

Ritter Aladár

Kossuth Lajos néplapjai

Fejezetek a Budapest és a Kis Újság történetéből

A magyar hírlapírás hőskorában született két népújság. Az egyik a Budapest, az első magyar nyelvű képes hírlap, 1877-ben indult. A másik, a Kis Újság, amelyet a bulvársajtó előfutárának tartanak, száz esztendővel ezelőtt, 1887-ben jelent meg. A két napilap majd háromnegyed évszázadon át mint Kossuth Lajos néplapja jelent meg.

A múlt század hetvenes éveit a polgári sajtó virágkora kezdetének tekintik. A közhangulatot információéhség jellemzi. A politikai gondolkodás kialakításában mind nagyobb szerepe van a sajtónak. Hiányzik azonban az egyszerű emberekhez szóló, érdekes tartalmú, olcsó néplap. Ezért határozta el 1877-ben Wodianer Fülöp, az ismert nyomdatulajdonos, hogy újszerű népújságot alapít. Ez a lapszakember leánykorában a híres-neves Landerer Nyomdában dolgozott. Ott állt 1848-ban a szedőszekrény mögött, amikor Petőfi Sándor, Jókai Mór, Vasvári Pál követelésére kinyomtatták a Tizenkét pontot és a Nemzeti dalt. A szabadságharc idején Kossuth Lajos nyomdása lett és követte a kormányt Debrecenbe, Szegedre, Aradra. A fegyverletétel hírére a bankóprést, amelyen a Kossuth-bankókat nyomták, a Marosba süllyesztette . . .

Wodianer a forradalom bukása után is Kossuth rajongó híve, a negyvennyolcas eszmék harcosa. *Budapest* néven hívta életre az első magyar nyelvű képes napilapot, a polgári ellenzéki sajtó egyik számottevő orgánumát. Ez a hírlap olyan új irányt jelentett a magyar zsurnalisztikában, amelynek

számos követője támadt. A Budapest 1877. november 15-én született. A beköszöntőben ezt olvashatjuk: „. . . a lap minden ízében magyar legyen, ne szolgáljon egyéb érdeket a haza érdekeinél. Ne legyen benne egyetlen sor, amelynek más célja volna, mint a szabadság és felvilágosítás eszméinek terjesztése . . . a magyar állam egységének és függetlenségének hű szolgálata.” Szókimondó, olcsó, egyszerű, világos stílusban szerkesztett ellenzéki hírlapot ígért a kiadó. Már az újság formája is elütött a többiekétől. A lepedőnagyság helyett a kisebb papírméretet választották. A képes címloldal éppen olyan meglepetést jelentett, mint az újság tartalma és ára. A 6—7 krajcáros újságok korában az új néplapot a fővárosban 2, vidéken 3 krajcárért árusították.

Képes címloldal

Az orosz—török háború kezdetén indult a néplap. A törökök szabadságharcát nagy együttérzéssel, figyelemmel kísérték idehaza. Hozzájárult ehhez az is, hogy a szultán visszaadta az egykor elrabolt nemzeti kincseket, a Corvinákat. A harmadik szám címloldalán mutatja be az új hírlap Mehemed Ali

XXV. évfolyam. 1901.

28. szám.

Hétfő, január. 28.

BUDAPEST

KÉPES POLITIKAI NAPILAP.

ALAPÍTÓI: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly		KIADÓ: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly	
TITKOS: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly		KIADÓ: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly	
KÖLTSÉGVISZKÖZ: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly		KIADÓ: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly	
KÖLTSÉGVISZKÖZ: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly		KIADÓ: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly	
KÖLTSÉGVISZKÖZ: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly		KIADÓ: Kossuth Lajos, János, Károly, Sándor, S. J. Károly	

Négy nemzedék az angol királyi családból.

Viktor király, a kis yorki herceg, Viktória királykisasszony és Viktória királynő

Edward király, a kis yorki herceg, Viktória királykisasszony és Viktória királynő

pasát, a fiatal hadvezért, aki a nagy hírű Ozmán pasa segítségével Plevne vára ostrománál szétverte a tízezer főnyi orosz—román sereget.

Az indulás első heteiben pikáns szenzációnak mondható az *Antonelli bíboros leánya* című képes beszámoló. Eszerint a szép Lambertine Laura grófnőnek Antonelli bíboros, a diplomata és híres Don Juan az apja. A bíboros halála után természetesen leánya megtámadta a végrendeletet, és részt kért a hatalmas vagyonból.

Megállapítható, hogy Huszár Imre szerkesztő és három munkatársa — Zoványi Mihály, Kompolthy Tivadar és Kálnoky Henrik — értenek a lapcsináláshoz. Később így emlékeztek vissza a szerkesztőségre: „A helyiség egyszobás, abban egy íróasztal. Ekörül ültünk mi négyen és csináltuk a lapot, tollal, ollóval.” A rajzolók — Belloni László, Homanicskó Athanáz és Nemes Mi-

hály — ugyancsak jeleskedtek. Nemezszer az eseményt követő napon már megjelent a címloldalon az aktuális rajz közéleti személyekről, társadalmi eseményekről, bűnügyekről, technikai újításokról, de távoli világérszekről, Amerikáról, Afrikáról is beszámolniak a címlapok. A Budapest címlapjait a kereskedők, kispárosok kirakataikba tették, hogy megállítsák a járókelőket.

Üzenet Turinból

Az új hírlap szenvedélyesen támogatja a negyvennyolcas függetlenségi párt parlamenti küzdelmeit. A kisemberek újsága a szegényparasztság, az ipari munkásság jogosfoltosságára, sanyarú helyzetére hívja fel a figyelmet.

Kossuth Lajos a Budapest születése idején 73 éves. Turinban él száműzetésben. Páratlan népszerűségét a negyvennyolcas párt igyekezett felhasználni. A szabadságharc vezére hazájától távol is állandóan figyelemmel kísérte a közéletet, a parlamenti harcot, a társadalmi és gazdasági eseményeket. A nemzet élő lelkiismeretként válaszol az időszerű kérdésekre, leveleiben, üzenetében, hírlapi cikkeiben fejt ki nézeteit. A nemzeti érdekek következetesebb védelmét, a demokratikus törekvések támogatását, a választójog kiterjesztését, a főrendiház eltörlését, az állam és az egyház szétválasztását követeli.

A turini száműzött számos üzenete jelent meg a Budapest és később testvérpapja, a Kis Újság hasábjain. Nagy feltűnést keltett Kossuth nyílt levele, amelyet I. Ferenc Józsefhez intézett: „... alattvalójának magamat soha egy percig sem ismertem el és el sem ismerem.”

A Vilmos-huszárok drámája

A külpolitika terén Oroszország és az Osztrák—Magyar Monarchia érdekei elsősorban a Balkánon keresztelték egymást. Bécs törekvése, hogy megakadályozza a cár balkáni térhódítását. A Monarchia 1878-ban bekebelezte Boszniát és Hercegovinát. A parlament ellenzéke és Kossuth Lajos élesen elítélte a kalandor vállalkozást. Az új

néplap rendszeresen, bő tudósításokban számol be a hadi eseményekről, és drámai csataképeket közöl. Riportsorozat született a maglaji katasztrófáról, ahol a Vilmos-huszárok majdnem egész szakaszát felkoncolták a csatatéren. Csak Milinkovics százados, Paczona századparancsnok és két huszár maradt életben, hírmondónak. A beszámolók százezrekben ébresztettek részvétet és tovább növelték a Budapest népszerűségét.

Az olvasóközönség zöme földműves, iparos, pap, tanító s jegyző. Elkerült a lap a népegyesületekbe, így egy-egy példánya számos olvasóhoz jutott. Ezzel magyarázható, hogy a Budapest a nyolcvanas években jelentős befolyást gyakorolt a képviselőválasztásokra. Tisza Kálmán miniszterelnök tábora „kis mérges”-nek nevezte a képes hírlapot, amely nap nap után támadta a kormányt.

A tiszaezlári vérvád

A szabadelvű gondolkodás és a haladás szószólója az újság. Erre példák a tiszaezlári vérvád idején megjelent tudósításai, riportjai. A Szabolcs megyei kisközségből 1882-ben eltűnt Solymosy Eszter cselédnő. Egy antiszemita újság kitalálta, hogy valószínűleg gyilkosság történt, és a tettesek zsidók. Az antiszemita lapok tömegérzelmeket felkorbácsoló tudósításai szították a vérvád tüzét. Megindult a nyomozás, sok letartóztatás történt. Kossuth Lajos éles szavakkal ítélte el és bélyegezte meg az izgatókat. A Budapest a többi haladó lappal együtt rámutatott a vád képtelenségére. Ebben az időben megsokszorozódott minden újság példányszáma, a Budapesté napi 30 ezerről a duplájára emelkedett.

A közvélemény hangja

A kis mérges sok borsot tört a kormány orra alá. Egyszer Gáspár Imre akasztófát rajzolt, tetején ragyogó csillaggal. A bitófa alatt Tisza Kálmán miniszterelnök állt és ezt énekelte: „ahol az a csillag ragyog, én is odavaló vagyok”.

A Budapest a nemzeti követeléseket hir-

dette. Független magyar hadsereget, Nemzeti Bankot, önálló vámterületet és külön külügyminiszeri képviselőket követelt. Tisza Kálmán a képviselő-választások előtt megakarta kaparintani a képes napilapot, hogy a maga képére alakítsa át. Wodianer röviden válaszolt: „A lapom nem eladó!”.

A Budapestet a közvélemény fontos irányítójának tartották. Éppen ezért a politika, a közélet és az irodalom kitűnőségei szívesen keresték fel cikkeikkel, szépirodalmi műveikkel az ellenzéki hírlapot.

A kétkrajcáros újság

Wodianer Fülöp szeretne még olcsóbb és még érdekesebb újságot adni, amely még több olvasóra számíthatna. Párizsban járva megismerte a Petit Journal hírlapot. Felfigyelt a napilap szerkesztési módszerére, újszerű tartalmára, nagy elterjedtségére. Ez adta az ötletet, hogy Kis Újság néven még egy hírlapot jelentessen meg. „Tetszetős lesz a formája, bő a hírtarisznyája, potom pénz az ára.” A fővárosban 2 krajcárért, vidéken 3 krajcárért kívánja árusítani a lapot. Egy időben 1 krajcárra csökkentették az újság árát.

A terv megvalósult. Száz esztendővel ezelőtt, 1887. november 20-án került az olvasók elé az új képes politikai napilap. A beköszöntő hangsúlyozza: „... Nálunk a köznéppel még hallgatásra van kárhóztatva. Szavát elvette a szükség, a nyomor. Az uralkodó kormányrendszernek csak terheit érzi, míg jogaiban alig részesül... Az elhagyott köznéppel ügyeinek felkarolása egyedüli vezéreszménk, mindön elhatároztuk, hogy Kis Újság cím alatt olyan képes politikai napilapot indítunk, amelyet páratlanul álló olcsóságánál fogva megszerezhet és olvashat a legszegényebb ember is.”

A Kis Újság a pártok kicsinyes küzdelmeiben felülállva határozottan ellenzéki politikát követ. Küzd a negyvennyolcas politika programjának megvalósításáért, a szavazati jog kiterjesztéséért, a paraszti, ipari munkások tisztességes megélhetéséért, az idősök állami életbiztosításáért, a köznéppel adóterheinek csökkentéséért.

Az új típusú napilapok

A Kis Újság megjelenése előtt tűntek fel az új típusú politikai hírlapok. A szerkesztőségekben egyre több a hivatásos újságíró. A lapok saját tudósítói dolgoznak vidéken, és mindinkább külföldön is. A könyvnyomtatás hírlaptudósítói vállalkozások, később a Magyar Távirati Iroda megalapítása az események mind gyorsabb közvetítését tette lehetővé. A rotációs nyomógép, a szövegszedőgép, a képsokszorosító eljárások, valamint a postai szállítás gyorsasága forradalmat jelent a lapelőállítás terén. A sajtó mindinkább politikai hatalommá válik. Az új típusú hírlapok nemcsak a parlamenti tudósításokban közlik az eseményeket. Oldalainkon előbb bukkannak fel a politikai elképzelések vagy a pártok állásfoglalásai, mint az országgyűlésen.

Az új műfajok, köztük a riport egyre nagyobb teret hódít. Az információval együtt már a szenzációkat is hozzák az újságok. Fokozódik a verseny. Ebben az időben a Pesti Hírlap, a Pesti Napló, a Budapesti Hírlap, a Magyar Hírlap, a Függetlenség, az Egyetértés, a Hon és más lapok versengenek az olvasókért, ez pedig csak a tartalom érdekességével, a közhangulat követésével érhető el.

Politika és szenzáció

Az első számoktól kezdve kibontakozik az új képes néplap határozott politikai irányvonala, ellenzéki hangja. Papp László felelős szerkesztő kis létszámú szerkesztőségével érdekes lapot csinál. Politikai, társadalmi, gazdasági és bűnügyi tudósításokkal, riportokkal indul küzdelemben a közönség meghódításáért. Valódi bulvárszenzációval mutatkozik be a Kis Újság. Az elsőoldali főcím: *A bitófa alatt*. A rövid — ma azt mondhatnánk — lead-szöveg: „Felső Ballatinc József gösfai lakos egy egervári kereskedő kocsisát baltával leütötte, pénzétől megfosztotta. E bűncselekményért a statáriális törvénysek halálra ítélte, mely tegnapelőtt Zalaegerszegen végrehajtott. (Bővebbet lapunkban.)”

Általában a címdoldalon nagy rajz és cím jelenik meg. A hozzátartozó szöveget a má-

sik oldalon közlik. Az első oldal alján a később szalagoknak vagy slágereknek nevezett „izelitők” sorakoznak: Rablótámadás a vonaton — Rózsa Sándort elfogták — Odaégett asszonyok — Agyonvert lakodalomrontó — Vértüdő a vívóteremben — A millió örököse öngyilkos lett.

A belső oldalak rovataiból: A helyzet (vezércikk). Az ország dolga. Hogy áll a világ? Mi hír Budapesten. A főváros konyhájából. A címkép magyarázata. Villámhírek. A nap eseménye. Kis kalauz. Mi hír a vidéken? Mi hír a külföldön. A színházakból. Egyleti élet. Vigadjunk. A népgazdaság. Munkásemberek. Ki nyert? Nyílt tér. Napi tárca. Folytatásos regény. Az első számoktól kezdve mind terjedelmesebb lesz a lap apróhirdetési rovata.

A következő szám címlapja Ferenc Józsefet ábrázolja, amint Klotild főhercegasszony társaságában az Országos Kiseddóvó Egyesület ötvenéves jubileumán vett részt. A rajzon jól felismerhető Tisza Kálmán miniszterelnök és a többi résztvevő is.

Térjünk vissza a politikára. A képviselőház hosszú időn át izgatott hangulatban, viharos jelenetek között tárgyalja a véderőjavaslatot. A Kis Újság éles hangú vezércikkben tiltakozik a nemzet nevében. Idézetek a nemzeti hadsereggel foglalkozó publicisztikából: „A közös hadsereg intézménye a magyar nemzet előtt nem rokonszenves, mert minden igaz hazafinak az képezi az eszméjét, hogy önálló magyar nemzeti hadseregünk legyen . . . Az iskolában, a társadalomban éppúgy uralkodni kell a magyar nyelvnek, mint a hadseregben. Helyesen teszi az országgyűlési függetlenségi párt, hogy küzd az önálló magyar hadsereg eszméje mellett.” Csáky Albin gróf közoktatási minisztert azért támadja a lap, mert a hadseregben fontosnak tartja a német nyelvtudást.

Gyakoriak az uralkodóról és családjáról szóló hírek. Őfelsége Budapesten . . . Udvari bál a várban . . . Nagy vadászat Gödöllőn . . . Ferenc József a hadgyakorlaton . . . A király vidéki körútja . . .

Máig is foglalkoztatja a történészeket és írókat a mayerlingi dráma. Rudolf főherceg trónörökösnek, az uralkodó egyetlen fiának rejtélyes halála világszenzációvá vált. Az

időpont: 1887 vége. A hivatalos jelentések szerint Rudolf főherceg, a trónörökös agyvérzés, illetve szívszélhűdés következtében hirtelen meghalt. A Kis Újság másnap megírta: „... Erősen tartja magát a hír, hogy: Rudolf trónörökös lövéseknek esett áldozatul.” A lap tudósításai szerint a trónörökös életmódja és politikai nézetei miatt ellentétbe került királyi atyjával. Feleségétől nem tudott elválni, végzetessé vált a tizennyolc éves Vecsera bárónővel folytatott szerelmi viszonya. A trónörökös agyonlőtte szeretőjét, majd öngyilkos lett. Olyan hírek is elterjedtek — írja a néplap —, hogy Rudolf trónörökös bosszú áldozata lett.

1898: Sír a király . . . — olvasható abban a bevezetőben, amely jelenti, hogy Erzsébet királynőt meggyilkolták. „Erzsébet királynő — közli az első távirat — 2 óra 40 perckor hagyta el Beaurivange fogadót és a gőzhajóállomásra ment, útközben egy ember rávetette magát Ófelségére és erős szúrást ejtett rajta. A királynő összerogyott. Ófelsége nem tért többet magához. Hordágyon visszavitték a fogadóba . . . ahol meghalt. Konstatálták, hogy törzsúrast kapott a szíve tájára.” A következő távirat szerint Erzsébet királyné gyilkosa Luccheni párizsi születésű anarchista. A Kis Újság nagy részvétellel ír a „daliás szépségű királyasszonyról, akit a nemzet szeretett és a szívébe zárt”. Ferenc József halála után került nagy nyilvánosságra — ami udvari körökben régen ismert volt —, hogy Ferenc József rideg édesanyja miatt pár évvel a házasság után elhidegült a viszony Erzsébet és férje között. Az uralkodó Schratt Katalin színésznő szerelmével vigasztalódott, a királynő pedig rangrejtve járta a világot. Amerikába és Afrikába is eljutott, hogy minél kevesebbet legyen Bécsben.

A gazdasági fejlődés útján

A Kis Újság régi számaiban lapozgatva tudósítások, vezércikkek seregéből áll össze, milyen erőteljes lett Magyarországon a múlt század utolsó harmadában a gazdasági fejlődés. A hazai gazdasági növekedés gyorsabb az európai átlagnál. Kibontakozott a modern gyáripár. A vasútépítés fellendítette

a bányászatot. Az új gyárak legmodernebb gépei külföldről érkeztek. Az élelmiszeripar is jelentős, a mezőgazdaság termelése megkétszereződött. Ugyanakkor a közép- és kisparasztgazdák tömegesen mennek tönkre. A gazdasági fellendülést a társadalmi átalakulás követi. Épül a világváros. Új lakónegyedek keletkeznek, épül az új parlament, az operaház és számtalan gyár, vállalat.

Átalakul a gazdasági és kulturális élet. A főváros a munkásmozgalom központjává válik. Előbb az Általános Munkáspárt, majd a Szociáldemokrata Párt alakul meg. A kapitalista fejlődés ellentmondásai heves nemzeti politikai és társadalmi küzdelmek fellobbanásához vezetnek. A munkásság szervezkedése és sztrájkharca nagy hatást gyakorol a falu nincstelenjeire, az agrárszocialista mozgalomra.

Búcsú Kossuth Lajostól

A századfordulóig a japán—kínai, az amerikai—spanyol és az angol—búr háborúról kapunk sok rajzos beszámolót.

1894. március 20-án, 45 éves számkivetés után Turinban meghalt Kossuth Lajos. A helyszínen van dr. Kovács Dénes, a Kis Újság munkatársa, a lap későbbi felelős szerkesztője, aki elsőként jelenti a gyász hírt. A Budapest és a Kis Újság rendkívüli kiadásban számol be a szomorú eseményről. Gyászol az ország. Ferenc József hű marad kicsinyes természetéhez: nem engedi, hogy állami pompával temessék el a szabadságharc vezérét. Wekerle Sándor miniszterelnök tette lehetővé, hogy megadják a méltó végtisztességet. A koporsót hozó vonat az ország határától a fővárosig tömegek sorfala fogadja. Az újkori magyar történelem nagy alakját százezren kísérték utolsó útjára a Kerepesi temetőben.

A temetéskor érkezett haza a száműzetésből a kormányzó fia, Kossuth Ferenc. Hamarosan bekapcsolódik a politikai életbe. A Budapest lapvezére, állandó vezércikkírója lesz. Kossuth Ferenc a koalíciós kormányban elvállalja a kereskedelmi miniszteri tárcát. Kihallgatáson jelenik meg Ferenc József előtt. A turini óriás fiát több kortársa megalkuvó politikusnak tartotta, aki a népvezér szerepét alakította.

Egy nagy bűnügy

A századforduló elején növekedik a napilapok száma. Az Amerikában született szenzációsajtó, amelynek az ordító címek és véres bűnesetekről szóló, nagy riportok a sajátosságai, Európában is tért hódít. Nálunk 1905-ben, *A Nap* megjelenésével mutatkozott be a szenzációsajtó. *Az Est* születésével, amelyet a magyar újságírás nagy eseményeként tartanak számon, már olyan bulvárlap jelenik meg, amely érdekességében túlszárnyalja az akkori harminc más pesti napilapot. A Kis Újság is szenzációsabb lett. Íme, egy példa a sok közül:

A háborús évek meghökkentő bűnügyi szenzációja a cinkotai rémdráma. Heteken, hónapokon át megdöbbenő rajzokban, riportokban tárgyalta a Kis Újság és testvérlapja a rémregénybe illő bűntényt. Nem egyszer két-három teljes oldalon át számol be a lap. Mi történt? Kiss Béla bádogosmester fűskamrájában, fűszerében 1916 májusában hét nagy bádoghordót találtak. Azokban hét női holttestet. Az asszonyirtó szörnyeteg kötéllal fojtotta meg áldozatait. Kiss Bélának — aki ellen házasságszédelgésért indult bírósági eljárás, de bizonyíték hiányában felmentették — sok nőismerőse volt. Valószínűleg 1906 táján a 36 éves Tóth Margit, egy kávémérés tulajdonosa volt az első áldozat, amelyet a többi követett. A nyomozás során csak három áldozat kilétét lehetett megállapítani. Nagy nyomozás folyt a tömegyilkos kézre kerítésére. Egy jelentés szerint a cinkotai szörnyeteg az 1914-ben kitört háborúban szerb hadifogságba került és meghalt. Még évtizedek múlva is keringtek olyan hírek, hogy Kiss Béla él, de nem tudtak nyomára akadni.

Az első világháború

Éveken át számolt be a két testvérlap a háborús készülődésekről, a nagyhatalmi csoportosulásokról. A világpolitika egén torziosultak a vérszfelhők, sokasodtak a nemzetközi bonyodalmak. Csak alkalom kellett a világegés kirobbantására. 1914 júniusában megszületett a *casus belli*.

A Kis Újság oldalain, rajzos címlapjain a

hadieseményeken a hangsúly. A háborús években a néplap félmillió példányban került az olvasókhöz. A tábori postával, az otthonról küldött levelezőlapokkal együtt érkezett a frontra a képes napilap. Minthogy a Kis Újság közölte a legtöbb vidéki hírt, a katonák nagy örömmel fogadták az újságot, amelyből az otthoni eseményekről is értesülhettek. A távoli országokban harcoló magyar katonák összebújtak a lövészárkok-

A német és a bolgár uralkodó Nisben.

Vilmos császár átadja Ferdinándnak a tábornagyi botot.

A budapesti honvédek győzelme Bukovinában. Orosz halottak tömege hadállásaink előtt. Montenegró lefegyverzése zavartalanul folyik.

Mai számmunkban közölük a halottak és sebesültek vasutasai kimutatását

Rajzos hadijelentés a Kis Újságban.

ban, a tábortüzeknél, a kaszárnyákban vagy a kórházakban és olvasták, felolvasták a nép lapját.

A cenzúra adta lehetőségek szerint számolt be a Kis Újság és testvérlapja a hadihelyzetről és a nép hangulatáról: Az otthoniak aggodva várják a harctéri híreket és a rőzsaszínű tábori levelezőlapokat. A városokban és falvakban mind gyakrabban hoz gyászos hivatalos közlést a posta a hősi halált halt apáról, fiúról, testvérről. A Vöröskereszt az

eltűntek, a sebesültek és hadifogságba esettek családját értesíti. Nap mint nap érkeznek a sebesültszállító vonatok.

Az időpont: 1918 novembere. A sajtótörténet érdekes fejezete, hogy a Budapest nem-sokára *Köztársasági Újság* címmel jelenik meg.

1919. március 21. Megalakul a Magyar Tanácsköztársaság. A Köztársasági Újság címmel jelenik meg. A Forradalmi Kormányzó Tanács rendeletei jelennek meg. A vezető anyag: Párbeszéd szikratávirón Leninnel. A következő nagy cím: Berendezkedik a Tanácsköztársaság.

Olvasson a sorok között

A Horthy-rendszer sajtópolitikája 1919 őszétől az ellenzéki sajtó és munkatársai ellen irányul. A terror hírlapíró áldozatai között van Somogyi Béla, a Népszava szerkesztője, és Bacsó Béla, a lap munkatársa. A gyilkosságot Horthy közvetlen környezetéhez tartozó különítményesek követték el. Az újságírók megfélemlítése a cél. Sajtópör, lapelkobzás, utcai árusítás megvonása, ideiglenes és végleges lapbetiltás a hatalom fegyvere. Az ellenzéki, a baloldali sajtó a lehetőségekhez mérten szolgálja a haladás ügyét.

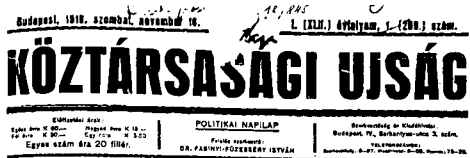
A Kis Újság 1922-ben átmenetileg ismét megszűntette megjelenését, majd 1926-ban indult újra. Keresztény szociálpolitikát, független népi politika követését ígéri a lap, de nem veszi át a piszkálódó hangú jobboldali sajtó hangját. Az idők során modern bulvárlappá alakul át tipográfiailag a Kis Újság. Főszerkesztője 1935-ben Lévai Jenő lett, aki két kiadásban jelentette meg a hírlapot. A vidéki Kis Újság sokban eltér ettől, ki-mondottan a falusi és városi kisemberekhez szól. Ennek megfelelő a tartalma.

Az ellenzéki Kis Újság eredeti politikai híradásai érdekesek. A lap politikai munkatársai sok fontos értesülést adnak át az ellenzék vezetőinek.

A jogfosztó törvények kényszerítették Lévai Jenő főszerkesztőt, hogy a Kis Újságot 1939-ben eladja Dessewffy Gyula grófnak. Számos falukutató, antifasiszta és németellenes beállítottságú újságíró került a szerkesztőségbe. Néhány címsorból: 1940: Dániát, Norvégiát, Hollandiát és Luxemburgot rohanják le Hitler seregei, döntő támadás indul Franciaország ellen, a náci csapatok bevonulnak Párizsba.

„A Kis Újság minden sora érdekes.” Naponta közöl saját hírdetést, arra céloz, hogy a sorok között kell olvasni. A cenzúra éberségét igyekezett kijátszani a lap, és megismertetni olvasóival a háború igazi erőviszonyait. Nemegeyszer a hivatalos propaganda által elhallgatott eseményeket olyan formában közölte, mintha a hírt cáfolná.

A Kis Újság 1941-ben képes riportokban adta hírül, hogy a Szovjetunió visszaadta az 1848-as szabadságharc lobogóit, célzott ar-

Eljen a Magyar Köztársaság!

Polgármestert választott az 1886-os választás. Többek között a Magyar Népközlöny, melyet Kossuth Lajos szerkesztett, amelyről az újságban beszámoltak. Az újság megírása és kiadása a magyar népközlönynek az ősszel kezdődött. Az újság megírása a magyar népközlönynek az ősszel kezdődött. Az újság megírása a magyar népközlönynek az ősszel kezdődött.

minden felhívást a köztársaság, minden felhívást a köztársaság, minden felhívást a köztársaság. Az újság megírása a magyar népközlönynek az ősszel kezdődött. Az újság megírása a magyar népközlönynek az ősszel kezdődött.

A nagy nap: november 16.

A magyar köztársaság kikiáltása. A köztársaság kikiáltása a magyar népközlönynek az ősszel kezdődött. Az újság megírása a magyar népközlönynek az ősszel kezdődött.

És az országban mindenütt a köztársaság kikiáltása. A köztársaság kikiáltása a magyar népközlönynek az ősszel kezdődött. Az újság megírása a magyar népközlönynek az ősszel kezdődött.

A Budapest az 1918-as forradalom után Köztársasági Újság néven jelent meg

A 133 nap alatt számos lap, köztük a Kis Újság és a Köztársasági Újság is megszűnik.

ra, hogy kedvező az alkalom a két ország diplomáciai-gazdasági kapcsolatainak továbbfejlesztésére. A második világháború alatt a Kis Újság a hivatalos jelentések csoportosításával úgy politizált, hogy olvasói megérték a helyzetet. Néha átcsúszik a cenzúrán egy-egy éles hangú bíráló, és a *Helyzetkép* cím alatt megjelenő írások mutatják, hogyan tör előre Németország felé a Vörös Hadsereg. A magyar hadijelentések nem valották be a második magyar hadsereg voronyezsi pusztulását. Csak szűkszavú közléseket adtak ki visszavonulásról és jelentősebb veszteségekről.

1944. március 15-i számában még éles hangú vezércikket ír a Kis Újság a nemzeti ünnep alkalmából. Ez a háborúellenes, antifasiszta baloldali közvélemény érzéseit, gondolatait fejezi ki. Négy nappal később a nácik megszállják Magyarországot. Kész listákkal érkeznek, megkezdődik a munkásmozgalmi, polgári ellenzéki politikusok, németellenes vezetők és újságírók letartóztatása, koncentrációs táborba való hurcolása. A Kis Újság tiltakozása jeléül beszüntette további megjelenését. Később a nyilas lapok kivételével a többi újságot betiltották.

Rákosi vezércikket rendel

A Kis Újság a háború után mint a Független Kisgazdapárt hírlapja jelent meg. A lap beszámolóiból, közléséből is kiderül, hogy a párt jobboldali csoportja megkísérelte a politikai kezdeményezést magához ragadni. Ebben az időben Antalffy Gyula lett a lap felelős szerkesztője. A demokratikus gondolkodású újságíró cikkeiben követelte, hogy a Kisgazdapárt vezetői nyíltan határolják el magukat a reakciós erőktől. A jobboldal azonban tovább szervezkedett. A lap 1947. évi első számában hivatalos közlés jelenik meg: „Leleplezték a Magyar Közösség nevű titkos szervezetet. A Hetes Bizottság áll az összeesküvés élén.” Az MTI jelentette, hogy Kovács Béla, a kisgazdapárti főtájtár, „tevékenyen részt vett olyan földalatti szovjetellenes csoportok megalakítá-

sában, amelyek terrorcselekményeket, gyilkosságokat követtek el a Szovjet Hadsereg ellen”. Napokon belül több mint kétszáz gyanúsított kerül a Népbíróság elé, több csoportban. Későbbi ismereteink szerint mind a belügyi hatóságok, mind a Magyar Kommunista Párt vezetői politikai célokból eltúlozták az összeesküvés jelentőségét.

A személyi kultusz idején, főleg amikor a Rákosi—Gerő Ernő—Péter Gábor—Farkas Mihály csoport kaparintotta meg a vezetést, a sajtó a felső parancsok, jelentések szócsöve lett. Megszűnt még az enyhe kritikai hang is.

Elkezdődtek a koncepciók perek. A Rajk László és társai elleni vádirat kiadása előtt, szeptember elején Rákosi Mátyás felhívta Antalffy Gyula szerkesztőt:

— Az a kívánságom — mondotta —, hogy vezércikkben bélyegezze meg a vádirat megjelenése kapcsán a Rajk-bandát.

— Ezt a feladatot nem tudom vállalni. Ezt a vezércikket nem tudom megírni — közölte a szerkesztő.

Nem volt ideje magyarázkodásra, Rákosi letette a kagylót. Két nap múlva Antalffy neve lekerült a lap éléről. Eltávolították a sajtóból. Érdeemes megírni, amit később mondott el: „Annak idején én sem tudtam többet a Rajk-ügyről, mint ami a főszerkesztői tájékoztatókon elhangzott, s amit a hivatalos jelentések közöltek. Elhatározásom magyarázata az volt, hogy Rajk Lászlóval igen jó viszonyban voltam. Ezért nem tartottam ildomosnak, hogy ellene írjak.” Kátona József, az új felelős szerkesztő vállalta a kért vezércikk megírását.

A koncepciók perek után néhány más lappal együtt mint napilap megszűnt a Kis Újság. 1956-ban, az ellenforradalom idején még megjelent a lap néhány száma.

■ ■

Kossuth Lajos néplapjai — ha nem tartoztak is a korszak nagy és híres hírlapjai közé — a sajtótörténetben fontos szerepet játszanak. A képes néplap, majd a bulvárújság jelentős részt vállalt az újszerű, majd a modern sajtó kialakításában.

Kikli Tivadar

A Nép és Nyelv története

Nehéz időkben, 1941 és 1944 között jelent meg Kolozsváron a „néprajz-, nyelvészet- és irodalomkedvelőknek folyóirata”, melynek egyedüli szerkesztője és fő szerzője Mészöly Gedeon volt. E rövid életű tudományos folyóirat sorsával ismertet meg az alábbi, a Magyar Nyelvtudományi Társaság által díjazott tanulmány.

Különleges időkben, nehéz viszonyok között fogant a *Nép és Nyelv* alapításának a gondolata, amikor nem egyedül gazdaságilag gyenge hazánk küszködött sokréttű, súlyos belső és külső gondokkal, hanem egész Európa válságba került. Kis nemzetek egész sora (Ausztria, Albánia, Szlovákia, Norvégia, Dánia, Hollandia, Belgium, Luxemburg) veszítette el állami önállóságát, szabadságát.

Hazánkban ugyanekkor nagyrészt fordított folyamat zajlott le. Az 1940. augusztus 30-i, második bécsi döntés során a magyar honvédség szeptember 5-én átlépte a trianoni magyar—román határt, és 11-én bevonult Kolozsvárra is. József főherceg ennek alkalmával táviratban üdvözölte a szegedi egyetemet, mintegy jelezve, hogy az 1872: XIX. törvénycikk alapján eredetileg Kolozsvárt telepített és 1919. május 12-ig ott működő, majd ekkor Szegedre települt intézmény visszaköltözése előtt megnyílt az út.

A megvalósítás sem váratott sokáig magára: Hóman Bálint kultuszminiszter személyesen utazott Kolozsvárra, és október 7-én a helyszínen tárgyalta Beck Albert ezredessel, a város katonai parancsnokával és más társadalmi, egyházi, politikai vezetőkkel, így gróf Bánffy Miklós íróval az egyetem visszatéréséről és elhelyezéséről. Bánffy bérbe is adta palotáját az egyetemnek. E tárgyalások eredményezték a szegedi egyetem felállításá-

ról szóló, október 19-én kiadott és azonnal hatályba lépő 1940. évi XXVIII. törvénycikket. Az egyetem újjászervezéséről szóló jogszabály megszületéséről s a szükséges tennivalókról az 1947/1940. sz. leirattal értesítették a Ferenc József egyetem rektorát. Ugyanakkor — államtitkári címmel és miniszteri biztosi hatáskörrel — megbízták Szily Kálmán m. kir. titkos tanácsost, egyetemi nyilvános rendes tanárt a szervezési munka végrehajtásával.

Az egyetemet úgy szervezték át, hogy kettéosztották. A Kolozsvárra távozó rész neve maradt M. kir. Ferenc József Tudományegyetem, a Szegeden maradó rész pedig új nevet kapott: M. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem.

Bartók György rektor nyomban intézkedett. Vinczi Károly egyetemi tanácsjegyzőt megbízta az egyetem megnyitását előkészítő feladatokkal.

Míg az alacsonyabb rangú, beosztású oktatókat — a fizetés nélküli díjunktól a fizetéses adjunktusig — megkérdezték, hajlandók-e Kolozsvárra menni, addig a tanárokat — legalábbis elvileg — kirendelték. Azért csak „elvileg”, mert senkit nem küldtek Kolozsvárra akarata ellenére. Bizonyos, hogy többen úgy érezték: Kolozsvárra „hazamennek”, mert tény, hogy például 1933-ban hat, Szegeden oktató egyetemi tanár Kolozsvárt jelölte meg állandó lakóhelyeül.

Volt, akinek névjegyén is ez állt. Mentek tehát szívesen, kirendelés nélkül is. Ugyanakkor csábító lehetett az előrelépés lehetősége (például tanszékvezetés).

Miután húsz egyetemi tanár távozott Szedgedről, a maradék Horthy Miklós egyetemen oktatói hiány keletkezett. Az üresen maradt tanári állásokat a pécsi egyetemről (Birkás Géza, Bognár Cecil, Kerényi Károly, Klemm Imre, Koltai-Kastner Jenő, Várkonyi Dezső) és a budapesti egyetemről (Greguss Pál, Hermann István Egyed) jövő professzorokkal töltötték be. Az új egyetemet végül maga a kormányzó nyitotta meg október 24-én.

A Kolozsvárra érkező tanárok között volt Mészöly Gedeon. Őt szép ifjúkori emlékei húzták vissza Kolozsvárra, hiszen ott végezte egyetemi tanulmányait, ott szerezte meg 1908-ban középiskolai tanári oklevelét is.

Az alapítás

Mészöly Gedeon 1940 október végén már azzal a tervvel érkezhett működésének újabb színhelyére, hogy folyóiratot indít. Sőt lehet, hogy érkezésekor már zsebében volt a lapindítási engedély. Az Országos Levéltárban nem található a folyóirat engedélyezése iránti kérelem vagy engedély. Lehetetlenségnek tartom azonban a *Nép és Nyelv* első számának 1941 januári megjelenését, ha októberben még nincs engedélye. Két hónap — egyszemélyes szerkesztőségben — nagyon kevés, hogy egy induló folyóirat első, tíz írást tartalmazó, 32 lap terjedelmű füzetének kéziratanyagát előteremtsek, megszerkesszék és kinyomtassák.

Volt-e Kolozsvárt igény tudományos folyóiraatra, amelynek *Nép és Nyelv* a címe, alcíme szerint pedig *Néprajz-, nyelvészet- és irodalomkedvelők folyóirata?* Mészöly Gedeonban erősen élt a meggyőződés, hogy e három tudományág sok szálon összefügg, az egyik kiegészíti a másikat.

Ha abból indulunk ki, hogy nemcsak a visszacsatolt Erdélyben, hanem az egész országban viszonylag kevesen foglalkoztak tudományos szinten nyelvészeti kérdésekkel, és ugyancsak kevesen szomjazták a laikusok köréből megismerni a felsorolt tudományok eredményeit, akkor nemigen volt szükség ilyen folyóiraatra. Ám akkor mire alapozta

Mészöly Gedeon merészségét folyóiratának indításához?

Én így látom: ő a maga és az ő módszerét követő tanítványai számára akart közlési fórumot teremteni, amelyben a pesti szakfolyóiratok szerkesztőinek ítéleteitől, elfogultságaitól függetlenül fejtheti ki nézeteit, eredményeit s mindezt egyszerre tudományos és népszerűsítő formában, amely írásmódjának természete, sajátossága volt, s amelynek a fővárosi szakfolyóiratok aligha adtak volna helyet. Ehhez ismerni kell Mészöly elvi fölfogását, amely meghatározta gyakorlati módszerét is: a szó és a tárgy egységéből indult ki, ezért tartozott egybe szerinte a néprajz és a nyelvtudomány, az irodalom és a nyelvészet. Ő egyforma hozzáértéssel, leleménnyel művelte mind a hármat — külön-külön, de többnyire egyszerre, egy-egy írásban is alkalmazva mindhárom tanulságait.

Ismeretes a Mészöly Gedeon és a budapesti egyetem nyelvtudományi tanszéke közötti szakmai ellentét. Mészöly nagyon becsülte Melich Jánost, ám nézeteit bírálta. Kritizálta Pais Dezsőt és Németh Gyulát is. Barátok voltak, de Mészöly a tudományt fontosabbnak tartotta, gyakorlatban alkalmazva a mondást: „Barátom Cato, de nagyobb barátom az igazság”. Érthető, hogy alig jelent meg írása a vezető nyelvészeti folyóiratokban, nevezetesen a *Magyar Nyelvben*, a *Magyar Nyelvőrben* és a *Nyelvtudományi Közleményekben*, s publikációinak száma különösen lecsökkent az 1930-as években. Az okra rávilágít Nyíri Antal egy mondata: „Mészöly Gedeon egészen egyéni utakon járt. Nyelvtörténeti szemlélete és eredménye nem terjedt el, mert koncepciója szemben állt másokéval, mások munkájával . . .”

Mivel a tudományos kutatások, eredmények, megállapítások csak akkor érhetik el céljukat, ha közkinccsé válnak, Mészölynek természetes és jogos igénye volt fórumra. De jogos volt másik kívánsága is. Az országos tudományos folyóiratok örökösen helyhiánnyal küszködtek (akárcsak most). A szerkesztők így azután vagy „húznak” az írásból, vagy eleve megszüntetik a közlendő anyag terjedelmét. Mészöly különösen érzékeny volt erre. Fia, Mészöly Dezső beszélt el:

„A *Nép és Nyelv* egyik fontos alapítási

indítéka az volt, hogy édesapámnak Kolozsvárt lehetősége nyílt egy saját folyóirat indítására és szerkesztésére. Ezt azért tartotta rendkívül fontosnak, mert olyan fórumot, folyóiratot kívánt teremteni, aminek szerkesztésébe nem szólhattak bele, nem függött egy szerkesztőtől az, hogy megjelenhet-e valamelyik tanulmánya, vagy sem. Különösen haragudott a húzásokra, azért nem küldött szívesen az akkor megjelent folyóiratoknak tanulmányt. Nagyon nem szerette, ha a szerkesztő azt mondta neki, hogy »fogd rövidbre«. Édesapám írásai és előadásai — részben a könnyebb megjegyezhetőségért, részben a figyelem fenntartásáért — példakal színezett tanulmányok voltak. Ezek a teljességre való törekvés miatt is bizonyos kifutást, ezért terjedelmet kívántak meg. A szerkesztők viszont ebből szerettek volna mindig lecsipni.”

E véleménynek adott hangot már Péter László is egy régebbi írásában.

Egy folyóirat indításához azonban nem elegendő az elhatározás, de még az engedély sem.

Mészöly Gedeonnak vagyona nem volt; népes családja, sőt sokáig halálos betegséggel küszködő gyermeke igen. Professzori fizetéséből sokat fölemésztettek a családjától való távolulás és az utazások költségei. Mészöly Dezső nem is tud olyasmiről, hogy édesapja a maga pénzéből fektetett volna be a *Nép és Nyelv* fenntartásába.

Kolozsvári tanártársa, Gunda Béla 1983. szeptember 14-i levele szerint „Egészen bizonyos, hogy Mészöly Gedeonnak a lap kiadásával kapcsolatban anyagi problémái voltak . . .”, pedig „a *Nép és Nyelv* nem fizetett tiszteletdíjat . . .”

A *Nép és Nyelv* kiadásához a kolozsvári egyetem évi 900 pengőt folyósított támogatás címén (A kolozsvári M. kir. Ferenc József Tudományegyetem Tanácsának 1941. évi november 28-án tartott III. rendes ülésének jegyzőkönyve: 553/1941—42. etsz. Csongrád m. Levéltár). Ez az egyedüli adat, a többi csak becslés.

A folyóirat címlapján ez olvasható: *Nép és Nyelv — A szegedi Alföldkutatók és a kolozsvári Néprajz- és Nyelvészet kedvelők közérdekű havi folyóirata*. A szegedi alföldkutatókra való utalás félreérthető. A *Né-*

pünk és Nyelvünk címlapján is ott állt: *A Szegedi Alföldkutató Bizottság . . . közérdekű lapja*. Látszatra tehát az új folyóirat a megszűnt szegedinek utódja, és így élvezte az Alföldkutató Bizottság támogatását. Pedig nem így volt. Csupán annyi volt közös bennük, hogy a megszűnt folyóiratban publikáló alföldkutatók írtak Mészöly Gedeon lapjába is (mint Bálint Sándor, Csefkó Gyula, Györffy István, Horger Antal, Cs. Sebestyén Károly és Nyíri Antal), valamint olyan tudósok (például Gunda Béla), akik külső munkatársai voltak a szegedi folyóiratnak. Mészöly nem kapott az Alföldkutató Bizottságtól támogatást. A tévedésre okot adó szöveg csak az 1. évfolyam 7. számaig volt olvasható a *Nép és Nyelv* borítójának címlapján. A 8. számén már ez állt: *Nép és Nyelv — Néprajz- és Nyelvészetkedvelők Közérdekű Havi Folyóirata*.

Gunda Béla idézett levele szerint a kultuszminisztérium a középiskolák számára előfizetett a *Nép és Nyelvre*. Ezt volt középiskolai tanárom megerősítette. Baránszky Jób László annak idején a Székesfővárosi II. kerületi Ponty utcai fiú felsőkereskedelmi iskolában jutott a *Nép és Nyelvhez*. Élénken emlékszik a lapban lefolyt Mészöly—Kodolányi vitára.

Feltehető, hogy így a *Nép és Nyelv* körülbelül 150 előfizetőhöz juthatott el. Mivel az évi előfizetési díj 8 pengő, „deáknak” pedig 4 pengő volt, óvatos becslés szerint (75—25 százalékos megoszlást tekintve) körülbelül 1000 pengő előfizetői díjra lehetett számítani. Az egyéb költségekre és a különlenyomatok költségeire számolva akkor is 4—500 pengős hiány mutatkozik. Ezért már az első évfolyam vége felé kétségessé válhatott a folyóirat sorsa. Ám ha pénze nem is volt Mészöly Gedeonnak, ötletekben nem volt hiánya. Úgy segített a dolgon, hogy az 1. évfolyam 6. számától kezdve hirdetést vállalt. A hirdető az M. kir. Államvasutak Hivatalos Menetjegyjirodája (IBUSZ) volt.

Az 1. évfolyam 11. számában már nem szerepel a „deákok” féláru kedvezménye, és már az sem olvasható, hogy „A *Nép és Nyelv* havonként 32 lapnyi, tehát évenként 384 lapnyi” terjedelemben jelenik meg. A 2. évfolyam 1—9. összevont száma 182, a 10—12. összevont száma 60 lapon jelent meg,

az évfolyam tehát összesen 242 lapot tett ki. Ez a terjedelem is tovább szűkült: a 3. évfolyam 8. külön kiadott és 9–10. összevont száma mindössze 200 lapon látott nyomdafestéket, végül a csonka 4. évfolyam egyetlen százlapos füzet. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a közben fokozódó drágulást sem. Míg az első évfolyam számait a Kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.T. (Brassai u. 5., máshol: 7. sz.) nyomtatta, addig a 2. évfolyam 1–9. számától kezdve a nyomdai munkákat a szabadkai Keresztény Sajtószövetkezet végezte (gróf Ciano tér 3. sz.). Látszólag e változtatás kedvezőtlen, hiszen például a szállítás még tovább drágítja a lapot. Más tekintetben azonban kedvezőbbé vált a helyzet. Mészöly Dezső szerint a szabadkai nyomdában olcsóbban és gyorsabban dolgoztak, és Mészöly annyi korrektúrát kapott, amennyit kért. A különlenyomatokat is ott készítették . . .

Azt, hogy így történhetett, Mészöly a szabadkai Keresztény Sajtószövetkezetben bekövetkezett személyi változásnak köszönhetette. Az addig felelős Léh László helyébe Bogner József (a 3. évfolyam 2. számától doktori címmel jelölve — és ez igen fontos adat) került az igazgatói székbe. Rögtön érhetővé válik a jó kapcsolat, ha azt is tudjuk, hogy Bogner József tanár Mészöly Gedeonnál doktorált a magyar nyelv szerbhorvát jövevényszavaiból. Bogner doktori dolgozatát Mészöly a 2. és 3. évfolyam számaiban, öt folytatásban, 81 lap terjedelemben közölte is. Ettől kezdve minden bizonytalansággal önköltségi áron számolták el a folyóirat nyomdai munkáit.

Kétségek kívül nagy segítséget jelentett.

Mészöly Gedeon, szerző és szerkesztő

A rátermett szerkesztő rányomja bélyegét lapjára, sajátos színt, hangulatot, egyéni vonásokat, jellegzetességeket ad folyóiratának, karakterisztikussá teszi.

Mészöly Gedeon gyakorlatlott szerkesztőként fogott a *Nép és Nyelv* kiadásához. Szakmai, szerkesztői tapasztalatokra szegedi professzorként az *Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Philologica* (Förster Auréllal) és a *Szegedi Füzetek* szerkesztésével tett szert.

Módszerében érvényesítette a tudományágak szoros kapcsolatát hangoztató, már ismert elvét, és arra törekedett, hogy népszerű formában, egyszerű, mindenki által érthető előadásmódon terjessze a tudományos ismereteket.

Folyóiratát nem tagolta, nem bontotta meg tudományok vagy „műfajok” szerint. A *Nép és Nyelvben* nem voltak rovatok, s ebben nem hasonlított rokonára, a *Népünk és Nyelvünkre*, aminek állandó rovatai voltak (Népművelés; Népnyelv és Néphagyomány; Népi foglalkozások, Népszokások, Népjellem; Társadalomrajz; Kérdések és feleletek; Kisebb közlemények; Könyvismertetés, Folyóiratszemle). Miért nem követte Mészöly a *Népünk és Nyelvünk* példáját?

Mivel munkatársainak csak kisebb része, három-négy tanártársa élt Kolozsvárt, vagyis könnyen elérhető közelségben, folyóirata anyagának nagy részét levelezéssel szerezte meg. A bizonytalan kézírászerzés nemigen tette lehetővé a rovatokban gondolkodást, s valószínű, hogy a megjelenés előtt kevéssel még ő maga sem tudta pontosan, milyen anyagok kerülhetnek lapjába. Azt is gondolhatta, hogy így jobban színesítheti folyóiratát.

A lapszerkesztést egyedül végezte, sokszor különleges körülmények között. Mészöly ekkor már 61 éves volt, ennek ellenére — mint azelőtt Szegedről hetenként, most Kolozsvárról — kéthetente hazautazott Budapestre a családjához. A fárasztó utazgatásnak jó oldala is volt a folyóirat szerkesztését tekintve.

„Mészölynek — Gunda Béla szerint — nem volt semmi segítsége a szerkesztésnél. Mivel utazott, Kolozsvár és Budapest között a vonaton, odahaza pedig a Philadelphia kávéházban szerkesztette a lapot. Ott sokat voltam együtt Mészöly Gedeonnal. Ez a kávéház Mészölynek tudományos fészke volt Budapesten.”

Mindenesetre érdekes és a maga nemében egyedülálló jelenség, hogy egy folyóiratot Budapesten meg Kolozsvár—Budapest között a vonaton szerkesztenek, Szabadkán nyomtatnak, és Kolozsvárt adnak ki.

Mészöly azonban mégsem volt teljesen egyedül a „szerkesztőségben”. A levelezésben, szétküldésben, egyéb ügyintézésben se-

gített neki egykori szegedi tanítványa, Szabóné dr. Kispál Magdolna. Ő állította össze a *Nép és Nyelv* évi név-, szó- és tárgymutatóit, tartalomjegyzékeit is.

Mészöly még egy dologban eltért a szokásoktól.

A szerkesztőségek akkoriban is cserélpéldányokat küldtek egymásnak. Így jutottak külön költség nélkül más kiadványokhoz. 1940-ben például az Irodalomtörténet 49. köztük öt külföldi szerkesztőséggel cserélt példányt. Mészöly azonban nem élt a cserélpéldány adta lehetőséggel. Ennek az lehetett az oka, hogy fölös példányokkal nem rendelkezett, hiszen munkatársainak is tiszteltpéldányokkal „fizetett”.

Mészöly Gedeon nem csupán szerkesztette a *Nép és Nyelvet*, hanem nagy részben maga is írta. Munkásságával — Nyíri szerint — igazolta, hogy „A lappal önmagának akart publicitást biztosítani... A teljes grammatikára megvolt a maga koncepciója. Nyelvtörténész volt, ezért a *Nép és Nyelv* is főképp nyelvtörténeti és néprajzi cikkeket jelentetett meg. Más ilyen jellegű folyóirat nem volt, aminek ily határozott célkitűzése lett volna...”

Mészöly sokat írt a folyóiratába. Az első évfolyamban tizenhat szerző 87 írása jelent meg 384 lapon. Mészöly maga ebből 44-et írt 242 lap terjedelemben. Tehát a folyóirat közleményeinek több mint felét maga írta, és betöltötte velük a lap 63 százalékát.

A második évfolyamban kilenc szerző húsz munkája jelent meg 241 lapon. Mészöly nyolcat írt 65 lapon. Ez esetben a cikkek számát tekintve 40 százalék a része, a lapszámot nézve pedig 25 százalék. E csökkenésnek az az oka, hogy Mészöly ebben az évfolyamban (1—9. összevont számban) közölte fiának, Mészöly Dezsőnek a doktori értekezését, amely egymagában 91 lapot tett ki, az összes terjedelem 48 százalékát.

A harmadik évfolyamban 200 oldalon tizenhárom szerző 37 írása jelent meg, és ebből a szerkesztő írt tizet, 62 lap terjedelemben (ez az írások 77 százaléka, a terjedelem 32 százaléka).

Végül a 99 lapot kitevő csonka negyedik évfolyamban öt szerző nyolc írását találjuk; ebből Mészöly négyet írt maga, 82 lap terjedelemben (50 százalék; 83 százalék).

A százalékos számítás természetesen viszonylagos eredményt mutat. Így csak egy-egy évfolyam belső megoszlásáról kapunk képet, tisztán látjuk azonban Mészöly mennyiségi munkáját.

A munkatársak

A *Nép és Nyelv* minden rövidebb-hosszabb közleménye a magyar és finnugor nyelvtudomány, történelem, régészet, irodalomtörténet, állat- és növénytan, valamint a társadalomtudomány tárgykörében született.

Mészöly nemcsak a maga írásait tekintette sérthetetleneknek, tisztelte mások sérthetlenségét is. Nem nyúlt a cikkeibe „javítási” céllal, hanem ha valamiben nem értett egyet az írásba foglalt résszel, vagy hozzáfűznivalója volt, a folyóiratban a kérdéses írás után közölte a maga véleményét (például Horger Antal: *Jegy és jel*, 1941, 372—5 és Mészöly Gedeon: *Megjegyzések Horger Antal „Jegy és jel” című cikkéhez*, 1941, 375—7).

A szerkesztő a munkatársak kiválasztásában feltehetőleg több szempontot vett figyelembe. Elsősorban, hogy jó szakembereket nyerjen meg a folyóiratnak, másrészt, hogy a legjobb tudósoknak adjon publikációs lehetőségeket.

Bármennyire is jó szakember, ismert tudós volt azonban valaki, Mészöly mégsem adott lehetőséget számára a folyóiratban, ha valamilyen szerepet játszott a *Népünk és Nyelvünk* megszűnéséhez vezető körülmények kialakulásában (Kikli T.: *Népünk és Nyelvünk. A folyóirat története*. Szegedi Könyvtári Műhely 1985, 2—3. sz., Szeged). Ezért nem olvashatjuk a *Nép és Nyelv* szerzőinek sorában Mészáros Gyula, Batty Zsigmond, Erdődi József, Sík Sándor, Moór Elemér nevét. Hiányzik a munkatársak közül Zolnai Béla is, holott ő éppen Kolozsvárt tanított ugyanekkor.

Az történt ugyanis, hogy a szegedi egyetemi tanárok által alapított *Népünk és Nyelvünk* című folyóirat szerkesztését Bibó István 1935-ben bekövetkezett halála után Moór Elemér vette át. Moór a folyóiratban Mészáros Gyula segítségével egyre hevesebb, kíméletlenségig kiélezett harcot folytatótt egy „bizonyos akadémiai csoport”-tal

szemben. A vita jóval meghaladta a kifogás-talan vitamódszerek kereteit, ami kényes és tarthatatlan helyzetbe hozta mind a kiadót, mind a fenntartókat. Végül megvonták a laptól az anyagi támogatást. A folyóirat megszűnésével nagy kár érte a szegedi tudományos életet (részletesen lásd Kikli T.: Né-pünk és Nyelvünk. Szegedi Könyvtári Mű-hely 1985, 2—3. sz., Szeged).

Természetes, hogy a „másik oldal” képviselőinek (Pais Dezsőnek, Melich Jánosnak, Németh Gyulának és híveiknek) neve sem szerepel az írások alatt.

Mészöly láthatólag arra törekedett, hogy folyóiratából kizárja a politikát. Ennek lát-szólag ellentmond, hogy munkatársai kö-zött akadtak közismert jobboldaliak. Állás-pontját Mészöly így fogalmazta meg:

„A mi folyóiratunk, a *Nép és Nyelv* nem politikai, hanem pártatlanul tudományos jellegű — híven a magyar tudományosság hagyományaihoz. Mi tehát semminemű tudományos kérdést politikai szempontból és politikai céllal nem fogunk tárgyalni.”

Ezt Günter Reichenkronnak az *Ungarische Jahrbücher* XX: 7. számában *Die Bedeutung des rumänischen sprachatlas für die ungarische und türkische Philologie* címmel megjelent írásával, illetve a volt kolozsvári egyetem professzora, Sextil Pușcariu által készített román nyelvtérképpel (*Atlas Linguistic Roman*) kapcsolatosan írta. Reichenkron ugyanis azért sürgette a munkájában a román nyelvtérkép mellé magyar nyelvtérkép készítését is, mert (magyarul nyers fordításban) „Mindkét térkép valami fényt hoz a régi vitás kérdés sötétjébe, és megértést hoz az e térségben egyesített magyar és román népek”.

Mészöly hozzátette: „Külföldön azt a kérdést, hogy mióta, mely vidékein lakik Magyarországnak oláhság, azt nem csupán tudományos, hanem politikai kérdésnek is tekintik” (NNy 1: 97—98).

Viszont jól tudjuk, hogy adott helyzetben, adott körülmények között a nem politizálás mögött egyfajta politizálás rejtőzik. Mészöly esetében például ellenzékiesség. Többször jelét adta mélyen demokratikus gondolkodásának. Például *Az „az a” hibás szórendje a zsidótörvény fejelésében* című írásában

közvetve rombolta a jogszabályalkotók tekintélyét (NNy 1: 203—204).

Mint oktató, nevelő, közismerten nagy szeretetnek örvendett. Ezt támasztja alá József Attilához fűződő viszonya is.

„Apám — mondja Mészöly Dezső — igen jó kapcsolatban volt a fiatal költővel, meglátta benne a nyelvi kérdések iránt is rop-pant érzékeny, nagy intelligenciát, s megha-totta őt „apakereső” árvasága, tanítványi ragaszkodása is.” Ezt igazolja továbbá a Mészöly Gedeonnak dedikált *Nem én kiáltok* című verseskötet is.

A *Nép és Nyelv* három és fél esztendő-s (valójában csak hároméves) fennállása so-rán harmincegy munkatársat foglalkozta-tott. Íme a névsor: Alföldi Rezső, Bálint Sándor, Bálint Zoltán, Bánkuti Ferenc, Bár-dos Rezső, Bogner József, Csefkó Gyula, Felvinczi Takács Zoltán, Gunda Béla, Gyal-lay Domokos, Györffy István, Halasi Kún Tibor, Horger Antal, Jancsó Elemér, Ker-tész Manó, Kispál Magdolna, Kováts Fe-renc, Kristóf György, Malcomes Gyula, Manga János, Mészöly Dezső, Mészöly Ge-deon, Nagyborosnyai Károly, Nyíri Antal, Sándor Ignác, Cs. Sebestyén Károly, Simo-nyai Dezső, Szabó T. Attila, Sztripszky (Stripsky) Hiador, Tálásiné Varga Anna, Vajkai Aurél.

Felénél több, tizenhat szerző csupán egyetlen írással szerepel a folyóiratban, olykor csak egy-két lapot kitevő cikkel. Az egy-közleményű szerzők között találjuk Nagy-borosnyai Károlyt, Felvinczi Takács Zol-tánt és Mészöly Dezsőt is, csakhogy az ő munkájuk meghaladta a tíz lapot, sőt Mé-szöly Dezsőé a kilencvenet.

A többször szereplő szerzők adták a lap gerincét, ők jelentették az állandóságot és folyamatoságot (például Horger Antal). Reprezentatív munkatársai kétséggkívül Bá-lint Sándor, Gunda Béla, Györffy István, Horger Antal és Nyíri Antal voltak. Számos értékes munkával járultak a *Nép és Nyelv* tekintélyének megalapozásához és ahhoz, hogy a folyóiratot napjainkban is forrásként használhassuk.

Horger Antal Mészöly után a legtöbbször publikáló szerzője volt a *Nép és Nyelv*nek. Igaz, hogy csupa rövid cikkekkkel szerepelt.

Nyíri Antal, Mészöly legkedvesebb tanít-

ványa alig néhány évvel múlt harmincéves, amikor a *Nép és Nyelv* megindult. Már nagy feltűnést keltő munkái láttak napvilágot (*A Winkler Kódex hangtana és szótana*, 1933); *A zselicségi Szenna és vidéke magyar nyelvjárása*, 1939 stb.). Munkásságában termékenyen érvényesítette Mészöly elméletét és módszerét.

A folyóirat megszűnése

Leghelyesebb volna, ha azt mondanám, hogy a *Nép és Nyelv* egyszerűen csak elhalt. Hiszen nem szüntette meg senki. Említem, hogy évfolyamról évfolyamra csökkent, sorvadt. Terjedelmében és tartalmában is. Fogytak a szerzők. A lap 1944. évi 1—6. összevont számában (amelyet még 1943 utolsó hónapjában kellett nyomdába adni) már csak négy munkatárs összesen 15 lap terjedelmű anyaga jelent meg, és a többi 84 lapot a szerkesztő írta tele. Ez lett a *Nép és Nyelv* utolsó száma.

Mészöly semmi jelét nem adta, hogy folyóiratát beszünteti. A *Szegedi Füzetek* megszűnését néhány soros szerkesztői üzenetben tudomására hozta olvasóinak. Miért nem tette most? Mészöly talán annak rendje és módja szerint nyomdába küldte még az 1944. évi következő szám kéziratait is, hiszen 1944 elején még semmi sem akadályozhatta ebben. Sejthette ugyan, hogy a német és magyar csapatok visszavonulásának végső eredménye az lesz, hogy Kolozsvár ismét a románok kezére jut, de azt nem, hogy mikor. Szádeczky-Kardoss Samu így emlékezett a körülményekre:

„Bár 1944. szeptember 1-től 1945. augusztus 31-ig meghosszabbították tanársegédi állásomat (. . .), augusztus közepén eljöttem azzal, hogy már nem megyek vissza (. . .). Csak elbeszélésből tudom, hogy a professzorok egy része Kolozsváron maradt, így pl. Buza László jogászprofesszor, Tettamanti Béla c. ny. rk. tanár és Módi Mihály klasszikafilológus, magántanár. Módi 1950-ig tartózkodott Kolozsvárt. A kettős állampolgárságot megszüntették, mert nem volt biztos, hogy Kolozsvár újra Romániához kerül . . .”

Tehát élt az emberekben bizonyos kétség, talán inkább bizakodás, hogy nem kell mozdulniuk. Ezt a hiedelmet táplálták bizonyos körök, így a sajtó is.

És Mészöly helyzete hogyan alakult? Mészöly Dezső mondta: „Édesapám, amikor befejeződött az 1943—4. oktatási év, talán júliusban, visszajött Budapestre, és ősszel már nem volt módjában Kolozsvárra menni.”

További idézet Szádeczky-Kardoss Samu visszaemlékezéséből:

„Még Kolozsváron voltam, amikor listát kellett készíteni arról a holmiról, amelyet haza kellett szállítani. E munka vezetője Ivánka (Endre) volt (. . .) Az elszállítandó holmiról hallottam, hogy egy vonatszállítmány anyag (könyvekkel, tudományos anyagokkal, berendezési tárgyakkal, eszközökkel) elindult, de már itt a szolnoki hídnál repülőátadás érte, és végleg elakadt a Balaton csücskénél. A természettudományi anyag bizonyosan ott maradt!”

Ott maradt Mészöly több holmijával együtt a neki dedikált József Attila kötet is, a *Nem én kiáltok*. A verseskötet azonban előkerült, amiről Mészöly Dezső így tájékoztatott: „A József Attila által édesapámnak dedikált *Nem én kiáltok* című verseskötet igen kalandos úton végül visszakerült hozzám Romániából.(!)”

Ahonnán a verseskötet előkerült, ott lehetne keresni a *Nép és Nyelv* dokumentumait is. A meg nem jelent, de feltehetően nyomdába adott utolsó szám sorsára a volt szabadkai Keresztény Sajtószövetkezet esetleg megmaradt anyagának vizsgálatával lehetne fényt deríteni.

A *Nép és Nyelv* tanulmányai az akkori körülmények között a lap kis példányszámára és korlátozott hatókörére tekintettel csekély nyilvánosságot kaptak. De azért nem veszték kárba az akkori eredmények, mert később mégis felhasználta a tudományos kutatás. A *Nép és Nyelv* tanulmányai így meghozták a néprajzi, nyelvtudományi, irodalomtörténeti kutatást gazdagító hasznukat. Ez nagyrészt Mészöly Gedeon hervadhatatlan érdeme.

Az örökbefogadás ára

Elhangzott 1987. június 28-án 21 óra 30 perckor a Kossuth rádióban. A riporter Kósa Judit. (Kissé rövidítve.)

I. asszisztensnő: *De ő beszélt a volt élettársával, és hogy pénzért mondott le a volt élettárs. És hogy ő kétmillió forintért mond le a gyerekről.*

Riporter: *Nem egymillióért?*

I. asszisztensnő: *Hát úgy, hogy egymilliót ő kap, egymilliót az élettársa.*

II. asszisztensnő: *Egymilliót ő, egymilliót az élettársa.*

Riporter: *Igen? Erre mit szóltak?*

I. asszisztensnő: *Erre azt mondtuk, hogy ilyen nincs, ez nem igaz.*

II. asszisztensnő: *Akkor jóformán szóhoz se jutottunk . . . hogy ilyen nincs . . .*

I. asszisztensnő: *. . . az, hogy ebben az országban ilyen előforduljon. Ha nem én hallom, nem hiszem el.*

II. asszisztensnő: *Azt mondta, hogy a volt élettársával beszélt, és hogy pénzt kap az is, és ha az kap, akkor neki is jár. Akkor mondtuk, hogy jó helyre kerülnek a gyerekek, semmi probléma nem lesz velük, de ennyi pénzük nincs, hogy erre fizessenek. Hogy akkor én ilyen helyre nem adom, én csak milliomos családba adom a két gyereket.*

■ ■

Marika (aki örökbe akarja fogadni az ikreket): Tízévi házasságom után is elég sokat jártam orvoshoz, műtéteim voltak, hogy én gyereket tudjak szülni, de sajnos nem. És most már ott tartok, hogy meg is mondták, hogy nem is lehet az életben gyerekem. Én nem vagyok még öreg ahhoz, de semmi más nem tudnának csinálni, legfőljebb mesterséges megtermékenyítést, de hát az még, úgy hiszem, Magyarországon nincs annyira ki-fejlődve.

Riporter: Magyarországon harmincezer gyerek nevelkedik állami gondozásban. Tudott tény az is, hogy évekig kell várakozniok azoknak a szülőknek, akik örökbe szeretnének fogadni árvákat. Mintegy kétezren állnak sorba gyerekekért, és évente csak száz gyereket adnak örökbefogadásra, tehát igen nagy a kereslet, és ezért bizony minden áldozatot meghoznak az örökbefogadók, csak hogy gyerekhez jussanak. Hogy milyen áron?

Riporter: Most itt a főorvos asszony, a maga főnöke . . . elmondta neki?

Marika: A főorvos asszony végig tudott az egésztől, az ikrekről ő tudott először. Meg ő mondta, hogy milyen aranyosak, milyen kedvesek. Az egyik kolléganőmmel mentünk be, és tényleg, akkor bele is szerettünk a két kisgyerekebe.

Főorvos asszony: Egy véletlen kapcsán bekerültem a gyermekosztályra a kis keresztlányommal, aki beszökött a kórterembe, és ott egy babát ki akart hozni, hogy milyen aranyos, vizzi haza. Erre azt mondták neki, hogy viheted is, csak nem olyan sürgősen, mert az anyukája itt akarja hagyni, már le is mondott róla, és van egy kis ikertestvére is. Na, ez szöveget ütött a fejünkbe, mert tudomásunk volt róla, hogy van az osztályunkon egy dolgozó, aki nagyon szeretne gyereket örökbe fogadni. Másnap szóltunk is neki.

Riporter: Marika az, akinek megtetszett az ikerpár.

Marika: Igen. Nagyon megtetszettek, a gyermekosztályon feküdtek, aranyosak, szépen fejlődött gyerekek voltak.

Riporter: Szőkék? Barnák? Milyenek?

Marika: Szőkék voltak. Az egyik szőkés és

barnás, jól fejlettek voltak, én egy hónapig állandóan lejártam hozzájuk, és próbáltam velük kapcsolatot teremteni. Nagyon aranyosak voltak, tényleg, ha hozzájuk beszélt az ember. A három hónapos gyerekek már azért figyelnek, néznek arra, hogy honnan jön a hang.

I. asszisztensnő: Itt mindig szó van a gyerekekről. Hogy milyen aranyosak, mit tudnak. Ha valamelyik kollégánő gyesről belátogat a gyerekekkel, hát majdnem mind a Mari nyakán lóg, mindig utána mennek, úgy tud velük beszélni, foglalkozni.

Marika: És ez egy hónapig így ment, minden nap lementem, vagy reggel, vagy délután lementem hozzájuk, és végül odáig engedtek, hogy föl is vehettem őket. Amikor már arról volt szó, hogy az anya lemondott róluk.

Főorvos asszony: A mama lemondott róluk, most még csak az kellett volna, hogy a papa is hozzájáruljon.

II. asszisztensnő: A lakásán megkerestük.

I. asszisztensnő: Hát ott ablak nem volt az ajtón, csak egy függöny. Csöngettünk, a csengő nem szólt, tehát a villany is valószínűleg ki volt kapcsolva.

II. asszisztensnő: Először nem akart beengedni bennünket, mondván, hogy a nagynénjénél lakik, de aztán a nagynéni hozzájárult, hogy bemenjünk, akkor ott leültünk.

Riporter: Milyen a nagynéni?

II. asszisztensnő: Az is olyan idős néni, de . . .

I. asszisztensnő: . . . szerintem alkoholista.

II. asszisztensnő: Ott volt a meggybor, már azt iszogatta korán reggel mind a kettő. Hely, az alig volt, ahová leüljünk, meg szanaszét dobálva minden, a koszos edénytől kezdve minden.

Riporter: Hogy kezdték a történetet?

I. asszisztensnő: Hát mondtuk, hogy miért jöttünk. Hogy szeretnénk, ha a gyerekekről lemondana. És akkor ő azt mondta, hogy . . .

II. asszisztensnő: . . . ő beszélt a volt élettársával, és hogy pénzért mondott le a volt élettárs, és hogy kétfélmillió forintért mond ő le a gyerekekről.

Riporter: Nem egymillióért?

I. asszisztensnő: Hát úgy, hogy egymilliót ő kap, egymilliót meg az élettárs.

Riporter: Erre mit szóltak?

I. asszisztensnő: Hát erre azt mondtuk, hogy ilyen nincs.

II. asszisztensnő: Akkor jóformán szóhoz se jutottunk.

I. asszisztensnő: Az nem igaz, hogy ebben az országban ilyen előforduljon. Ha nem én hallom, nem hiszem el.

II. asszisztensnő: Akkor mondtuk, hogy jó helyre kerülnek a gyerekek, semmi probléma nem lesz velük, de ennyi pénzük nincs.

Marika: Én mindent áldoztam volna a gyerekekért.

Riporter: Fizetett is volna, mondjuk, a papának?

Marika: Nem, a papának nem. Úgy nem . . . Nem fizettem volna. Mert akkor zsarolásnak, mindennek ki lettem volna téve.

Gyámügyes: A gyámhatóság csak úgy adhat örökbe gyermeket, hogyha a vér szerinti szülőt meghallgatjuk, és mind az anya, mind pedig, ha apa is van, akkor az apa is lemond a gyerekekről.

Marika: Tehát a mama lemondott. A gyerekek születtek februárban, a mama májusban lemondott.

Gyámügyes: A mama lemondott, de közben kiderült, hogy apuka is van. Az apát behívtük, és az apa nem volt hajlandó lemondani a gyerekekről. Egyébként, ha az apa most lemond, akkor is hat hónap múlva azt a lemondó nyilatkozatot az apának is és az anyának is meg kell ismételnie. Tehát addig a gyámhatóság nem adhatja ki az örökbefogadási határozatot.

Marika: Tehát mindenhol intézetbe kerültek, kerülnek a gyerekek.

Gyámügyes: Így van.

Riporter: De van rá példa, hogy már fogadtak a kórházból is örökbe gyereket.

Marika: Fogadtak. Ezt persze nem értem . . . örökbe fogadtak egy kislányt, ugyanezzel a tortúrával, úgy volt, hogy a szülők nem mondtak le, rá egy hétre mégis véglegesen lemondtak a gyerekről. A gyereket kiadták a kórházból, de nem az intézet felé . . . ezt, amit szerettem volna, tehát hogy ne az intézetbe kerüljenek a gyerekek, hanem a saját lakásomra, és mi kezdjük el, mert picik, nevelni. Hogy öneki hogy sikerült ez? Szóval erre lennék azért kíváncsi.

Gyámügyes: Ezt én nem tudom megmondani.

Marika: Ugyanígy egy három hónapos kislányról volt szó, mint ezek az ikrek.

Riporter: Hát akkor a jogszabály . . .

Gyámügyes: A jogszabály előírja ezt a hat hónapos megismételtetést.

Marika: De hát akkor hogy került ki mégis a kórházból?

Gyámügyes: Nem tudom . . .

Riporter: De mit mond a jogszabály?

Gyámügyes: A jogszabály ezt mondja . . . csak így tudjuk . . .

Riporter: Lehet örökbe adni kórházból, vagy nem?

Gyámügyes: Úgy tudom, hogy nem . . .

Marika: Csak nyílt örökbefogadással.

Gyámügyes: Csak nyílt örökbefogadással. Titkossal nem.

Marika: De akkor miért kaptam én reményeket ahhoz, hogy a gyerekeket nem juttatják el az intézetbe, hanem elvihetem őket haza?

Gyámügyes: Én próbáltam megmagyarázni, hogy a nevelőszülői lehetőség áll fenn, azt kell megcsinálni.

Marika: De akkor mindenhogyan a kórházból jutott volna ki.

Gyámügyes: Akkor már lehetett volna szó arról, hogy esetleg nem bevinni egyenesen, hanem maga bejelenti az intézetben, hogy szeretné nevelőszülőként kivenni.

Marika: De hát ez csak akkor, hogyha az apa is lemondott volna.

Gyámügyes: Nevelőszülőhöz nem kell.

Riporter: Marika nem akarta, hogy az édes-apa a nyakukra járjon.

Gyámügyes: Amikor a gyerek apja bejött, közölte, hogy nem hajlandó lemondani a gyerekről, és ő úgy tudja, hogy . . .

Riporter: Hogy?

Gyámügyes: A gyereket egymillióért valaki meg akarja venni. Erre mondtam neki, hogy ilyen nincs, és ha apuka nem hajlandó lemondani, nem kell lemondania. És akkor ismertettem, hogy a gyermekeket állami gondozásba kell vennem, mert a kórház nem tarthatja, mert már egészségesek a gyerekek, és akkor be kell vinnem az intézetbe.

Riporter: A Marika főnöke és két kolléganője kint volt az édesapánál, és megismétlődött ugyanez.

Marika: Ugyanígy megismétlődött ez az egész tortúra, próbáltak vele beszélgetni, és akkor ő ugyanúgy a fejükhöz vágta, hogy ha már az élettársa vagy a mama azt mondja, hogy egymillióért eladtam a gyerekeket, akkor én is a felében részesülök. Tehát ennek valahonnan elő kellett jönni az agyában. De hát nincs gyerekkereskedelem, úgy hiszem, Magyarországon.

Gyámügyes: Nincs.

Laci (Marika férje): Mi egyszerűnek láttuk a dolgot, mivel a mamával érintkezésbe léptek a gyámügytől, és a mama lemondott a gyerekekről, papíron aláírta végérvényesen.

Marika: És akkor mi úgy éreztük, hogy ő, akkor mentve van a helyzet, mert hát egy anya nehezebben mond le egy gyerekről, mint egy apa.

Laci: Sőt, mi több, sok apa inkább örül neki, hogy megszabadul egy nyügtől, anyagilag is, meg . . .

Marika: Akkor fellelegeztünk, az az igazság.

Riporter: A keretbe belefért volna a két gyerek?

Laci: Bele, bele, belefért volna.

Marika: Belefért volna, egy-két dologról esetleg lemond az ember, mert hogyha gyerek van, azért le kell mondani, de belefért volna.

Laci: Nem volt nekünk annyira nagy igényünk. Szóval eljártunk moziba, meg eljártunk színházba, de nem lehet azt mondani, hogy kicsapongó életet éltünk, és dolgozni mind a ketten dolgozunk. Nincs is olyan rossz fizetésünk, anyagi gondunk nem lett volna.

Marika: Tehát én a gyámhatóságtól tudtam meg és a főorvos asszonytól, hogy fölvetődött ez a pénzdolog.

Riporter: Igen. Ezt itthon hogy mesélte el?

Marika: Itthon, mikor hazajöttem, elmondtam a férjemnek.

Riporter: Maga hallott már ilyesmiről?

Laci: Hallottam, meg láttam is filmen. De az életben még nem.

Riporter: És fizetett volna egyáltalán?

Laci: Valamennyi összeget hajlandó lettem volna áldozni rá, de ilyen nagy összeget nem tudtam volna fizetni.

Riporter: Tehát nem döbönt meg rajta?

Laci: Nem döböntem meg rajta.

Marika: Csak az összesen.

Laci: Csak az összesen. Az összesen igen.

Riporter: (Az országban minden megyében található gyermek- és ifjúságvédő intézet. Ifjúságvédelmi felügyelők dolgoznak. Nagyon sokkal beszélgettem. Volt, aki azt mondta, mikrofonon kívül elmondja. Egyetlenegy ember volt, aki vállalkozott arra, hogy mikrofon előtt beszélget velem.) Hány év óta ifjúságvédelmi felügyelő?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Huszonkettő.

Riporter: Tehát akkor nagyon régóta.

Ifjúságvédelmi felügyelő: Hát elég régóta, igen. Még a kezdet kezdetén. amikor megalkult az intézet, levált a megyétől, akkor kerültem ide, és attól kezdve csinálom ezt a munkát, illetve csináltam.

Riporter: Régen, huszonkét évvel ezelőtt is fordult meg pénz, hogyha gyereket örökbe akartak fogadni, vagy nem?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Nem volt róla tudomásom. Nem. Aztán egy idő után megindult ez az örökbefogadás, de megindult az olyan szülők áradata is, akik nagy csomagokkal jöttek, és keresték az intézet igazgatójának a címét, meg is kapták, és meggyorsult . . .

Riporter: . . . az örökbefogadás.

Ifjúságvédelmi felügyelő: Az örökbefogadás, igen. Meggyorsult. Sok szólásmondás járt a városban, és sok méltatlankodó kijelentéssel találkozott az ember.

Riporter: Volt egy példája is.

Ifjúságvédelmi felügyelő: Volt példa is, nemcsak egy példa, volt több is, de amikor konkrétan kértük az illetőket, hogy nyilatkozzanak, akkor teljesen elzárkóztak . . . , de perze volt olyan is, ahol már ki volt helyezve a gyerek, és akkor kicsúszott az illetőből. Nyilvánvaló, hogy azért csak-csak sérelmezte az ilyen formáját az örökbefogadásnak.

Riporter: Hogy pénzt adott a gyerekért?

Ifjúsági felügyelő: Hát igen, de azt sem volt hajlandó elismerni, és amikor fölmerült az is, hogy esetleg tanúskodjon, ő ezt nem akarta. Azt viszont tudom, hogy nagyon sokféle ellenőrzés volt. És azt is tudom, hogy (az igazgatónak) volt ilyen problémája örökbefogadással kapcsolatban a pártbizottságon, állítólag ott kapott feyelmit is. Azt konkrétan tudom, hogy kapott, de én

akkor valahogy nem kíváncsiskodtam, de azt tudom, hogy külföldre adott gyereket.

Riporter: Természetben adnak az örökbefogadó szülők, vagy pedig pénzt adnak? És ha pénzt, mennyit?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Hát azt, hogy pénzt adtak, én nem láttam. Természetben . . .

Riporter: Beszéltek róla?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Beszéltek róla. Hogy természetben . . . hát ugye nagy csomagokkal jöttek, vagy egy autó megállt, és bejöttek, beszóltak, és kérték a címet, és fölmentek a lakásra.

Riporter: Mindig azok, akik örökbe fogadtak gyereket?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Igen, mindig azok.

Riporter: Az a bizonyos tárgynyermény?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Igen. Hát szóval egy időben neveltség tárgya is volt ez az egész dolog, mert jött egy bizonyos kolléga mindig, hogy már megint nyert a tárgynyerményen. Hát azért ilyen szerencséje valakinek, hogy egy évben többször is tárgynyerményen nyer komoly dolgokat, ugye . . .

Riporter: Miket például?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Hát például egyszer valamilyen zenegépet. Én nem is foglalkoztam vele, hogy őszinte legyek, mert annyira dühített ez az egész dolog.

Riporter: Nem az van mögötte, hogy azért, mert nehéz gyereket örökbe fogadni, áldoznak a szülők?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Igen, hát szóval nehéz is gyereket örökbe fogadni, ez biztos.

Riporter: Jómódú szülők fogadnak örökbe gyereket, vagy pedig kifizetésű munkásemberek is?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Az a helyzet, hogy az örökbefogadással kapcsolatban az a jó, ha minél nagyobb a jövedelme a szülőnek. Mert valahogy ez nálunk ilyen előírás, hogy jó anyagi körülmények közé kerüljön a gyerekek.

Riporter: Hallottam olyat, hogy ötvenezer forintért fogad örökbe valaki, tehát annyi pénzt ad. Itt mennyiről volt szó?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Én erről nem hallottam.

Riporter: Mennyit hallott?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Hallottam tíz—tizenötezer forintról évekkal ezelőtt, és ezek az összegek elhangzottak komoly helyeken

is. És szörnyülködve hangzottak el a dolgok.

Riporter: Hogy adják-veszik a gyerekeket?

Ifjúságvédelmi felügyelő: Adják-veszik. És volt olyan is, aki azt mondta, jogász, hogy ez egy modern gyerekvásár vagy rabszolgavásár, vagy minek nevezzem. Beszélnek róla az egész megyében, az egész városban, de valahogy nem tudták konkrétan bizonyítani. Kisiklott mindenkinek a kezéből. Szerették volna bizonyítani, és én úgy vettem észre ezeknél a szerveknél, hogy többet tudnak, na de ugye ha bizonyítani nem lehet . . . Pedig mennyit árt!

Riporter: Maga viszont gyámügyes volt.

Gyámügyes: Így van.

Riporter: Gyámügyes volt, és ismeri az örökbefogadásnak a jó, szép oldalát és az árnyoldalát is.

Gyámügyes: Igen.

Riporter: Az első ilyen ügy mikor volt? Hány éve?

Gyámügyes: Körülbelül négy évvel ezelőtt. Én voltam kénytelen egy kisgyereket örökbe adni. A jogszabályoknak megfelelt, nem tudtam mit csinálni, bár tisztában voltam vele, hogy itt az örökbe fogadni szándékozó szülők komoly pénzt fizettek, mégpedig a kórházban.

Riporter: Ők elmondták?

Gyámügyes: El is mondták, hogy ez nem kis áldozatukba került. Összeget nem voltak hajlandók mondani, és arra sem voltak hajlandók, hogy ezt bárhol elmondják, ezt velem közölték. Úgy jött be az örökbe fogadni akaró anya az örökbe adó anyával, hogy ott előttem megegyeznek. Én rákérdeztem, hogy az örökbe fogadni akaró anya honnan tudta meg egyáltalán, hogy ez a gyerek örökbe adható. Egy kis csecsemőről volt szó. Erre azt mondta, hogy a kórházból tudta meg.

Riporter: Tehát ott szóltak már? Ott közvetítettek?

Gyámügyes: Ott valaki . . . egy nővérkének szólt, és a nővére, ismétlem az anya szavait, nem kis pénzért, illetve áldozatért, szólt, hogy van egy ilyen szülő, aki megszorult, apa nélkül szülte a gyermeket, és örökbe akarja adni. Én nem tudtam mit kezdeni, mert egyszerűen bizonyítani nem tudtam . . .

az anya kijelentette, hogy innentől kezdve nem hajlandó tovább nyilatkozni.

Riporter: Na de ez csak egy eset.

Gyámügyes: Ez az egyik eset volt. Egy másik eset: engem kértek fel környezettanulmány készítésére, a kerületünkben laktak az örökbe fogadni szándékozó szülők. Ott már a második gyermek örökbefogadásáról volt szó. Ők nekem szintén elmondták, nem mint hivatalnoknak, hanem mint embernek, hogy mindkét esetben komoly áldozatot hoztak azért, hogy a kisgyermeket örökbe fogadhassák. Nos, itt már nem kórházi áldozatkésztségről, vagyis áldozatról volt szó, hanem ők azt mondták, hogy ők a gyermek- és ifjúságvédelmi intézet felé hozták meg ezt az áldozatot.

Riporter: Jelentette ön valakinek? Szólt erről? Egyáltalán, ha összejtettek gyámügyesek, akkor esett-e ilyenről szó?

Gyámügyes: Hogyne. Volt egy értekezlet, néhány évvel ezelőtt, amikor a gyámügyesek felháborodva mesélték el . . . még összeget is mondtak . . . négy évvel ezelőtt harminc- és ötvenezer forint között volt kapható, úgymond, egy kisgyermek.

Riporter: Ezt akkor az értekezleten hallotta?

Gyámügyes: Az értekezleten.

Riporter: És kinek jelentette? Egyáltalán szóba került-e hivatalos helyen? Felsőbb szerveknek jelentette-e?

Gyámügyes: Egyszer a F. T.-nak jeleztem az egyik esetemnél, hogy gyanú merült fel . . . de miután bizonyítani nem tudtunk semmit a világon, és jogszabályba nem ütközött, a fővárosi tanácstól sem tudtam egyéb tanácsot kapni, mint azt, hogy próbáljam a szülőt rávenni a nyilatkozatra. De a szülő nem volt hajlandó, tehát nem volt mit tenni.

Riporter: Természetes, hogy egy szülő fizet. Maga szerint miért?

Gyámügyes: Mert egyszerűen itt a kereslet és a kínálat aránytalanságáról van szó. Nagyon-nagyon hosszasan kell sok-sok éven keresztül sorba állni, míg egyáltalán valaki kaphat örökbe fogadható gyermeket.

Riporter: És még miért fizetnek?

Gyámügyes: Azért is fizetnek, hogy mondjuk ne cigánygyereket kapjanak.

Riporter: Ne alkoholistá családból . . .

Gyámügyes: Meg ne terhelt családból szár-

mazó gyermeket kapjanak. Ezért is fizetnek a szülők, de mindenképpen, hogy úgy mondjam, minőségi kisgyermeket szeretnének, és természetesen minél kisebb gyereket.

Riporter: Az elhangzottakat együtt hallgattuk meg a legfőbb ügyészség gyermek- és ifjúságvédelmi vezetőjével, dr. Vabrik Lászlóval. Nyílt titok, hogy nálunk is van gyermekkereskedelem, főként azok mondhatnák el, akik örökbe fogadtak, vagy szeretnének örökbe fogadni gyerekeket.

Ügyész: Nagyon aktuális kérdést kapott el a rádió, és ezért csak gratulálni tudok. Megmondom, miért. Azért, mert vagy két évvel ezelőtt egy konkrét vizsgálatot folytattunk, hogy milyen módon, és főleg milyen okoknál fogva gyorsul fel egyes esetekben az örökbe fogadási eljárás Magyarországon, holott közismert, hogy éppen az örökbe fogadási eljárás általában rendkívül vontatott. Tehát ha egy magyar állampolgár örökbe kíván gyereket fogadni, akkor úgy mondjuk, hogy sorba kell neki állnia. Még egy ennél is kényesebb témát szeretnék megemlíteni, ami talán inkább beleillik abba a fogalomkörbe, amelyet itt egy kis túlzással gyermekkereskedelemnek neveztek. Ezért különválasztom a hazai örökbe fogadást és a külföldre történő örökbe fogadást.

Riporter: De mind a kettőnél megtalálható, hogy van valami anyagi juttatás, ellenszolgáltatás?

Ügyész: Arra a kérdésre, hogy megtalálható-e, nem tudok egyenes igennel válaszolni, mert csak a gyanúja van mindegyiknek. Azt azonban felelősséggel ki tudom jelenteni, hogy az örökbe fogadásoknak a gyakorlata sok esetben rendkívül sokoldalú gyanúra ad okot. És itt visszatérek a külföldi örökbe fogadások témakörére. Az elmúlt években a Belügyminisztérium kezdeményezésére vizsgálat tárgyává tettük a külföldi örökbe fogadások gyakorlatát, mind a gyermek- és ifjúságvédő intézetek mint alapintézmények, mind a lebonyolító gyámhatóságok tevékenységét illetően. Húsz, harminc, ötven ilyen külföldi örökbe fogadással találkoztunk, és annak ellenére, hogy nem tudtunk konkrét visszaélést megállapítani, a szabálytalanságoknak elég szép csokrával találtuk magunkat szemben.

Riporter: Magyarországon évente hatszáz, hatszázötven gyereket fogadnak örökbe,

holott ezeröttszáz, kétezer gyereket tudnának, szeretnének örökbe fogadni.

Ügyész: Igen, ez az, ami joggal irritálja a Magyarországon sorban álló szülőket. Az örökbe fogadás tényének ismerete az, ami igen alapos gyanúra ad okot. Sok olyan esetet találtunk, amikor csecsemőkorban lévő örökbe adható kisgyereknél csodálatos módon igen gyorsan jelentkezett valamelyik külföldi állampolgár — nem hozzátartozó, teljesen vadidegen —, aki valahonnan — és ez a nagy kérdés, hogy honnan —, megtudta azt, hogy Magyarország egyik városában, annak a kórházában, vagy a gyermek- és ifjúságvédő intézetnél van olyan kiskorú, akinek az örökbe fogadását kezdeményezni lehet. Ez az egyik, ami alapos gyanúra adott okot. A másik pedig az, hogy a magyarországi örökbe fogadási eljárás már említett nehézsége ellenére érdekes módon ezeknél a külföldi örökbe fogadásoknál — hogy miért, miért nem, ennek nem tudtunk a gyökeréig eljutni — általában rendkívüli módon felgyorsul az örökbe fogadási hivatalos eljárás. Különösen arra figyeltünk fel, hogy az örökbe fogadni szándékozó külföldiek nagyon sokszor olyan magabiztossággal érkeznek Magyarországra, és tartózkodnak itt még az örökbe fogadási állami eljárás befejezése előtt, hogy az szinte példa nélkül álló. Számtalan olyan jelzést meg erősítést kapunk, hogy itt tartózkodik az örökbe fogadó külföldi állampolgár egy bizonyos magyar szállodában, de még valamilyen formális intézkedés hiányzik a gyámhatóság részéről, segítsünk már, hogy szegény külföldi ne költse itt hiába a pénzét, mert már a gyerekekkel is összebarátkozott, meg a gyerek is ott van nála, csak éppen azt az aktust várja, hogy a gyerek útlevelet kapjon, és elhagyhassa vele az országot.

Riporter: És itt Magyarországon . . . hát akkor ugyanez . . .

Ügyész: Ugyanez. Persze ügyész vagyok, és tudom, hogy az ártatlanság véelme mindaddig fennáll, amíg jogerős bírói ítélet nem bizonyítja valakinek a bűncselekményét vagy tevékenysége szabálytalanságát. Sajnos, itt egyáltalán nem tudunk eljutni még addig sem, hogy büntetőeljárást indítsunk valaki ellen. Sőt!

Riporter: Szóval a mai napig Magyarorszá-

gon, magyar állampolgár ellen, aki örökbe fogadott gyereket, még nem volt büntetőeljárás?

Ügyész: Tudomásom szerint nem. Arról viszont tudok, hogy az országnak különböző pontjain indultak fegyelmi eljárások. Az egyik kórházból egy csecsemő eltűnt, és az eltűnés is örökbeadással volt összefüggésben. Fegyelmi vizsgálat folyt, és a fegyelmi vizsgálat nem tudom, milyen eredménnyel fejeződött be, mert büntető feljelentésre nem került sor. Tény az, hogy folynak olyan vizsgálatok, amelyek ennek a tevékenységnek a szabálytalansága miatt indulnak. Azonban sajnos — és azért mondom, hogy sajnos, mert emögött biztos, hogy a korrupció gyakorlata él és virágzik —, nem tudtunk eljutni addig, hogy valakit is büntetőjogilag felelősségre tudjunk vonni.

Riporter: Meg is értem. Mert én, aki kapok végre egy gyereket, és én azért áldozatot hoztam, miért mondanám ezt meg utólag? Hiszen az életemet bearanyozza egy gyerek. Szóval nagyon nehéz, tényleg nehéz tettenélni.

Ügyész: Igen. Elsősorban az örökbe fogadó oldaláról bizonyos mértékig emberileg ezt érteni lehet, csak hogy a dolognak a kényesebb része az, amikor az örökbe fogadási eljárással kapcsolatosan tevékenykedő, tehát az eljárást lebonyolító állami szervek tevékenységében tapasztalunk ilyen gyanús jelenségeket. És ez már a közélet tisztaságát érintő kérdés, és bennünket ez izgat, és emiatt járunk utána a dolgoknak, de sajnos nem sok eredménnyel. És az alapos gyanú nagyon sokszor az alapos gyanú szintjén marad, és ennél nem tudunk előbbre lépni.

Itt tulajdonképpen arról van szó, hogy egy olyan jelzőrendszer működésére lehetne számítani, amely valahol, valamelyik pontján, valamely aktusnál az ilyen korrump eljárásnak adna olyan jelzést, amely alkalmas lenne arra, hogy a büntetőjog eszközeivel csapjunk le arra, aki korrump módon tevékenykedik. Akár belföldi, akár külföldi örökbeadás esetében.

Riporter: Talán több embernek kellene ebben benne lennie, hogy ne egy ember kezében legyen az örökbe fogadásnak a lehetősége. Ha egy bizottság intézné az ilyen ügyeket, akkor talán a korrupció ki lenne zárva. Ilyenről foglalkoznak-e?

Ügyész: Foglalkoztunk. Megítélésem szerint a korrupció így sem zárható ki egészen. Ha egy bizottság döntene abban a kérdésben, hogy valaki örökbe adható vagy nem, kinek adható örökbe, kinek nem, az egyrésztől rendkívüli módon elhúzná az egyébként is nehézkes eljárást, másrésztől azok a lehetőségek, amelyek a korrupció talaját táplálják, mindenhova be tudnak települni. Tehát én, őszintén szólva, nem látok olyan lehetőséget, amely ezt teljes egészében kiszűrné. Kétségtelen, hogy lehetne és kellene is olyan módszert keresni, amely maximálisan leszorítaná ezen a téren is a korrupció lehetőségét. De hát ez az államéletnek más területén is aktuális lenne.

Riporter: És, Laci, letettek róla, hogy gyerek legyen?

Laci: Nem, nem tettünk le róla. Szeretnénk gyereket, és valószínű is, hogy valahogy sikerülni fog.

Marika: Egyszer, reméljük, sikerülni fog.

Nem született döntés

Közvélemény-kutatás az MSZMP KB áprilisi üléséről

Az ülésen megvitatott kérdések egy része élénken foglalkoztatja a közvéleményt. A budapestiek túlnyomó többsége megfelelőnek tartja a jelenlegi nyugdíjkorhatárt, és sokan félnek az új jövedelemadó bevezetésétől.●

A KB áprilisi üléséről — akárcsak a novemberiről — a budapestiek döntő többsége, 85 százaléka hallott. Most azonban jóval magasabb volt azoknak az aránya, akik arról is tudtak, hogy milyen kérdésekkel foglalkozott a Központi Bizottság (69 százalék, szemben a tavalyi 46 százalékkal). Ugyanakkor az áprilisi ülést kevesebben említették meg maguktól a felmérést megelőző néhány nap legjelentősebb eseményeként. Ez arra utal, hogy az ülés napirendjén szerepelt kérdések jobban foglalkoztatták az embereket, de — feltehetően az érdemi döntések hiánya miatt — kevésbé érezték jelentősnek a tanácskozást. A budapestiek fele (tavaly csak egyharmada) több tömegtájékoztatási eszközt is használt információforrásként. A legtöbben a televíziót említették (60 százalék), de a nyomtatott sajtóból és a rádióból tájékozódók aránya is magasabb volt a szokásosnál (48, illetve 42 százalék).

A nagyobb érdeklődést, a közvetlenebb érintettséget mutatja az is, hogy míg novemberben a tájékozottak fele beszélgetett másokkal a KB-ülésről, addig áprilisba 65 százalékuk. A párttagok, a magasabb végzettségűek és a középkorúak az átlagosnál is nagyobb arányban tárgyalták meg másokkal a KB-ülést. Az ülésen megvitatott kérdé-

sek közül a nyugdíjrendszer módosítását említették a legtöbben (77 százalék), ezután a vállalati és személyi jövedelemadó bevezetését (56 százalék), és jóval kevesebben utaltak az időszerű nemzetközi kérdésekre (23 százalék), az első negyedév tapasztalatainak (17 százalék) és a novemberi határozat végrehajtásának értékelésére (4 százalék). A magasabb végzettségűek általában jobban ismerték az ülés napirendjét, mint az alacsonyabb végzettségűek. Az életkor hatását elsősorban a nyugdíjrendszer módosításának az esetében lehetett megfigyelni: ezt a nyugdíj előtt állók (az 51-60 évesek) közül említették a legtöbben. A nyugdíjrendszer módosítása és az új jövedelemadó bevezetése a KB-üléstől függetlenül is foglalkoztatta a budapestieket. A megkérdezettek 70 százaléka azt mondta: már korábban is hallott arról, hogy ezeken a területeken változások várhatóak.

Noha a Központi Bizottság üléséről kiadott közlemény nem tartalmazott konkrétumokat, azok közül, akik hallottak a nyugdíjrendszer módosításáról, szinte mindenki tudni vélte, hogy fel fogják emlíni a nyugdíjkorhatárt, illetve meghosszabítják a nyugdíjjogosultsághoz szükséges munkaviszony idejét (90 százalék). Ez már csak azért is

● A közvélemény-kutatásra 1987. május 4-én, a KB-ülésről szóló közlemény nyilvánosságra hozatala után négy nappal került sor. A kutatás során 400 budapesti telefon-előfizetőt kérdeztek meg, akik között megközelítően azonos arányban voltak férfiak és nők. A magasabb végzettségűek és a párttagok aránya meghaladta az országos átlagot.

figyelemre méltó, mert a budapestiek 73 százaléka mind a nőknél, mind a férfiaknál megfelelőnek tekintette a jelenlegi korhátárt, és a többiek egyenletesen oszlottak meg azok között, akik magasnak, illetve alacsonynak tartották.

A nyugdíjrendszer megváltoztatásának okairól szólva az emberek igen gyakran említették, hogy a nyugdíjból nem lehet megélni (37 százalék). Emellett arra is elég sokan utaltak, hogy a nyugdíjak között igazságtalan különbségek vannak (18 százalék). A jövedelemadóról szólva a budapestiek ellentmondást láttak a deklarált célok és a várható következmények között. Noha a jövedelemadó céljaként a társadalmi igazságosság növelését — az arányos köztelherviseles megvalósítását, az indokolatlan jövedelemkülönbségek csökkentését stb. — említették a leggyakrabban, úgy vélték, hogy az új adórendszer inkább a rosszabb anyagi helyzetben lévőeknek fog nagy, vagy elviselhetetlen terheket okozni, s nem jelent majd gondot a jobb körülmények között élőknek.

A megkérdezettek főleg a fix fizetésből élőket, a szegényeket, a nyugdíjasokat és a sokgyerekeseket említették azok közül, akiknek az új jövedelemadó nagy, vagy elviselhetetlen terhet fog okozni (29—23 százalék), de a munkásokra is elég sokan utaltak (13 százalék). A sokgyerekeseket tízszer, a fix fizetésűeket és a munkásokat háromszor, a szegényeket és a nyugdíjasokat pedig kétszer annyian sorolták a jövedelemadó feltételezett kárvallottjai közé, mint azok közé, akiket nem fog sújtani. Ugyanakkor a munkásokról és általában a nagyjövedelműekről több mint kétszer annyian gondolták azt, hogy az új jövedelemadó nem okoz majd nekik gondot, mint ahányan azt, hogy megfogja terhelni őket.

Ezek az adatok azt mutatják, hogy az emberek nagyobb része tart a jövedelemadó bevezetésétől. A viszonylag kedvezőbb helyzetben lévő budapesti telefonelőfizetőknek is a relatív többsége (46 százalék) azt feltéte-

lezte, hogy a személyi jövedelemadó bevezetése kisebb vagy nagyobb gondot fog okozni neki, illetve a családjának, és csak 27 százalékuk nem tartott ettől. Ennél is borúlátóbban ítélték meg a kérdezettek az adóreform általános társadalmi következményeit: az emberek többségéről már kétharmaduk feltételezte azt, hogy a jövedelemadó gondot fog okozni nekik, és mindössze 7 százalékuk számított ennek az ellenkezőjére (25, illetve 29 százalékuk nem tudott a kérdésre válaszolni).

Az emberek a deklarált célok megvalósulását tekintve sem kifejezetten optimisták: 47 százalékuk számított arra, hogy az új jövedelemadó az igazságtalan jövedelemkülönbségeket csökkenteni fogja, és csak 24 százalékuk bízott abban, hogy nagyobb teljesítményre fogja sarkallni az embereket. Ugyanakkor a budapestiek háromnegyede arra számított, hogy az új adórendszer bevezetésével több pénz kerül majd az államkasszába.

Az emberek többsége, 58 százaléka az általános jövedelemadó bevezetését összefüggésbe hozta az ország gazdasági helyzetével, vagyis azt gondolta, hogy ha nem lenne ilyen rossz a helyzet, nem kellene bevezetni az adót. A magasabb végzettségűek kevésbé kapcsolták össze egymással a két dolgot, mint az alacsonyabb végzettségűek.

A rossz gazdasági helyzetért egyébként a megkérdezettek mintegy kétharmada tette felelőssé a Központi Bizottság végrehajtó szerveit és a kormányt.

A budapestiek viszonylag széles körét foglalkoztatták az esetleges személyi változások. 32 százalékuk azt hallotta előzetesen, hogy a tanácskozáson személyi változásokat fognak bejelenteni, és 45 százalékuk vélekedett úgy, hogy a következő egy éven belül nagy jelentőségű személyi változásokra kerül sor. A válaszolók egynegyede Kádár János nyugdíjba vonulását említette, 15 százalékuk pedig általában a vezetés fiatalításáról beszélt.

Szurkos Mária—Timár János

ABSTRACT: Public opinion widely discusses some of the issues raised at the April session of the Central Committee of the Hungarian Socialist Workers' Party. The great majority of Budapestians considers that the present retiring age is adequate and many are afraid of the introduction of the new income tax.

Húsbavágó intézkedések

Vélemények az áremelésekről

A budapestiek 40 százaléka úgy érezte, hogy az 1986 áprilisában életbe lépett áremelések nagy megterhelést okoznak neki.●

A közzététel óta már 5 nappal az érintkezések előtt is az áremelések álltak a középpontjában. Akkor a kérdezettek 54 százaléka utalt arra, hogy az embereket az áremelések foglalkoztatják leginkább. Az intézkedések közzététele után 78 százalékuk mondta ezt.

Ekkor gyakorlatilag mindenki tudott az intézkedésekről, amelyek nem okozhattak igazán meglepetést, hiszen már a bejelentés előtt is az embereknek csak 3 százaléka gondolta azt, hogy a közeljövőben nem lesznek áremelések. Sőt, a hatályba lépés napján a megkérdezettek kétharmada állította, hogy már korábban értesült ezekről. A magasabb végzettségűek nagyobb arányban szereztek tudomást az áremelésekről, mint az alacsonyabb végzettségűek.

Az 1979-ben és az 1985-ben tapasztaltakhoz hasonlóan most sem érte el a 30 százalékot azoknak az embereknek az aránya, akik a tömegkommunikációs eszközökből tudták meg az áremeléseket. A többség rokonoktól, ismerősöktől, munkatársaktól kapta első értesüléseit. Nagyon sokakhoz azonban téves információk is eljutottak: a kérdezettek 64 százaléka számolt be arról, hogy volt olyan termék, amelyről azt hallotta, hogy felemlik az árát, és amely nem drágult meg.

A legkevésbé a hús árának az emelése lepte meg a budapestieket, a legjobban pedig

a tisztítószerké. A termékek legnagyobb részének az esetében a megkérdezettek többsége nagyjából akkora áremelkedésre számított, mint amekkora bekövetkezett. Egyedül a hús esetében oszlott a közvélemény három, körülbelül egyforma csoportra: azokra, akik kisebb, azokra, akik nagyobb, és azokra, akik nagyjából ekkora emelkedésre gondoltak. Szinte mindenki a húsfélék áremelését tartotta saját maga és családja számára a legkedvezőtlenebbnek.

Az országosnál kedvezőbb helyzetű budapesti telefon-előfizetők 12 százaléka azt gondolta, hogy az áremelés lényegében nem változtat az életén, 43 százalékuk pedig azt, hogy kisebb megterheléssel jár. 40 százalékuk viszont úgy vélekedett, hogy nagyobb megterhelést okoz neki, 3 százalékuk pedig úgy, hogy szinte elviselhetetlen megterhelésnek teszi ki. Ugyanakkor az emberek úgy látták, hogy az érintkezések minden második családnak szinte elviselhetetlen megterhelést okoznak. És minél nagyobb megterhelésnek érezte valaki az áremelést a maga számára, annál nagyobbra becsülte az ilyen családok számát.

A válaszolók 41 százaléka azt mondta, hogy ezek a családok semmit sem tehetnek helyzetük javítása érdekében, vagy legalábbis ők semmit nem tudnak javasolni. 36 százalékuk azt mondta, hogy több, jövedelme-

● A közvélemény-kutatásokra két alkalommal, az érintkezések előtt öt nappal és az áremelések életbe lépésének a napján került sor. A kutatások során 300–300 budapesti telefon-előfizetőt kérdeztek meg, akik a nemüket, a korukat és az iskolai végzettségüket tekintve megközelítően reprezentálták a főváros lakosságát.

zőbb munkavégzést kellene nekik biztosítani, 28 százalékuk azt, hogy még takarékosabban kellene élniük, 6 százalékuk pedig azt, hogy valamilyen külső anyagi támogatást kellene kapniuk.

Az áremelések után jelentősen romlott az országos gazdasági helyzet megítélésének mutatója. 62-ről 70 százalékra nőtt azoknak az embereknek az aránya, akik nagyoknak tartották az ország gazdasági nehézségeit, és 58-ról 68-ra azoké, akik tartósaknak gondolták ezeket. Emellett 21-ről 26 százalékra emelkedett azoknak a hányada, akik az ország gazdasági fejlődésének lelassulására

számítottak, és 47-ről 58 százalékra azoké, akik a lakosság életszínvonalának csökkenésétől tartottak.

A megkérdezettek többsége úgy vélekedett, hogy a kialakult gazdasági helyzetért felelősség terheli a Központi Bizottság végrehajtó szerveit és a kormányt (57, illetve 62 százalék).

A budapestiek 65 százaléka úgy gondolta, hogy az idén újabb központi árintézkedések várhatók; 22 százalékuk nem tartott ettől, 13 százalékuk pedig nem tudott válaszolni a kérdésre.

Csató Gábor—Virágh Eszter

ABSTRACT: According to two polls taken 5 days before and at the day of the price rises, 40 per cent of Budapest inhabitants felt that the price measures introduced in April 1986 imposed a great burden on them.

Közepes, de tartós nehézségek

A gazdasági közhangulat alakulásáról

1986 telén még kedvezőtlenebbé vált az ország gazdasági helyzetének a megítélése. A személyes anyagi helyzetüket már évek óta nagyon rossznak ítélik az emberek.●

1986 őszen a közvélemény-kutatási adatok egy erőteljesen negatív közhangulati változást jeleztek. Ez egyértelműen az ország gazdasági helyzetének megítélésében következett be. 1986 tavasza és ősze között számottevően emelkedett, 27-ről 40 százalékra nőtt azoknak az embereknek az aránya, akik tartósaknak gondolták Magyarország gazdasági nehézségeit. Hasonlóképpen módosult, 23-ról 31 százalékra nőtt azoké, akik nagyoknak ítélték a gondokat. Egyre keveseb-

ben bíztak az ország gazdasági fejlődésének a felgyorsulásában (1986 tavaszán az emberek 42 százaléka, őszen pedig a 28 százalékuk) és az életszínvonal javulásában (33, illetve 26 százalék).

Az 1986 decemberében lefolytatott közvélemény-kutatás eredményei ismét a közhangulat jelentős rosszabbodását mutatták. Ekkor az emberek úgy látták, hogy 1986 ősze és tele között tovább romlott az ország gazdasági helyzete, és a következő évek kilátá-

● A felmérés a felnőtt lakosságot reprezentáló ezerfős mintán készült.

sait is borúlátóbban ítélték meg. Tovább emelkedett azoknak az aránya, akik egyértelműen negatívnak tartották a gazdasági helyzetet: a nehézségeket már az emberek 36 százaléka vélte jelentősnek és 45 százalékuk tartósaknak. Az utóbbi első ízben volt a leggyakoribb válasz. Ezek az adatok azt mutatják, hogy az ország gazdasági bajainak elmélyüléséről — legalábbis ezen a nagyon általános szinten — egyre több ember tudott, de még mindig nagy tömegek értékelték alul a problémák nagyságát.

A gazdasági fejlődés és a lakosság élet-színvonalának következő egy-két évről az előzőekhez hasonlóan alakultak az elképzelések: 14-ről 17 százalékra nőtt azoknak az aránya, akik a fejlődés lassulására számítottak, és 27-ről 36 százalékra azoké, akik az életszínvonal csökkenésétől tartottak. Továbbra is fennmaradt a korábbi kutatások tapasztalata: az emberek — annak ellenére, hogy jóval többen tudtak a nehézségekről — még mindig jobbnak ítélték a gazdaság kilátásait, mint az életszínvonalét.

A személyes helyzet értékelése az előző időszakhoz képest csak minimálisan válto-

zott. Az elmúlt öt évhez hasonlóan a lakosság anyagi helyzetére vonatkozó vélemények továbbra is nagyon negatívak, folyamatosan mélyponton vannak.

Az emberek közel kilenctizede úgy érezte, hogy 1986-ban a keresetek emelkedése nem fedezte az árákét. Közel háromnegyedük úgy látta, hogy csökkent a reáljövedelme, vagyis az előző évihez képest kevesebbet ér a pénze. Az áruellátással sem voltak elégedettek az emberek: a legtöbben a mindennapos vásárlási-beszerzési nehézségek növekedését érzékelték az év végén is.

Ami a jövőt illeti, nagymértékű elbizonytalanodást jeleznek a közvélemény-kutatási adatok. 1986 tavaszán a kérdezetteknek még a 36 százaléka volt biztos abban, hogy a következő négy-öt évben sikerül megvalósítania terveit, elképzeléseit. 1986 decemberében — tehát mindössze fél évvel később — már csak 25 százalékuk vélekedett így. A bizonytalanok részaránya már tavasszal is meghaladta az 50 százalékot, decemberben pedig már majdnem 70 százalékot tett ki.

Pataki Judit

 ABSTRACT: The findings of a poll taken on a sample of 1000 individuals representing the adult population show that in winter 1986, people judged even more unfavourably the economic situation of the country. Their personal financial situation had been considered very bad for years.

Mi baj van?

A gazdasági nehézségek okairól

A közvéleménynek még mindig nincs határozott elképzelése arról, hogy mi idézte elő a népgazdaság funkciózavarait.●

Amikor az emberek saját szavaikkal fogalmazták meg azt, hogy mit tartanak az ország legnagyobb gazdasági problémájának, az eladósodás miatti aggodalom fogalmazódott meg a legerősebben (a megkérdezettek 17 százaléka említette). Ezt követték az ipar problémái — az elmaradottság, a gazdaságtalan üzemek stb. — 14 százalékos említési aránnyal. A mezőgazdaság problémáit — az alacsony felvásárlási árakat, az ipari háttér hiányát stb. — 13 százalék tartotta fontosnak. Ugyanennyien utaltak a szervezetlenségre általában és konkrét vonatkozásban. A munkafegyelmet a megkérdezettek 12 százaléka említette, a termelékenység, a hatékonyság és a gazdaságtalan termelés kérdéseit 10 százalékuk. A fentiek mellett még számos probléma fogalmazódott meg, ám előfordulási arányuk meglehetősen alacsony volt, egyiké sem érte el a 10 százalékot.

Nagyon megoszlottak a vélemények abban a kérdésben, hogy elsősorban hol kell keresni a gazdasági problémák magyarázatát. A megkérdezettek 40 százaléka mind a belső, mind a külső tényezőket fontosnak tartotta. 24 százalékuk inkább a világgazdasági problémák hatásával, további 24 százalékuk pedig inkább a belső gazdasági problémákkal magyarázta a népgazdaság jelenlegi helyzetét.

Ami a gazdasági problémák okait illeti, a közvélemény még mindig nagyon strukturálatlan, nincs határozott elképzelése arról, hogy mi idézte elő a népgazdaság funkcióza-

varait. Amint 1985 őszén, úgy 1986 telén is a felkínált 22 tényező túlnyomó többsége közel azonos említési aránnyal került a legfontosabb, illetve a legkevésbé fontos okok közé. A felső gazdaságirányítás hibáit a megkérdezettek 24 százaléka sorolta a legfontosabb okok közé, és 16 százalékuk a legkevésbé fontosak közé. A vállalati vezetők kezdeményező készségének hiányát 20, illetve 14 százalékuk ítélte meg így, a vállalati önállóság hiányát 15, illetve 20 százalékuk, a népgazdasági tervezés hiányosságait pedig 15, illetve 19 százalékuk. Ugyanilyen bizonytalanul nyilatkoztak az emberek a vállalati szerződések be nem tartásáról, a külkereskedelem gyenge munkájáról, a gazdasági szabályozórendszer gyakori módosításáról, a vállalati beruházások csökkenéséről, a túl gyakori vállalati átszervezésekről s az áruszállítás anyagi és személyi feltételeinek hiányosságairól.

Néhány tényezőt határozottabban minősítettek az emberek, de ezekben az esetekben is meg lehetett figyelni a konszenzus hiányát. Így az anyagellátás problémáit a megkérdezettek 36 százaléka a leglényegesebb, 10 százaléka a legkevésbé fontos okok közé sorolta. A magas honvédelmi kiadások esetében ezek az arányok 29, illetve 18 százalékot tettek ki. Hasonlóképpen gondolkodtak az emberek a tőkés piacon fokozódó diszkriminációról és az öröklött gazdasági elmaradottságunkról.

Külön figyelmet érdemel az eladósodás,

● A felmérés 1986 őszén készült a felnőtt lakosságot reprezentáló ezerfős mintán.

az elavult termékstruktúra, az időjárás és a vidéki ipari munkahelyek alacsony száma. A négy tényező szerepének a megítélése 1985-höz képest megváltozott. Akkor az elavult termékstruktúra és az időjárás közel azonos gyakorisággal fordult elő a legfontosabb és a legkevésbé fontos elemek között. Most a termékstruktúrát többen minősítették a bajok egyik fő forrásának, míg az időjárást és a vidéki ipari munkahelyek alacsony számát többen sorolták a legkevésbé fontos okok közé. Az eladósodást már 1985-ben is differenciáltabban ítélték meg az emberek, és 1986 telére valamelyest nőtt, 28-ról 36 százalékra emelkedett azoknak az aránya, akik a gazdasági problémák egyik legfontosabb okának tartották. Nem csökkent viszont az ellenkező nézetet képviselők aránya.

Az embereknek csak két tényezőről volt

jól körvonalazott véleményük. A laza munkafegyelmet több mint a felük (59 százalékuk) minősítette a gondok legfontosabb okának (csakúgy, mint 1985-ben). A munkaerőhiányt viszont majdnem a felük (49 százalékuk) olyan jelenségnek tartotta, amely a legkevésbé felelős a gazdasági nehézségekért.

E két jelenség megítélésében valószínűleg az elmúlt évek gazdasági propagandájának hatása érhető tetten. Ismeretes, hogy a tömegtájékoztató a gazdaság bajait igen gyakran nem strukturális okokkal magyarázta, hanem a laza munkafegyellemmel hozta összefüggésbe. A munkaerővel kapcsolatos információk pedig inkább a felesleges munkaerő létezését sugallták (elbocsátások, a belső tartalékok jobb kihasználása stb.).

Farkas Katalin

ABSTRACT: In autumn 1986 public opinion still had no definite idea on what had resulted in the disfunctions of the economy.

Nézőpont kérdése

A magyar gazdaság helyzete a KGST-gazdaságok rangsorában

Az elmúlt évtizedben Magyarország fejlettségi szintje felértékelődött a többi szocialista országhoz képest●

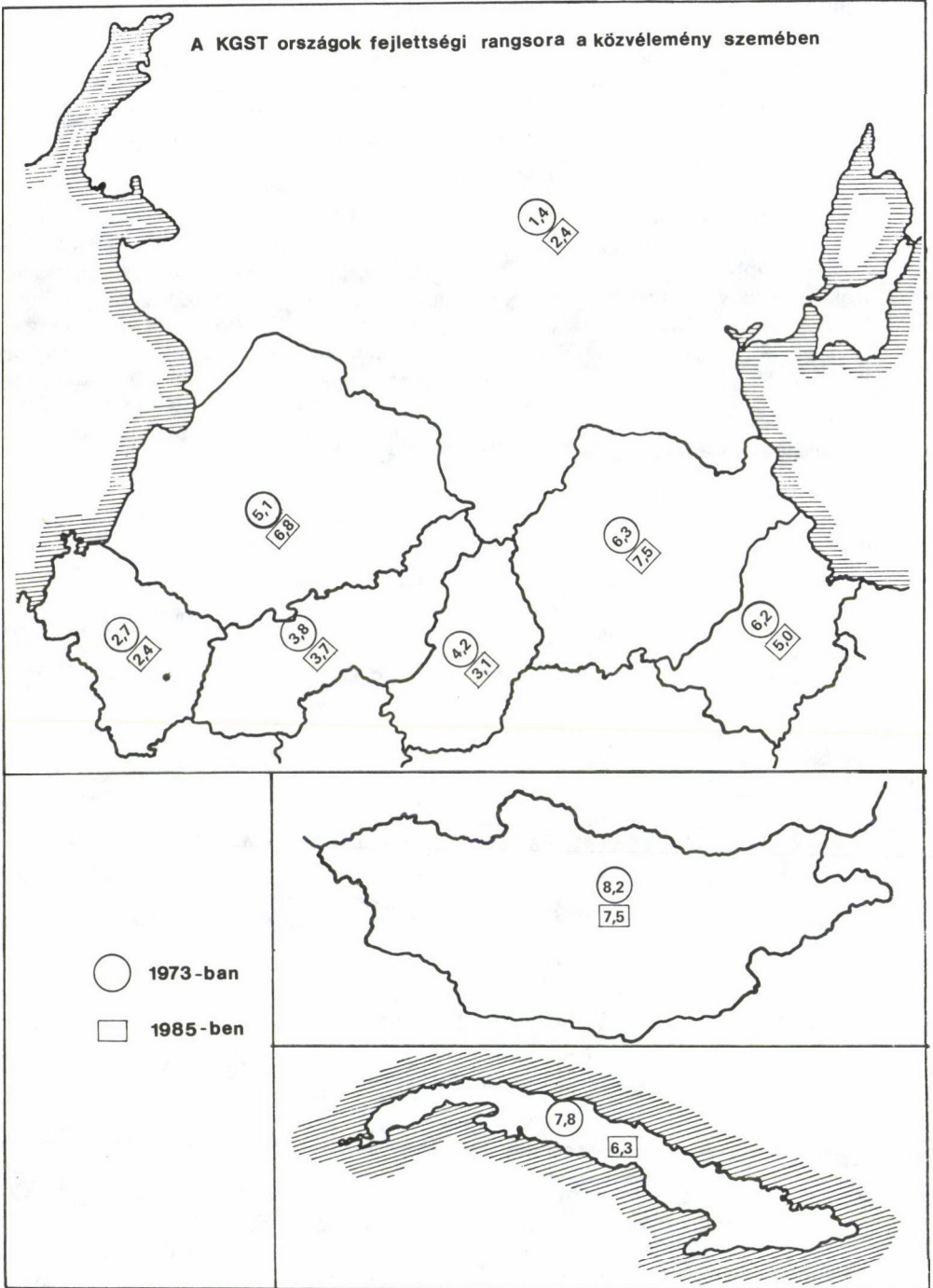
A hetvenes évek elején a magyar gazdaságot a negyedik helyre — a Szovjetunió, az NDK és Csehszlovákia mögé — helyezték a megkérdezettek akkor, amikor kilenc KGST-országot a fejlettségük szempontjából rang-

soroltak. A 80-as évek közepére Magyarország — a csehszlovák gazdaságot megelőzve — egy hellyel előre lépett.

A vélemények nyilvánvalóan nem összehasonlítható statisztikákon alapulnak.

● A felmérés 1986 őszén, az ország felnőtt lakosságát reprezentáló ezerfős mintán történt.

A KGST országok fejlettségi rangsora a közvélemény szemében

(Ezek egyébként sem állnak bőségben rendelkezésre; talán gyérültek az elmúlt években.) A gazdasági helyzet megítélésére vonatkozó egyéb adatok arra engednek következtetni, hogy a magyar gazdaság fejlettségi szintjének felértékelődése nem annyira a saját helyzettel kapcsolatos elégedettségéből, mint inkább a viszonyítási keretből: a KGST-környezet fejlettségi szintjének leértékelődéséből adódik. Az elmúlt évtizedben a tömegkommunikációs eszközök nemcsak a hazai gondokkal foglalkoztak többet, hanem a többi szocialista ország gazdasági nehézségeiről — s ezen belül a lakosságot közvetlenül érintő ellátási problémákról, áremelkedésekről, energiakorlátozásokról — is gyakrabban adtak hírt. A turisztikai tapasztalatok, a rokoni kapcsolatok szintén látni engedték, egyes országok esetében pedig különösen éles megvilágításba helyezték a fel-

gyülemllett nehézségeket. Ha nem is mindig egyértelmű, hogy a köztudatban kialakult rangsor mennyire alapul reális szintkülönbségeken, a fejlődési tendenciák különbözősége valószerűen tükröződik a véleményekben.

További említést érdemlő változások: míg egy évtizeddel korábban a szovjet gazdaság egyértelműen az első helyen állt a szocialista országok rangsorában, most az NDK-val osztozik ezen a helyen (a rangsorátlagot tekintve egy egységnyit csúsztatva vissza). A lengyel gazdaság a közbülső pozícióról az utolsó helyek egyikére került a nyolcvanas években. S amiben 1984 és 1986 között is lényeges változás történt: a román gazdaság fejlettségi szintje még inkább leértékelődött a köztudatban, s most Mongóliával osztozik az utolsó helyen.

Tardos Róbert

➔ **ABSTRACT:** A poll taken in autumn 1986 revealed that in the last decade the development level of Hungary had been revalued as compared to the other socialist countries.

Most már mi állunk rosszabbul

Vélemények a szocialista és a nyugati országok helyzetéről

1986 őszén az emberek úgy látták, hogy mind a szocialista, mind a nyugati országoknak komoly gondokkal kell szembenéznüik, de a szocialista országok helyzete egészében véve romlott, a kapitalistáké pedig javult.●

1985 őszeről 1986 ősziére némileg emelkedett, 78-ról 80 százalékra nőtt azoknak az embereknek az aránya, akik úgy látták, hogy vannak komoly gondokkal küszködő szocialista országok, és valamivel jobban, 63-ról 68 százalékra nőtt azoké, akik a nyugati országokról vélekedtek így. A magasabb végzettségű válaszadók mind a szocialista, mind a kapitalista országokról nagyobb arányban mondták azt, hogy vannak közöttük olyanok, amelyek komoly gondokkal küszködnek.

Az elmúlt évben tovább csökkent azoknak az embereknek az aránya, akik *Lengyelországot* komoly gondokkal küszködő országnak tekintették, és tovább emelkedett azoké, akik *Romániát* tartották annak. Így 1986 őszén a két ország említési aránya gyakorlatilag megegyezett egymással: a lengyelországi helyzetet a megkérdezettek 57 százaléka találta rossznak, a romániaiakat pedig 56 százalékuk.

Ezzel egyidőben azoknak az embereknek az aránya is megnőtt, akik úgy látták, hogy

● A felmérés a felnőtt lakosságot reprezentáló ezerfős mintán készült.

a *Szovjetunió* komoly gondokkal küszködik: 1985 őszén a megkérdezettek 7 százaléka nyilatkozott így, 1986 őszén pedig 11 százalékuk. A többi szocialista ország közül most Jugoszláviát, Magyarországot és Csehszlovákiát említették számottevő arányban az emberek (13, 7, illetve 5 százalék).

A megkérdezettek továbbra is úgy látták, hogy a szocialista országok főleg gazdasági gondokkal küszködnek (a válaszselemek 71 százaléka), és kevésbé kell szembenézniük társadalmi-politikai problémákkal (23 százalék).

A szocialista országokat sújtó gazdasági nehézségek közül most általában a gazdasági helyzetet, illetve a gazdasági válságot emelték ki a leggyakrabban az emberek (50 százalék), és valamivel ritkábban utaltak az ellátási gondokra (45 százalék). A többi gazdasági probléma közül a korábbinál nagyobb arányban említették az alacsony életszínt (29 százalék), valamivel nagyobb arányban az eladósodást és az inflációt (19, illetve 11 százalék), és sokkal ritkábban utaltak az energiahányra (5 százalék). A gazdasági válságot és az eladósodást főleg Lengyelországgal kapcsolatban hozták szóba az emberek, míg az ellátást, az alacsony életszínvonalat és az energiahányt Romániával kapcsolatban. Az inflációt elsősorban Jugoszláviával és Lengyelországgal kapcsolatban említették.

A szocialista országokban jelentkező társadalmi-politikai problémák közül most is általában a politikai helyzet, a politikai válság került az első helyre (20 százalék). Valamelyest emelkedett a nemzetiségi problémák és a politikai elnyomás, a személyi kultusz említési aránya (9, illetve 6 százalék), és csökkent a sztrájkoké (szintén 6 százalék). A politikai válságot és a sztrájkokat elsősorban Lengyelországgal hozták összefüggésbe az emberek, a nemzeti problémákat és a politikai elnyomást pedig Romániával.

A komoly gondokkal küszködő nyugati országokról szólva az emberek a korábbinál

sokkal nagyobb arányban említették *Franciaországot* (25 százalék) és *Olaszországot* (23 százalék), de a többi fejlett országra is nagyobb arányban utaltak: az NSZK-t 21, az Egyesült Államokat 20, Angliát 18, Spanyolországot pedig 14 százalékuk nevezte meg. Így Franciaország az 1985-ben elfoglalt ötödik helyről az első helyre jött fel, megelőzve az évek óta első helyezett NSZK-t.

A tőkés országok esetében a gazdasági nehézségek említési aránya nem nyomta el annyira a társadalmi-politikai gondkét, mint a szocialista országok esetében (a válaszselemek 49, illetve 34 százaléka).

A nyugati országokat sújtó gazdasági problémák közül az emberek a tavalyinál valamivel nagyobb arányban említették a munkanélküliséget, a létbizonytalanságot (37 százalék) és a gazdasági helyzetet (16 százalék). Az előbbit főleg az NSZK-val, az utóbbit pedig Olaszországgal kapcsolatban hozták szóba.

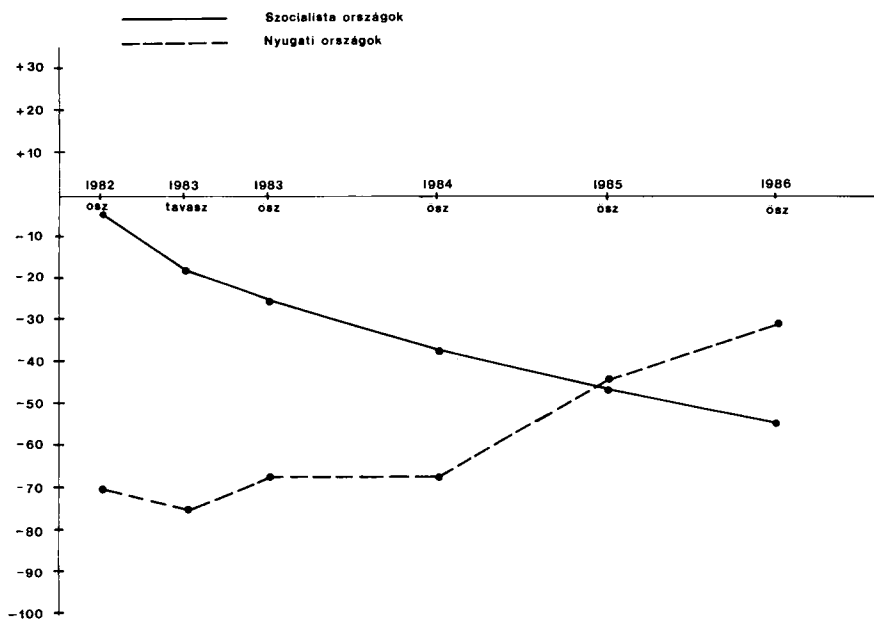
Az elmúlt évben a terrorizmus a korábbiaknál is jobban sújtotta a világot. Ez a nyugati országok helyzetének a megítélésében is megnyilvánult: az itt jelentkező társadalmi-politikai gondok közül a merényletek említési aránya majdnem a négyszeresére emelkedett (6-ról 23 százalékra). Elsősorban a terrorizmus terjedése volt az oka annak, hogy 1986-ban az emberek sokkal nagyobb arányban sorolták Franciaországot és Olaszországot a komoly gondokkal küszködő országok közé, mint 1985-ben.

Az elmúlt években a legnagyobb változások a két országcsoport globális helyzetének a megítélésében következtek be: az emberek egyre nagyobbaknak ítélték a szocialista országok nehézségeit, és egyre kisebbeknek a nyugati országok gondjait. Így a két tábor helyzetének megítélése egyre jobban megközelítette egymást, és 1985 őszén a lakosság már ugyanolyan rossznak tartotta a szocialista országok teljesítményét (index: -46)[●], mint a nyugatiakét (-44). Tavaly folytatód-

● A szocialista és a nyugati országok helyzetének a megítélését azzal a kérdéssel vizsgáltuk, hogy az elmúlt években ezeknek az országoknak az életét az eredmények vagy a gondok jellemezték-e inkább. Az indexet úgy képeztük, hogy az eredményekre és a gondokra utaló válaszok arányának a különbségét (a-b) elosztottuk a válaszok arányának összegével (a + b) és az eredményt megszoroztuk százzal. Az index értéke + 100 és - 100 között mozog.

A SZOCIALISTA ÉS A NYUGATI ORSZÁGOK HELYZETÉNEK MEGITÉLÉSE

(az eredmények és a gondok arányát mutató index alapján)

dott ez a tendencia, s 1986 őszén az emberek már jóval kedvezőtlenebbnek tekintették a szocialista országok helyzetét (index: -54), mint a nyugatiakét (-31).

Ennél is kedvezőtlenebb képet kapunk akkor, ha megnézzük, hogy a különböző iskolai végzettséggel rendelkező emberek hogyan ítélték meg a két rendszer helyzetét. Azok a kérdezettek, akik nem végeztek el a nyolc osztályt, még a nyugati országok helyzetét tartották rosszabbnak. Az ennél magasabb végzettségűek már a szocialista országok helyzetét találták kedvezőtlenebbnek: ezen belül az általános iskolát végzettek valamivel rosszabbnak, az érettségizettek sokkal rosszabbnak, a diplomások pedig össze-

hasonlíthatatlanul rosszabbnak ítélték a szocialista országok teljesítményét, mint a nyugatiakét.

Az elmúlt évben egyaránt emelkedett azoknak az embereknek az aránya, akik azt gondolták, hogy a szocialista országok meg tudják oldani a problémáikat (64-ről 68 százalékra), és azoké, akik a nyugati országokról vélekedtek így (54-ről 63 százalékra). A válaszadók tehát továbbra is egy fokkal kedvezőbbben ítélték meg a szocialista országok problémamegoldó képességét, mint a kapitalistákét — kivéve a diplomásokat, akik ebből a szempontból is a nyugati országok teljesítményét tartották jobbnak.

Dobossy Imre—Lázár Guy

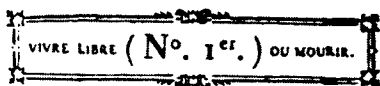
➔ **ABSTRACT:** In autumn 1986 people considered that both socialist and western countries had to face severe problems, however, while the situation of capitalist countries had improved, that of socialist countries had worsened in recent times.

FEKETE SANDOR

SAJTÓ
ÉS SZABADSÁG

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

LE VIEUX
CORDELIER;

JOURNAL

RÉDIGÉ par CAMILLE DESMOULINS,
Député à la Convention, et Doyen des Jacobins.Quintidi: Primaire. 17. Décade. l'an II de la République,
une et indivisible.

Sajtó és szabadság

Fekete Sándor: Sajtó és szabadság: Fejezetek a forradalmak történetéből, Akadémiai K., 1986.

„A gondolatok és vélemények szabad közlése az ember egyik legértékesebb joga; ennél fogva minden állampolgár szabadon beszélhet, írhat, nyomtathat, a törvény által meghatározott esetekben azonban az e jogaival való visszaélés miatt felelnie kell.”

Fekete Sándor Petőfi nyomában jutott el a francia forradalomig, és a szeme elé táruló látvány annyira megbűvölte, hogy publicisztikai és történeti írásaiban újra és újra visszatér az 1789-et követő időszak fordulataihoz és tanulságaihoz.

Új könyvében, mely az Akadémiai Kiadó újonnan indított „naprakész” sorozatában látott napvilágot, összefoglalta és némiképp átdolgozta azokat az írásokat, melyek eredetileg az Új Tükörben

jelentek meg, és témájuknál és ismeretanyaguknál fogva amúgy is szétfeszítették a képes kulturális hetilap kereteit.

Fekete Sándor áttekinti benne a sajtószabadság fejlődését a tizennyolcadik századi Angliától kezdve napjainkig. E terjedelmes, eseményekben és eszmékben bővelkedő korszakból kiemeli a francia felvilágosodás és forradalom néhány jellegzetes figuráját, és közelebbről vizsgálja Voltaire, André Chénier, Desmoulins és Babeuf alakját. A szerzőt izgató kérdés: miként lehetséges, hogy bár a forradalmat előkészítő felvilágosítók, majd az Alkotmányozó és a Törvényhozó Nemzetgyűlés képviselőinek többsége az emberi és polgári jogok szerves részét alkotó sajtószabadság híve volt, Robespierre 1793 áprilisában már viszájára fordíthatta az eddig vallott eszményeket: „A Forradalom érdeke megkövetelhet bizonyos intézkedéseket, amelyek elnyomják a sajtószabadságra alapozott összeesküvést”. A két-háromszáz ezer embert bebörtönző jakobinus diktatúra logikájának esett azután áldozatul a ragyogó tollú újságíró, Desmoulins és a saját korában még kevésbé ismert költő, André Chénier is. Fekete Sándor leszögezi, hogy ezeknek a bűnöknek az elkövetését nem igazolhatja az utókor, hiszen mentésként csak az hozható fel: a „személyi kultuszszal” összefonódó esztelen terror akkor még előzmények nélkül állt a történelemben.

A tanulmányokat olvasva a recenzensnek elmentéses érzései támadnak. Először — márcsak azért is, mert őt magát is lenyűgözte a francia tizennyolcadik század — örömmel üdvözli a szerző gyakori kirándulásait és néki is oly kedves vidékekre. Olyan körülmények között, amikor a hivatalos magyar tudományos életben az egyetlen *Ludassy Márián* kívül senki sem akad, aki a forradalom történetéről vagy ideológiai irányzatairól publikálna, mindenképpen hasznos, hogy Fekete Sándor forgatja a szakirodalmat és néhány, hazánkban fellelhető forráskiadványt is. Más kérdés, hogy e sorok írójának benyomása szerint az általa felhasználás és hivatkozott munkák között a múlt századiak vannak túlsúlyban (Michelet, Mignet, Lamartine, Louis Blanc, Taine stb.), és a szerzőnek, talán más irányú elfoglaltságai miatt, nincs ideje megismerkedni a korszerűbb művekkel. Konkrétan hiányolok például a sajtótörténeti tematikájú kötet bibliográfiájából egy olyan, a

hetvenes években kiadott monumentális munkát, mint *A francia sajtó általános története (Histoire de la Presse française*, PUF, t. I–IV.), amely a forradalmi lapok példányszámaival és előállítási körülményeivel ismerteti meg az olvasót, és magyarázatot ad arra, hogy a Nemzetgyűlés tiltó rendeletei ellenére miképpen burjánozhattak el a viszonylag szűk körben, de annál intenzívebben ható politikai lapok. Ezek az orgánumok semmi-be vették a mai értelemben vett személyiségi jogokat, szélsőségesen reakciós és radikális nézeteket terjesztettek, s bár naponta, vagy legalább is hetente jelentek meg, inkább gyalázkodó röpcédulákra, mint mai újságokra hasonlítottak.

De Fekete Sándor könyve nem kizárólag a francia forradalomról, illetve annak sajtójáról szól. És itt támadnak fel a kritikus kétségei, melyek egészen más természetűek, mint az eddigiéi. A szerző ugyanis a feuillantisták, a girondisták és a jakobinusok históriájából ma is aktuálisnak szánt politikai tanulságokat szűr le, s nem véletlenül közöl ebben a kötetében is tanulmányt Kitérő Kossuthról és másokról, valamint A francia történet folytatása címmel. Ezekben az írásokban azután Rákosi Mátyásról, Révai Józsefről, illetve az 1956 utáni magyar politikai és kulturális vezetéséről is szó esik.

Ha már most a szerzőnek ezeket a kitérőit összehasonlítjuk a francia forradalom szereplőiről írt eszmefuttatásaival, azt látjuk, hogy csak az utóbbiakban igyekszik elkerülni, hogy „jókra” és „rosszakra” ossza fel az 1789 után színre lépő politikusokat és újságírókat, akik különben gyakran egy és ugyanazon személyek voltak. (*Tout comprendre, c'est tout pardonner*, azaz aki mindent megért, mindent megbocsát, mondja a francia, bár számomra azért Condorcet, aki meggyőződéses republikánusként XVI. Lajos kivégzése ellen szavazott a Konventben, szimpatikusabb, mint a szeptemberi vérengzésekben aktív részt válláló, másként tisztakezű Billaud-Varenne.) Ugyanakkor Fekete Sándor publicisztikájában a francia forradalomra hivatkozva, de számomra nem mindig meggyőző módon, kategorikusan foglal állást egyes mai magyar politikai és ideológiai

kérdésekben. Sőt, lendületes debatterként helyenként a személyeskedéstől sem riad vissza, még ha nem üti is meg azt a hangnemet eltérő nézeteket valló, de fórummal nem rendelkező kortársai-val szemben, amit mondjuk Marat használt Bailly-val, Lavoisier-val vagy Laplace-szal szemben.

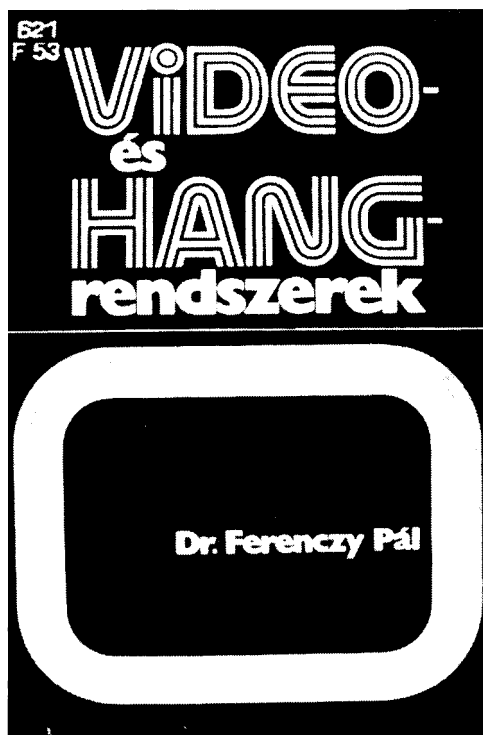
Visszatérve a könyv szorosan vett témájához, Fekete Sándor nosztalgijája a nagy revolúció iránt számomra érthető, bár az is világos, hogy napjainkban, amikor nálunk már nemcsak a forradalom, de a reform eszméje is vesztett népszerűségéből, az 1789-re hivatkozó „forradalmi” érvelés kevésbé időszerű. Ami meg a sajtószabadságot illeti, szerintem hazai viszonyaink között a mégoly magasröptű elméleti vitánál többet ér a legapróbb konkrét kezdeményezés. A szerző által felvetett dilemma — t. i. melyek azok „a törvény által meghatározott esetek”, melyekben korlátok közé kell szorítani a sajtószabadságot — fölött azért nem múlt el nyomtalanul a francia forradalom kitörése óta eltelt két évszázad, s legalábbis vitatható Fekete Sándornak az a kijelentése, hogy ezt „azóta sem tudta feloldani egyetlen törvénykező sem”.

E sorok írója úgy értelmezi az Emberi és Polgári Jogoknak a bevezetőben idézett, és 1789. augusztus 26-án elfogadott nyilatkozatának idevonatkozó pontját, hogy egy később meghozandó sajtótörvény *előre* megszabja majd, milyen elveket kell majd tiszteletben tartaniuk az íróknak és a kiadóknak; és ha szabadon megjelentetett művekben vétettek a törvény ellen, ezért a bíróság *utólag* vonja őket felelősségre. Bár az alkotmányt a sajtóban támadók elleni szankciókon sok múlik, magát a törvényt csak erre az elvre lehet alapozni.

Érdeemes lenne minderről nyílt, demokratikus eszmecsere-t folytatni, különös tekintettel a Bastille bevételének közelgő bicentenáriumára, noha nem biztos, hogy e kérdések megvitatására éppen a „hazai pályának” számító Új Tükör biztosíthatná a megfelelő fórumot. Ilyen és hasonló, függőben hagyott vitatémáktól eltekintve Fekete Sándor Sajtó és szabadság című kötete színvonalas, gondolatébresztő olvasmány.

Pelle János

Kép- és hangrendszerek — mérnökszemmel

Dr. Ferenczy Pál: Video- és hangrendszerek.
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1986.

Az elektronikával összefüggő szakterületek fejlődése — és hovatovább milyen terület nem függ össze valamilyen módon az elektronikával? — napjainkban rendkívüli mértékben felgyorsult. Azoknak a fiatal szakembereknek, akik most ismerkednek egy-egy szakterülettel, olyan módon kell elsajátítaniuk az ismereteket, hogy az előzményekből, a tegnapi ismeretanyagából csak azt és annyit vegyenek át, amennyi az új ismeretek meg-alapozásához, a fejlődés áttekintéséhez, nyomon követéséhez szükséges, a távlatokban, a rendszerek egészében való gondolkodást alakítja, segíti. Nehéz és felelősségteljes feladatra vállalkozik tehát az, aki a holnap szakemberei, mérnökei szá-

mára ír bevezetőt, alapozó és egyben összefoglaló, tankönyvként is forgatható könyvet. A feladatot nehezíti, hogy meg kell találnia az általános szintű tárgyalásmód és a konkrét példákon való bemutatás olyan egyensúlyát és arányát, amely lehetővé teszi az életben felmerülő valóságos feladatok elemzését, megoldását, alkotó továbbvitelét, ugyanakkor általánosan használható tudáskészletet nyújt, amely később az új típusú feladatok és körülmények között is „konvertálhatóvá” teszi az egyszer elsajátított ismeretanyagot.

Dr. Ferenczy Pál professzor bevezető tankönyvnek szánta írását a rádiórendszerekkel ismerkedő fiatal szakemberek számára, de bizvást haszonnal forgathatja bárki, aki a napjainkban lépten-nyomon felbukkanó új eszközök, technikai megoldások mélyebb összefüggéseit, a tervezési „filozófiát”, a technikai megoldások alapelveit szeretné jobban megérteni, alaposabban megismerni.

A könyv egységes rendszerben tárgyalja a klasszikus rádiós műsorszóró rendszereket, ezek amplitúdómodulációt és frekvenciamodulációt használó változatait és az újabban kialakult férlődalsávós (SSB) rendszereket, a sztereó műsorszórás különböző változatait (például az Európában alig használt AM sztereorendszert), a kvadrofónia alapelveit. Innen közvetlen út vezet a digitális hangfeldolgozás bemutatásához, melynek reprezentáns megjelenési formája a CD, a kompaktlemez. A könyv túlnyomó részét természetesen a televíziótechnika elveinek, megoldásainak, a különböző kialakult rendszereknek a bemutatása adja. Azért mondhatjuk, hogy természetesen, mert Ferenczy Pál életművének a középpontjában ez a szűkebb szakterület áll, a Budapesti Műszaki Egyetemen az általa vezetett Híradástechnikai Elektronikai Intézet a televíziózás fejlesztésének európai hírű kutatóbázisa. Központi szerepe volt a színes televíziózás fejlesztésében, majd a televízió műsorral egyidejűleg sugárzott digitális információátvitel hazai megismertetésében, adaptálásában, a rendszer létrehozásában, elterjesztésében. Hasonló módon úttörő munkát végeztek az interaktív videotex (teledata) rendszerek fejlesztésében, meghonosításában. Jelenlegi munkájuknak is talán egyik központi területe kapcsolódik a televíziós műsorszóráshoz, a közvetlen sugárzó műholdakkal kapcsolatos egyes rendszertechnikai fejlesztések szálán.

Hogy ez a szakterület mennyire gyorsan változik, azt az is bizonyítja, hogy a könyv megjelenése óta nemzetközi szintű megállapodás született a közvetlen műholdas műsorszórásban alkalmazott kódolási módra vonatkozóan. Legalábbis Nyugat-Európában elfogadták, hogy az úgynevezett D2- MAC/packet szabványt fogják alkalmazni a műholdas műsorszórásra. Napjainkban jelennek meg azok az alkatrészek, amelyek az új típusú műsorvevő készülékek központi elemei lesznek, az úgynevezett D2- MAC dekóderek. Ezek az igen nagy integráltságú kategóriába tartozó VLSI-alkatrészek rendkívül bonyolult feladatokat oldanak meg a tévétechnikában megkövetelt nagy sebességgel. Az ilyen eszközök fejlesztése és gyártása nem lehet célja egy egyetemi kutatóintézetnek, amíg azonban ezek az eszközök természetes alkotóelemek fognak képezni a jövő szakemberei számára, és ennek nyomán bevonulnak a holnap műsorvevő készülékeibe is (olyanokba is, amelyeket a magyar vevőkészülékgyárak állítanak majd elő), rendkívül sok kutatói, fejlesztői, oktatói munkára van szükség. Hogy mást ne említsünk, meg kell például teremteni azokat a műszereket és célberendezéseket, amelyek lehetővé teszik az új típusú vevőkészülékek méréseit, beállítását, szervizelését stb.

Dr. Ferenczy Pál nem tárgyalja a D2- MAC kódolási szabványt, hiszen négy-ötféle versengő szabványtervezetet is kidolgoztak a nyugati fejlesztő intézetek, amelyek közül sokféle tényezőt mérlegelve esett a választás a D2- MAC szabványra. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a könyvben bemutatott C- MAC szabvány megismerése után ne kapnánk átfogó képet arról, hogy milyen elvek, lehetőségek és körülmények határozták meg ezeket a hosszú távra kiható tévéfejlesztéseket. Ugyanígy nyomon követhetjük azokat a műszaki jellemzőket, azokat az előnyös tulajdonságokat, amelyeket az új szabványú televíziós jelátvitel nyújt, mintha példaként az utóbbi középpontba állított szabvány szerepelt volna.

A Video- és hangrendszerek című könyvben sikerült olyan tárgyalásmódot kialakítania a szerzőnek, amelyben egységes rendszerben lehetett bemutatni a hagyományos rádiós műsorvevő készülékek felépítését, műszaki megoldásait, a mérnöke számára előzményeknek számító ismeretanyagot, és a jelen vagy a jövő készülékeinek digitális elvű megoldásait, részleteit. Nem véletlenül tűnik szembe a könyv rendszerező szemléletmódja: mindjárt a bevezetőben egy olyan eligazító, megalapozó fogalmi rendszert mutat be a szerző, amely tanulságos és megismerésre ajánlatos mindenki számára, aki az elektronikus tömegkommunikáció fejlődésével, kutatásával vagy éppen gyakorlati művelésével foglalkozik. A technikai fejlemények, az új elvek és megoldások új

világításba helyezték azokat az összefüggéseket is, amelyek alapján fogalmi kereteinket kialakítottuk az elektronikus tömegkommunikációs eszközökről. A dr. Ferenczy Pál által javasolt taxonómia bizonyos szempontból tágabb fogalmak osztályozása nyomán alakult ki: a műszaki szakember számára mások azok a kontextusok, amelyekben esetleg ugyanazokat a jelenségeket, rendszereket szemléli. Nemrégén még elegendő volt a vezetőkes és vezeték nélküli híradástechnikáról beszélni, mára ezek a fogalmi keretek szinte hogy az érvényüket veszítették. Vagy mit mondjunk — a könyv bevezetőjének példáját idézve — egy olyan tévékészülékről, amelyhez számítógép csatlakozik, és össze van kötve telefonvonallal, képernyőjén pedig a műsorral egyidőben szöveges adatátvitel folyik! A fogalmi hierarchia, melyet a szerző átgondolásra javasol, a video- és hangrendszerek műszaki elvének és rendszerének együttesét mint közbülső fogalmakat helyezi keretbe. A legáltalánosabban értelmezhető rádiórendszerek fogalom alá sorolja be egyrészt a híradástechnikai rendszereket, másrészt a mérőrendszereket. A híradástechnikai rendszerek újabb két alcsoportra bomlanak, az információközlő és az információszóró rendszerekre. Az előzőben „címszó” üzenet, információtovábbítás folyik, ezeket szokták rádió-hírközlő vagy információ-hírközlő rendszereknek is nevezni, kifejezve, hogy az információforgalom általában két vagy több végpont között címzetten folyik. A másik csoportot régebben műsorszóró rendszereknek nevezték, ma már — ahogy a szerző érvel — helyesebb információszóró rendszerekről beszélni, és ide érteni a digitális adatjeleket „szóró” (például teletext) vagy a műsorszóró csatornán kisugárzott teleszoftver-szolgáltatást is. Szokásos volt a műsorszóró rendszereket a kisugárzott frekvencia szerint hang- és videofrekvenciás rendszereknek nevezni, de napjainkban egyre több lehetőség kínálkozik az adatjelek „szórására”, ezek pedig nem tekinthetők sem hang-, sem képleleknek. A javasolt fogalmi hierarchia mégis megtartotta ezt a szintet, és a hangfrekvenciás tartományban sugárzott rendszerek között helyezi el a monó, a sztereó és a kvadrofon hangrendszereket, a személyi hívó és a közlekedési információs rendszereket. A kép- (video-) frekvenciatartományban pedig beszél a klasszikus tévéképsugárzásról, a teletext- és teleszoftver-szolgáltatásról. A rádiós mérőrendszerek tárgyalása kívül esik a könyv keretein, de aktív és passzív csoportjában olyan rendszereket találhatunk, mint a radar, a navigációs szolgálat és a rádiócsillagászat. Ez a javasolt fogalmi áttekintés is jól jelzi azokat a hagyományosan kialakult és új, egyre bővülő szakterületeket, amelyeket az információtovábbítás rádiós lehetőségei jelentenek.

A kötetet átlapozó számára talán feltűnik,

hogy napjaink gyorsan terjedő eszközéről, a képmagnóról nem talál külön fejezetben megírt összefoglalót, ugyancsak nem szerepel a fejezetcímek között a kábeltelevízióval foglalkozó sem. Az analóg képrögzítő eszközök, népszerű nevükön a videomagnók jelentőségét már a bevezetőben hangsúlyozza a szerző. Tárgyalását valószínűleg több ok miatt is szűkre szabta. Az egyik talán az volt, hogy a képmagnó másfél évtizedes fejlődése nem elsősorban a technikai megoldások, új elvek bevezetésével telt el. A fejlesztők és gyártók erőfeszítéseit inkább az töltötte ki, hogy „piacérett” terméket hozzanak létre, ez pedig az egyes részegységek, kezelésmód, méretek stb. tekintetében állandó tökéletesítést jelentett, de a rögzítés mint alapelv változatlan maradt. Az esetleg akár két vagy több mikroprocesszor beépítése a gép és a kezelő optimális működését, együttműködését hivatott elsősorban szolgálni, a kép rögzítésének műszaki megvalósítását alapvetően nem befolyásolja. Bár ez a versenyfutás a minél jobban eladható termékért része és környezete egy-egy szórakoztató elektronikai eszköz életének, fontos mozgatórugója az újításnak, korszerűsítésnek, a tervezőmérnök vagy az újdonságokkal ismerkedő műszaki szakember érdeklődésének mégsem áll a középpontjában. A képmagnó fejlődésének nyomon követése pedig talán épp a digitális hang- és képrögzítés bemutatásától vette volna el a teret. A képmagnó használatával, kezelésével, bemutatásával az utóbbi időben egyre több cikk, kiadvány foglalkozik éppen elterjedésének, egyre gyakoribb használatának kísérőjeként. Hasonló indokokat gyaníthatunk a kábeltévé háttérben hagyása mögött is. A közösségi, központi antennák és a belőlük kinőtt kábeltevérendszerek nem elsősorban műszaki-megvalósítási elveikben jelentenek újdonságot. Újszerűségük — és itt most elsősorban a hazai gyakorlatra utalunk — a tömegkommunikációs rendszerben betöltött újszerű funkciójukban keresendő. A kis közösségek önál-

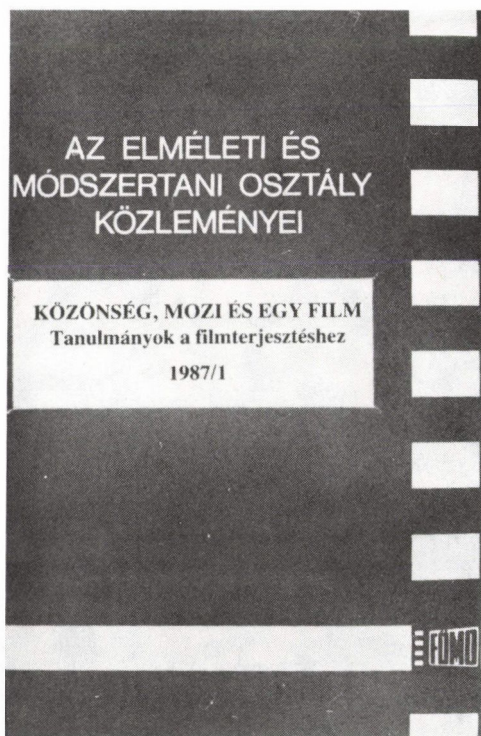
ló fóruma, a helyi gondok felvetője, megfogalmazója, közvetítője kell, hogy legyen, eszköz arra, hogy a közös cselekvés, érdeklődés utat és fórumot találjon: lehetőség és kibontakozás a helyi demokrácia számára.

Műszaki megoldásaiban pedig a korszerű törekvések, lehetőségek öltsenek testet, összhangban a gazdasági, anyagi erőforrásokkal és a közösségek igényeivel és lehetőségeivel. Ezek a szempontok, bár lényegesek, érthető módon kívül esnek egy műszaki jellegű áttekintő könyv keretein. Nem mintha a szerző nem figyelmeztetné gyakran olvasóit, hogy a tárgyalat eszközök, berendezések, rendszerek megvalósításában, társadalmi használatában a műszaki szempontokon túl milyen másféle tényezők és körülmények játszanak szerepet. Árnyalt elemzéseket találunk például a műsorvevő rádiókészülékek nagy sorozatú gyártását meghatározó elvekről, szabályokról, a néha kompromisszumos megoldásokról. Jó példa lehet erre a szuperrendszerű vevőkészülékek hangolt köreiből kialakítása vagy a sávszűrők, fokozatok száma, műszaki paramétereinek körvonalazása.

Egy műszaki problémákat kellő mélységben tárgyaló könyv számára nélkülözhetetlen bizonyos mértékű matematikai apparátus használata. A recenziens nem szeretné azt a látszatot kelteni, hogy a Video- és hangrendszerek című könyv könnyű esti olvasmány. Tanulmányozása feltételezi azokat az előismereteket, amelyekkel a felsőfokú oktatásban részt vevőknek rendelkezniük kell. Néhány részletétől eltekintve azonban haszonnal forgathatja mindenki, aki vissza tud vagy hajlandó gondolni középiskolai fizika és matematika tanulmányaira. Amit a könyvtől cserébe kap, az bőven kárpótol az erőfeszítésért: átfogó és megalapozott szemléletmódot, rendszerben végiggondolt áttekintést az ügynevezett szórakoztató elektronika jelenlegi és közeljövő műszaki megoldásairól, fejlődéséről.

Tölgyesi János

Nulláról indulva?

Közönség, mozi és egy film. Tanulmányok a filmterjesztéshez. A FÓMO Elméleti és Módszertani Osztályának közleményei, 1987/1. (kézirat gyűjtemény)

Hosszú évek után ismét megjelent egy filmszociológiai kötet, a FÓMO gondozásában, egy sorozat első darabjaként. Gondosan áttanulmányoztam, kijegyzeteltem, írtam néhány tucat oldalt róla — majd félretettem írásaim. Taktikai megfontolásból és gyávaságból. Most viszont véletlenül megkértek, hogy írjak róla. Ezért jegyzeteimet megszelídítve írok.

A helyzet a magyar filmszociológiában rossz. Főleg arról beszélhetünk, hogy mi volt, mi lett volna, mi szakadt félbe, szűnt meg, nem jutott túl a terv szintjén, mi vetélt el, kik haltak meg, kik hagyták ott a területet stb. Ugyanakkor — s elté-

rően a FÓMO kiadványában jelzettektől — igenis voltak nálunk kiváló filmszociológusok, nemzetközi szinten, ígéretes kezdésekkel. Azt is tanúsíthatom, hogy a magyar filmszociológia a nemzetközi összehasonlításban élvonalbeli, vagy az lett volna. Megfelelő intézményes és dotált támogatás hiányában ez persze nem így valósult meg, s így a szakemberek sorra elhagyták a területet. Még így is értékes az örökség, s figyelemre méltóak a félbeszakadt vagy eltemetett munkák. A nemzetközi összehasonlításban pusztán arról van szó, hogy néhányan már igen jól szelektálva, a legjobbat fordítottuk le, így az összehasonlítás pontosan olyan, mint amikor az éves magyar filmtermést a sok ezerből szelektált néhány tucat külföldivel vetik össze.

Az a tény, hogy bár sokan, sokat írva és fordítva foglalkoztak a filmszociológiával, ám ennek eredményei az intézményes és anyagi dotációk, az alaptudományokhoz mindenütt szükséges nem piaci rendszerek kialakulatlansága miatt főleg kéziratos formában léteznek, nem azt bizonyítja, hogy Magyarországon a filmszociológia szellemi alapjai hiányoznának, pusztán azt, hogy hiányzott a társadalmi megrendelés. A filmkultúrának azt a szektorát, amely a szocialista kultúrpolitika ide irányuló dotációjának egyik alapterülete: a közönséget, és azon túl az értéktérjesztés társadalmi realizálását e kis országban elhanyagolták. Ebben a fő tényező a nyelvi elszigeteltség, hiszen a filmszociológia lassanként angol nyelvű terület lett, mely nyelven (a nemzetközi piacon) bármi eladható, amíg magyar nyelven még ötszáz példányban is nehéz eladni egy tudományos könyvet. Tehát: vagy van tízmilliós dotáció, vagy nincs alap kutatás.

Most pedig térjünk át az ilyen környezetben megjelent kötetre, melynek — szerintem — a leg-sikerültebb tanulmánya az, amelyik a legrövidebb. Feldmájér Sándor a budapesti mozikeveket elemzi benne röviden, frappánsan, a megfelelő tudományos alapokra építve. A legnagyobb csalódást viszont az általam tisztelt S. Nagy Katalin írása jelentette számomra. Így is döbbenetesnek találtam azonban a budapesti mozik állapotáról szóló leírását, melyben a dolgok állásának a lényegét kapjuk: a budapesti mozik mint „kultúráközvetítő intézmények” állapota tragikus. Hiányolom, hogy olyan lényeges kérdésekről mint a

filmvásznak és a vetítőgépházak állapota, nincs átfogó leírás, bár lehet, hogy ezt, lévén más szakma, S. Nagy Katalin nem is írhatta volna meg. De akad sok megszállott mérnökünk, aki biztosan megtette volna. Nem akarok most prioritásokat erőszakolni, de talán a vécék állapota kevésbé fontos, mint a vásznak és gépházaké. Számomra — a filmművészeti értékeket serdülőkorra óta habzsoló néző számára — bizony fontosabb az, hogy az Egyetemi Színpad (nem szerepel a felmérésben) technikai állapota már-már tűrhetetlenné teszi a műélvezetet, mint az, hogy egy külvárosi mozi vécéje piszkos. A szerző azon állítását, miszerint a mozik száma Budapesten kevés, kétségbe vonom; egyrészt a nemzetközi összehasonlítás alapján, másrészt annak tükrében, hogy aligha van pénz új mozira. A Puskin mozi (máris jelentősen megnövekedett költséggel történő) felújítása évekre leköti az egész vállalat kapacitását, és akkor hol vagyunk még a beharangozott Károlyi utcai kísérleti kombináttól? A kritikám ellenére ez a tanulmány a mozik éppen mostanában változó állapotában nagyon fontos, s továbbfejlesztése (műszaki és egyéb szakemberek bevonásával), valamint egy távlati terv felvázolása sokunkat érdekelné.

Szabó Éva Mária tanulmánya Klimov: *Jöjj és láss!* című filmjének budapesti forgalmazását és fogadtatását elemezte. Becsületes, szerény, szakmailag nagyrészt dicséretes munka. Sajnos azonban nem lépett túl az évtizedek óta zsákutcának tekinthető leszűkített vizsgálatok néhány hibáján. (E hibákban egyébként már megjelent cikkekben másokkal együtt önmagamát is elmarasztaltam, ezért sem szabhatok ki alacsonyabb normákat.) A baj az, hogy a vizsgálat még az adott film nézőire vonatkoztatva sem reprezentatív, mivel önköltéses kérdőívekre épült, holott ma Magyarországon már nem a moziba járó, hanem a moziba nem járó a tipikus. Így a minimális követelmény szerintem — hacsak nem elégszik meg a szerző a sok pozitív funkciót jelentő, esszéista megközelítéssel, amely szintén elfogadható, s ezen belül szimpatikus is a tanulmánya — az, hogy legalább egy adott film bontásában törekedjék a reprezentativitásra. Ez viszont sokba kerül. Az egész kötetből kiderül, hogy az abban közölt kutatásokra nem valószínű, hogy a mai magyarországi társadalomtudományos kutatások költségeinek akár csak kis töredéke is rendelkezésre állt volna. Sőt, sok régebbi tapasztalat alapján feltételezem, hogy szinte „hobbiból” dolgoztak a résztvevők.

Féjja Sándor *Filmkultúránk pillérei: zsöllyék* című írása a legátfogóbb, a legigényesebb, s emögött lehet a legtöbb munka. Először a címét kérdőjelezném meg, nem azért, mintha éppen én az utóbbi években nem írtam volna meg többször is,

hogy milyen előnyöket jelent a mozi a tévével szemben, hanem azért, mert a világon, s egyre inkább Magyarországon is, az emberek többsége, illetve az emberek általában a képernyőn néznek filmeket. Így, ha tetszik, ha nem, ezek filmkultúránk pillérei. De nem a címbe akarok én most belekötni, hanem a nyolcvanas évek immár alapvetően megváltozott kommunikációs és társadalmi környezetével adekvát elméleti és empirikus kutatásokat javasolnék. Érezhető, hogy részben a megrendelő intézmény jellege, valamint a szerzőnek azon szándéka, hogy elsősorban a filmforgalmazókat nyerve meg, befolyásolta, s a mozi irányába vitte az elméleti és empirikus anyagát; az olvasót vagy a szakembert azonban ez kevésbé érdekli. A történeti és nemzetközi dimenziókba helyezést, az úgy fontosságának a propagálását viszont ügyesen oldotta meg szerző. Bár azt aligha remélhetjük, hogy hatására majd megnyitják a bukszajukat a forgalmazók (hacsak nem azért, hogy mutassák, milyen üres) a filmszociológiai kutatásokhoz, már csak azért sem, mert ez nem az ő feladatuk.

Megfejtethetlen viszont számomra, miért vállalkozott e tanulmány erőn felül arra, hogy a hazai és a nemzetközi filmszociológiát értékelje. A nemzetközi irodalomból ugyanis inkább a kiemelkedő állhatott rendelkezésére, az, amit néhány tucat munkatárs az évtizedek során lefordított, s ebben éppen hogy az utóbbi néhány év, illetve a nyolcvanas évek a leghiányosabb, ugyanis újabbban kevesebbet fordítottak az intézmények, mivel kereteik beszűkültek. Ami a rosszabb: kevesebb könyvet is vásároltak, mert azok ára horribilis. A magyar filmszociológiát — amelynek a tanulmányíró is egyik vezető alakja — viszont sokunk számára már-már bántóan lebecsüli. Pedig pusztán az intézményes támogatás és a dotáció hiányzik, továbbá nincs fizetőképessé könyv- és folyóiratpiac, tehát a hazai (és a külföldi, magyarul írott) „filmszociológia” kiadványait aligha adhatjuk el akár ötszáz példányban is. Ami a hazai könyvtárak kínálatát és a könyvcserevel, tanulmányutakkal, online-lehívással elérhető szakanyagot illeti, meglepő, hogy egy ilyen szegény országban milyen áldozatokat hoztak. (Igaz, hogy ma már egyre kevesebbet fordítottak le, mert az a hivatalos álláspont, hogy egy ilyen kis európai országban a szakemberek tanulják meg szakterületük nyelveit, hiszen az sokkal olcsóbb, mint a fordítás.)

Összefoglalva tehát: nem nulláról indulunk, nem járunk gyerekcipőben, csak kinőttük a gyerekcipőket, és nem vettek nekünk újabbat, nagyobbab.

A Fleet Street anatómiája

DAILY PRESS

FOURTH-RATE ESTATE

An anatomy of Fleet Street
By TOM BAISTOW

Of all the state traditional myths that mark the somber ritual of Sir M. Thatcher's Britain, from the saintly Examiners of the Manuscripts of the Parliaments' over-lever legislatures to the unvalued fatuous of British justice, none is more anachronistically corrosive than the legend – sedulously promoted by newspapers themselves at any rate – of a threat to their "independence", possibly lip-served by the Government since the war, sanctified by successive Royal Commissions and actively fostered by the education system: that the British press is truly free and independent from whatever state of ownership, personal and national, the ever-darkening clouds of the

CONTENTS

Whose freedom of the press?

When Macaulay declares reporters sit has become – were emerging from

Predators in the paper jungle

The precarious tenure of coherent instability and

Cheap papers cost dear

The national press, right or wrong, is the most

The roots of junk journalism

The metamorphosis of the mass media from personal power con

The Wolfe pack goes in for the kill

The most striking example of the right and independence of the press is the

Reeds under the editor's chair

It is the duty of the editor to ensure that the press is free and independent

P.R.: The Fifth Estate makes news

Chapel power rules, OK?

Public water dogs: pre

lorus pr

mazott a szerző): a „negyedik rend”, a „harmadik rend” után hatalomra lépő új erő fogalma is megmarad mellékjelentésként a címben.

Aki látta a londoni újságárusok mellett a nagy betűkkel plakátra kinyomtatott főcímetek, a vastag újságbálákat, a földalatti vasút kocsiiban otthagyt napilapokat, érdeklődéssel kíván az angol lapkiadás kulisszatitkaiba betekinteni. Az első fejezet, „Kinek a sajtószabadsága?” címmel arra utal, hogy szinte a legnagyobb napilapok is „sebezhetőkké” váltak, és sebezhetőkké vált maga a sajtószabadság is: a kormányárt tizenegy országos napilapot ural, az ellenzék csak hatot. Hol itt az egyenlő szólás lehetősége? Ha valakinek pénze van, bármikor vásárolhat napilapot, napilapkiadót magának. Ezt meg is tették: az angliai tizenhét országos napilapból tizenhatot hét milliomos birtokol. A napilapok bármikor készek az államosított iparban, a BBC-nél, a munkáspárt köreiben feltűnő bármely botrányt élvezettel világgá kürtölni, de az olvasók a legnagyobb botrányról: a napilapok tulajdonjogának antidemokratikussá válása folyamatáról mit sem tudnak.

„Zsákmányszerzők az újságdszungenben” címet viseli a kötet leghosszabb fejezete. A szerző a *News of the World* lap ügyével kezdi. Ez Sir W. Carr konzervatív párti igazgató irányítása alatt állt, amikor a családban egy enfant terrible unokaöcs elhatározta, hogy a lap részvényeinek 25 százalékát — ez mind az ő kezében volt — eladja a munkáspárti Maxwellnek. Carr megijedt, hogy a lap átcsúszik egy munkáspárti személy tulajdonába, és riadót fújt. Ekkor jelent meg Rupert Murdoch, az ausztráliai sajtóüzletek egyik vezető embere, kisebb angliai lapok tulajdonosa, aki sóvárogva vágyott a Fleet-Street-beli nagyobb hatalomra. Húszmillió fontért vásárolt részvényeket, és ezeket egyesítve a Carr család 32 százaléknyi részvényállományával (a renegát unokaöcs részvényeit persze nem ide számolva) megszerezte a *News of the Worlds*-t és annak igazgatóhelyettesi posztját. Ezután már egyéb nagy halak következtek: például a *Sun* című lap. Ennél Murdoch hangnemműváltást vezetett be: a megerőszkolási történetek szaporításával, meg a „Hogyan legyen sikerünk az ágyban” rovattal és más módon elérte, hogy a *Sun* példányainak száma utolérje a *Mirror* eladott példányainak számát. A megnövekedett haszon a *Times* és a *Sunday Times* megvá-

Tom Baistow: *The Fourth-rate Estate*.
London, Comcoedia Publishing Group, 1985.

A cím talányos, sőt, kétértelmű, de célzatosan. A *fourth estate* jelentése „negyedik rend”, és közzismert, hogy „negyedik rend”-nek a sajtót nevezik. Ha azonban a kifejezésbe iktatjuk a *rate* szót, nyomban mást jelent: a *fourth-rate* jelentése „negyedrrendű” és ekkor az *estate* jelentése már nem rend, hanem „tulajdon”. Az egész cím arra utal, hogy az egykor oly lényeges sajtó negyedrrendű tulajdonná, nagy üzletházak melléküzemágává, hirdetések hordozó bölénnyé vált. De ott a másik érteleme is (hátha csak túlkomplikáltan fogal-

sárlását is lehetővé tette. Ezen „zsákmányolás” leírása után a szerző visszatér *Maxwellre*, akinek tényleges neve Jan Ludvik Koch, s csak angliai sikerei érdekében váltotta fel cseh nevét ősi skót hangzású névvel. Jóllehet a *News of the World* megvásárlásában vereséget szenvedett Murdochkal szemben, a Fleet-Street hatalmasai közé való bejutás álmát nem adta fel. Számítógépüzletekből szerzett vagyonát újságtulajdonba fektette, s néhány további sikertelenség után végül is a *Mirror*, a *Sunday Mirror*, a *Sunday People*, a *Glasgow Daily Record*, a *Sporting Life* stb. tulajdonosa lett. További milliomosok újságszákmányolási ügyeit is érdekes olvasmány keretében mutatja be a szerző, végül a három legnagyobb sajtófejedelem: Murdoch, Maxwell és Matthews napilapjainak példányszámáról kapunk pontos adatokat.

A kötet előbbi, leghosszabb fejezetét a legrovidebb követi: „Az olcsó papír sokba kerül”. Ez egyrészt a papírárrakról tudósít, kifejtve azt a tényt, hogy Angliában az újságnomópapír a nemzetközi piaci árakhoz viszonyítva rendkívül olcsó. Jelzi azonban, hogy ezt az olcsó papírt a laptulajdonosok a hirdetni kívánóknak olyan drágán adják, mint talán sehol másutt. Itt persze sok részletet is megtudunk – újságokra lebontva – az újsághirdetések profitviszonyairól.

A negyedik fejezet címe: „A szennylapírás gyökerei”. Itt arra utal a szerző, hogy egyes lapok vezetősége úgy próbált úrrá lenni a növekvő gazdasági nehézségeken, hogy utat engedett az ún. „szennyirodalom”-nak. Már említettük a *Sun* című lapot, de valójában példányszámbeli versenytársa, a *Mirror* járt legelől az ilyen engedmények terén. Nemsokára azonban az *Express* is sajátos újítással lépett színre: ismeretlen telefonálók kagylóba mondott szavait „idézték”, ezekhez fűztek észrevételeket, ügyes szöbravűrokkal. Így az *Express* kezdte nem „tudósítóktól gyűjteni” az adatokat, hanem „gyártani”, mert nyilvánvaló, hogy ezek az ismeretlen telefonálók nem is léteztek. Ez volt az az időszak, amikor a lapok anyagi okokból durván csökkentették a külföldi tudósítók számát. Ekkor, a hatvanas évek végén, egy teljes idejű újságírói poszt fenntartása évi ötven ezer fontba került. Egyre több kép jelent meg a lapokban: a kép ugyanis olcsóbb, mint a fogalmazott szó és előnye, hogy bármekkora nagyítható. A külföldi munkatársak csökkenését nemcsak pénzügyi okok idézték elő, hanem az újságírói gárda átrétegződése is az ún. „alújságírók” számának és szerepének megnövekedése. A szöveget sokszor úgy kellett alakítani, hogy jól töltsse ki a lepedőlapok keskeny kolumnáit. Ehhez értettek az ilyen alújságírók, jóllehet Mallorca szigeténél messzebb nemigen utaztak Angliától. Valójában átkozmetikázzák a világot, a tényeket: egy százaztokiói parlamenti ülésről és az ottani, szűk körö-

ket érintő bejelentésről színes, hangulatos, olvasmányos beszámolót tudnak írni fogalmazási bravúrok révén. Közben azonban egyre jobban súlylyed a színvonal.

Ezt a gondolatmenetet folytatja a következő fejezet, amelyben a szerző az újságírói erkölcs romlását bizonyítja néhány példával, többek között a *Daily Mirror* és a *Sun* közötti sajtóperrel. Az előbbi a következő szöveg miatt perelt az utóbbit: „(a Falkland-szigeteken) elesett Viktória-keresztes férj özvegye az elmúlt éjjel legyűrte könnyeit, és ezt mondta: »Büszke vagyok lanra! Neve legendává lett és örökre fennmarad a történelemlétkönyvekben!»” Hogyan kerülhetett bele e néhány sor a *Sunba*, ha az özvegy kizárólag a *Daily Mirrorral* állt kapcsolatban? Ezeket a *Sun* újságírói költötték — hangzott a vád. A *Sun* azzal védekezett, hogy nem beszéltek ugyan az özvegygel, de a *Daily Mirrorban* leírtak, meg az özvegy mamájával való beszélgetés alapján igenis volt joguk ezt írni. Az ilyen esetek százai jellemzik a mai angliai újságírók etikai színvonalát.

A hatodik fejezet végkövetkeztetésében tulajdonképpen visszakanyarodás az első mondanivalójához: nincsenek egyenlő politikai esélyei az egyes pártoknak; a manipuláció olyan erős, hogy a küzdelem valójában egyenlőtlen és igazságtalan. A láthatóan toryellenes szerző — e számunkra kevésbé élményszerű — elemzése után a következő fejezetben számunkra is sok tanulsággal járó téma, „a nyilvánosság”, a „public relations” témája kerül napirendre. A sajtó átalakulásának legbiztosabb jele állítja a szerző — a nagy lepedőlapok letűnése és a szenzációhajhászó kis alakú képeslapok, képes napilapok előretérése. A sajtó tulajdonképpen ezzel védekezik a tévé állandó híres-műsorádatával szemben. Mióta a német származású Reuter Angliába költözött és megalakította hírirodáját, az angolok mindig rendkívüli érdeklődéssel viseltettek az ún. „kemény hírek” iránt. Arra is kíváncsiak voltak, hogy e kemény hírek mögött mi rejlik, mi idézi elő a világeseményeket, kik állnak ezek háta mögött. Ez volt az országos napilapok létének egyik legfőbb alapja: ti. a kemény hírek közlése és a hozzájuk fűződő elemzések, kommentárok. Ám éppen ezt a feladatot képes a tévé és a rádió sokkal gyorsabban és hatékonyabban ellátni. Így, ha előző este valamilyen jelentős esemény történt, a napilapok legfeljebb a másnapi reggelizés „mellékleteként”, oldottabban olvasott híryanagggá degradálódtak, melyről az olvasó már amúgy is értesült a rádióból, illetve a tévéből. Sőt egyes, a rádióban, tévében elhangzott hírek nem is kerülnek bele az újságokba — ez is csökkentti híryanaguk értékét.

A napilapok fennmaradását többek között a hirdetések biztosítják, ezeknek azonban leginkább a koradélutáni órákban kell a „fogyasztó-

hoz” érkezniök, mert az ekkor megvásárolt lap lesz az illető esti olvasmánya. A késő esti lapokat már nem veszik meg ennyien. A nyilvánossághoz való fordulás is az előbbi napilapokon keresztül a leghatékonyabb.

A második világháború végén alig volt Angliában egy maroknyi „public relations”-szakember, ma tízezerre becsülik számukat. A Public Relations Consultants’ Association-nak száztíz cégtagja van, a társulat bevétele évi huszonöt millió font, költségvetési forgalma vagy ötszáz millió font. Mindenre van itt specialista: a londoni West End éjszakai bárjaitól az ománi sejkiség kereskedelmi érdekvédelmén keresztül a napilapok híranyagának forgalmazásáig. A „public relations”-szakemberek nagy része újságíró volt, így az újságírásnál szerzett rutint teszik át gyakorlatba a reklámozás során. Számuk évente 30 százalékkal nő. A szerző szerint a PR (a public relations) a tömegkommunikáció révén az ötödik renddé válik.

A nyolcadik fejezet a nyomdász és a nyomdászati helyzetét elemzi ebben a bonyolult hírlapkiadási szituációban „A Fleet Streeten a korrupciós cinizmus nemcsak a sajtómágnások monopóliuma” — állítja a fejezet első mondata; a sajtót közvetlenül irányító gazdasági szint ugyanilyen korrupciós. Egyre nagyobb szerep jut az ún. „hideg szedés”-nek (= öntött betűk helyett szedőírógé-

pek), amely munkanélküliséget eredményez (a *Telegraph*-nál például ötszáz állás megszűnésére van kilátás). Hiába tiltakoznak a nyomdászok, a nyomdászszövetség. A modernizálás valóban nagy erő. A Fleet Streetre koncentrálódott újságyomtatás azonban megkővülés is egyben: a vidéki nyomdák, amerikai módszerrel dolgozó elektronikus szedő-teamek kezdik lekörözni a Fleet Street konzervatívjait. Meg kellett hát hajolniuk — és rugalmasak tudtak lenni. A modern szedés létesítményeit kihelyezték a dokknegyedbe, de a központi utcában sem számolták fel a hagyományos nyomtatást.

Az újságok, a nagyközönség egykori „figyelő kutyái, őrebei” a sajtómágnások „pulikutyáivá” váltak? — teszi fel a kérdést a szerző utolsó fejezetében, amely talán az egyetlen, ahol nemcsak lemondó pesszimizmussal mutatja be a valóságot, hanem programot, megoldást is javasol: Kollektív sajtószerződésre lenne szükség, amely oltalmazná a sajtó tényleges szabadságát. Olyan sajtó felé terelné a fejlődést, amely több tiszteletet, nagyobb megbecsülést szerezne magának. Közelítene a BBC és az ITV megbecsültségéhez, melyek mégiscsak magasabb szintet képviselnek, mint a kétes erkölcsű színes magazinok.

Bükyné Horváth Mária

Neue Zürcher Zeitung

Az információ vonzereje

A japán magántévéadók az elmúlt években felismerték, hogy jól megcsinált információkkal is növelhető a nézőszámok.

Az országos rádió- és tévétársaságnak, az NHK-nak egyre több, Tokió környékén például már hat kereskedelmi adóval kell megküzdenie. Eddig a magántévénél egyértelműen a szórakozás állt az első helyen; a tájékoztatást és a közművelést átengedték a közszolgálati NHK-nak. De aztán az *Aszahi TV*, Japán második legnagyobb napilapjával, az *Aszahi Simbun*al közösen kísérletet tett: az esti „Arany órák” műsora után, 22 órától egy 85 perces információs show-t kínál „Hírállomás” címmel. A konkurenseket leginkább a „Hírállomás” növekvő nézőszámai lepték meg — elegendő indok arra, hogy a többiek is kiterjesszék hírműsoraik adásidejét.

Az NHK 18 óra után, ott, ahol korábban ifjúsági műsorok futottak, elhelyezett egy hírmagazint. A TBS, a legtekintélyesebb tokiói kereskedelmi adó újabb ötvenperces információs show-t sugároz 23 órától, pontosan abban az időben, amely korábban az erotikus hangsúlyú műsoroknak volt fenntartva.

A hírműsorok nézettségének növekedéséhez természetesen hozzájárulnak az olyan események, mint a Halley-üstökös feltűnése, Diana hercegnő látogatása Japánban, a Fülöp-szigeteki rendszerváltozás, vagy a Mihara-vulkán kitörése Japán csendes-óceáni partján. Különösen a vulkánkitörés hozott nézőszámrekordokat. Tokió körzetében múlt év november 21-én 29,5 százalékos, a TBS-nél 16,6 százalékos, az Aszahi TV-nél 21,4 százalékos nézettséget regisztráltak. A tömegkommunikációs megfigyelők arra következtetnek, hogy a közszolgálati televízió információs „monopóliuma” megingott Japánban. (1987. április 30.)

Media Perspektiven

Tömegkommunikációs trendek az NSZK-ban

Az elmúlt két évtized során a tömegkommunikációs helyzet változásával együtt bizonyos kérdéseket többször is megvizsgáltak az NSZK-ban. Így 1970-ben, 1974-ben az egyes tömegkommunikációs eszközök egymáshoz való viszonyáról, helyzetéről, illetve kiegészítő szerepéről folytattak vizsgálatot. A második vizsgálat időpontját a teljes televíziós készülékellátottság tette időszzerűvé. Ugyanez a tény indította meg az életmódnak a tömegkommunikációs eszközök hatására történő megváltozásával, a szabad idő újszerű felhasználásával foglalkozó kutatásokat. Ezek komolyabb összefoglaló eredményei a nyolcvanas évek elején jelentek meg. Ugyanerre az időre esik a tömegkommunikációs statisztika módszertani kidolgozása, a tömegkommunikációs tevékenységek mérhetőségének technikai-formai feltárása. Ezt követte az a felismerés is, hogy amíg a tömegkommunikáció-használati vizsgálatokban célszerű és objektív eredményre vezet „a százalékos és percmérés”, addig a trendvizsgálatoknál nem vált be. Itt a más módszerrel mért eredmények alacsonyabb használati értéket mutattak. A vizsgálati időszak utolsó részében lehetett csak ezeket a vizsgálatokat olyan mértékben pontosítani és finomítani, hogy kiterjeszthették őket a használók érdeklődési körének, értéktípusainak, politikai integrációjának, illetve orientációjának a vizsgálatára is.

Az 1980-as évek elejére az időmérlegen belül a tömegkommunikációs időfelhasználás korábbi növekedése is kezdett megállni. A háztartások rádiós és televíziós eszközellátottsága már évek óta stagnált. Ebben a helyzetben újabb lendületet csak a videokészülékek megjelenése hozott, amellyel együtt az egyéni kommunikációhasználat kérdése is megjelent.

Ezzel párhuzamos jelenség volt az előfizetett napilapok számának a csökkenése, főként a fiatalok és az egyedülállók körében. Az előbbiekkal azonos logika magyarázza ugyanakkor a rádió észrevehető előretörését, többnyire a televízió hátrányára.

A húsz év folyamán lassan megváltoztak a televíziózási szokások: csökkent a televíziót nézők aránya, viszont nőtt az egész estét a készülék előtt töltők száma. Ez a tendencia minden társadalmi rétegre és minden korcsoportra érvényes, a fiatalok feltűnően kevesebbet néznek televíziót és olvasnak napilapot. Ez a két tömegkommunikációs eszköz 1980-ban viszonylag kevesebb főt ért el a magasabb végzettségűek közül, mint 1970-ben.

A rádió előretörése és a televízió térvesztése ellenére a napi tömegkommunikációs használati görbe alig változott, valamelyest tovább erősödött a reggeli csúcshasználat (9.30 előtt). A tömegkommunikációs eszközök közül csak a rádiót fedezték fel (újra) mint a szabadidős tevékenységekhez kapcsolódó eszközt (szintén főként a harmincon aluliak).

Az egy főre jutó átlagos szabad idő az NSZK-ban egy fél évtized alatt kb. tíz perccel nőtt, a vizsgálatok szerint azonban ezt vagy az otthonon kívül töltik el, vagy ha otthon, akkor sem a televízió mellett. Ugyanakkor újságolvasással sem, ennek a napi mennyisége sem nőtt.

Nagyjából 40 százalék azoknak az aránya, akik mindhárom tömegkommunikációs eszközt jócskán használják (napi 8 óránál többet) s arányuk folyamatosan nő, különösen a rádióhasználóké. Közel 40 százalék a tömegkommunikációt közepesen (3 óránál többet) használók aránya, mintegy 15 százalék a keveset használók (napi egy óra körül) aránya.

Ami a politikai tájékoztatást illeti, itt a rádió szerepe a két évtized folyamán egyre nőtt, a másik két tömegkommunikációs eszköz szerepe viszont csökkent, 1985-re a rádió azonos pozíciót foglalt el a televízióval. A rádió híradásainak mennyisége ugyan a jelzett időben körülbelül a duplájára nőtt, de a politikai érdeklődés nem korlátozódik a hírműsorokra. Különösen a gyorsan tájékozódni kívánók fordulnak a rádióhoz (fiatalok, magasabb végzettségűek).

Maga a politikai érdeklődés is valamelyest csökkent, különösen a fiatalok, a nők és a kevésbé képzettek között. Egy közvélemény-kutatás szerint a lakosság nagy része csekély jelentőséget tulajdonít a politikának, egy hétfokú skálán azt többnyire az utolsó helyre teszik (az „egyház, vallási kérdések” is megelőzte).

A két évtized tömegkommunikációjának fejlődési trendje része volt annak az országos törekvésnek, amely „az életstílusok, a kommunikációs, az információs és szabadidős magatartás pluralizálá-

sát” tűzte célul. Ezzel függ össze a tömegkommunikációs kínálat növelésének, szakszerűbbé tételének (speciális és célcsoportmédiумok) terve, a tömegkommunikációs forrás és tartalom egyéni megválasztásának jelentősége. A hosszú távú terv egyik pontja az volt, hogy a televízió felnövekedett fiatalok figyelmét más tömegkommunikációs eszközök felé irányítsák. E cél sikerét mutatja a rádiózás szembetűnő növekedése. Ugyanakkor az írott sajtó továbbra sem igazán népszerű a fiatalok körében, sem az általános politikai tartalmak, sem a helyi politika eseményei.

Ami a szívesen és kevésbé szívesen televíziózó nézői csoportokat illeti, itt továbbra is erősek a kor, a képzettség, a társadalmi rétegződés és a hivatás jegyei. A szabadidő és a tömegkommunikációs tevékenységek pluralizálásának igényét itt „a keveset televíziózó csoportok” lassú csökkenése mutatja.

Egy sor jelenség azonban megválaszolatlan maradt a vizsgálat sorozat végére is, sőt újabb tünetek is felbukkannak. Így alig áll adat a kutatók rendelkezésére a tömegkommunikáció egyéni használatáról vagy a „szelektív, rövid televíziózásról”.

A közös ló

Hogy a tömegkommunikációs szoftver egyirányban áramlik Amerikából Európába, a kultúrkritikusok — az egykori francia kulturális minisztertől, Jack Langtól kezdve — évek óta panaszolják. A médiumoknak azonban időbe tellett, míg a kultúrpolitikai lamentálás mögött felfedezték a kereskedelmi magot. Most aztán egyszerre akarnak behozni mindent. Eredeti európai produkciókkal akarják újtát állni az amerikai műsoráradatnak. Ehhez viszont országokat átfogó pénzügyi és kreatív erőfeszítések szükségesek. Az elmúlt évben gombamód szaporodnak az ún. produkciós konzorciumok:

- az „European Satellite Television Broadcasting Consortium” (EST), melyhez olasz, francia, brit és nyugatnémet magántévék csatlakoztak,

- az „Európai Tévéműsorok Produkciós Közössége”, mely a brit negyedik csatorna, a francia Antenne 2, az ORF, a RAI, a ZDF és a svájci SRG közös vállalkozása,
- a „Vision”, amelyben a skót HTV mellett olasz, francia és nyugatnémet produkciós társaságok egyesültek,
- a „European Producers Consortium” (EPC), amely büszkén így nevezi önmagát: „Európa első produceregyesülése . . . mind művészi, mind pénzügyi tekintetben”,
- végül az „International Film Productions” (IFP), amely nagyrészt a luxemburgi RTL-hez tartozik.

A koprodukciós tévéfilm nem újdonság Európában, de minek köszönhető ez a hirtelen egyesülési kényszer? Erre több válasz létezik.

Egyrészt az európai kultúra amerikanizálódása olyan méreteket öltött, melyek már a nehézkes közös piaci intézményeket is megmozgatták. Aki ma a kulturális identitás egésze alá gyülekezik, számíthat az állami és a félig állami jóakaratra — például a műholdcsatornák szétosztásánál.

A másik ok az egyesülésre a gyártási költségek emelkedése. Útőképes produkcióhoz nagy, különleges és költséges tervek kellenek. Jan Mojto, az EST-hez csatlakozott „Beta-Taurus”-tól így nyilatkozott: „Az európai piac egyre inkább a koprodukciókra irányul. Ebből a szempontból lényeges pont a minőségi európai programok közös finanszírozása. Épp ilyen fontos az európai identitás megőrzése, az európai médiumipar életben tartása és az alkotóerők számára a munkalehetőségek biztosítása.”

A konzorciumok egyelőre régi tervekben élnek, melyeket az egyes partnerek néha évek óta őriznek, s így már az előkészítés vagy a forgatás stádiumában vannak.

A tiszta tévéprodukciók alig-alig tudnak talpon maradni. Hosszú ideig azok lesznek a túlélők, akik a tömegmédiumok több területét is átfogják (mint például a Kloiiber cég, mely Concorde filmkölcsönzője útján előbb a moziban adja el azt, amit később a tévében bemutat). Ez a vertikális médiumstruktúra a horizontális nemzetközi kooperációs struktúra révén többdimenziójú hálózatá válik, ami a hatalom növekedésének jelentős akusza.

A „Vision” például 500 ezer fontot investál a műsorfejlesztésbe, Kloiiberék EPC-je ötmillió márkát. Ekkora összegeket a szabad műsorgyártók persze nem tudnak előteremteni; mindenképpen szükség van az európai pénzzsákma segítségére. Múlt év júniusában ültek össze az európai producerek és a különböző bankok képviselői,

hogyan megvizsgálják egy finanszírozási bankpool létrehozásának lehetőségét. A bankárok meggyeztek abban, hogy előbb a producereknek kell egyfajta poolt tető alá hozniuk, és csak ezután lehet a pénzügyi vállalatról tárgyalni. Az őszi San Sebastian-i tárgyalások után meg is kezdődött ennek a vállalatnak a kidolgozása; egy francia dominanciával működő bankpool már működik is.

A hatalom, amelyért itt harcolnak, egyrészt a piacra való betöréshez szükségeltetik, másrészt annak az összegyűjtéséhez, amit egy amerikai producer „a nyolcvanas évek olajának” nevezett: a kreativitásra és a fantázia eredményeként létrejövő anyagokra gondol.

A sorozatokra alkalmas, speciálisan európai anyagokon többnyire azokat értik, amelyeknek valamilyen történelmi vagy életrajzi háttere van. A könyveket Hollywoodban csinálják — Európa vérázattalta földjén sorsok zajlanak. Ily módon a konzorciumok jelenlegi kínálati anyaga két csoportra oszlik:

Az egyikbe a tágabb értelemben vett történelmi sorozatok tartoznak. Például „A Biblia” sorozat (EST produkció, Franco Zeffirelli rendezésében), azután a Lenin Zürichből Moszkvába való utazásáról szóló, „A vonat” című sorozat (Beta-produkció, rendező: Damiano Damiani, forgatókönyvíró az amerikai Lucas Heller). Ide sorolhatók Kloiiberék EPC vállalatának keresztes háborúis is és az 1939—40-es szovjet—finn háborúról szóló ötrészes sorozatuk „Winter War” címmel.

Az életrajzok témakörében a „Vision” szeretné megcsinálni Szent Ferenc életét Julien Green regényéből, az IFP pedig Maria Callas életéről és esetleg Hemingway-ről is tervez egy sorozatot.

Csak hogy háztáji módon nem oldható meg az amerikai piac meghódítása. Az EPC kifejezetten az amerikaiaknak szánja mindig népszerű hotelsorozatait, ezúttal a húszas évek Velencéjéből, a „Vision” pedig egy Bordeaux környéki bortermelő család konfliktusairól szóló sorozatot kínál. Azt tartják, az amerikaiakat a saját fegyverükkel kell legyőzni. A párbajban viszont a fegyver megválasztása döntő lehet a találat szempontjából. Amerikában például már túl vannak a minisorozatokon. A közönség telített, a jövőben tehát jobban megválógtatják, miből csináljanak minisorozatot, ha azt akarják, hogy felfigyeljenek rájuk.

Az európai konzorciumoknál kérdéses, hogy ilyen megfontolások létezzenek. A közös döntések általában a legkisebb közös nevezőre vezethetők vissza. Már vannak — bizonyára az eurocsek mintájára — tipikus „euroszerzők” és „eurorendező”. Közös lónak túros a háta — szól a közmondás. Másrészt viszont — ez viszi el a televíziót. (1987. március)

Fortune

Európában érdekes dolgok várhatók

Az európai televíziózás, amely eddig a nézőknek is, a hirdetőknél is és a beruházóknak is inkább csak amolyan hatalmas szüföld volt, jól menő üzletgá kezd válni. A szabad verseny alapján működő kormányzatok Norvégiától Spanyolországig az ellenőrzésük alatt álló adókat is bevonják a játékba, amely nagy változásokat sejtet: az egyes kormányok és magánvállalkozók olyan műholdak fellövését tervezik, amelyek Stockholmtól Gibraltarig közvetlenül juttatják el a műsorokat a háztartások millióiiba.

Ennek a forrongásnak a legközvetlenebb nyertesei a nézők lesznek. Európában évtizedeken át a televízió a kormányok monopóliuma volt, két-három előfizetési műsort sugároztak egy-egy országban, s ezeken általában kevés volt a reklám, sok az unalmas műsor. Egy amerikai ügynök, aki Skandináviában értékesíti a hazájából származó műsorokat, nemrégiben így fogalmazott: „Svédországban a főműsoridőben egy dokumentumfilmet tekinthetnek meg a nézők a jutlandi disznóhizlalási módszerekről, majd utána egy vitaműsort ugyancsak a jutlandi disznóhizlalási módszerekről.” A multinacionális vállalkozások az eddigi országokénti piac helyett az európai piacot egységes egésznek tekintik. Jeffrey Franklin, a McDonald's elnökhelyettese szerint „a televíziózás következő öt éve Európában a marketing forradalmát fogja jelenteni.”

Az áttörés Olaszországban következett be 1976-ban, amikor a legfelsőbb bíróság döntése szabad utat engedélyezett a magán-televíziózásnak. Berlusconi az amerikai tévéproducerek műsoraikat felhasználva szállt versenybe a két állami adóval, s 1986-ban bevételei már meghaladták az egymilliárd dollárt.

Franciaország ott tart ma, ahol Olaszország tíz évvel ezelőtt. Meglepő módon éppen a szocialista kormány volt az, aki szélesre tárta a kapukat a magán-televízió előtt, s a televíziós szabadverseny láza egyre magasabbra szökik. Spanyolor-

szágban a kormány ígéretet tett, hogy legalább két magáncsatorna működését engedélyezi. Még az idén az NSZK néhány szövetségi államában is engedélyezni fogják egy-két magánadó működését. Belgiumban, Dániában, Svédországban és Norvégiában is latolgatják a televíziós reklámtevékenységek engedélyezését, illetve kiterjesztését.

A tévéreklám robbanásszerű terjedése persze nem csak a televíziózás számára jelent üzletet — élenkíteni fogja az egész gazdasági életet.

Ebben a versenyben a műholdas televíziózás még a helyét és a lehetőségeit keresi. A műholdas adásokat jelenleg Európában többnyire a kábel-társaságok nagy méretű parabolaantennáival veszik, s ezekből továbbítják az egyes háztartásokba. S Nyugat-Európa 127 millió háztartásából jelenleg mindössze 11 millió van rákapcsolva a kábelhálózatra (az Egyesült Államokban a háztartások 48 százaléka).

Néhány éven belül várható a közvetlen műholdas műsorszórás előretörése. Eddig nem volt nagy üzlet a közvetlen műholdas műsorszórás; részben, mert a legtöbb helyen különböző megszorításokat alkalmaztak, részben pedig, mert a legtöbb műhold viszonylag gyenge jeleket sugároz, s ezek vételéhez nagy méretű antennára van szükség. Ezek a nagy parabolaantennák másfél-két méter átmérőjűek, s áruk két-három ezer dollár. De a műholdak akár tízszer erősebb jeleket is sugározhatnak, s ezeket a háztetőre vagy az erkélyre kiszerezelt csészealj méretű antennákkal is fogni lehet. A Philips már bejelentette, hogy jövőre 1400 dollárért dob piacra parabolaantennákat, s az előrejelzések szerint 1990-ben már 300 dollárért is lehet majd kapni ilyen antennát.

A műsorkészítők között nagy harc várható. A kilencvenes évek elejére Nyugat-Európában mintegy 473 ezer televíziós műsoróra lesz szükség, amely több mint kétszerese a jelenleginek. A versenyben egyelőre az amerikaiak vezetnek, ők adják Nyugat-Európa importált műsoridejének több mint a felét.

Az európai producerek azonban vissza akarják hódítani hadállásaikat. Berlusconi, Maxwell, Seydoux és a müncheni Leo Kirch olyan műsorgyártó társulást alapított, amely az idén 18 millió dollárt költ négy olyan minisorozat elkészítésére, amelyet eleve több nyelvre szinkronizálva készítenek el, s Európa-szerte sugározni lehet. S Berlusconi egymaga 33 milliót fektet be egy madridi stúdió építésébe... Szóval az európai televíziózásban még érdekes dolgok várhatók. (1987. április 13.)

Rundfunk und Fernsehen

Videoláz vagy videofertőzés?

A képmagnó megjelenése és használatának gyors elterjedése olyan sok káros mellékhatással jár együtt, hogy a kulturális, az egészségügyi, sőt az igazságügyi kormányzat és több politikai szervezet is aktívan részt kíván venni e hatások és várható többszörűsük pontos felmérésében.

Az 1980-as évek első felében sorozatban készültek a videózás hatását vizsgáló felmérések (Störmer, Glogauer, Brandes). A kezdeti vizsgálati eredményeket folyamatosan alátámasztják olyan tünetek, amelyek szerint a mértéketlen videohasználat hatására nő az alkoholizmus, az anyagcserezavar és az étvágytalanság, viszont csökken az igényesség, beszűkül az érdeklődés, szorongás, sőt idegengyűlölet és bűnözésre való készség jelenik meg; végül elkorcsosul a nyelvi és gondolkodási alkalmazkodóképesség, és erősödik a szociális elszigetelődés.

A legújabb vizsgálatok arra kívántak választ adni, hogy e riasztó tünetek közül melyek írhatók a képmagnóval terjesztett tartalmak, illetve az új technika rovására.

Az 1985 tavaszán végzett vizsgálat során négyezernél több gyermeket és fiatalt vontak be a kutatásba (13 és 16 év közöttieket). A nemek, az iskolai végzettség és a lakóhely jellege nagyjából megfelelt a tényleges megoszlásnak (a vizsgálatot Bajországban végezték).

A vizsgálathoz szerkesztett kérdőíven a használati szokásokra vonatkozó kérdések mellett több kérdés foglalkozott az agresszivitással, a morális megítéléssel, az önértékeléssel, illetve az ide-

genek szemléletével és a társadalmi kötődésekkel. A kérdőívet a szabadidő-tevékenységek 22 fajtájának felsorolása egészítette ki. Külön kérdéscsoport foglalkozott azzal a problémával, hogy a video hogyan változtatta meg a többi tömegkommunikációs eszköz használatát.

A vizsgálat során egy hétköznapon, egy szombaton és egy vasárnap percekben mérték a szórakoztató és a művelődést szolgáló könyvek olvasására szánt időt, a kazetta- és a hanglemezhallgatást, a rádió- és a televízióműsorok, „fogyasztását”, a videózást, illetve a napi- és hetilapok, a képes magazinok, a képregények és a regényújságok olvasására fordított időt.

A nyomtatott sajtó használatánál nagy a nemek szerinti eltérés. A lányok több időt fordítanak a könyvekre, képes és ifjúsági folyóiratokra, regényújságokra, a fiúk viszont többet olvassák a napilapokat és a képregényeket. Az iskolai végzettség is erősen megosztja a használatot: a gimnazisták szorgosabb könyvolvasók, a főiskolások az újságokat (mindegyik fajtát) forgatják.

Az audiovizuális eszközök közül a lányok inkább kazetta- és lemez-, valamint rádióhallgatók, a fiúk egyértelműen televízió- és videohasználók. A rádiózás terén a különböző iskolát végzők között nincs különbség, a videoműsorokat viszont sokkal többet nézik a főiskolások. Többnyire társas, de nem családi körben használják a képmagnót. A videóval rendelkező családoknál az olvasásra fordított idő hetenként 900 perc, a videóval nem rendelkezőknél 850 perc. A képmagnó nagyobb népszerűsége a fiatalok körében összefügg azzal a speciális olvasói kultúrával, amelyben a fő szerepet a képes- és ifjúsági lapok, valamint a képregény játssza. Ez a fotókkal, rajzokkal tagolt, nem összefüggő szöveg közelebb áll az audiovizuális tömegkommunikációs eszközökhöz, mint a hagyományos könyvhöz. A vizsgálat szerint a videózás nem nyomja el a többi tömegkommunikációs eszközt, hanem inkább megnöveli a használatukra fordított időt. Ha a korábban kikiáltott „videóőrület” nem létezik is, a jelenség valamiféle menekülést jelent a tömegkommunikációs eszközökhöz. (1987. 1. szám)

Tájékoztatáspolitiká

- **Az európai kultúra erősítéséért új televíziós díjat** alapított az Európai Tömegkommunikációs Eszközök Intézete és az Európai Kulturális Alapítvány. A díjat először idén novemberben ítélik oda annak a regionális tévéműsornak, amely leginkább hozzájárul az európai kulturális gazdagság mélyebb megértéséhez. Több mint száz körzeti tévéadás van most Európában, köztük olyan óriások, mint a francia FR 3 vagy a brit független televíziók és kis körzeti stúdiók, melyeket országos hálózatok (például az osztrák ORF vagy az olasz RAI) működtetnek. Az elképzelések szerint valamennyit méreteinek és pénzügyi lehetőségeinek fényében kell mérlegelni.

Action

- **1987-ben a Bertelsmann cég** a világ első számú kommunikációs vállalkozása. A központi irodáit a vesztfáliai Gütersloh kisvárosban fenntartó konszern összvagyonra 10,2 milliárd márka; többletbevétele évek óta 300 millió márka fölött van. A konszern hanglemezgyártó és -forgalmazó társaságot egyesít, harminc a társult könyv- és folyóiratkiadók száma, szintén harminc a különféle ipari üzemeké. „Az év konszernje” -címet az RCA megvásárlásával érte el.

Schweizerische Handels-Zeitung

- **Karibi újságíró-szövetség.** December elején megalakult a Karibi Tömegkommunikációs Dolgozók Szövetsége (CAMWORK), hogy elősegítse a szorosabb együttműködést a térség hírközlő eszközeinél foglalkoztatottak között alapelveit. A CAMWORK Barbados, Jamaica, Dominica, Guyana, Grenada, Santa Lucia és Surinam újságíróit egyesíti. Az új szervezet szót fog emelni az ellen, hogy a térség egyes kormányai mind nagyobb nyomást gyakorolnak a hírközlő eszközökre, hogy politikai céljaiknak megfelelően manipulálják az információt.

The Democratic Journalist

- **Négy svájci társaság** nyújtotta be eddigi kérelmét magántelevízió működtetésére. Részben már terveiket is nyilvánosságra hozták. A zürichi Zürvision a „klasszikus” műsorsugárzást választotta. Riválisai, a ZRF kiadó és műsorgyártó vállalat és a zürichi körzeti adó, az ARTV kábelen akarják közvetíteni a műsorokat. A Zürvision és a ZRF reklámokból szándékozik megélni, az ARTV viszont megpróbál nélkülük is boldogulni.

IOJ Newsletter

- **Támogatás a színházaknak?** A brit alkotóművészek szövetsége javaslatot tett a kormánynak: miután a televízió rengeteg nézőt von el a színházaktól, a művészek megélhetésének biztosítására a BBC és az ITV bevételének 1 százalékával támogassa a hazai színházművészetet. Becslések szerint évi 14 millió font szükséges ahhoz, hogy a brit színházak anyagilag ismét talpra álljanak. A hírek szerint a kormány támogatja a szövetség előterjesztését.

EBU Review

- **Sok az orvnéző Ausztriában** — állapította meg az ORF elnöke. A magánháztartások 13 százalékában „elfelejtették” bejelenteni a készüléket, tehát előfizetési díjat sem szednek tőlük. Az így okozott kár meghaladja az évi 500 millió schillinget, ami valamivel több, mint az ORF összműsorköltségének harmadrésze. Tavasszal akciót indítottak az orvnézők „megtérítésére”: aki márciusban és áprilisban bejelentette készülékét, tíz darab lottószelvényt kapott ajándékba.

ORF Informationen

- **A vallás a hírközlő eszközökben.** Az Egyesült Államokban élő hívők panaszkodnak, hogy a hírközlő eszközök nem fordítanak kellő figyelmet a vallásra és az egyházra. A vallásról tudósító riporterek pedig azt fájlatják, hogy meg kell győzniük a szerkesztőket a hit fontosságáról, és kevés emberrel, szűkre szabott utazási költségvetéssel kell boldogulniuk. Panaszuk megfontolandó, mivel a Gallup szervezet felmérései szerint az emberek még mindig jobban bíznak az egyházban, mint a politikai, kormányzati vagy pénzügyi intézményekben.

Action

- **Megreformált vigalmiadó** lép életbe Ausztriában 1988. január 1-jétől. Ennek során többek között a kábeltelevízióra is 15 százalék adót vetnek ki. Nem eldöntött kérdés azonban, hogy az évi 25—30 millió schilling összeget a nézők vagy a kábeltársaságok fizetik-e. A vigalmiadó a filmekre, a kiállításokra, a varietéműsorokra, sőt a sztriptíze és az álarcosbálra is kiterjed. Az összeg oroszlárné része azonban a szerencsejáték-automatákból folyik be.

Die Presse

- **15 millió font sterling** összegű alapítványt hoztak létre a skandináv országok a „nordikus” filmek, televíziós és videoműsorok gyártására, hogy így álljanak ellent a külföldi műsorok beáramlásának. A vállalkozás szorosan kapcsolódik az 1988-ban az ürbe küldendő Tele-X norvég műholdprogramhoz.

Fernseh-Informationen

- **Az izraeli televízió** enyhítette reklámtilalmát, ami azonnal a gazdasági kiadások 47 százalékos csökkenését eredményezte. A televíziós reklám azonban így sem jelentős Izraelben, alig teszi ki a hirdetések 3 százalékát. 1988-tól várnak fordulatot, amikor egy másik kereskedelmi tévéhálózat megindítását tervezik. Az előmunkálatokhoz a reklámgazdasági szervezetek körülbelül 30 millió dollárral járultak hozzá.

Fernseh-Informationen

- **A francia kormányzat** a posta monopóliumát csak a telefonhálózatra kívánja korlátozni. A postai távközlési szolgáltatások 40 százalékát magánkébe szándékozik adni. A kábeltelevíziós munkálatok nagy részét maga a posta is magánvállalkozókkal végezteti.

Fernseh-Informationen

Műsorszórás

- **A „glasznoszty” a televízióban.** A tévéműsorokról folytatott vitákat összefoglalva megállapítható, hogy már most is színesebb, érdekesebb a tévé, mint korábban. Visszatértek rég nem látott arcok, és ugrásszerűen nőtt a híradó (Vremja) nézettsége részben azért, mert neves írók és művészek is fórumot kaptak véleményük kifejtésére. Sokat lehetett várni a helyi és körzeti stúdióktól, mert a közösség ezeken keresztül jobban tudja ellenőrizni a helyi vezetők tevékenységét. Sok bírálat éri az irodalmi-

művészeti műsorokat: nem tükrözik híven a mai szovjet szellemi életet, kevés az élő adás. Túl sok még a magyarázat, a kommentár, úgy tűnik, a tévések nem bíznak a nézők véleményalkotó képességében. Kezdetleges a közönség véleményének felmérése is. Nem lenne szabad csupán a nézői levelekre támaszkodni, tudományos alapokon nyugvó közvélemény-kutatásokat is kell végezni, s e munkába a szociológusoknak is be kell kapcsolódniuk.

Lityerturnaja Gazeta

- **Megújul az ORF.** Az osztrák rádió és televízió új vezetése (az új intendáns 1986 nyara óta T. Podgorski) műsorreformot tervez. Ennek során nő a tájékoztató és hírműsorok adásideje, ezek az adások korábban kezdődnek. Valamivel csökken a tudományos és erősen csökken a sportműsorok aránya, viszont nő a kulturális műsoroké. A második műsoron továbbfejlesztik a körzeti adások rendszerét. A külföldi adások összeideje nem lehet több 28 százaléknál. Az Infratest közönségvizsgálat eredményei szerint a főműsoridőben évek óta csökken a bekapcsolási kvóta. Az ORF új vezetése most először a hétvégére, majd az esti főműsorra akar „megbízható programokat” tenni és ezzel a nézettséget 3—4 százalékkal növelni.

Die Presse

- **Naponta hét órát** töltenek tévénézéssel, és csak hat órát alszanak az emberek Kolumbiában — állapította meg a latin-amerikai ország közvélemény-kutató intézete egyik felmérésében. A televízió közvetítési idejét teljes mértékben uralják a brazil, mexikói és venezuelai filmek.

IOJ Newsletter

- **Ázsia legmagasabb tévétornya** két év múlva épül fel a kínai főváros északi részén. A torony 380 méter magas lesz, körülbelül akkora, mint egy 110 emeletes felhőkarcoló.

IOJ Newsletter

- **BBC-üzlet.** London központjában a BBC megnyitotta első utcai üzletét, amely videoműsorokat, sportruházatot árul. A kezdeti kedvező eredmények alapján hasonló profilú fióküzletek megnyitását tervezik más nagyobb városokban is. A már meglévő elárúsítóhelyek eddigi évi 200 ezer font forgalmat bonyolítottak le.

EBU Review

- **A mozi és a televízió.** Nagy apparátussal, hat hónapon keresztül figyelték nyugatnémet kutatók a televízió hatását a mozik látogatottságá-

ra, elsősorban a 14–29 évesek körében. A kutatás eredményeként megállapították, hogy hétköznapiakon alig-alig jelent konkurenciát a tévé. Más a helyzet hét végén, amikor többnyire kalandfilmeket és egyéb népszerű produkciókat tűznek műsorra a televíziók; ilyenkor a mozik nézőtere üresebbnek tűnik. „Nézőelvonó” hatású a labdarúgó-mérkőzések közvetítése is. Az igazán jó, cselekményes mozifilmek viszont a tévé nézettségét csökkentik. November és január a mozik „legsötétebb” hónapja: a kedvezőtlen időjárás miatt sokan az otthoni tévézést választják.

Frankfurter Rundschau

- **Veszélyes televízió.** Minél több időt töltenek az emberek tévénézéssel, annál rosszabbul alsznak. Erre a következtetésre jutottak — egymástól függetlenül — a kutatók több országban is. A nyugatnémet *Medizinische Welt* például közölte egy nagy felmérés eredményeit, melyben 19–68 éves nőket és férfiakat teszteltek. Eszerint az esti tévézés, különösen az izgalmas műsorok fél órával csökkentették az alvásidőt, rontották az alvás minőségét és nehézséget okoztak az elalvásnál. Egy, 510 kaliforniai diák viselkedését vizsgáló kutatás pedig megállapította, hogy minden kétórás tévézés után a diákok olvasási, munkavégzési és matematikai feladatmegoldó képessége erősen csökkent. Aggasztó az a kutatási eredmény is, mely arról számol be, hogy a közlési eszközökben, de főleg a televízióban említett öngyilkosságok, különösen a híres emberek tragédiái, láncreakciót indítottak el.

The Democratic Journalist

- **A norvég rádió átépítésekor** mintegy 2300 hanglemezt találtak a hitleri megszállás idejéből. A lemezeken a „Németórák Norvégiában” című, az oslói német katonai adó által sugárzott műsor anyaga található. Többek között tizenöt hangjáték is szerepelt a műsoron. A hanglemezeket átadták a német rádióarchívumnak.

Fernseh-Informationen

- **Új dán csatorna készül.** A dán parlament jóváhagyta azt a törvénytervezetet, amely egy új hazai tévécsatorna beindítását irányozza elő. Az új adó rendszeres üzemeltetése 1988 végére várható. Eleinte csak napi két és fél órással fog sugározni, s ebből is a reklámnak szentel körülbelül negyedórát. A tervek szerint évente 150 óra körzeti műsort kell adnia, és az összműsornak legfeljebb a fele származhat importból.

EBU Review

- **Harmincéves fennállását** új műsorszóró központjának felavatásával ünnepelte a portugál rádió és televízió 1987. március 7-én. A 3400 négyzetméter alapterületű, kétemeletes épületben a legmodernebb technikai eszközök és berendezések segítik a Radiotelevisao Portuguesse két csatornájának munkáját. A kivitelezést hazai szakemberek végezték, az NDK-ból meghívott tanácsadók közreműködésével. A tervezők a következő évtizedben várható fejlődést is figyelembe vették.

EBU Review

- **Tévéközpont Szaúd-Arábiában.** Medina városában, 23 millió dolláros költséggel építették meg Szaúd-Arábia új tévéközpontját a régi, 1967-ben épült televíziós centrum helyén. A tévéközpont területén száz méter magas közvetítőtorony emelkedik, és 150 négyzetméter alapterületű stúdiót építettek hozzá három kamerával és negyven fényforrással. A teljesen hangszigetelt stúdió vezérlése elektronikával történik. Központi vezérlője, filmgépterme, rögzítőhelyiségei és -berendezései a lehető legmodernebbek. Az országban két csatorna működik, melynek műsorát a lakosság 80 százaléka veheti.

TV World

Új médiumok

- **A képmagnóval felszerelt háztartások aránya** az NSZK-ban az 1985. évi 21 százalékról egy év alatt 30 százalékra emelkedett. Ezzel az aránnyal az NSZK — Anglia mögött (48 százalék) — Európában a második helyre került. A nagymértékű növekedés magyarázata a szórakoztató elektronikai termékek folyamatos ár-csökkenése. Ezt a tendenciát a távol-keleti áruk (Japán, Dél-Korea) beáramlása tovább erősíti.

Fernseh-Informationen

- **A hollandiai Philips cég évi százezer darab képmagnó gyártására** társult a csehszlovákiai Tesla (Pozsony) és a Transacta (Prága) cégekkel. A gyártás megindulását 1988-ra tervezik, 1993-ra pedig már évi félmillió darabot akarnak termelni. A Philips az üzletet Ostimpex nevű bécsi leányvállalatán keresztül bonyolítja le, de a csehszlovák partnerek mellett más szocialista országok részvételére is számítanak.

Fernseh-Informationen

- **Kábel-tévé az észteknél.** A tallinni Elektron szövetkezet és a Szovjet Tudományos Akadémia Általános Fizika Intézete szerződést írt alá egy optikai szálon alapuló kábel-tévérendszer kiépí-

téséről. Több mint ezer lakást szerelnek fel kábeltévével. Az új kommunikációs eszközt nemcsak televízióműsorok közvetítésére, hanem ipari célokra is használják majd. A teljes rendszer 1987 szeptemberében kezd működni.

IOJ Newsletter

- **Két márka és más semmi!** A hamburgi szenátus döntése szerint az NSZK tömegkommunikációs államszerződésének elfogadása után (1987. április 28.) a hamburgi kábeltelvízióhoz kapcsolódó háztartások mindössze havi két márkát tartoznak fizetni. Minden egyéb pót- és külön-díjat megszüntettek.

Fernseh-Informationen

- **Aki gyakran használ lexikont a munkájában,** annak ajánlja új termékét az amerikai Microsoft nevű szoftverárúháza. A tíz legismertebb angol nyelvű lexikon teljes anyagát vitték kompaktlemezre, amelyet *Bookshelf* néven 1987 nyaratól kívánják árusítani. A CD-lexikon ára 295 dollár lesz.

Financial Times

- **Anglovision.** Ezt a nevet kívánja adni az amerikai NBC új szolgáltatásának; reklámbevételekből finanszírozott műsorokat közvetít műholdon keresztül európai szállodáknak és kábeltelvízióknak. Az Anglovision mögött az American Express és az Independent Newspapers irországi kiadó áll. Az NBC a heti 140 órás műsoridő 25 százalékát biztosítja, a többi európai műsorszórók és más amerikai intézmények nyújtják.

EBU Review

- **Rövid, de annál ráfizetésebb működés után** befejezte adásait az EBU műholdprogramja, az Europa TV. Eredetileg öt eurovíziós ország televíziója hozta létre: a nyugatnémet ARD, a holland NOS, az olasz RAI, a portugál RTP és az ír TRE. A műsor technikai alapjait Hollandia biztosította. A konzorcium vezető testülete 1986 végén úgy döntött, hogy a százmillió márkás adósságot „összehozó” vállalkozás befejezi tevékenységét. Az 1985-ben megindult adásokat 3,5 millió bekábelezett háztartás tudta fogni. Ez elegendő is lett volna, ám a tervezett reklámbevételnek csak alig 10 százalékát érték el.

Frankfurter Rundschau

- **Európán kívüli országokról** állítja össze heti 11 órás műsorajánlatát a TV Mondes nevű francia magán-televíziós műsorkezelő társaság. A műsort a Telecom I műholdon keresztül kívánják

sugározni, egyidejűleg a kábelhálózatba is bekapcsolják. Az 1987 őszére tervezett induló műsorban Braziliát és Kínát mutatják be.

Fernseh-Informationen

Távközlés

- **Kambodzsa fővárosában,** Phnom Penhben márciusban megkezdte működését az első televíziós műholdjeleket vevő földi állomás. Az állomást a Szovjetunió és Kambodzsa között 1982-ben létrejött egyezmény keretében építették. Az Intersputnyik-hálózatot keresztül telefon- és telekommunikációs létesítményekkel Phnom Penh, Hanoi, Moszkva és más városok között, és lehetővé teszi a kambodzsai televízió számára a Közép-Ázsiának sugárzott szovjet tévéműsorok vételét.

IOJ Newsletter

- **Nemzetközi központ a távközlés fejlesztésére.** Akadályozza a gazdaság fejlődését, hogy az iparilag fejlett és az elmaradott országok távközlési struktúrája között rendkívül nagy a különbség. Tokióban például több telefonállomás van, mint az egész afrikai kontinensen. A világ népességének 16 százaléka rendelkezik a világ telefonállományának 85 százalékával, és 66 százalékának nincs telefonja. E tényeket és következményeket felismerve, 1985-ben nemzetközi központot hoztak létre a távközlés fejlesztésére. A központ 21 tagú tanácsadó testület formájában alakult meg, tagjai részben magán-személyek, részben testületek, illetve vállalatok. Tevékenységei közé tartozik, hogy információt nyújtson a távközlés-politikáról a világ egész területéről, tanácsokat adjon a fejlődő országoknak a tervezést, szakemberképzést, tarifapolitikát, az informatika fejlesztését illetően, és különleges támogatást nyújtson a kutatás és fejlesztés minden területén, még a beruházások gazdasági és műszaki feladatainak megvalósítása előtt.

Telephony

- **Kép + telefon.** Az Egyesült Államokban a képtelefon új típusával kísérleteznek. Ennek lényege, hogy elválasztják egymástól a képet és a hangot. Már vannak a kereskedelemben olyan készülékek, amelyeknél a videokamera és a kis képernyőjű monitor teljesen elkülönül a tulajdonképpeni telefontól. Ez az elképzelés főként a kereskedelmi előfizetők számára vonzó,

akik elsősorban tárgyakat (árumintákat, készülékek prototípusait stb.) akarnak a képernyőn bemutatni, és ehhez kísérő beszélgetést kívánnak folytatni. Az átvitel csökkentett képváltási frekvenciával és normális sávzélességgel szabványos távbeszélő-vezetéken történik.

Elektronikschau

- **Egységes autótelefon-rendszer** létrehozását határozta el Madeirán tartott konferenciáján a Groupe Special Mobile (GSM). Jelenleg tíz különböző rendszer van forgalomban, a nagy közdelem azonban a keskeny- és szélessávú rendszer között folyik. Franciaország és az NSZK a szélessávú rendszer mellett szavaz, mert ezen 63 beszélgetés folytatható egy időben, míg a keskenysávon csak tíz. Ez utóbbi viszont kevésbé zavarható. Az egységes rendszert 1995-re tervezik. Az európai autótelefon-ipar körülbelül 2,5 millió alkalmazottat foglalkoztat, az üzlet nagyságát ma mintegy 6 milliárd márkára becsülik.

Financial Times

- **A Finnair az első légitársaság**, amely utasai részére telefonbeszélgetést tesz lehetővé utazás közben az egész világgal. A beszélgetést műhold segítségével az USA-ban lévő földi állomásra sugározzák, ahol a földi távbeszélő-hálózatba táplálják. A fizetés hitelkártyával történik. A szolgáltatás megindítását 1988-tól tervezik.

Blick durch die Wirtschaft

- **Huszonöt—harminc év túl hosszú idő** a digitális telefonhálózat kifejlesztésére, 2015-ig ez a rendszer teljesen elavult! — véli a Siemens ausztriai elnöke. Az integrált adatközlő rendszernek (ISDN) pedig ez a hálózat lenne az alapja. A digitális berendezések gyártása azonban az eddiginél képzettebb szakembereket igényel, ezek száma Ausztriában ma még kevés. A Siemens cég két régi technológia szerint termelő vidéki gyárat bezáratta, helyettük Bécsben nyitott újat, magasabb színvonalon.

Die Presse

- **Az NSZK postaügyi minisztere** kínai útja során érdeklődéssel tanulmányozta a „Hosszú Mene-telés 3” elnevezésű hordozórakétát. A kevésbé megbízhatónak bizonyuló „Ariane” helyett — hasonló feltételekkel — hajlandóak lennének a „Kopernikus 3” távközlési műholdat kínai rakétával az űrbe juttatni. A rakéta képességei azonosak az Európában vagy az USA-ban épültekkel, a biztosítási feltételek sokkal kedvezőbbek, a rakéta megbízhatósága is igen nagy.

Fernseh-Informationen

- **Néhány adat**, amely az üvegszálkábél diadalútját bizonyítja a távközlési technikában. Egy-egy üvegszál átmérője 0,001 milliméter, egy üvegszálpár 7680 egyidejű telefonbeszélgetést képes továbbítani — vagy tíz lexikonkötet anyagát egyetlen másodperc alatt. Egy kábel többnyire száz üvegszálpárt tartalmaz, ami közel négy milliárd párhuzamos telefonbeszélgetést tesz lehetővé. Előnye továbbá, hogy a továbbítás minőségét nem befolyásolja az elektromos feszültség ingadozás, sem az időjárás, továbbá a katonai lehallgatótechnika számára hozzáférhetetlen.

Schweizerische Handels-Zeitung

- **Új kábel a tenger mélyén.** Új optikai szálas kábelt fektetett le a British Telecom International az Északi-tengerben. A rendszer több mint 10 millió fontba került, beleértve a szállítóval kötött 7,47 millió fontos szerződést is. A már használatban lévő 12 északi-tengeri kábel kapacitása valamivel több, mint 23 ezer telefonáramkör, az új vezeték ezt 11 500-zal fogja növelni. Lehetőséget nyújt arra is, hogy a BTI és a társtulajdonosok bővítsék szolgáltatásaikat (például videokonferenciák, nagy sebességű adatátvitel stb.).

IPTC News

Számítástechnika

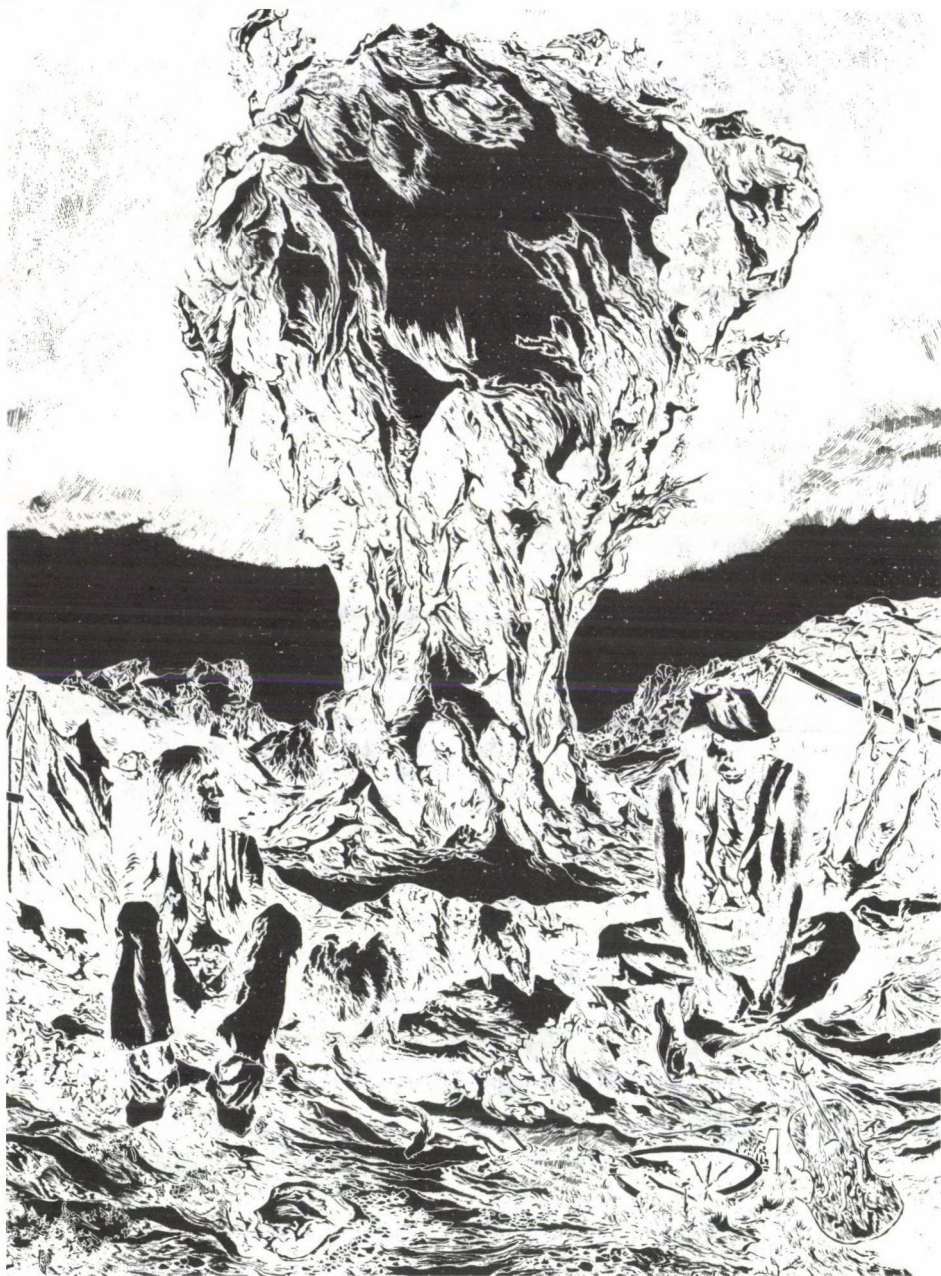
- **Számítógépes bűnözés.** Az USA-ban egy felmérés során ezer nagy számítógép-felhasználónak körülbelül a fele számolt be arról, hogy az elmúlt évben találkozott valamilyen számítógépes bűnessel. A biztonságot már ott meg kell teremteni, ahol a számítógéphez a távközlési hálózaton át hozzá lehet férni. A jelenleg használt modemek ugyanis könnyen felismerhető jelzőhangot adnak ki, így nagyon egyszerű feladat olyan programot készíteni, mely egy mikroszámítógépen futva próbálkozásos alapon találja meg azokat a hívószámokat, amelyeken számítógép „jelentkezik”. Súlyos veszély forrása az a sok személyi számítógép is, melynek használói legálisan férhetnek hozzá nagy számítógéprendszerek adataihoz, és áttölthetik ezeket saját gépükbe. Az így „lefelé töltött” adatok már gyakorlatilag védtelenek. Fel kell figyelni arra is, hogy a tettesek az esetek kétharmadában a károsult vállalat munkatársai, a biztonsági intézkedéseknek tehát nemcsak az adatállományokhoz, hanem az alkalmazói programokhoz való hozzáférés tekintetében is fejlődniük kell.

Communications News

- **Csináld magad az újságodat!** Andrew Lippmann, a Massachusetts Institute of Technology munkatársa olyan számítógépes rendszert alkotott, mely bárki számára lehetővé teszi, hogy reggelente összeállítsa saját, egyéni ízlés szerinti újságját. A számítógép átvizsgálja a hírügynökségek és egyéb hírforrások napi termését, és

kiszedi a felhasználó érdeklődésének megfelelő híreket, mondjuk, a világpolitikáról, üzleti életéről, az új filmekről és sporteseményekről. Ezután összeállítja az első oldalt a képernyőn a főcímekkel együtt, esetleg ki is nyomtatja, hogy reggelizés közben lehessen olvasni.

IPTC News

Badacsonyi Sándor: Haragosok

Rádiós és televíziós adattár

Az alábbiakban a rendelkezésünkre álló legfrissebb adatokat közöljük az európai rádiós és televíziós szervezetekről.

Összehasonlításképpen feltüntetjük Japán adatait is. •

(Forrás: UNESCO Statisztikai évkönyv, 1986)

Ö = összesen

K = kormányellenőrzés alatt működő szervezet

P = parlamenti ellenőrzés alatt működő szervezet

C = kereskedelmi szervezet

1950 óta jelenik meg rendszeresen az UNESCO évkönyve. Terjedelme kezdetben a kétszáz oldalt sem érte el, a nyolcvanas években már meghaladja az ezer oldalt. Eleinte az egyes országok tájékoztató rendszerének a feltárása, egységbe foglalása és tipizálása volt az összeállítás célja — ez tette ki az évkönyv háromnegyed részét. A hatvanas években az oktatás került az UNESCO tevékenységének a homlokterébe, az oktatási statisztika az évkönyvek mintegy kétharmadát alkotta. A rádió és a televízió ez időben az anyag két utolsó, szerény terjedelmű fejezetét foglalta el. A nyolcvanas évekre a háromnyelvű (angol, francia, spanyol) vált évkönyvekben a rádiózás-televíziózás témájával két helyen is találkozhatunk. A „Kultúra és kommunikáció” fejezet a megjelent könyvek, a működő mozik között közli a rádió- és televíziókészülékek számát és megoszlását földrészek szerint, a „Műsorszórás” című fejezet pedig nemcsak országonként ad részletesebb bontást, hanem a legfőbb műszaki paramétereket is közli. A rádiós-televíziós statisztikai táblázatok maguk mintegy 40 oldalt tesznek ki, a tömegkommunikáció egésze azonban megközelítően négyszáz oldalt.

• A Jel-Kép 1983. 4. számában közzétettük az UNESCO 1982-es évkönyvében megjelent adatokat az európai rádiós és televíziós szervezetekről.

RÁDIÓADÓK

Ország	Év	Tulajdon	hosszúhullám		középhullám		rövidhullám		VHF és SHF	
			adók száma	adó-teljesítmény	adók száma	adó-teljesítmény	adók száma	adó-teljesítmény	adók száma	adó-teljesítmény
Albánia	1983	K	—	—	11	500	2	30	1	100
Andorra	1979	C	—	—	2	1200	1	10	1	—
Ausztria	1983	P	—	—	18	1486	—	—	549	2476
Belgium	1983	P	—	—	8	1180	—	—	33	131
Bulgária	1979	K	—	—	24	3512	—	—	11	—
Csehszlovákia	1983	K	1	1500	72	5046	9	1 040	41	1136
Dánia	1981	P	1	200	1	250	1	50	46	1293
Finnország	1983	P	1	200	6	248	4	380	90	—
Franciaország	1983	P	1	2000	39	4161	19	4 700	781	1113
Gibraltár	1983	P	—	—	1	2	—	—	2	—
Hollandia	1983	P	—	—	7	935	5	410	38	886
Írország	1980	P	—	—	7	733	—	—	14	618
Jugoszlávia	1983	P	—	—	362	8198	5	270	436	4226
Magyarország	1983	K	—	—	13	2820	7	745	31	191
Málta	1979	K	—	—	2	20	—	—	1	5
Monaco	1981	P	1	2000	3	1600	2	200	6	2000
Nagy-Britannia	1979	P	3	500	132	2268	—	—	352	4783
NDK	1983	K	1	750	60	3196	—	—	56	3371
Norvégia	1981	P	2	210	5	231	4	590	753	2810
NSZK ¹	1983	P	2	750	49	8755	34	7 750	384	8475
Olaszország	1983	P	1	10	128	2790	9	585	2013	5553
Portugália	1983	P	—	—	35	825	8	750	40	536
Románia	1979	K	1	—	28	3010	10	—	32	201
Spanyolország	1983	P	—	—	75	3408	16	27 870	173	669
Svédország	1980	P	1	300	3	350	4	—	332	6101
Japán	1983	Ö	—	—	526	4596	7	310	537	173

Az adatok a nagyközönségnek szóló belföldi műsorszóráshoz használt adók összteljesítményére vonatkoznak. A hosszú-, közép- és rövidhullámú adók teljesítménye kilowattban, a VHF és SHF adóké pedig effektív kisugárzott teljesítményben (ERP) van megadva.

¹ NSZK: az adatok nem tartalmazzák a külföldi katonai erő adóit.

TELEVÍZIÓADÓK

Ország	Év	Tulaj- don	összesen		VHF		UHF		Szűnes
			adók száma	adótelje- sítőmény	adók száma	adótelje- sítőmény	adók száma	adótelje- sítőmény	adók
Albánia	1983	K	176	457	155	420	31	37	186
Ausztria	1983	P	864	8 274	264	852	600	7 421	864
Belgium	1981	P	31	6 671	15	410	16	6 261	31
Bulgária	1979	P	339	351	—	—	—	—	—
Csehszlovákia ²	1983	K	74	15 260	31	1550	43	13 710	74
Dánia	1981	P	32	1 516	31	1516	1	2	32
Finnország	1983	P	172	12 736	85	—	87	—	172
Franciaország	1983	Ö	10 670	129 537	38	1447	10 632	128 090	10 670
Franciaország	1983	P	10 613	128 000	—	—	10 613	129 000	10 613
Franciaország	1983	C	57	1 537	38	1447	19	90	57
Gibraltár	1983	P	4	1	2	—	2	—	2
Hollandia	1983	P	29	4 188	4	220	25	3 968	29
Jugoszlávia	1983	P	1 040	22 244	—	—	—	—	—
Lengyelország	1981	K	118	951	—	—	—	—	—
Magyarország	1983	Ö	98	29	63	10	35	19	—
Málta	1979	K	4	—	2	5	2	—	3
Monaco	1981	C	5	2 700	1	1200	4	1 500	5
Nagy-Britannia	1979	P	1 643	52 399	156	4834	1 487	47 565	1487
Norvégia	1981	P	1 389	1 797	1346	1792	43	5	1 389
NSZK ³	1983	P	5 718	35 500	1129	2458	4 589	33 042	5 718
Olaszország	1983	P	2 445	25 873	1081	1830	1 364	24 043	2 445
Portugália	1983	P	23	4 305	13	700	10	3 605	23
Románia	1981	K	344	—	—	—	—	—	—
Spanyolország ⁴	1983	P	1 027	13 989	558	2464	469	11 525	1 027
Svédország	1983	P	803	—	—	—	—	—	—
Japán	1983	Ö	12 756	2 212	1475	968	11 270	1 243	12 756
		P	6 903	550	985	421	5 916	129	6 903
		C	5 853	1 662	490	547	5 354	1 114	5 853

Az adatok a rendszeresen működő és a nagyközönségnek szóló műsorszóráshoz használt adók, fő- és reléállomások adóira vonatkoznak.

Az adóteljesítmény effektív kisugárzott teljesítményben (ERE) van megadva.

² Csehszlovákia: az adatok nem tartalmazzák a reléállomásokat

³ NSZK: az adatok nem tartalmazzák 2007 UHF adó teljesítményét.

⁴ Spanyolország: a kereskedelmi műsorszórási társaságok adóiról nem közöltek adatokat.

RÁDIÓMŰSOROK

Műsortípus	Albánia (1983) K	Belgium ⁵ (1983) P	Bulgária ⁶ (1983) P	Csehszlovákia (1983) K
A közvetített órák száma évente	6600	49 175	45 332	42 975
Információs műsorok	21.2	17.5	37.8	15.5
hírek	18.2	9.9	14.8	11.6
más információs műsorok	3.0	7.6	23.0	4.1
Oktatóműsorok	8.2	1.4	2.8	4.2
adott tananyaggal kapcsolatos oktató-műsorok	5.5	0.5	—	2.4
falufejlesztéssel kapcsolatos oktató-műsorok	1.4	—	—	0.1
más oktatóműsorok	1.4	0.9	2.8	1.6
Kulturális műsorok	5.5	—	5.7	18.8
Vallási műsorok	—	0.7	—	—
Hírdetések	—	—	1.9	0.4
Szórakoztatás	64.8	64.7	47.3	47.2
rádiójáték	4.1	0.6	2.1	2.3
zene	56.5	55.8	40.4	41.3
sportműsorok	3.5	1.8	0.5	1.0
más szórakoztató műsorok	0.8	6.5	4.3	2.6
Egyéb	0.3	15.7	4.6	13.9

Műsortípus	Dánia ⁷ (1981)		Finnország ⁸ (1983)		Franciaország (1981)
	Ö	K	P	P	P
A közvetített órák száma évente	14 909	133	14 776	17 535	129 953
Információs műsorok	12.2	—	12.3	18.3	17.6
hírek	10.5	—	10.6	5.2	...
más információs műsorok	1.7	—	1.7	13.1	...
Oktatóműsorok	0.9	100.0	—	1.7	1.1
adott tananyaggal kapcsolatos oktatóműsorok	...	—	—
falufejlesztéssel kapcsolatos oktatóműsorok	...	—	—
más oktatóműsorok	...	—	—
Kulturális műsorok	23.2	—	23.4	18.6	9.1
Vallási műsorok	1.9	—	1.9	1.3	0.6
Hírdetések	—	—	—	—	0.8

⁵ Belgium: A kulturális műsorokat a más információs műsorok kategóriája tartalmazza. Az egyéb műsortípusokhoz a regionális és a célközönségnek szóló műsorok tartoznak.

⁶ Bulgária: A sporthíreket a sportműsorok tartalmazzák.

⁷ Dánia: Az adatok nem tartalmazzák a helyi rádiók műsorát, amelyek adásideje 3600 óra.

⁸ Finnország: A teljes évi műsoridőből 5402 órát svéd nyelven sugároznak, melynek műsortípusok szerinti bontása nem ismert.

Műsortípus	Dánia* (1981)		Finnország* (1983)		Franciaország (1981)
	Ö	K	P	P	P
Szórakoztatás	59.4	—	60.0	25.9	70.1
rádiójáték	1.2	—	1.2	0.4	...
zene	47.2	—	47.6	22.1	...
sportműsorok	—	—	—	2.5	...
más szórakoztató műsorok	11.0	—	11.1	0.9	...
Egyéb	2.4	—	2.5	3.4	0.7

Műsortípus	Gibraltár (1983)	Írország* (1981)	Jugoszlávia (1983)	Lengyelország (1983)
	P	P	P	K
A közvetített órák száma évente	49 257	11 097	385 399	44 253
Információs műsorok	14.3	25.4	18.0	43.3
hírek	14.3	10.3	6.3	18.1
más információs műsorok	—	15.1	11.7	25.2
Oktatóműsorok	—	1.5	4.2	1.5
adott tananyaggal kapcsolatos oktató- műsorok	—	1.1	2.1	...
falufejlesztéssel kapcsolatos oktató- műsorok	—	—	2.1	...
más oktatóműsorok	—	0.4	—	...
Kulturális műsorok	0.8	...	2.5	...
Vallási műsorok	1.1	2.4	—	—
Hirdetések	0.5	...	4.5	1.7
Szórakoztatás	83.3	64.3	68.5	52.5
rádiójáték	0.8	1.9	—	2.1
zene	77.9	53.1	61.8	42.0
sportműsorok	3.2	2.8	1.8	1.7
más szórakoztató műsorok	1.5	6.4	4.8	6.7
Egyéb	—	6.4	2.3	0.9

Műsortípusok	Magyarország (1983)	Málta (1979)	Monaco (1981)	Nagy-Britannia (1979)
	K	K	P	P
A közvetített órák száma évente	23 603	22 002	14 091	278 745
Információs műsorok	7.4	13.7	9.4	13.1
hírek	4.9	10.3	9.2	5.8
más információs műsorok	2.6	3.4	0.2	7.2

* Írország: A kulturális műsorok és a hirdetések a szórakoztató műsorokhoz tartoznak.

Műsortípusok	Magyarország (1983) K	Málta (1979) K	Monaco (1981) P	Nagy-Britannia (1979) P
A közvetített órák száma évente	23 603	22 002	14 091	278 745
Oktatóműsorok adott tananyaggal kapcsolatos oktató- műsorok	5.6	2.0	0.2	2.1
falufejlesztéssel kapcsolatos oktató- műsorok	3.3	0.3	0.1	0.6
más oktatóműsorok	0.2	0.5	0.1	—
Kulturális műsorok	2.2	1.3	0.1	1.4
Vallási műsorok	5.7	0.5	0.5	40.7
Hirdetések	0.1	2.1	14.7	0.7
Szórakoztatás	0.9	0.2	8.8	5.7
rádiójáték	60.9	78.2	60.7	37.5
zene	2.2	3.4	...	0.4
sportműsorok	55.7	73.2	...	31.9
más szórakoztató műsorok	1.2	0.6	...	1.4
Egyéb	1.7	0.9	...	3.9
	19.3	3.3	5.6	0.2

Műsortípusok	NDK (1983) K	Norvégia ¹⁰ (1981) P	Olaszország (1983) P	Portugália (1983) P
A közvetített órák száma évente	49 257	11 539	48 412	32 670
Információs műsorok	22.9	46.9	23.5	9.5
hírek	9.9	37.2	21.6	9.5
más információs műsorok	13.0	9.7	1.9	—
Oktatóműsorok	3.1	1.2	0.3	0.6
adott tananyaggal kapcsolatos oktató- műsorok	0.9	0.9	0.1	—
falufejlesztéssel kapcsolatos oktató- műsorok	—	—	—	0.4
más oktatóműsorok	2.2	0.4	0.2	0.2
Kulturális műsorok	3.0	...	35.4	18.5
Vallási műsorok	0.1	2.0	0.3	0.9
Hirdetések	—	—	2.0	5.8
Szórakoztatás	71.0	37.4	37.4	54.8
rádiójáték	—	1.3	1.8	0.3
zene	65.5	24.7	30.7	50.1
sportműsorok	1.5	0.4	1.1	3.2
más szórakoztató műsorok	3.9	11.0	3.8	1.2
Egyéb	—	12.4	1.1	9.8

¹⁰ Norvégia: a kulturális műsorokat részben az információs, részben a szórakoztató műsorok kategóriája tartalmazza.

Műsортípusok	Románia (1983)	Spanyol ország ¹¹ (1983)	Svédország (1979)		Japán ¹² (1983)	
	K	P	P	Ö	P	C
A közvetített órák száma évente	32 812	40 460	19 112	497 351	20 312	477 039
Információs műsorok	18.6	36.2	21.7	13.5	22.9	13.1
hírek	15.4	31.8	8.1
más információs műsorok	3.2	4.4	13.6
Oktatóműsorok	15.1	2.1	3.7	6.1	26.3	5.2
adott tananyaggal						
kapcsolatos oktató- műsorok	2.2	1.6
falufejlesztéssel						
kapcsolatos oktató- műsorok	1.2	—
más oktatóműsorok	11.7	0.5
Kulturális műsorok	6.7	11.8	7.2	19.9	30.4	19.4
Vallási műsorok	—	0.3	2.3
Hirdetések	0.4	0.7	—	0.7	—	0.7
Szórakoztatás	57.3	48.3	61.2	59.6	20.4	61.3
rádiójáték	2.1	1.3	—
zene	53.8	31.0	47.9
sportműsorok	0.7	1.3	2.8
más szórakoztató műsorok	0.6	14.7	10.5
Egyéb	1.8	0.6	3.8	0.2	—	0.3

¹¹ Spanyolország: a kereskedelmi műsorszóró szervezetekről nincsenek adatok.

¹² Japán: a vallási műsorok az oktatóműsorokhoz tartoznak.

TELEVÍZIÓ-MŰSOROK

Műsортípusok	Albánia (1983) K	Belgium ¹³ (1983) P	Bulgária ¹⁴ (1983) P	Csehszlovákia (1983) K	Dánia ¹⁵ (1981) K
A közvetített órák száma évente	2090	8756	5024	9650	2486
Információs műsorok	19.0	22.2	21.4	27.3	28.2
hírek	16.5	8.3	16.7	15.3	9.2
más információs műsorok	2.6	14.0	4.6	12.0	19.0
Oktatóműsorok	18.5	14.7	17.4	9.6	4.7
adott tananyaggal kapcsolatos oktató- műsorok	6.2	10.7	7.1	6.1	...
falufejlesztéssel kapcsolatos oktató- műsorok	3.6	—	1.0	0.1	...
más oktatóműsorok	8.6	4.0	9.3	3.5	...
Kulturális műsorok	10.8	...	2.2	3.0	9.8
Vallási műsorok	—	2.1	—	—	1.0
Hirdetések	6.1	—	1.1	1.7	—
Szórakoztatás	44.6	51.0	34.2	52.8	39.8
mozifilmek	13.4	5.2	15.0	9.2	8.5
tévéjáték-sorozat	7.2	20.8	3.5	18.0	13.4
zene	14.4	4.3	5.1	6.5	8.3
sportműsorok	7.2	12.1	6.1	8.9	7.0
más szórakoztató műsorok	2.5	8.6	4.5	10.2	2.5
Egyéb	1.0	9.9	23.9	5.6	16.5

¹³ Belgium: A kulturális műsorok a más információs műsorok kategóriájába tartoznak. Az egyéb kategória tartalmazza a célközönségnek szóló műsorokat.

¹⁴ Bulgária: A sporthíreket a sportműsorok kategóriája tartalmazza.

¹⁵ Dánia: A gyermekműsorok (384 óra) az egyéb kategóriába lettek besorolva.

Műsортípusok	Finnország ¹⁶ (1983)			Franciaország (1983)	Gibraltár (1983)	Hollandia ¹⁷ (1979)
	Ö	P	C	P	P	P
A közvetített órák száma évente	4507	3509	996	12 166	1850	4514
Információs műsorok	30.4	33.6	19.1	41.9	11.2	31.3
hírek	9.7	9.2	11.3	27.9	7.0	13.2
más információs műsorok	20.7	24.4	7.8	13.9	4.2	18.1
Oktatóműsorok	5.6	7.2	—	...	2.8	9.1
adott tananyaggal kapcsolatos oktatóműsorok	5.2	6.7	—	...	—	9.1
falufejlesztéssel kapcsolatos oktatóműsorok	—	—	—	...	—	—
más oktatóműsorok	0.4	0.5	—	...	2.8	—
Kulturális műsorok	3.2	3.7
Vallási műsorok	1.1	1.4	—	1.3	0.5	3.2
Hirdetések	2.6	—	11.8	1.4	—	4.3
Szórakoztatás	46.1	41.2	63.4	41.8	82.2	38.1
mozifilmek	9.1	7.4	14.8	2.8	4.2	20.3
tévéjáték-sorozat	16.1	12.2	29.8	12.6	2.8	...
zene	6.6	7.5	3.5	15.7	2.8	2.4
sportműsorok	6.4	8.1	0.5	4.3	—	6.7
más szórakoztató műsorok	7.9	6.0	14.8	6.4	72.4	8.4
Egyéb	14.2	16.6	5.6	13.7	—	10.3

¹⁶ Finnország: Az évi teljes műsoridőből 235 órára vonatkozóan nem közölték a műsorszórák szervezet típusát. A 390 óra gyermekműsor az egyéb kategóriába tartozik.

¹⁷ Hollandia: A tévéjátékok és -sorozatok a mozifilmekhez tartoznak.

Műsортípusok	Irország ¹⁸ (1981) P	Jugoszlávia (1983) P	Lengyelország (1983) K	Magyarország (1983) K
A közvetített órák száma évente	5445	22 734	8115	4761
Információs műsorok	18.9	30.7	44.4	16.1
hírek	6.6	16.3	18.1	14.1
más információs műsorok	12.3	14.4	26.2	2.0
Oktatóműsorok	5.5	7.7	12.7	13.7
adott tananyaggal kapcsolatos oktató-műsorok	5.3	5.5	...	13.4
falufejlesztéssel kapcsolatos oktató-műsorok	—	—	...	0.3
más oktatóműsorok	0.2	2.2	...	—
Kulturális műsorok	7.0
Vallási műsorok	1.9	—	—	—
Hirdetések	...	3.3	1.7	4.0
Szórakoztatás	62.9	36.2	37.5	51.9
mozifilmek	12.0	14.9	20.1	19.3
tévjáték-sorozat	27.6	4.8	2.0	1.1
zene	5.2	6.9	4.7	2.5
sportműsorok	8.2	7.3	6.1	8.7
más szórakoztató műsorok	9.9	2.4	3.7	20.4
Egyéb	10.7	1.2	4.7	7.2

¹⁸ Írország: a kulturális műsorok és a hirdetések a szórakoztató műsorokhoz tartoznak.

¹⁹ Jugoszlávia a kulturális műsorok a szórakoztató műsorokhoz tartoznak.

Műsортípusok	Málta (1979) K	Monaco (1981) C	Nagy-Britannia (1979) P	NDK (1983) K	Norvégia (1981) P
A közvetített órák száma évente	1969	1742	17 377	7962	2414
Információs műsorok	18.5	8.0	18.9	23.1	39.3
hírek	15.2	4.0	5.4	11.5	14.0
más információs műsorok	3.3	4.0	13.5	11.6	25.3
Oktatóműsorok	3.0	—	14.9	9.2	7.7
adott tananyaggal kapcsolatos oktatóműsorok	—	—	6.4	...	6.8
falufejlesztéssel kapcsolatos oktatóműsorok	—	—	1.4	...	—
más oktatóműsorok	3.0	—	7.1	...	1.0
Kulturális műsorok	2.6	—	17.6
Vallási műsorok	1.5	3.8	1.5	...	1.0
Hirdetések	3.0	7.5	3.0	...	—
Szórakoztatás	71.2	80.7	36.8	58.9	45.2
mozifilmek	13.2	27.0	9.3	...	4.5
tévéjáték-sorozat	3.7	...	8.5	28.8	18.4
zene	20.3	...	3.8	13.8	7.0
sportműsorok	6.0	3.4	9.8	8.4	7.8
más szórakoztató műsorok	28.0	50.2	5.4	7.9	7.5
Egyéb	—	—	7.3	8.8	6.9

Műsортípusok	Olaszország ²⁰ (1983) P	Portugália ²¹ (1983) P	Románia (1983) K	Spanyolország (1983) P	Svédország (1981) P
A közvetített órák száma évente	19 257	13 650	5057	6497	4691
Információs műsorok	37.9	17.3	14.9	15.6	33.6
hírek	33.7	17.3	12.0	12.4	10.6
más információs műsorok	4.2	—	2.9	3.2	23.0
Oktatóműsorok	3.3	8.9	16.6	1.6	—
adott tananyaggal kapcsolatos oktató-műsorok	3.3	...	3.4	—	—
falufejlesztéssel kapcsolatos oktató-műsorok	—	...	2.6	—	—
más oktatóműsorok	—	...	10.6	1.6	—
Kulturális műsorok	21.5	2.0	5.2	16.3	—
Vallási műsorok	...	2.1	—	1.4	0.9
Hirdetések	1.6	1.7	1.0	3.7	—
Szórakoztatás	32.2	57.0	54.7	47.1	47.6
mozifilmek	6.6	8.5	12.8	11.4	5.9
tévéjáték-sorozat	4.7	22.9	3.0	13.9	16.2
zene	9.9	1.5	22.6	6.4	6.7
sportműsorok	7.6	7.6	4.8	7.0	8.0
más szórakoztató műsorok	3.4	16.4	11.4	8.6	10.8
Egyéb	3.6	10.9	7.7	14.1	17.9

²⁰ Olaszország: a vallási műsorok a kulturális műsorokhoz tartoznak.

²¹ Portugália: a gyermekműsorok (228 óra) az egyéb kategóriába tartoznak.

Műsортípusok	Japán ²² (1983)		
	Ö	P	C
A közvetített órák száma évente	667 761	13 099	654 662
Információs műsorok	14.7	20.6	14.6
hírek
más információs műsorok
Oktatóműsorok	13.1	46.9	12.4
adott tananyaggal kapcsolatos oktatóműsorok
falufejlesztéssel kapcsolatos oktatóműsorok
más oktatóműsorok
Kulturális műsorok	24.2	21.5	24.2
Vallási műsorok
Hirdetések	0.6	—	0.6
Szórakoztatás	46.7	11.1	47.4
mozifilmek
tévéjáték-sorozat
zene
sportműsorok
más szórakoztató műsorok
Egyéb	0.8	—	0.8

²² Japán: a vallási műsorok az oktatóműsorokhoz tartoznak.

RÁDIÓS ÉS TELEVÍZIÓS ALKALMAZOTTAK

Ország	Év	A szervezet típusa	Teljes létszám	A foglalkoztatottak megoszlása							
				műsor-készítő	újság-író	m ű s z a k i			admin.	egyéb	
						gyártás	közve-títés	egyéb			
Ausztria	1983	R+TV	P	3 230	34,4	→	48,3	→	→	10,7	6,7
Belgium	1983	R+TV	P	5 308	28,4	→	42,2	→	→	8,1	21,3
Dánia	1981	R+TV	P	3 179	25,7	→	24,8	→	11,5	32,4	5,6
Finnország	1983	R+TV	P	4 355	28,9	0,4	29,5	9,8	9,8	13,3	8,4
Franciaország	1983	R	P	3 256	4,8	16,6	3,4	19,0	2,0	25,2	29,2
		TV	P	6 220	19,5	17,3	38,2	—	3,0	19,5	2,6
Gibraltár	1983	R+TV	P	62	40,3	4,8	19,4	8,1	—	25,8	1,6
Hollandia	1983	R+TV	P	6 320
Írország	1981	R+TV	P	2 354	30,1	5,6	25,4	6,8	15,4	14,0	2,7
Jugoszlávia	1983	R+TV	P	19 175	24,6	20,9	21,3			19,2	14,0
Lengyelország	1979	R+TV	K	12 290	62,9	→	→	23,8	→	4,9	8,4
Magyarország	1983	R	K	2 090	19,7	15,8	11,4	3,1	6,7	21,7	21,5
		TV	K	3 217	30,7	1,2	16,4	1,3	2,9	20,1	27,3
Málta	1979	R	K	450	2,7	1,3	8,7	—	11,1	2,7	73,8
		TV	K	89	24,7	13,5	18,0	2,2	7,9	4,5	29,2
Monaco	1981	R	P	601	18,3	14,6	12,8	7,2	10,6	31,3	5,2
		TV	C	94	33,0	—	37,2	6,4	4,3	13,8	5,3
Nagy-Britannia	1979	R+TV	P	40 883
Norvégia	1981	R+TV	P	2 470	29,8	4,7	27,0	—	13,6	15,6	9,2
Olaszország	1983	R+TV	P	13 582	11,4	11,6	28,6	8,4	7,8	27,9	4,3
Portugália	1983	R	P	2 042	25,2	9,8	11,6	11,4	1,3	13,1	27,6
		TV	P	2 413	14,1	9,0	—	11,9	23,8	26,6	14,6
Spanyolország	1983	R	P	2 994	12,5	21,3	32,4	2,9	1,2	20,3	9,3
		TV	P	4 864	30,8	11,6	38,2	—	1,8	11,7	6,0
Svédország	1981	R	P
		C	P
Japán	1983	R+TV	P	16 150	17,8	11,6	17,1	9,2	4,3	10,4	29,7
		C	P	25 928	19,5	13,5	14,4	7,0	1,1	12,7	31,7

A nyíllal jelölt kategóriák adatait az előttük álló csoport tartalmazza.
A kipontozott rész azt jelöli, hogy az adatokat nem közölték,

A RÁDIÓ ÉS A TELEVÍZIÓ BEVÉTELEI

(millió, nemzeti valutában)

Ország	Év	A szervezet típusa		Bevételek					
				összesen	ebből (százalékban)				
					kormány-pénzalap	elő-fizetési díjak	magán-ado-mányok	hirdetése	egyéb
Ausztria	1983	R	P	1 334.0	—	56.1	—	39.9	4.0
		TV	P	3 514.0	—	56.1	—	36.3	7.6
Belgium	1983	R + TV	P	10 487.0	84.3	—	1.0	—	14.7
Dánia	1981	R + TV	P	1 174.0	3.1	90.6	—	—	6.3
Finnország	1983	R + TV	P	958.5	0.3	76.3	—	20.8	2.6
		TV	C	395.4	—	—	—	92.8	7.2
Franciaország	1983	R	P	1 832.0	6.9	85.6	—	1.6	5.9
		TV	P	6 605.0	0.4	56.3	—	36.9	3.4
Gibraltár	1983	R + TV	P	1.0	63.0	12.0	—	25.0	—
Hollandia	1983	R + TV	P	975.8	—	69.3	—	26.6	4.1
Írország	1981	R + TV	P	...	—	42.0	—	47.0	11.0
Jugoszlávia	1983	R + TV	P	14 459.0	5.5	69.3	—	22.6	2.6
Magyarország	1983	R	K	977.0	93.0	—	—	—	7.0
		TV	K	2347.0	100.0	—	—	—	—
Málta	1979	R	K	0.4	—	—	—	19.0	81.0
		TV	K	0.4	—	—	—	95.0	5.0
Monaco	1981	R	P	263.0	—	—	—	100.0	—
		TV	C	34.4	—	—	—	56.2	43.8
Nagy-Britannia	1979	R + TV	P	732.0	—	42.6	—	55.2	2.2
Norvégia	1981	R + TV	P	905.8	—	78.2	—	—	21.8
Portugália	1983	R	P
		TV	P	5 396.0	5.7	39.3	—	40.8	14.2
Spanyolország	1983	R	P	15 128.1	—	—	—	11.0	89.0
		TV	P	49 815.6	—	—	—	95.6	4.4
Svédország	1981	R	P
		TV	P	904.0	—	97.0	—	—	3.0
Japán	1983	R + TV	P	287 746	—	97.1	—	—	2.9
			C	1 161 202	—	—	—	94.8	5.2

A RÁDIÓ ÉS A TELEVÍZIÓ KIADÁSAI

(millió, nemzeti valutában)

Ország	Év	A szervezet típusa		Kiadások					
				összesen	ebből (százalékban)				
					műsor-gyártás	műsor-vásárlás	gyártási eszközök	közvetítési eszközök	személyzet-irányítás, adminisztráció
Ausztria	1983	R	P	1 508.0
		TV	P	3 351.0
Belgium	1983	R+TV	P	10 074.0
Dánia ²³	1981	R+TV	P	295.0	78.3	---	14.2	6.8	0.7
		TV	P	391.0	51.4	5.4	34.8	7.1	1.3
Finnország	1983	R+TV	P	786.6	61.3	2.2	8.1	9.0	19.4
		TV	C	393.0	86.6	→	13.4	→	
Franciaország	1983	R	P	1 759.0	60.8	—	—	21.4	17.8
		TV	P	6 496.0	34.9	33.2	—	19.4	12.5
Gibraltár	1983	R+TV	P	1.0	58.0	→	42.0	→	
Hollandia	1983	R+TV	P	1 023.2
Írország	1981	R+TV	P	...	68.0	→	→	32.0	
Jugoszlávia	1983	R+TV	P	14 540.0
Magyarország	1983	R	K	935.0	8.2	—	26.3	44.2	21.3
		TV	K	2 168.0	66.5	1.7	3.5	17.2	11.1
Málta	1979	R	K	0.5	24.0	3.0	1.0	23.0	49.0
		TV	K	0.4	39.0	11.0	3.0	17.0	30.0
Monaco	1981	R	P	193.0	34.0	—	17.0	18.0	20.0
		TV	C	34.4	48.2	19.9	51.8	→	→
Nagy-Britannia	1979	R+TV	P	584.0	32.5	→	67.5	→	→
Norvégia	1981	R	P	353.8	61.4	—	9.2	12.0	17.4
		TV	P	491.7	58.4	—	9.9	13.0	18.7
Portugália	1983	R	P
		TV	P	6 080.0	11.4	9.4	21.3	13.2	44.7
Spanyolország	1983	R	P	15 128.1	—	6.4	4.8	1.7	87.1
		TV	P	49 815.6	—	—	4.8	5.4	42.6
Svédország	1981	R	P
		TV	C	976.0	74.0	7.0	16.0	—	3.0
Japán	1983	R+TV	P	277 207	35.2	→	64.8	→	→
			C	1 054 888	61.8	→	38.2	→	→

²³ Dánia: a központi irányítás kiadását nem számítva

A nyilakkal jelölt kategóriák adatait az előtűk álló csoport tartalmazza.

CONTENTS

Tamás Szecskó: On the threshold of public life

FOCUS

- Imre Pozsgay: Town television and local public life
Gábor Fodor: Notes on the elaboration of the history of the political publicness of socialism
László Kriston Vízi, László Lengyel and András Turi: Some thoughts on town television
József Paládi: The lowest caste — on the situation of factory papers

CLOSE-UP

- Sándor Erdősi: Week-end show at the end of the year
Gábor Török: Cinema, television and teenagers
Katalin S. Nagy: On shop-windows
István Sárhegyi: Adams and Eves

FORUM

- Éva Szécsi: Should the media be bisexual?
János Horvát: Shameful, but rich kinship
Erzsébet Szilágyi: Excursion to a „foggy” area — Television entertainment in the 80s
Dénes Domján: „Superculture”

WORKSHOP

- András Münz: Programmes in Noah's Ark
A journal in five booklets

NEW TECHNOLOGY

- Huba Brückner: Teledata in Hungary — a luxury or a basic need?
The office of the future

OUTLOOK

- Mihály Hoppál: Hungarian Workers' Holiday in America
József László: „Glasnost” in Poland
Formation of journalists in Western countries

MEDIA HISTORY

- Tamás T. Kiss: The Minister of Culture and mass communications
Aladár Ritter: The popular papers of Lajos Kossuth
Tivadar Kikli: The history of the journal „Nép és Nyelv”

ONCE MORE

The price of adoption

PUBLIC OPINION

- No decision yet
Price rises
Moderate, but long-lasting difficulties
What is the matter?
It is a matter of opinion
Now it is we who are worse off

PERISCOPE

- About books
From periodicals
News in brief

BROWSING

A collection of data on radio and television

СОДЕРЖАНИЕ

3 Тамаш Сечкó: На пороге общестственности

В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ

- Имре Пожгаи: Городское телевидение и местная общестственность
Гáбор Фодор: Примечания к исторической проработке политической гласности социализма
Ласло Криштон Визи—Ласло Лендел—Андрáш Тури: Помысли о городском телевидении
Йожеф Палади: Низшая каста — О положении заводской печати

КРУПНЫМ ПЛАНОМ

- Шандор Эрдéши: Конец недели в конце года
Гáбор Тóрок: Кино, ТВ и четырнадцатилетний
Каталин Ш. Надь: О витринах
Иштван Шархе́ди: Адамы и Евы

ФОРУМ

- Эва Сечи: Нужна ли двуполная массовая коммуникация?
Янош Хорват: Постыдная, но богатая родня Эржебет Силади: Экскурсия на «туманную территорию» — Развлечение телевидение в 80-ых годов
Денеш Домян: «Суперкультура»

МАСТЕРСКАЯ

- Андрáш Мю́нц: Программы на Ноевом корчеге
70Журнал в пяти номере

НОВАЯ ТЕХНИКА

- Хуба Брюкнер: Теледата в Венгрии — Роскош или основная потребность?
105 Бюро будущего

ПАНОРАМА

- 108 Михай Хоппал: Венгерский праздник рабочих в Америке
118 Йожеф Ласло: Польская «гласность»
121 Подготовка журналистов на Западе

ПРОШЛОЕ

- 128 Тамаш Т. Кишш: Министр культов и массовая коммуникация
133 Аладар Риттер: Народные листки Лайоша Кошута
141 Тивадар Кикли: История журнала «Народ и язык»

ЕЩЁ РАЗ

- 148 Цена адоптации (стенограмма радиопередачи)

ЗОНД

- 155 Решения нет
157 «Мясистые вопросы»
158 Средние, но долгосрочные прудности
160 В чём беда?
161 Дело точки зрения
163 Тепер уж у нас хуже

СМЕСЬ

- 166 О книгах
176 Из журналов
181 Коротко

ДЛЯ ЧТЕНИЯ

- 187 Сборник документов радио и телевидения

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. 1900, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 100,— Ft, egyes szám ára: 25,— Ft. Megjelenik: évente négyszer.
HU ISSN 0209—584X

Ára: 25,— Ft

**Kis Ádám: Mi micsoda magyarul
a számítástechnikában**

Ára: 75,— Ft

**Lévai Béla: A rádió és a televízió
krónikája 1979—1985**

Ára: 90,— Ft

Előkészületben: E. Nikolov: A titok
Bertalan László: Magyarázat, megértés ...
S. Nagy Katalin: Vizuális kommunikáció

OLVASÓINK figyelmébe ajánljuk, hogy a Jel—Kép bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál megrendelhető, az alább felsorolt hírlapboltokban pedig példányonként is megvásárolható:

Budapesten:

V., Bajcsy-Zsilinszky út 76.
Telefon: 316-173
V., Váci u. Tel.: 185-604
V., Szabadsajtó u. 6. Tel.: 184-840
V., Felszabadulás tér 4.
(Párizsi udvar) Tel.: 181-404
V., József nádor tér 1. Tel.: 185-850
XI., Budapest, Skála Nagyáruház
Tel.: 852-222

Vidéken:

Debrecen, Kossuth L. tér.
Szeged, Kárász utca és Dugonics tér
sarok
Miskolc, Szemere utca és Széchenyi u.
sarok; Széchenyi utcai hírlapbolt
Győr, Rába Szálló előtt
Pécs, Széchenyi tér
Kecskemét, Szabadság tér

(Emlékeztetőül: folyóiratunk évente négyszer — március, június, szeptember és december végén — jelenik meg.)